وَكَانَ عَهْدُ اللّٰهِ مَسْـُٔوْلًا ﴿۱۵﴾

او ده وعده د خداى جل جلاله سره چي سوال يې کېږي په ورځ د قيامت ويجازى عليه، حافظ شيرازي رح وايي:

وفا وعهد نکو باشد اريبا موزى ...... وگرنه هرکه توبينى ستمگرى داند

وقال في حق وفاء العشاق:

ازدم صبح ازل تا اخير شام ابد ...... ومهر بريک عهد ويک ميثاق بود

قُلْ لَّنْ يَّنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ مِّنَ الْمَوْتِ اَوِ الْقَتْلِ

ته ووايه اى محمد (عليه السلام) هرګز فائده نه کوي تاسي ته تېښته که تاسي وتښتېدلاست له قتل څخه يا له خدايي مرګ څخه، ولي د چا چي اجل معلوم او مقدر عند الله وي لابد له من ان يموت سواء کان بالقتل او حتف انفه ومتى لم يحضرا لاجل لايموت قطعًا که څه اسباب د قتل يا د موت يې ټول له مهيا.

وَاِذًا لَّا تُمَتَّعُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۱۶﴾

که تاسي هم وتښتېدلاست تاسي تمتع د دنيا د ژوند نسي اخستلاى مګر لږ وخت، زمانًا قليلاً که ظرف وي او تمتيعًا قليلاً که مفعول مطلق وي، او بعض مفسرين وايي چي که تاسي فرار نفع وهم کړي فرضًا فمتعتم بالتاخير لايکون ذالک التمتيع الا قليلاً لکون الدنيا بمجموعها فانية لا محالة .... بيت:

الموت کأس وکل الناس شاربه .... والموت باب وکل الناس داخله

قُلْ مَنْ ذَا الَّذِيْ يَعْصِمُكُمْ مِّنَ اللّٰهِ

ته ورته ووايه څوک دی هغه سړی چي تاسي دي وساتي له خداى ج څخه يعني من عذابه.

اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُوْٓءًا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً ؕ

که خداى اراده وکړي ستاسي د عذاب اذ لا مرد لقضائه، يا اراده وکړي د احسان او نعمت او صحت د عافيت يعني څوک چي تاسي ته سوء ورسوي چي د خداى جل جلاله اراده د رحمت وي، نو په دوهم شق کي يې اختصار في الکلام وکړی، فتدبر.

وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيرًا ﴿١٧﴾

او دوی نه سي پیدا کولای د ځان لپاره ولي یعني قریب چي دوی ته نفع ورسوي، او نه کومکي چي له دوی څخه ضرر دفع کړي.

اشاره: له موت څخه چاره نسته، ولي عمر که هر څو درازوي، چون مرگ روی نمود ازآن درازی چه سود، نوح عليه السلام هزار سال در جهان بسر برد امروز پنچ هزار سال سیری شده که زیر خاک است، نو عاقل سړی باید دوه واره ونه ژاړي، یک شاعر گفته:

یاد داری زروز زادن تو ..... خلق خندان بودند وتو گریان

همچنان زی که روز مردن تو خلق گریان باشند وتو خندان.

چي پیدا سوې تا ژړل خلگو خندا کړه

هسي مړ سې چي ته خاندي خلگ ژاړي

د بیت ترجمه: ستا په یاد دي چي هغه ورځ چي ته له موره پیدا سوې، خلگو یا قریبانو مور او پلار دي خندل له خوشحالۍ څخه چي خدای ج زوی راکړی، او تا ژړل چي د مور د رحم څخه دي علاقه قطع سوه، نو باید داسي ژوند وکړې چي په ورځ د مرگ خلگ ژاړي چي زوی مي مړ سو یا نور قریبان، او ته خاندې یعني خوشحاله یې، چي د دار الهموم څخه وو تلم ځم دار السرور ته .... مثنوي:

بس رجال از نقل عالم شادمان .... از بقائش شادمان این کودکان (یعني جاهلان)

قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ

په تحقیق خدای ج خبر دی او علم لري (کلمه د قد لپاره د تحقیق او تاکید د علم ده) په هغو کسانو چي خلگ منع کوي له ملازمت څخه د نبي عليه السلام.

پوه سه: چي تعویق پر وزن د تصریف دی چي معنی یې منع ده، وهم المنافقون.

وَالْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا ج

او دوی وایي خپلو ورنو ته، یعني په نسب کي ای اهل المدینة، راسئ ځاونه نژدې کړئ موږ ته، یعني محمد صلى الله عليه وسلم پرېږدئ، او په جنگو کي د ده سره مه ورځئ، ولي موږ ستاسي پر هلاک بیرېږو، قتاده رح وایي هؤلاء وناس من المنافقین چي انصار د رسول الله صلى الله عليه وسلم او دوی خپل اخوان ته ویل چي محمد واصحابه اکلة رأس،

دوی به وخوري ابو سفيان واصحابه، فدعوا لرجل يعني محمدًا فانه هالک.

وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٨﴾

او نه ورځي منافقين و جنګ ته ای اتيانًا قليلاً، نو مفعول مطلق دی، او يا زمانًا قليلاً نو ظرف دی، ولي چي اکثرو عذرونه ويل او نور مسلمانان بې هم له جنګه منع کول، او يا معنی د آيت داده چي دوی به د مسلمانانو سره جنګ ته وتل لکن جنګ يې نه کاوه مګر لږ، رياءً وسمعةً تاچي د مسلمانانو بد ګماني له ځانه دفع کړي او که دغه قليل جنګ خاصةً لله وای هم به ډېر وای.

أَشِحَّةً عَلَيْكُمْ ۖ فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ

(اشحة) جميع د شحيح ده، حال دی له ضمير څخه د يأتون چي په معنی د بخيل دی) "عليكم" پر تاسي مسلمانانو (يعني پر تاسي مسلمانانو يې بخل کاوه بالمعاونة يا په نفقه في سبيل الله يا په ظفر او غنيمت سره) هغه چي دوی يعني منافقينو ته راغلی يو خبر د بېري يعني د خروج في سبيل الله للغزو دوی به کتل وتاته.

تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ۖ

سترګي به يې په خپلو ځايو کي سره ګرځېدې د بېري له سببه، لکه پر هغه سړي چي بېهوشي راغله د مرګ له سببه، نو سترګو به يې حرکت کاوه په خپلو ځايو کي.

فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ ۚ

نو چي د بېري وخت به تېر سو او غنيمت به پيدا سو، دوی به ستاسي سره خبري کولې په ژبو چي تېزي به وې يعني په وخت کي د قسمت د غنيمت به ډېري تېرې خبري کولې، يقولون اعطونا قد شهدنا معکم القتال، راکړئ موږ ته يعني د غنيمت پوره برخه، ولي چي موږ ستاسي سره په جنګ کي حاضر ؤ، نو تاسي احق بالغنيمة نه ياست تر موږ.

فائده: په قاموس کي وايي سلقه بالکلام آذاه، او په تاج المصادر کي وايي السلق بزبان آزردن و منه سلقلوکم انتهی، يعني تاسي ته درشت او سختي خبري کوي چي تاسي په ازاروي، او ابن عباس رض په معنی کي د سلقوکم وايي يعني نقصوکم وتناولوکم بالنقص والغيبة، او اول قول تفسير د قتاده رح ؤ.

پوهـ سه: چي راغب رح وايي چي شح پـه معنی د حرص هم راځي آه، نو دلتـه يې معنی داده چي دوی حريص دی پر خير يعنی مال، نو دا اشحة تکرار د اول نه دی، ولي هريو په جلا قيد سره مقيد دی دمخه اشحة عليکم ؤ چي معنی يې بخل وه، او دلته اشحة علی الخير چي معنی يې حرص علی المال ده، فافهم هداک الله تعالی.

أُولَٰئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٩﴾

دغه کسان چي صفات او احوال يې ذکر سول ايمان يې نه دی راوړی (يعني بقلوبهم بلکې ايمـان يـې صـرف پـه ژبـه سره دی لحفظ دمائهم واموالهم مـن المؤمنين) نو خدای جل جلاله باطل کړه عملونه ددوی که يې لمونځونه د عليه الصلوة والسلام سره کړي وي او که شمول په بعض غزواتو کي (يعني ددوی د اعمالو د خير ثواب نسته عند الله لعدم الاخلاص وقد جاء في الحديث المشهور الذي رواه البخاري وغيره، انما الاعمال بالنيات، الی اخير الحديث) او دغه احباط د عمل ددوی و خدای جل جلاله ته اسانه ده لانه لاراد لما اراد.

يَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا ۖ

ددوی دا خيال دی له جهته د نهايتي بذدلي ددوی چي احزاب نه دي تللي، نو ځکه دوی داخل ته د مديني ولاړه.

وَإِن يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُم بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ

او که چېري راسي دغه احزاب مرةً ثانيةً "يودوا" ددوی خوښ ده او تمنٰی يې ده، چي دوی په باديه او صحراء کي اوسېدلای.

پوهـ سه: چي في الاعراب خبر بعد الخبر دی د ان ای کائنون په صحراء نشينانو کي.

يَسْأَلُونَ عَنْ أَنبَائِكُمْ ۖ وَلَوْ كَانُوا فِيكُم مَّا قَاتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢٠﴾

چي دوی پوښتنه کولای له هر سړي څخه چي له مديني څخه به راتلای، ستاسي د خبرو، يعني احزاب او مسلمانانو څه سره وکړه (جمله د يسئلون خبر بعد الخبر ده) او که وای (هؤلاء المنافقون) په تاسي کي، يعني په دوهمه کرة د احزابو نه وای ستاسي څخه تښتېدلي او جنګ جوړ سوی وای، نو جنګونه به نه وای کړي دوی مګر

لږ جنګ، يعني يا د رياء لپاره يا د خلګو د پېغور لپاره كذا قال مقاتل رحمه الله.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ

په تحقيق تاسي لره ايها المؤمنون (لام موطئه د قسم محذوفي دى).

پوه سه: چي اسوة معنى قدوة اى ما يقتدى به، والمراد ههنا ان لكم في شان رسول الله ﷺ خصلة حسنة من حقها ان يوسى بها كالثبات في الحرب ومقاسات الشدائد، ابن عباس رضي الله عنه وايي چي حضرت عمر فاروق رضي الله عنه حجر اسود په مينه مينه مچ كړى، او داسي يې وويل چي زه پوهېږم چي ته يوه ډبره يې، او كه ما نه واى ليدلى زما حبيب ﷺ چي ته يې مسح كړې او مچ يې كړې، ما به نه واى مسح كړې او نه به مي هم مچ كړې واى، ثم قرء عمر رضي الله عنه لقد كان لكم في رسول الله اسوة حسنة.

وحاصل الآية: چي تاسي بايد اقتداء وكړئ په رسول الله ﷺ پسي، يعني د خداى جل جلاله د دين مرسته وكړئ لكه ده چي كول، او صبر وكړئ على ما اصيبكم لكه ده چي صبر كړى ؤ چي د احد په غزاء كي د مخ د غاښو مباركو څخه يو مات سو او مخ مبارك يې ټپي سو او اكا يې حمزة بن عبد المطلب په ناوړه قتل شهيد كړل سو او ډول ډول ازار د كفارو د لاسه په مكه كي ده مبارك ته رسېدى، او ده مبارك ستاسي څخه په غزواتو كي ځان نه دى سپمولى، نو تاسي بايد داغسي وكړئ، واستنوا بسنته.

لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾

هغه چا لره چي اميد لري و ثواب ته د خداى جل جلاله ولقائه، او د نعمتو د ورځي د آخرت او د جنت (قال مقاتل رحمه الله په تفسير كي د دې آيت اى يخشى الله ويخشى يوم البعث الذي فيه جزاء الاعمال يعني رجاء په دې آيت كي په معنى د بيري ده) او ذكر كوي د خداى جل جلاله ډېر، يعني في السراء والضراء.

پوه سه: چي لمن كان آه صله د حسنة ده او يا صفت دى د حسنة.

فائده: د رجاء سره يې كثرة الذكر هم راوړى تا چي مفضى و دوام ته د طاعت سي، ولي اقتداء كونكى په رسول سره بايد دائم الطاعة وي، والله الموفق، سعدي شيرازي قدس سره وايي:

درين بحر جز مرد ساعى نرفت ..... گم آن شد كه دنبال راعى نرفت

کسانیکه کزین راه پر گشته اند ..... برفتند بسیار و سر گشته اند
خلاف پیمبر کسی راه گزید ..... که هرگز بمنزل نخواهد رسید
مجالست سعدی که راه صفا ..... توان رفت جز در پی مصطفی[۴]

وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُوْنَ الْاَحْزَابَ قَالُوْا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗ

او هغه چي وليدل مؤمنانو احزاب د کافرانو دوی وویل چي دا هغه احزاب دي چي وعده يې کړې زموږ سره خدای ﷻ او رسول د خدای، اشارة الی قوله تعالی في سورة البقرة: اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ الی قوله تعالی: اَلَا اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَرِيْبٌ، ولي چي له دې آيت څخه داسي فهمېږي چي مؤمنانو ته به مثل د بلأ د احزابو متوجه کېږي، مظهري وايي چي شايد رسول الله ﷺ دي دوی په واقعه د احزابو خبر کړي وه، او روح البيان صريح حديث رانقل کړی دی وهو هذا: سيشتد الامر باجتماع الاحزاب عليكم والعاقبة لكم عليهم.

وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّا اِيْمَانًا وَّتَسْلِيْمًا ﴿۲۲﴾

او رشتيا وايي خدای او رسول د خدای په ما اخبروا به او نه کوي زيات والی د احزابو دوی ته، مګر ايمان ای تصديقًا بما جاء به رسول الله ﷺ، وتسليمًا لامره وقدره.

مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ رِجَالٌ صَدَقُوْا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ

ځيني له مؤمنانو څخه (رجال مبتداء ده متاخر په سبب د تنکير او من المؤمنين يې خبر دی) هغه رجال دي چي رشتيا کړې يې ده خبره چي دوی وعده کړې وه خدای سره پر هغه خبره، يعني ثبات پر قتال چي دوی يې وعده کړې وه د رسول الله ﷺ سره يعني چي ميدان د جنګ د کفارو سره به نه پرېږدم.

محاوره: صدقني فلان چي تاته به يې رشتيا وويل، ولي معاهده چي وفاء په عهد سره وکړي فقد صدق في العهد.

فَمِنْهُمْ مَّنْ قَضٰى نَحْبَهٗ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوْا تَبْدِيْلًا ﴿۲۳﴾

بعض د دوی هغه کسان وه چي خپل نذر يې پر ځای کړی ؤ في عهده فلم يبق في زمته شيئ (والنحب في اللغة الموت يعنی مات على الوفاء يعني مثل حمزة بن

عبد المطلب واشباهه في غزوة احد حيث قتلوا ولم يفروا) او بعض ددوی منتظر دي چي ځان له نذره فارغه کړي (ويرجوا ان يموت على الوفاء) او عهد يې نه بدل کړي (شيئًا مفعول مطلق د بدلوا دی يعني شيئًا من التبديل) بخاري، مسلم، ترمذي، ابن ابی شيبة، طيالسي، ابن سعد او البغوي رح روايت کړی دی چي انس بن النضر چي د انس بن مالک اکاؤ د بدر په غزاء کي غائبؤ، نو دا پر ده ډېره درنه پرېوته او داسي يې وويل چي په اول مشهد کي يعني په غزاء کي د رسول الله ﷺ زه غائبوم، که خدای ج زه حاضر کړم په بل قتال کي د مشرکانو خدای ج به ووينې چي زه به څه وکړم، نو غزوة احد چي منځ ته راغله او مسلمانانو شکست وکړی، انس بن نضر داسي وويل: اللهم اني اعتذر بما صنع هؤلاء (زه عذر درته کوم له فعل څخه چي دې کسانو وکړی يعني مسلمانانو چي د جنګ ميدان يې خالي کړی) وابرء اليک مما صنع هؤلاء يعني المشرکين (يعني چي مسلمانان يې يو په بل پر له پسې په شهادت ورسول له دې فعل څخه زه بېزاره يم) نو انس بن النضر چي پر ډله د مهاجرينو او انصارو ورغلی چي سلاح يې پر مځکه ايښې وه او ورته ناست وه داسي يې ورته وويل، ما يجلسکم؟ پر څه سبب دلته ناست ياست، دوی راته وويل قتل رسول الله ﷺ.

درويش وايي: چي يوه غلطه او ازه چي څه وخت چي عبد الله بن قميه عليه الصلوة والسلام له نژدې څخه وليدی په ډبره يې وويشتی چي سر مبارک يې ټپي سو او يو د رباعي غابنو څخه يې مات سو او پر مخ مبارک يې سېلاب د وينو راروان سو، عبد الله بن قميه لويه ناره وکړه الا ان محمد قد قتل، او بعض راويان وايي چي شيطان دا ناره وکړه، او مسلمانان چي په حادثه کي نه وه حاضر او تيک وپرک وه په ډګر کي د جنګ هغو دا ناره واورېدل او اسلحه يې پر مځکه ايښې وه او ورته ناست وه، هغه ؤ چي انس بن نضر پر ورغلی او ورته وه يې ويل ما تصنعون بعده چي تاسي نو ژوند څه کوئ وروسته تر دې يعني تر شهادت د عليه الصلوة والسلام د رولاړ سئ موتوا على ما مات رسول الله ﷺ، بيا انس بن النضر پر خلګو مخ راواړاوه، نو دده سره سعد بن معاذ يو ځای سو نژدې د احد ته، سعد وده ته وويل چي زه هم ستا ملګری يم، انس بن النضر د کفارو پر يوه سر حمله وکړه سعد بن معاذ وايي چي زما دومره د طاقته نه وه پوره يعني لکه د انس رض، انس بېغ پر وکړی ها (دا کلمه اسم فعل ده معنی يې داده راسه) لريح الجنة ورب النضر انی لاجد) زما تر پزه کېږي بوی د جنت نژدې د احد وغره ته)

فقاتل جنګ يې شروع کړی د کفارو په دننه صفو کي حتی قتل، نو مسلمانانو چي دی مقتول پيدا کړی د ده پر جسد اتيا (۸۰) څه بالا ټپونه وه يا د تورو يا د نېزو وهل يا په غشي ويشتل، لکن مشرکانو نامردانو مثلت وده ته ورکړی يعني سترګي يې څنی کښلي غوږونه يې څنی پرې کول مذاکريې هم څنی پرې کړه، نس يې هم ور څيرلی ؤ زړه يې څنی کښلی ؤ الی غير ذالک چي دا مړی هيڅ چا نه پېژندی چي څوک دی، حتی خور دده د ګوتو پر سرو وپېژندی، مفسرين وايي چي غالب ګمان دادی چي دغه آيت ومنهم من ينتظروا آه په دغه انس بن النضر رضوان الله تعالی عليه واشباهه کي نازل سوی دی، او ترمذي له جابر بن عبد الله څخه روايت کړی دی چي رسول الله ﷺ و طلحة بن عبيد الله رضي الله عنه ته وکتل نو يې وويل: من احب ان ينظر الی رجل علی وجه الارض وقد قضی نحبه فلينظر الی هذا يعنی طلحة بن عبيد الله رضي الله عنه.

بخاري له قيس بن حازم څخه روايت کړی دی چي ما وليدی لاس د طلحه رض چي شل ؤ چي ده به وارونه د تورو چي پر عليه الصلوة والسلام به کفارو کول طلحه رض د تورو مخ ته خپل لاس سپر کاوه، نو عليه الصلوة والسلام دده په باره کي داسي وويل: اوجب طلحة (يعني طلحه ځان ته جنت واجب کړی) رواه الترمذي وابن حبان والحاکم وغيرهم مرفوعًا.

وسماه عليه الصلوة والسلام يومئذ طلحة الخير ويوم حنين طلحة الجود ويوم غزوة ذات العشيرة طلحة الفياض وقتل شهيدًا يوم الجمل... يو شاعر وايي:

عاقلان از مرګ مهلت خواستند .... عاشقان ګفتند نی نی زود باد

لِّيَجْزِيَ اللَّهُ الصّٰدِقِيْنَ بِصِدْقِهِمْ

چي خدای ﷻ جزاء او ثواب ورکړي و هغو کسانو ته چي صادق وختل په خپلو وعدو کي يا معنی داده بسبب صدقهم چي وفاء بالعهد يې وکړه يا معنی داده چي جزاء د صدق وکړي.

وَيُعَذِّبَ الْمُنٰفِقِيْنَ اِنْ شَآءَ اَوْ يَتُوْبَ عَلَيْهِمْ ط

او په عذاب کړي منافقان که د خدای ﷻ اراده وي يعني چي پر کفر او نفاق يې مړه کړي نو به عذاب ورکړي، او يا به يې توبه قبوله کړي که دوی له نفاقه توبه وکښل، وخلصوا دينهم لله.

فائده: جزاء د صادقانو هم په دنيا کي ورکوي چي کومک دی پر دښمنانو او اعلاء د بيرغ ددوی ده، او هم په آخرت کي بجميل الثواب والخلود في النعيم المقيم کي چي جنت دی، او تعظيم او تکريم دی پر امثال ددوی كذا في كشف الاسرار.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢٤﴾

په تحقيق خدای ﷻ بخښونکی د ګناه او مهربان دی پر من تاب من معصية كانت حتى من النفاق.

وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا

خدای رد کړه يعني شکست يې ورکړی هغه کسانو ته چي کافران وه من قريش وغطفان وغيرهم، د رد معنى داده چي د کومي خوا چي راغلي وه پر هغه خوا ستانه سوه "بغيظهم" ای کائنين بغيظهم يعنی د غصې او د غمه ډک ولاړه، ولي چي مراد ددوی چي استيصال د رسول اللهﷺ او د اصحابو ﵃ نصيب نه سوه.

پوهه: چي "خيرًا" چي نکره دی په سياق کي د نفي چي لم دی لپاره د استغراق ده، يعني هيڅ خير په لاس نه ورغلی نه بری پر مؤمنانو او نه اموال د مؤمنانو او نه ښځي او زراري د مؤمنانو. لم ينالوا حال بعد حال دی.

وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا ﴿٢٥﴾

او کفايت وکړی خدای د مؤمنانو له خوا د جنګ چي باد يې پر مسلط کړی او ملائکه د تکبير ويلو لپاره په لښکر کي د کافرانو، او دی خدای ﷻ قوي يعني درلوونکی د لوی قدرت په خپل ما يشاء کي يحدث ما شاء واراد، او غالب دی په انتقام کي له دښمنه چي هيڅ مانع يې څوک نسي کېدای.

وَأَنزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُم مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِن صَيَاصِيهِمْ

او راکښته کړه هغه کسان چي د احزابو سره يې مرسته کړې د اهل کتابو څخه چي بنو قريضة د يهودانو وه کما مر قصتهم باغواء حيي بن اخطب، د خپلو محکمو کلاوو څخه.

پوهه: چي صياصي جمع د صيصة ده، هغه شي ته وايي چي سرې يا حيوان ځان په ساتي له دښمن څخه که محکمه کلا وي، او که د غوايي ښکروي او که د

چرګ د ښځې خاروي چې لکه ته‌ره مېنځ داسي شی دی چې چرګ جنګ په کوي.

وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿٢٦﴾

او واچول خدای پاک ددوی په زړو کي ېېره، چي يوه ډله يې موږ وو وژل چي لوی نر وه، نه ښځي او نه نابالغه هلکان، (ابن اسحاق وايي چي دغه نران شپږ سوه (۶۰۰) کسه وه، بعض مفسرين وايي اووه سوه او بعض وايي څلور سوه کسه وه، ابن اسحاق رح وايي چي بعض رواة وايي چي نهه سوه (۹۰۰) کسه وه، والله اعلم)

او بنديانول مو بله ډله چي ښځي او ذراری وه، بعض مفسرين وايي چي بنديان اووه نيم سوه (۷۵۰) کسه وه او بعض وايي نهه سوه (۹۰۰)، او په سبيل الرشاد کي وايي چي سبايا زر (۱۰۰۰) کسه وه، من النساء والصبيان.

وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَأَرْضًا لَّمْ تَطَئُوهَا ط

او تاسي ته په ميراث پاته سوه کښتونه ددوی او کورونه او کلاوي ددوی، او مالونه يعني مواشي ددوی لکه پسونه، غوايي، اوښان او نور، او داغه رنګه نقود ددوی من الذهب والفضة، او نوره مځکه چي تاسي تر اوسه تر پښو نه ده لاندي کړې، مقاتل او ابن زيد رح وايي چي مراد ځني خيبر دی وهو المناسب لهذا المقام، او قتاده رح وايي چي مراد ځنی مکه ده، او الحسن رح وايي چي فارس او روم دی، او عکرمه رح وايي چي مراد ټولي مځکي دي چي مفتوحه د اسلام وګرځي الی يوم القيامة.

وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢٧﴾

او دی خدای ج پر هر شي تام القدرة چي اراده يې وکړي لامانع لحکمه ولاراد لقضائه.

درويش وايي: چي اوس نوبت دی د بيان د بني قريضه وو د غزاء چي نقض العهد يې کړی ؤ او په احزابو کي داخل سوي وه چي حيی بن اخطب دوی غولولې وه کمامر بيانه، راويان د قصې وايي په صحيح اسنادو سره چي مشرکان يعني ابوسفيان او ملګري دده او غطفان او ملګري دده او نور ناکامه سوه په قدرت د خدای جل جلاله کمامر بيانه، نو بنو قريضه ډېري بېري واخستل، ډېرو راويانو داسي روايت کړی دی چي رسول الله صلی الله علیه وسلم او ملګري چي له خندق څخه ډېر ستړي ستومانه راوګرځېدل او سلاح يې کښېښوول، او عليه الصلوة والسلام حجرې ته د عائشې رضي الله عنها ننوتی او غوښتل

يې چې سر مبارک له ګرد او غبار څخه د خندق پرې منځي، او بغوي رح وايي چې په حجره کي د زينب بنت جحش يې سر مبارک پرېولی، والاول اشهر، نيم سر د عليه الصلوة والسلام عائشې رضي الله عنها پرېولی ؤ، نو يو سړي سلام ووايه او داسي يې وويل: غديرک (منصوب على الاغراء) يعني ورځه جنګ ته د هغه چا چي ستا سره غدر کړی ؤ يعني نقض العهد يې کړی ؤ چي عبارت له بني قريضه څخه دی، فقام رسول الله ﷺ فزعًا (په ډېر خوف) نو داسي چټک ورولاړ سو، عائشه رض وايي چي ماتر چوله د دروازې ورته کتل، زما په خيال هغه سړی د حية الکلبي راغلی، او هغه سړي له سره ګرد وغبار څنډی او لنګوټه يې مول کړې وه، او داسي يې ويل: ما اسرع ما حللتم غديرک من محارب عفا الله عنک؟ تاسي سلاح بيا کښېښول وما وضعت الملائکة مذ نزل بک العدو (ای الاحزاب) او دې سړي وويل چي موږ ملکي تر هغه پوري په احزابو پسي ؤ حتى چي حمراء الاسد ته مو ورسول (چي د يو ځای نوم دی چي له مدينې څخه ډېر لېري دی) ان الله يأمرک بقتال بني قريضة، او زه اوس سره د ملګرو ملکو روان يم بنو قريضه ته چي ددوی کلاوي ور وښوورم، دې سړي وويل چي فاخرج بالناس، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي زما اصحاب د خندق په غزاء ډېر ستړي ستومانه سوي دي چي يو څو ورځي مو دې جنګ ته د بني قريضه مهلت ورکړی وای، هغه سړي ورته وويل درراهي سه سره د اصحابو بني قريضه وو ته فوالله بني قريضه به داسي وټکول سي لکه هګۍ پر ډبره، عائشه رض وايي عليه الصلوة والسلام چي کور ته راغلی، ما ورته وويل چي دا سړی څوک ؤ چي ستا سره يې خبري کولې؟ عليه الصلوة والسلام راته وويل تا وليدی؟ ما ورته وويل نعم، ده راته وويل چي د چا سره مشابه ؤ؟ ما ورته وويل د دحية الکلبي سره، عليه الصلوة والسلام راته وويل چي دا سړی جبرئيل ؑ ؤ او زه يې امر کړم چي د بني قريضه غزاء ته ووځه، راوي وايي چي جبرئيل ومن معه من الملائکة د قريضه پر خوا راهي سوه چي په کوڅو کي د بني غنم د انصارو دوړي پورته کېدلې، نو عليه الصلوة والسلام يو سړی امر کړی چي داسي نعره وکړه يا خيل الله ارکبي (ای لښکره د خدای سپاره سئ) او بلال رض ته يې وويل چي اعلان وکړه چي من کان سامعًا مطيعًا فلا يصلين العصر الا في بني قريضة، په روايت کي د مسلم صلوة الظهر راغلی دی.

درویش وایي: چې شاید دا به سهوه د کاتب وي، د بخاري په روایت کې او د مسلم په بل روایت کې او د نورو ګڼ شمېر په روایاتو صلوة العصر راغلی دی، بلکې ظاهره داده چې صلوة الظهر علیه الصلوة والسلام په اذان د بلال لمونځ په جماعت کړی دی، لکه روح البیان چې وایي صلی الظهر آه، په هر صورت علیه الصلوة والسلام خو د څو کسانو سره پر طرف د بني قریضه وو راهي سو، پر وروسته کسانو د صلوة العصر وخت داخل، نو ځیني کسانو وویل چې صلوة العصر نه ګذارو چې بني قریضه ته ونه رسېږو، ولي د علیه الصلوة والسلام له خوا پر تاکیدًا او عزمًا دا حکم ؤ چې صلوة العصر به په قریضه کې ګزارئ، خیر هغه کسان خو راهي سوه، او بعد غروب الشمس یې لمونځ د عصر قضاءً په بنو قریضة کې اداء کړی، او بعض کسانو د مازدیګر لمونځ پر خپل وخت پر لارې وکړی، او د علیه الصلوة والسلام د قول توجیه یې دا وکړه چې دده مقصد دا ؤ چې پر لارې وقفه مه کوئ بلکې په تلوار ځانونه و بني قریضه ته ورسوئ دا یې مقصد نه ؤ چې صلوة العصر که څه هم وخت په لار کې درباندې راسي مه یې کوئ.

درویش وایي: چې مظهري یوه وجه د جمعې راوړې ده یعني د حدیث د ظهر او د عصر چې سړی په تعجب کې اچوي، والله اعلم.

تفریع: دا موضع چې علیه الصلوة والسلام یعني په بعض کسانو صلوة العصر په خپل وخت کې، او بعض کسانو چې بني قریضه ؤ ته د مغرب د لمانځه سره وکړی، ته پیش سوه پر یوې ډلې یې منت نه وکړی، دا حدیث پر دې دلالت کوي چې مجتهد لا اثم علیه ان اخطاء، ولي علیه الصلوة والسلام لم یصنف احدًا من الفریقین یعنی من صلی في الطریق و من لم یصل، په زاد المعاد کې وایي چې حاصل یې دادی چې دواړو فریقینو ته خدای جلاله اجر ورکوي په اعتبار د نیت د هغه هو من صلی في الطریق دوه ثوابه یې حاصل کړه امتثال الامر النبوي في الاسراع في المشي الی بني قریضة، ولي چې دا ظاهره خبره ده چې د علیه الصلوة والسلام مقصود د لایصلوا الا في بني قریضة، مبالغه وه په اسراع کې مجازًا، او بل فضیلت دې ډلې دا حاصل کړی چې لمونځ د عصر یې په خپل وخت کې وکړی بخلاف الفریق الاخر چې د مازدیګر لمونځ یې په خپل وخت کې نه وکړی بلکې او د مغرب سره یې چې بني قریضه ته

ورسېدل وه یې کړی هغه که څه هم فضیلت د اسراع في المشی حاصل کړی لکن فضیلت د صلوة العصر في الوقت یې د لاسه ورکړی، خیر وروسته علیه الصلوة والسلام علي بن ابی طالب رض راوغوښتی او بیرغ یې په لاس ورکړی.

فائده: بیرغ اسلامي پر هغه حال باقي ؤ چي په خندق کي ؤ خلاص کړی یې نه ؤ، نو خلک ټوله په علي کرم الله وجهه پسي روان سوه او پر مدینه منوره یې ابن ام مکتوم رض مقرر کړی چي په سترګو هم ړوند ؤ.

دروېش وایي: چي دا موضوع د غزوة بني قریضه ؤ داسي وخت منځ ته راغله چي اووه ورځي د ذو القعدة الحرام پاته وې، بغوي رح وایي چي غزوة د قریضه په سنه پینځه (۵) کي د هجرت رونما سوه، نو علیه الصلوة والسلام خپل سلاح واغوستل او زغره یې هم واغوستل او مغفر یې پر سر کښېښنو یعني جنګي خولی او پر خپل آس چي لحیف یې باله سپور سو، او اصحاب کرام رض چار چاپېره پر راوګرځېدل او هغو هم سلاح په غاړه کي واچول، او شپږ دېرش (۳۶) آسان وه چي علیه الصلوة والسلام یې په منځ کي روان ؤ، او ابن سعد رح وایي چي دده سره ورسره کسان درې زره (۳۰۰۰) کسه وه.

پوښتنه: ذو القعدة خو د اشهر حروم څخه وه او شرعًا په قول د علیه الصلوة والسلام ابتداء د قتال په اشهر حرم کي ناجائز ده؟

ځواب: روح المعاني، مظهري او نورو مفسرینو ددې سوال ځواب داسي ورکړی دی، اول حرمت د ابتداء د قتال په اشهر حرم کي علیه الصلوة والسلام په کال د حجة الوداع اعلان کړی او غزوة د بني قریضه تر حجة الوداع دمخه وه، دویم لکه چي خدای پاک په فتح د مکې یو ساعت د ورځي اجازه د جنګ ورکړه په کال کي د فتح د مکې او سره ددې قتال د حرم محترم حرام وه او داغه رنګه دې اجازه علیه الصلوة والسلام ته د جنګ په شهر حرام کي ورکړې وي لمنفعة قطع عداوة الیهود بالمرة، درېیم دا خو بدایه د قتال د رسول الله ﷺ له خوا نه وه بلکي بدایه د قتال خو بني قریضه وو وکړه چي په احزابو کي داخل سوي وه، او د علیه الصلوة والسلام سره یې جنګ کاوه، له ابن عباس رض څخه روایت دی چي علیه الصلوة والسلام چي بني قریضه ته ورسېدی پر خره سپور ؤ پر لڅه شا چي دا خرې یعفور باله، او په صحیح حدیث کي راغلي دي چي

عليه الصلوة والسلام په لار کي د بني النجار د صوريين په مقام کي چي په هغو نفرو کي حارثه بن النعمان هم موجود ؤ او هغو ټولو سلاح اغوستې وه عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي دلته څوک نسو تېر؟ دوی ورته وويل چي دحية بن خليفة الکلبي تېر سو پر غاطره سپور ؤ او پر ځين استبرق (چي يو ورېښمين ټوکر دی) دده سامان ؤ، او موږ ته يې وويل چي خپل سلاح را واخلئ موږ هم خپله سلاح را واخستل صف زده ولاړيو، او دحية الکلبي رض راته وويل چي اوس به عليه الصلوة والسلام هم را ورسېږي، حارثة بن النعمان وايي چي دوه صفه ولاړ ؤ، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي دحية الکلبي نه ؤ جبرئيل ؑ ؤ چي بني قريضه ته راهي ؤ چي ددوی کلاوي پر زلزله راولي او ددوی په زړو کي رعب واچوي، راوي وايي چي علي بن ابی طالب رض سره د څو نفرو د مهاجرينو او انصارو رض روان ؤ، بني قريضه وو چي علی او مهاجرين او انصار رض وليدل، نو د شر يعني د جنګ يقين يې سو، او علي رض د اسلام بيرغ ورپاوه په نېژد بني قريضه وو د کلا د بېخ، نو بني قريضه د کلا د خوا ناري وهلې او ښکنځل يې و عليه الصلوة والسلام او ازواج مطهراتو ته کول، ابو قتاده رض وايي چي موږ ساکت ؤ يعني ښکنځل مو نه کول او دا قدر مو ويل السيف بيننا وبينكم، يعني توره به زموږ او ستاسي تر منځ فيصله وکړي، په دې دوران کي رسول الله ﷺ را ورسېدی او قريب ددوی وحصن کلا ته د بني قريضه وو نازل سو په حره کي د بني قريضه (يعني په شګلنه مځکه کي ددوی) علي رضي الله عنه چي عليه الصلوة والسلام ته ور روان سو، ابو قتاده رض وايي چي علي رض ماته وويل چي ته بيرغ سنبال کړه، نو عليه الصلوة والسلام ته يې وويل چي ددې خبيثانو کلا ته نژدې مه ورځه، د علي كرم الله وجهه غرض دا ؤ چي عليه الصلوة والسلام ددغو خبيثانو پوچ فحش وانه وري، عليه الصلوة والسلام ورته وويل ته ما امر کوې په رجوع، ای علي تا لکه چي ددوی څخه ښکنځل و ماته اورېدلي دي؟ علي رض ورته وويل نعم، عليه الصلوة والسلام وويل دوی چي ما ووينې هيڅ ښکنځل نسي کولای، نو عليه الصلوة والسلام د کلا و خواته راهي سو او د عليه الصلوة والسلام د مخه اسيد بن حضير ؤ هغه ناره پر وکړه يا اعداء الله موږ ستاسي د حصونو څخه نه ځو تر څو چي تاسي له لوږې څخه مړه نسئ تاسي اوس لکه ګيدړ چي غاربندی سي، دوی ورته وويل يا ابن الحفير موږ خو ستاسي معاهدين يو دون

الخزرج، اسيد بن حفير ورته وويل لاعهد بيننا وبينكم او نه قرابت او عليه الصلوة
والسلام ښه ورقريب سو، ابن الحفير وايي چي موږ د عليه الصلوة والسلام پر سر
سپرونه نيولي وه، نو عليه الصلوة والسلام په بلند اواز ورناري کړې د دوی و اشرافو
ته حتی چي ناره يې په دوی واورېدل، هغو ږغ نه کاوه، عليه الصلوة والسلام ورته
وويل ځواب راکړئ يا اخوة القردة والخنازير وعبدة الطاغوت هل اخزاكم الله (كلمه د
هل په معنی د قد ده نحو هل اتى على الانسان آه) يعني په تحقيق خدای ج تاسي رسوا
کړلاست، او نازل کړی خدای ج عذاب پر تاسي، تاسي زما په غياب کي ماته ښکنځل
کول، دوی په قسم ورته وويل چي موږ ښکنځل نه دي کړي او دا يې ورته وويل ما
كنت فاحشًا؟ يعني تا ولي موږ ته وويل: يا اخوة القردة والخنازير، دا خو فحش وه او
تا خو فحش نه ويل؟ چي ماخستن سو مسلمانان راجمع سوه و رسول الله ﷺ ته او
سعد بن عباده رض څو باره د خورما راوړه و رسول الله ﷺ ته نو دغه يې خوراکه سوه، او
عليه الصلوة والسلام وويل نعم الطعام التمر، نو چي سهار سو رسول الله ﷺ او غشي
ويشتونکي مسلمانان سره راغونډ سوه، د بني قريضه پر کلا شاوخوا يې احاطه
وکړه، نو مسلمانانو په غشو او ډبرو دوی ويشتل او يهودانو له حصون څخه ډبري او
غشي راغورځول حتی تر ماښامه پوري او مسلمانان په نوبت سره راتله تېر اندازي يې
کول، نو عليه الصلوة والسلام وتېر اندازی ته دوام ورکړی حتی چي يهودان پر هلاک
وبېرېدل، نو يهودانو خپله تير اندازي بنده کړه او عليه الصلوة والسلام ته يې د خبرو
کولو پيشنهاد وکړی، عليه الصلوة والسلام د دوی دې پيشنهاد ته نعم ووايه، نو دوی
نباش بن قيس راواستاوه، نو هغه عليه الصلوة والسلام ته وويل چي زموږ سره هغه
معامله وکړه چي تا د بني نضير سره کړې وه يعني موږ خپل ټولي کلاوي او اموال
درپرېږدو او موږ له خپل وطن څخه وځو، ښځي او اولادونه چي ذريه يې بولي او يو
اوښ بار چي زموږ زره غواړي راسره وړو يې الا الحلقة، فابى رسول الله ﷺ ذالک، يا
نباش ورته وويل چي زموږ وينه دي محفوظه وي او زموږ ښځي او ذريه او د اوښ تر
بار د رتېريو، عليه الصلوة والسلام ورته وويل: لا صرف قلابندي به خلاصوي او حکم
ته به غاړه ايږدئ، نباش چي قوم ته ورغلی او د عليه الصلوة والسلام اخيري خبره يې
ورته وکړه، نو كعب بن اسد چي د قريضه رئيس ؤ کمامر وويل يا معشر بني قريضه

Scanned by CamScanner

والله قد نزل بکم ما ترون، او کعب بن اسد وویل چي زه تاسي ته دري پیشنهاده کوم هر یو چي ستاسي خوښ وي زه به هغسي وکړم قالوا وماهي؟ کعب وویل اول پیشنهاد دادی چي راځي ټوله دغسي سړي بیعت وکړو او تصدیق یې وکړو او ایمان پر راوړو، ده وویل والله قد تبین لکم (تاسي ته دا ښکاره سوې ده چي دا رجل نبي مرسل دی او دا هغه سړی دی چي ستاسي په کتاب تورات کي یې نعت موجود دی) نو که داسي موږ وکړو هم زموږ وینه او ښځي او ذریه او مالونه او قلاوي ټوله محفوظ موږ ته پاته سي، کعب ورته زیاته کړه والله انکم تعلمون ان محمدًا نبي وما منعنا من الایمان به الا الحسد للعرب، ولي چي دی نبي د بني اسرائیلو د قوم نه دی، او کعب ورته زیاته کړه چي ما خو عهد د امن د علیه الصلوة والسلام نه ماتاوه پر موږ بلا او شوم د دغسي سړي د لاسه نازل سو اشاره یې و حیی بن اخطب ته وکړه چي هغه په مجلس کي موجود ؤ، ولي حیی چي بني قریضه وغولول داسي یې ورته ویلي وه چي که څه هم قریش او غطفان ولاړ سي زه به ستاسي سره یم، نو د کعب بن اسد سره یې هغه وینا وفا کړه، نو یهودانو د بني قریضه و کعب بن اسد ته وویل لانفارق حکم التورات ابدًا ولانستبدل به غیره، کعب بن اسد ورته وویل (۲) زما پیشنهاد دادی راسئ چي خپلي ښځي او عیالونه ټوله قتلی کړو ثم نخرج الی محمد بالسیوف، نو موږ که هلاک او قتل سو داسي به ارمان نه وي چي ښځي او کوچنیان به مو څرنګه سوي وي، او که موږ غالب سوو پر محمد باندي فلعمري نوري ښځي او زامن به پیدا کړو، دوی په ځواب کي کعب بن اسد ته وویل لانقتل هؤلاء المساکین، نو څه خیر په ژوند کي سته، وروسته تر قتل د دوی، (۳) پیشنهاد که دا هم نه کوئ، نو ننه شپه د سبت ده یعني د شنبې شپه شاید محمد (ﷺ) او اصحاب د ده به غافل وي په دې سبب چي د یهودانو د سبت د ورځي احترام کوي، حمله به پر وکړو، نو په دې غفلت کي د دوی چي موږ حمله پر وکړو نو موږ به کامیابه سو، دوی ورته وویل چي موږ د سبت احترام د لاسه نه ورکوو، ولي که موږ داغسي وکړو موږ ته به هغه عذاب راسي لکه تاته چي معلوم دی مسخ به سو یعني سرکوزان او بیزوګان به راځخه جوړ سي.

درویش وایي: چي په دې کي د دوی اشاره و هغه مسخ ته وه چي په زمانه کي د داؤد علیه السلام په ایله کي پیښه سوه چي د دریاب پر غاړه پراته وه او د شنبې په ورځ یې

د ماهيانو ښکار کاوه، کما بيناه في موضع آخر من القرآن مفصلاً)

او کعب بن اسد ورته وويل چي آيا ستاسي پياد ده هغه خبره چي جواس چي ستاسي امير ؤ کړې وه، دوی ورته وويل چي هغه کومه خبره وه؟ کعب بن اسد ورته وويل چي هغه دا خبره کړې وه چي په دې قريه يعني مدينه کي به يو نبي راسي، نو جواس وويل که دا نبي پيدا سو او زه ژوندی وم زه ايمان پر راوړم او کومک ورسره کوم، او که زما تر مرګ وروسته پيدا سو تاسي به يې متابعت کوئ او انصار او اولياء دده به ګرځئ او ستاسي به نصيب سي ايمان پر دواړو کتابو الاول يعني تورات والآخر يعني القرآن النازل على ذالک النبي، او هغه نبي ته زما د خوا خبر ورکړئ چي زه مصدق يم.

درويش وايي: چي کعب بن اسد هغه اول پيشنهاد ورته تکرار کړی، خو دوی بيا ورته وويل لانفارق حکم التورات ولانستبدل به غيره، وروسته ثعلبه او اسيد ابنا سعية او اسد بن عبيد چي هغه د هذيل د قبيلې وه چي نه بني قريضه وه او نه بني نضير وه بلکې ددوی نسب تر دوی لوړ ؤ په دوی ګډ ېدی، ګويا د قريضه او د نضير اکاګان وه، هغو ورته وويل يا معشر بنو قريضه! والله انکم لتعلمون انه رسول الله وان صفته عندنا حدثنا بها علمائنا وعلماء بني النضير او موږ ته خير بن الهيان چي اصدق الناس ؤ عندنا هو اخبر بصفته عند موته، قالوا لانفاق حکم التوراة نو نامور کسانو چي اباء د قريضه د ايمان څخه ورته معلوم سوه، نو ددغې شپې په سهار کي ورغله عليه الصلوة والسلام ته، نو بيعت يې ورسره وکړی او ايمان يې راوړی، نو عليه الصلوة والسلام ددوی ځانونه او ددوی اهل او اموالو ته امان ورکړی، او يو بل ناصح عمرو بن سعد وويل چي تاسي ای بنو قريضه وو هغه عهد چي ستاسي او محمد تر منځ ؤ مات کړی، او ما ستاسي سره شراکت نه دی کړی په غدر کي ستاسي، نو پر يهوديت ثابت وسئ و محمد (ﷺ) ته د جزيه پيشنهاد وکړی زه پوهېږم چي دی به يې ستاسي څخه قبول کړي او که نه، قريضه ورته وويل چي موږ خبر يو چي خراج يې بولي، دا و عربو ته نسو ورکولای هذا عار لنا ابدًا والقتل خير من ذالک.

اهل تاريخ المغازي وايي: چي بني قريضه څوک وروستول و عليه الصلوة

والسلام ته چي ابو لبابه چي د عمر بن عوف د قبيلې ؤ چي حلفاء د اوس بن الخزرج وه مونږ ته را واستوه چي مونږ د هغه سره مشوره وکړو خپل په کار کي، عليه الصلوة والسلام ابو لبابه بن عبد المنذر ته وويل ورسه، ابو لبابه چي راغلی قريضه ټوله ورته ولاړ سوه، او ښځو او کوچنيانو يې دده په مخ کي بغاري کړې، د ابو لبابه زړه پر وسو، نو دوی يعني بني قريضه ورته وويل چي ستا دا خوښه ده چي مونږ پر حکم د محمد ځانونه تسليم کړو؟ هغه په خوله ورته وويل نعم او په لاس يې اشاره و حلق ته وکړه يعني محمد ﷺ مو ذبح کوي، ابو لبابه وايې چي زه د ځايه نه وم ولاړ سوی چي په ځان پوه سوم چي دا خو دي خيانت وکړی راوي وايې چي ابو لبابه پر خپل مخ ولاړی عليه الصلوة والسلام ته نه ورغلی حتی چي ځان يې په تنبه پوري د مسجد نبوي ﷺ وتاړه.

درويش وايي: چي د تنبه پر لوړه غاړه تر اوسه پوري نوشته دي عمود التوبة، او ابو لبابه زايي چي زه به د غه تنبه پوري تړلی يم چي يا مرم او يا يتوب الله علی يعني علی خيانتي مع رسول الله ﷺ او دا مي د خدای سره وعده وکړه چي زه به پر مځکه د بني قريضه وو پل کښېږدم ابدًا او زه به نه وليدل سم په هغه ځای کي چي ما خيانت د خدای او رسول سره وکړی يعني بلد بني قريضه، ابو لبابه وايې زما ټوله احوال و عليه السلام ته چا بيان کړي وه نو عليه الصلوة والسلام دعوه حتی يحدث الله فيه ما شاء، او که دی اولاً ماته راغلی وای او حال د خپل خيانت يې بيان کړی وای ما بخښه ورته کول وانزل الله تعالى هذه الاية في ابي لبابه وان كان حكمه عامًا :يا ايها الذين آمنوا لا تخونوا الله والرسول: الى آخير الآية، ابو لبابه وايې چي توبه زما پر رسول الله ﷺ نازل سوه چي دی په کور کي وو ام سلمة رضي الله عنها دا وايې چي ما عليه الصلوة والسلام وليدی چي وې خندل ما پوښتنه ځني وکړه چي پر څه شي دي وخندل اضحک الله سنک.

درويش وايي: چي دا د عربو يو رواجي دعاء ده، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي د ابو لبابه توبه قبوله سوه ام سلمة رضي الله عنها وايې چي ما عليه الصلوة والسلام ته وويل چي زېری پر ونه کړم عليه الصلوة والسلام وويل بلی يعني پر وې کړه ان شئت نو زه د حجرې په دروازه کي ودرېدم (دا د مخه تر حجاب وه) فقلت يا ابا لبابة ابشر (زېری مي درباندي) فقد تاب الله عليک د مسجد حاضر خلک را

وغورځېده چې ما خلاص کړي ابو لبابه ما ورته وویل لا حتی یکون رسول الله ﷺ هو الذي یطلقني بیده نو علیه الصلوة والسلام چې د سهار ولمانځه ته را ووتی ابو لبابه یې له قید څخه خلاص کړی ابو لبابه رضي الله عنه وایي چې زما یو خوب په یاد سو چې موږ مسلمانان بني قریضه محاصره کړي وي او زه په یو تورو ختو کي چې ډېري بد بویه هم دي پښې مي بندي دي چې په خوب کي زما دا خیال سو چې له بدبویي څخه د ختو به زه مړ سم، بیا مي یوه جاري ویاله ولیدل چې په هغې ویالې کي مي ځان پاک پرېولی او تنده مي هم ماته سوه او ډېره خوشبویي تر پزي پوري راغله، نو ما دا خوب ابوبکر رضي الله عنه ته ووایه، نو هغه یې تعبیر داسي راته وکړی چې ته به په لوی غم اخته سې او بیرته به فرج ځندي پیدا کړې (یعني له هغه غمه به خلاص سې) حتی ما ځان تړلی ؤ هغه خوب به مي را پیاد سو امید به مي پیدا سو چې خدای ج به زما توبه نازله کړي، ابن هشام وایي چې ابو لبابه شپږ ورځي ځان تړلی ؤ، او ابن عقبه وایي چې راویان وایي چې قریب شل ورځي یې ځان تړلی ؤ، په بدایه کي وایي چې دا قول اشبه د قولو دی، راوي وایي چې د لمانځه، یا د قضا حاجت یا د اوداسه وخت به سو په یوه روایت کي ماینه به یې راغله خلاص به یې کړی او په بل روایت لور به یې راغله خلاص به یې کړی، ددې دوو روایتو منافات نسته، ولي کاهي به یې ماینه راغله او کاهي به یې لور راغله، او چې ابو لبابه به د خپلو کارو څخه فارغه سو بیرته به ماینې یا لور وتاړه، وانزل الله تعالی في توبة ابو لبابة رضي الله عنه هذه الآية: وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۱۰۲) (التوبة) بیا علیه الصلوة والسلام وبني قریضه ته وویل چې زما پر حکم راکښته کېږئ؟ دوی ورته وویل یا، ولي چې ابو لبابه ابن المنذر دوی ته په اشاره ویلي وه چې علیه الصلوة والسلام مو قتل کوي کما مر، فقال علیه الصلوة والسلام چې پر حکم د سعد بن معاذ سید الاوس تسلمېږئ، دوی ورته وویل نعم، او دا یې ټینګه معاهده وکړه چې د سعد بن معاذ له حکمه سر غړونه نه کوو، نو علیه الصلوة والسلام په سعد بن معاذ پسي یو نفر راهي کړی چې هغه په مدینه کي ؤ او د خندق په غزا کي پر لاس سخت ټپي سوی ؤ یعني د لاس پر لوی رګ ویشتل سوی ؤ، او ده خدای ج ته

خواست کړې ؤ چي تر هغو ما مه وژنئ چي په بني قريضه وو مي زړه سوړ سوی نه وي، نو سعد بن معاذ پر خره سپور راغلی وکان رجلاً جسیمًا، فقال علیه الصلوة والسلام قوموا الی سیدکم، فقام الانصار فانزلوه.

ویو محترم سړي ته د احترام په توګه ولاړېدل روا دي په حکم د دغه حدیث، ددې حکم څخه مخالف يعني غير مقلدين وايي چي دا حکم نبوي دده د احترام لپاره نه ؤ بلکې ددې لپاره ؤ چي دی جسیم سړی ؤ چي له خره څخه يې راکښته کړي، نو موږ اهل سنت وايو چي لفظ د سيدکم دلالت پر دې کوي چي ولاړه ددوی د احترام د سعد بن معاذ لپاره وه، او بل داده چي دده د راکښته کولو لپاره يو نفر کافي ؤ نو عمومي حکم ته د قوموا څه ضرورت ؤ.

فائده: رسول اللهﷺ چي سعد بن معاذ په خېمه کي د يوې ښځي چي رفيده خلګو بلل او د اسلم د قبيلې وه چي په مسجد نبوي کي وه او ددې ښځي وظيفه دا وه چي د ټپيانو تداوي به يې کوله، او دې د ثواب لپاره د يو ضائع کښني او مريض خدمت هم کاوه ساتلی ؤ او د هغې څخه يې راوستی سعد بن معاذ وويل چي زما حکم دا دی چي د جنګ نران يعني چي بالغ وي ټول ه دي ووژل سي او اموال دې تقسيم سي او ښځي او ذراري دې سبي سي يعني مريان منځياني عليه الصلوة والسلام الله اکبر ووايه وقال لقد حکمت فيهم بحکم الله فوق ارقعة يعني السموات، نو عليه الصلوة والسلام دوی نران ټوله بنديان کړه په سرای کي د اسامة بن زيد رض چي تعداد يې (۶۰۰) مقاتل وو، او ذرية او ښځي چي تعداد يې (۷۰۰) وو په سرای کي د ابنة الحارث النجار لان تلک الدار کانت سروة لنزول الوفود من العرب د بني قريضه اموال د غنيمت د کورو څخه دوی (۱۵۰۰) توري (۳۰۰) زغري او (۲۰۰۰) نېزې او (۵۰۰) سپرونه او ډېر لوښي او اوښان او نور بې حسابه مواشي او د دوی ځمکي او کورونه يې مهاجرينو ته ورکړه انصارو ته يې نه کړه ور، ولي هغو باغونه او سرايونه درلوده په دې تقسيم انصار ټول ه وه قال الله تعالی في حق الانصار رض ويؤثرون علی انفسهم ولو کان بهم خصاصة بيا عليه الصلوة والسلام بازار ته د مدينې راغلی او امر يې وکړی چي خندقان په ځمکه کي جوړ کړي نو بنديان يې را وايستل د خندق پر غاړه بې دراوه سر بې په توره ځندي پرې کاوه خندق ته بې ټېله کوی چي ګرده يې مړه کړه خندقانو ته يې وغورځول نو يې

خاوري پر را واړولې فاعل د قتل د دوی علي رضي الله عنه او الزبير رضي الله عنه ؤ، او د ښځو څخه يې څوک نه دی وژلی مګر بنانة قصاصًا چي دغي ښځي پر خلاد بن سويد رضي الله عنه باندي چي تحت الحصن ناست ؤ د ميچني چي رجی يې بولي پر راوغورځاوه د کلا څخه هغه شهيد سو، او بيله خلاده بل څوک نه دی شهيد سوی عليه الصلوة والسلام په حق کي دده وويل (له اجر شهيدين) راويان د غزة القريضة وايي چي رسول الله ﷺ سعد بن زيد الانصاري امر کړی چي سبايا د قريضه بوزه نجد ته نو هغه هوري خرڅ کړه، نو د مسلمانانو لپاره آسان او سلاح په رانيسه.

فائده: رسول الله ﷺ امر وکړی چي مور او ولد به نه سره جلا کوي يعني چي موري يو ځای خرڅه کړي او ولد يې بل ځای تر څو چي غلام بلوغ ته نه وي رسېدلی يا مينځه حيض ته نه وي رسېدلې، او عليه الصلوة والسلام د ځان لپاره ريحانه بنت نويد بن عمر بن حذافة د بني نضير له قومه څخه وه او په قريضه وو کي واده وه مختاره کړه او هغې اسلام قبول کړی او عليه الصلوة والسلام ازاده کړه او په نکاح يې کړه، او دده مبارک سره وه چي عليه الصلوة والسلام د حجة الوداع څخه راغلی په (١٠) کي ريحانه وفات سوه فدفنها بالبقيع.

درويش وايي: چي دمخه موږ وويل چي سعد بن معاذ چي لاس يې ډېر سخت ټپي ؤ دا دعاء کړې وه چي خدای ﷻ دي تر هغو ما نه وژني چي زړه مي په بني قريضه وو سوړ نه سي، نو چون دده په حکم د قريضه خاتمه وسوه کمامر، هغه زخم د لاس د سعد بن معاذ رضي الله عنه وينه ايله کړه حتی مات شهيدًا وقد استبشرت الملائكة بروحه واهتز (حرکت وکړی) عرش د خدای ﷻ په موت د سعد بن معاذ رضي الله عنه، يو سړي د انصارو دده په باره کي دا شعر ويلی دی:

وما اهتز عرش الله من موت هالک ...... سمعنا به الا لسعد ابی عمرو

درويش وايي: چي دا قصه چي فقير وکړه د دغو تفاسيرو څخه مأخوذ ده: (١) التفسير الكبير (٢) التفسير الخازن (٣) تفسير روح المعاني (٤) تفسير روح البيان (٥) تفسير المظهري، يعني بعض ځايونه له يوه تفسير څخه بعض له بل تفسير څخه وهكذا، لكن روح المعاني نوري زائدي خبري کړي دي، او مظهري پر مسائلو د فقهه زوراچولی، نو که زه فقير ددې دوو تفسيرو ټوله بيانات راوړم ډېري صفحې به

نوري په بر کي ونسي او مطالعه کونکي به ډېر خوابدي سي .... بيت:
تاطبع نازکت نه پزيرد ملالتی ...... آن به که تفسير را دوام دهم

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِيْنَتَهَا

ای نبي ووايه و زوجاتو ته خپل که تاسي ياست چي اراده لرئ د ژوند ناقص او د زينت د دې ژوند، او فراخي د رزق.

فَتَعَالَيْنَ اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيْلًا ﴿۲۸﴾

پوه سه: چي اصل معنی د تعالين داده چي يو سړی په لوړ مکان کي وي او کښته مکان والا ته ووايي چي تعالي يعني لوړ ځای ته راسه، وروسته يې استعمال ډېر سو حتی استوت في استعماله الامکنة کلها، فالمعنی اقبل الي.

ترجمه: راسئ په خپل اختيار سره لپاره د طلب د طلاق، زه به متعه د طلاق درکړم يعني يو جوت کالي، زه به تاسي طلاقي کړم په ښه طلاق سره يعني چي بيرته قصد د رجوع نه لرم چي پر تاسي عده اوږده کړم کما کان يفعله اهل الجاهلية ولي چي ددوی به د ماينې ښځه بد راتله طلاق رجعي به يې ورکړی چي د هغې عده به تېرېدو ته نژدې سوه په قول به يې رجوع ورته وکړه او دستي به يې بيرته طلاقه کړه ثم وثم حتی تطول عليها العدة.

وَاِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَالدَّارَ الْاٰخِرَةَ

او که چېري ياست تاسي اراده لرئ يعني مراتب د قرب و خدای ج ته او رضٰی د خدای ج او قرب او رضٰی د رسول د خدای ج او نعمتونه د آخرت د ورځي يعني الجنة.

فَاِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْمُحْسِنٰتِ مِنْكُنَّ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۲۹﴾

نو په تحقيق خدای اراسته کړي د محسناتو لپاره ستاسي يعني چي طالبات د رضوان الله او د رسول د خدای او د دار الآخرة يعني دوی مخلصات وي لان الاحسان ان تعبدوا الله کانک تراه الی اخير الحديث الطويل الذي رواه الشيخان "اجراً عظيماً" ثوابونه ډېر تر نورو ښځو مؤمناتو په سبب د ازدواج د رسول الله ﷺ.

پوه سه: چي احمد، مسلم، نسائي او ابن مردوية من طريق له جابر رض ښځه

روايت کړی دی چي رسول اللهﷺ په کور کي ؤ او خلک يعني صحابه کرامؓ به په مسجد کي وه فلم يؤذن لاحد ثم اذن لابی بکر و عمرؓ او رسول اللهﷺ ناست ؤ ساکت ؤ او زوجات مطهرات پر راټولي وې، چونکه عليه الصلوة والسلام ډېر مهموم ؤ نو عمرؓ فکر وکړی چي يو داسي خبره دي کړې وای شايد رسول اللهﷺ به خندلي وای، نو عمرؓ وويل يا رسول الله لو رئيت ابنت زيد يعني خپله مايني ياد ولﷺ زما ښځه يې د ښې نفقې غوښتنه وکړه زه ور وغورځېدم تر غاړه مي ونيول يعني خپه مي کړه فضحک النبيﷺ قال هن حولي سألتني النفقة، فقام ابوبکرؓ الی عائشةؓ ليضربها وقام عمر الی حفصةؓ چي د عمرؓ لور وه، دواړو وويل تسئلان رسول اللهﷺ ماليس عنده، نو عليه الصلوة والسلام دوی منع کړه، نو ازواجو مطهراتو وويل والله لانسئل رسول اللهﷺ بعد هذا المجلس ماليس عنده، روح المعاني وايي: وانزل الله الخيار.

درويش وايي: چي دا موضوع د مخه نه وه آيت په دې کي نه دی نازل هغه بله موضوع ده، بلکې موضوع د نزول د آيت هغه ده چي بغويؒ بيان کړې ده: ان ازواج النبيﷺ سئالته من عرض الدنيا وزيادة في النفقة او عليه الصلوة والسلام به دوی زهيراوه چي فلانی درباني ګرانه ده او زه نه يم درباندي ګرانه الی غير ذالک، نو عليه الصلوة والسلام د دوی ښځه هجرت وکړی او په يوه بالا خانه کي چي مشربه يې بلل چي د لرګي پر زينه به ورختی، او يوه مياشت يې قسم اخستی ؤ چي زه به زوجاتو ته نه ورځم، او صرف لمانځه ته به راکښته کېدی د چا سره يې خبري نه کولې، نو خلکو دا شائع کړه چي عليه الصلوة والسلام خپل زوجاتي طلاقي کړي دي، نو عمرؓ وويل چي زه به د دې خبري تحقيق وکړم، نو زه مشربې ته ورغلم او عليه الصلوة والسلام ته مي وويل اطلقت نسائک؟ قال لا لکن آليت منهن شهراً لا ادخل عليهن، عمرؓ وايي ما ورته وويل يا رسول اللهﷺ زه چي مسجد ته ورغلم مسلمانانو ټولو دا ويل چي عليه الصلوة والسلام طلق نسائه، نو زه به دوی ته خبر ورکړم چي رسول اللهﷺ خپلي ښځي نه دي طلاقي کړي، قال نعم ان شئت فقمت علی باب المسجد، نو مي لويه ناره وکړه لم يطلق رسول اللهﷺ نسائه، ونزلت هذه الآية: وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰ أُولِي

الاَمۡرِ مِنۡهُمۡ لَعَلِمَهُ الَّذِيۡنَ يَسۡتَنۡبِطُوۡنَهٗ مِنۡهُمۡ ، عمر رض وايي فكنت استنبط ذالك الامر، وروسته چي يوه مياشت ايلاء د قسم د عليه الصلوة والسلام پوره سوه دا آيت مذكوره نازل سو چي د آيت التخيير په نامه مشهور دى.

درويش وايي: چي شان نزول د آيت التخيير په بخاري كي ډېر طويل راغلى دى ان شئت فارجع اليه، بغوي رح وايي چي په دغه وخت كي د نزول د آية التخيير د عليه الصلوة والسلام نهه زوجاتي وې، پنځه د قريشو ښځه (١) عائشه بنت ابى بكر رض (٢) حفصة بنت عمر رض (٣) ام حبيبة بن ابى سفيان رض (۴) ام سلمة بنت امية رض (۵) سودة بنت زمعة رض، او څلور د غير قريشو ښځه وي (١) زينب بنت جحش الاسدية رض (٢) ميمونة بن الحارث الهلالية رض (٣) صفية بنت حيى بن اخطب الخيبرية (۴) جويرية بنت الحارث المصطلقيه، ولما نزلت آية التخيير، نو عليه الصلوة والسلام ابتداء له عائشي رضي الله عنها ښځه وكړه، او داسي ورته وويل: چي يو شى وتاته وايم او دا مي خوښه ده چي ته په تلوار جواب رانه كړې تر هغو چي مشوره دي د مور او پلار سره نه وي كړې (د عليه الصلوة والسلام غرض دا ؤ چي دا خو ښځه ده يو وار ونه وايي چي زه طلاق غواړم او مور او پلار خو دا نه امر كوي په فراق د رسول الله ﷺ)، نو عائشه رض وايي چي عليه الصلوة والسلام آية التخيير راته ووايه، نو عائشي رض ورته وويل: افيك استشير ابوى بل اختار الله ورسوله والدار الآخرة، عائشي رض ورته وويل چي زه ستا ښځه سوال كوم چي زما حال به نورو ازواجو ته نه وايه، تعني كه نورو زوجاتو درته وويل چي عائشي ښځه ځواب دركړى، زما حال مه ورته وايه (ددي غرض دا ؤ چي ګوندي بعضي ضرات (بني) ځان مختاره كړي نو زوجات به لږ سي) عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي هري ښځي چي زما ښځه سوال وكړى ستا د حال، زه حتمًا ورته وايم چي عائشي رض زه مختاره كړم طلب د طلاق يې نه وكړى، لم يبعثنى الله جحودًا (چي حق به نه وايم) ولا مفتنًا (او يا څوك په فتنه كي اچونكى) بل بعثنى الله مبشرًا معلمًا، خير اخيرًا ټولو زوجاتو رضي الله عنهن عليه الصلوة والسلام مختاره كړى، او يوې هم طلب د طلاق نه وكړى، راوي وايي دوى ټولو چي خداى ج او رسول د خداى او دار الآخرة مختاره كړى، د عليه الصلوة والسلام په مباركه چهره كي اثار د خوشحالى وبرېښېدل، قتاده رض وايي دوى چي خداى او رسول او دار

الآخرة مختاره کړی، نو خدای ﷻ ددوی د خوشحالی لپاره نوري نکاح پر علیه الصلوة والسلام بندي کړې، فقال عزوجل: لايحل لک النساء من بعد، ولا ان تبدل بن من ازواج یعني چي يوه طلاقه کړې په عوض کي بله وکړې.

يٰنِسَآءَ النَّبِيِّ مَنْ يَّأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ

ای زوجاتو د نبي که څوک له تاسي څخه راتګ وکړي په فاحشه سره.

پوه سه: چي له فاحشه مراد زنی ده، بلکې ابن عباس رضی الله عنه وايي چي مراد ځني نشوز نافرماني ده چي ښکاره وي د علیه الصلوة والسلام سره او سوء الخلق دی.

يُّضٰعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ ؕ

خدای ﷻ به مضاعف یعني دوه چنده عذاب ورکړي یعني لکه د بل چا مانه چي نشوز او سوء الخلق د میړه سره وکړي لان النقمة بقدر النعمة، یعني زوجیت د علیه الصلوة والسلام یو لوی نعمت نو پر نشوز او سوء الخلق لوی عذاب هم مرتب کیږي "ضعفين" دوه مثله د عذاب د نورو ښځو چي فاحشه وکړي.

سوال: له یضاعف څخه خو دوچندي وفهمیده، نو ضعفين ته څه ضرورت ؤ؟

ځواب: مضاعفه حد معین نه لري، نو په ضعف سره يې عدد معلوم سو، یعني دوه مثله.

وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿۳۰﴾

او دی دا مضاعفت د عذاب و خدای ﷻ ته اسانه.

سوال: تا دمخه وویل چي په سبایاوو کي د بني قریضه علیه الصلوة والسلام د ځان لپاره ریحانه بنت زيد بن عمرو بن حذافه مختاره کړه او هغې اسلام قبول کړی، او علیه الصلوة والسلام ازاده کړه او په نکاح يې کړه، او په تعداد کي د زوجاتو د علیه الصلوة والسلام نه راوړل سوه، نو ددې سره خو لس کیدلې؟

ځواب: هغه روايت د تزوج د علیه الصلوة والسلام د ریحانه، سره روایت ؤ د روح البيان په صفحه (۱٦۳) کي لکن مظهري هغه روایت رد کړی دی، او مظهري وايي چي علیه الصلوة والسلام ډېر حریص ؤ چي په نکاح يې کړي او لکه پر نورو

ازواجو چي حجاب لازم دی دا به هم په حجاب کي ګرځي، فقالت یا رسول الله هل تترکني في ملکک، یعني زه به دي مینځه یم فهو اخف علي یعني له دې سببه چي حجاب به پر ما لازم نه وي، و علیک او پر تا به هم سپک وي، ولي چي د زوجیت په صورت کي پر تا قسم او نوبت لازم ګرځي او په صورت کي د ملک هر وخت چي دي زړه وغواړي زما سره ملاقات کولای سې، او زما څخه نفع اخستلای سې، فترکها علی ملک الیمین، مظهري جزء اتل ما اوحي الیک سورة الاحزاب ص۳۲۹.

درويش وايي: چي لله الحمد و المنة و الصلوة و السلام علی سید البریة، وعلی آله وصحبه البررة، تفسیر د جزء ۲۱ پر څلور بجې د ماپښین په ورځ د یک شنبې پنځلس د رجب الخیر سنه (۱۴۳۱) هـ ق فارغ سوم، وروسته ان شاء الله تعالی تفسیر د ۲۲ جزء شروع کېږي، او په خیر او عافیت او صحت تامه خدای ﷻ دي توفیق راکړي چي دوه ویشتمه پاره هم پایه تکمیل ته ورسېږي، وما ذالک علی الله المتعال بعزیز ..... ع:

باکریمان کارها دشوار نیست.

تفسیر ایوبی حنفی د نصیراحمد احمدی لخوا سکین سو.

بسم الله الرحمن الرحيم

الجزء الثاني والعشرون

ومن يقنت ٢٢

تفسير ايوبي حنفي

حضرت مولانا محمد عبيد الله الايوبي

الحنفي النقشبندي القندهاري

مكتبة القرآة والتجويد
كاسي روڈ كوئٹه بلوچستان

بسم الله الرحمن الرحيم

رَبِّ سَهِّلْ وَلَا تُعَسِّرْ وَمِنْكَ التَّوْفِيْق

وَمَنْ يَّقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَتَعْمَلْ صَالِحًا

پوهه: چي قنوت طاعت ته وايي والمراد من يدم على الطاعة بقرينة ان الخطاب مع الازواج المطهرات رضي الله عنهن.

ترجمه: او هغه څوک چي طاعت کوي له تاسي ښځه ايها الازواج (للنبي الكريم ﷺ) يعني دوام وکړي پر طاعت د خدای ﷻ او پر فرمانبرداری د رسول د خدای او عمل وکړي صالح من الفرائض والواجبات وغيرها.

فائده: صالحًا يا منصوب دی چي مفعول مطلق د تعمل دی ای عملاً صالحًا يا مفعول به دی.

نُؤْتِهَآ اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ ۙ

موږ به ورکړو ثواب دوی ته دوه مثله د ثواب د نورو ښځو چي هغه هم ورته کارونه وکړي مرةً على نفس الطاعة چي هغه د دوی او نورو ښځو سره شريک دی ومرةً على طلبهن رضى الله تعالى والنبي ﷺ وحسن المعاشرة معه[۴] چي په دې کي نوري ښځي د دوی سره نه دي شريکي.

وَاَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيْمًا ﴿۳۱﴾

او اراسته کړی دی موږ د دوی لپاره ښه رزق وهو مراتب الضرب الى الله تعالى والدرجات العلى في الجنة لان المرء مع من احب حديث صحيح.

درويش وايي: چي ابن ابی حاتم د ربيع بع انس څخه روايت کړی دی په حاصل د معنى د دغو دوو آيتو چي څوک چي عصيان وکړي له تاسي څخه، نو پر هغې باندي ضعف دی د عذاب د نورو ښځو د منافقانو نساء، او که څوک عمل صالح له تاسي څخه وکړي هغې ته ضعف د ثواب د نساء المؤمنين ورکول کېږي، مثلاً که د مسلمانانو د نساء حسنه په لس مثله سره وه، د ازواج مطهراتو حسنه به په شل مثله سره وي، او که د نورو ښځو حسنه په شل مثله وه، د ازواج مطهراتو

حسنه به په ځلو ښت مثله سره وي وعلى هذا فقس.

نکته: خدای ج داسي وويل "نؤتها اجرها مرتين" داسي يې نه وويل "يضاعف لها الاجر" لکه په مقابل کي د يضاعف لها العذاب ضعفين، له دې سببه چي اصل تضعيف الاجر له خواصو څخه د زوجاتو مبارکاتو نه دى، بلکي هر څوک چي عمل صالح وکړي من الرجال والنساء لهذه الامة المرحومة يضاعف له اجره کما ورد الحسنة بعشر امثالها، نو خدای ج عبارت د اجر ددوى په نؤتها اجرها مرتين سره وکړى چي تفسير يې د مخه آنفًا تېر سو، يعني مرةً على نفس الطاعة ومرةً طلب آه، او دا په نورو ښځو کي د مسلمانانو نسته کما لايخفٰى بخلاف يضاعف لها العذاب آه، ولي په هغه کي نوري ښځي د مسلمانانو نه دي ورسره شريکي کما هو الظاهر لمن تأمل.

يٰنِسَآءَ النَّبِيِّ لَسۡتُنَّ كَاَحَدٍ مِّنَ النِّسَآءِ

اى ازواجو (مطهراتو) د نبي عليه السلام نه ده له تاسي څخه هره يوه، لکه د نورو عامو مؤمنانو د ښځو، قال ابن عباس رض معنى الآية ليس قدركن عندي مثل قدر غيركم من النساء الصالحات انتن اكرم علي وثوابكن اعظم لديّ.

درويش وايي: وذالک ببركة صحبتهن مع الرسول الله ﷺ ليلاً ونهارًا.

فائده: اصل د احد وحد ؤ په معنى د واحد دى، بيا لفظ د احد په نفي عام کي مستعملېږي چي مذکر او مؤنث او واحد او کثير پکښي برابر دي.

درويش وايي: چي په تفضيل کي د يوې ښځي پر نورو ټولو ښځو مختلف آيتونه او حديثونه راغلي دي، كهذه الآية تدل على تفضيل نساء النبي ﷺ على سائر النساء المؤمنات، وقوله تعالى في حق ابنة عمران ان الله اصطفاک وطهرک واصطفاک على نساء العالمين، تدل على افضليتها من جميع النساء، وروى الترمذي عن انس رض ان النبي ﷺ قال حسبک من النساء العالمين مريم بنت عمران وخديجة بنت خويلد وفاطمة بنت محمد ﷺ، وآسية امرئة فرعون، او په بخاري او مسلم کي په روايت د عائشة رض له فاطمه رض څخه قالت قال رسول الله ﷺ يا فاطمة الاترضين ان تكونى سيدة نساء اهل الجنة اونساء المؤمنين، وفي رواية اخرى چي ماته ملکه راغله او زېرى يې راباندي وکړى بان فاطمة سيدة نساء اهل الجنة وان الحسن

والحسين سيدا شباب اهل الجنة، و ورد في حديث صحيح فضل عائشة على النساء كفضل الثريد على سائر الاطعمة، والجمع بينها باعتبار الاعتبارات، مثلاً اعتبار الجزئية لرسول اللهﷺ في فاطمة واعتبار الزوجية لرسول اللهﷺ في مجموع نساء النبيﷺ واعتبار غاية حب رسول اللهﷺ اياها في عائشةؓ واعتبار كونها امًا للبني بنفخ جبرئيل في جيبها لكه مريم بنت عمران ام عيسىؑ وغيرها من الاعتبارات رضى الله تعالى عنهن جميعًا، هذا ماعندي في الجمع فتامل هداک الله تعالى.

إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ

هذا شرط لنفي المثلية وفضلهن.

پوه سه: چي ځواب د شرط محذوف دی دل عليه المذكور يعني لستن كاحد من النساء، او مفعول د اتقيتن محذوف دی ای ان تقيتن مخالفة حكم الله تعالى ورضاء رسول اللهﷺ، والمراد ان دمتن على اتقاء ذالک، مثال يې دادی لکه يو سړی چي بل متقي سړي ته ووايي اتق الله ای دم على التقوىٰ، والحاصل چي تاسي نساء الرسولﷺ ميل و زينت ته د دنيا مه کوئ لکه نوري ښځي چي يې کوي لبعده من مقامكن.

پوه سه: چي كلمه د فا لپاره د سببيت ده يعني اذا ثبت فضلكن على سائر النساء مع شرط التقوىٰ، نو بايد ستاسي څخه خو داسي كار صادر نسي چي منافي د تقوىٰ سره وي چي په نرمي او په پسته خوله د نرو سره خبري کوي، دليل د نهي دادی چي يوه ښځه د بيګانه نر سره ليني خبري کوي د نر په زړه کي طمعه د زنې پيدا کيږي.

پوه سه: چي الجزريؒ په نهايه کي وايي چي عليه الصلوة والسلام نهي کړي دي چي نر دي د غير سره د ماينې نرمي خبري نه کوي چي بيا د هغې په زړه کي طمع پيدا کيږي، او په نهايه کي داسي راغلي دي چي يو سړی ؤ په زمانه کي د عمرؓ تېرېدی چي يوه نر او يوې ښځي نرمي نرمي خبري سره کولې، نو دې سړي د هغه نر سره چي نرمي نرمي خبري يې د ښځي سره کولې په يو شي يې پر سر ووهه چي سر يې مات سو، نو هغه سرماتي سړي عمرؓ ته شكايت وکړی، عمرؓ يې د سر ماتېدو شكايت نه واورېدی په سبب د هغه سرګوشي خبرو دده د بيګانه ښځي سره.

فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٣٢﴾

پوه سه: چي ''فيطمع'' منصوب دی په ځواب کي د نهي په ان مقدره بعد الفاء، والتقدير فان يطمع، ترجمه: نو طمع د حرام پيدا کېږي و هغه چاته چي په زړه کي يې مرض وي يعني النفاق يا حب الفجور وان کان مؤمنًا.

فائده: طمع يې مقيد کړه په الذي آه سره، ولي چي مؤمن کامل چي زړه يې مطمئن بالايمان وي لايطمع فيما حرم الله تعالى يعني زنى، والذي في قلبه شائبة النفاق يطمع فيما حرمه الله، په فقهه شريفه کي وايي چي ښځي ته مستحب ده چي د بيگانه سړي سره چي خبري کوي په دلاورۍ او په غلظت دي خبري ورسره کوي لقطع الاطماع.

''وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا'' او دوی دي د نرو سره داسي خبري کوي چي حسن وي او د ريب او شک او طمع څخه خلاصي وي، يو نابغه شاعر په مدح کي د يوې پاکي ښځي وايي:

سقط الضيف ولم ترد اسقاطه ..... فتناولته واتقتنا باليد

ترجمه: ولوېدی پوړنی يعني د يوې ښځي له سر څخه، او ددې اراده د اسقاط نه وه چي په قصد يې مخ ښکاره کاوه، بلکې باد ځني ايله کړی، نو دې پوړنۍ ته ورحمله کړه او زموږ څخه يې مخ په لاس پټ کړی يعني له ډېري حياء څخه يې مخ په لاس پټ کړی.

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ

پوه سه: چي اصل د قرن اقررن ؤ، حرکت د اولي راء يې قاف ته نقل کړی يا التقاء د دوو ساکنينو راغله يعني الرائين، نو راء اولی يې حذف کړه او همزه د وصل يې هم حذف کړی للاستغناء بفتح القاف فصار قرن، فونه الموجود فلن بالفارسية آرام گيريد درخانهای خود، په يو صحيح روايت کي راغلي دي چي سودة بنت زمعة رضي الله عنها من الازواج المطهرة دې گام نه دی اړولی له دروازې څخه د خپلي حجرې لا لصلوة ولا لحج ولا عمرة، نو چا چي به له دې څخه پوښتنه وکړه چي ته ولي حج يا عمرې ته نه ځې يا لمانځه ته ولي نه ورځې؟ دې به ورته وويل چي موږ ته داسي خطاب سوی دی ''وقرن في بيوتكن'' حتى چي جنازه ددې يې

راوه ایستل له حجرې ښځه په زمانه کي د خلافت د عمر بن الخطاب رضي الله عنه، ولذا ورد في الحديث النبوي ۴ خير مساجد النساء قعر بيوتهن. ... شاعر وايي:

زبیگانه گان چشم زن کورباد ..... چو بیرون شد از خانه درگورباد

درويش وايي: چي مراد له قرار ښځه في البيوت عدم الخروج لقصد المعصية او يا اظهار زينتها الخفية للرجال، كما يدل عليه قوله تعالى، يعني مطلق خروج د يو كار لپاره ورته روا دى.

وَلَا تَبَرَّجْنَ

دا عطف تفسيري دى د قرن او تاكيد معنوي دى.

فائده: په دې آيت کي نهي له خروج ښځه مطلقًا مراد نه دى وان كان للصلوة والحج والعمرة او للحاجة الانسانية او للتعليم في الحجاب لكه چي ددې گمان كړى دى الذين في قلوبهم مرض اى الروافض، چي ددوى د دغه په سبب طعن وايي پر صديقة الكبرىٰ ام المؤمنين عائشة رضي الله عنها بنت الصديق الاكبر ابى بكر رضي الله عنه حبيبة رسول الله ﷺ من حيث انها خرجت من المدينة المنورة الى مكة وكان خروجها الى مكة للحج وغير هذا من القبائح التي نسبوها اى هذه الفرقة الملعونة الى عائشة رضي الله عنها، وروى عن انس رض دى وايي چي مؤمنات ښځي و عليه الصلوة والسلام ته راغلې او داسي يې وويل: يا رسول الله ذهب الرجال بالفضل والجهاد في سبيل الله فهل لنا عمل ندرک به فضل المجاهدين في سبيل الله؟ فقال عليه الصلوة والسلام من قعدت في بيتها (يعني له كوره نه ووتل، پرته له تېر وو كارو ښځه) فانها تدرک عمل المجاهدين في سبيل الله، بلكې په روح المعاني كي وايي چي گاهي حرام گرځي خروج ددې بل قديكون كبيرةً كخروجهن لزيارة القبور اذا عظمت مفسدته وخروجهن ولو الى المسجد، په داسي حال كي چي عطرېې لگولى وي او سرخې او سفيدې يې كي وي، كه فتنه ځني پېښه سوه واما اذا ظنت ولم يقع الفتنة فهو حرام غير كبيرة، روح المعاني وايي: ومايجوز لهن من الخروج للحج وزيارة الوالدين وعيادة المرضى من اقاربهن وتعزية الاموات من الاقارب ونحوها فانها مشروطة بشرط مذكورة في محلها.

فائده: اضافت د بيوت چي يې و ضمير ته د ازواجو مطهراتو وكړى في قوله

تعالی في بيوتكن، دلالت پر دې كوي چې دغه بيوت ملک د دوی دی، وقد صرح بذالک الحافظ غلام محمد الاسلمي نور الله مرقده في التحفة الاثنی عشرية، او ده ذكر كړي دي په دغه كتاب كي انه عليه الصلوة والسلام نبي كل حجرة لمن اسكن فيها من ازواج رض، او دی وايي چې هري يوې به د ازواجو رض تصرف كاوه په خپله حجره كي لكه تصرف د مالک په خپل ملک كي په حضور كي د عليه الصلوة والسلام او فقهاء رض وايي ان من نبي لزوجته بيتًا واقبضه اياها كان كمن وهب زوجته بيتًا وسلمه اليها، والدليل علی ذالک چې هغه حجره د سيدتنا عائشة رض وه چې په هغه كي د آنحضرت ﷺ جسد مبارک مدفون دی، او د دې د پلار ابوبكر الصديق رضي الله عنه جسد هم مدفون دی، څه وخت چې ابو لؤلؤ المجوسي د سهار په لمانځه كي عمر رضي الله عنه په خنجر وواهه چې قصه يې په طول سره په كتابو كي د احاديث صحاح او په كتابو كي د تواريخو اسلاميه هم مذكوره ده، نو عمر رضي الله عنه چې له ژونده نا اميده سو، نو خپل زوی عبد الله رض يې و عائشې رض ته ورواستاوه چې كه ته ما ته اجازه كوې چې د خپلو خليلينو سره ښخ سم دا پر به ستا احسان وي، نو كه دا حجرات د نساء النبي ﷺ د بيت المال حق وای، نو عمر رض ولي د سيدتنا عائشة رض څخه اجازه غوښتل، او دا اجازه د عمر رضي الله عنه په داسي وخت كي وه چې صحابه كرام رض ټوله حاضر وه او چا انكار هم نه پر وكړی حتی چې علي كرم الله وجهه هم موجود ؤ، خير عائشې رضي الله عنها اجازه وركړه او عمر رض و خپل زوی ته وويل چې زه وفات سم ما پر سرير ورواخلئ، بيا عائشه رضي الله عنها ته ووايه چې عمر چې ستا په حجره كي د دفن اجازه غواړي كه بيا هم دې منع وكړه نو زما مړی په بقيع كي دفن كړئ، عبد الله بن عمر رضي الله عنهما هم همداسي وكړه او عائشې رضي الله عنها بيا هم په خلوص قلب سره اجازه وركړه حتی دفن مع خليله.

درويش وايي: چې دا ټوله عبارت د روح المعاني د هغه عربي عبارت ژباړه ده چې ده ذكر كړی دی او نور تفصيل يې هم كړی دی والله اعلم.

تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ

دا عبارت مفعول مطلق دی، ای تبرجًا مثل تبرج الجاهلية الاولی (موږ تقدير د لفظ د مثل وكړی له دې سببه چې عين تفرج د جاهلية الاولی وروسته تر اسلام ممكن نه دی لمرور زمان الجاهلية الاولی فافهم)

پوه سه: چي جاهليت اولى كفر او شرک دى قبل الاسلام، والجاهلية الثانية فسق دى بعد الاسلام، او شعبي رحمه الله وايي چي جاهليت ثانيه مابين عيسى ومحمد عليهما السلام چي هغه دا ؤ چي ښځو به فقط د ملغلرو قميص جوړ كړى ؤ او دوه جانبه به يې هم نه ګنډى چي هر شى به يې تر ښكاره كېدى.

درويش وايي: چي د تبرج الجاهلية الاولى قسم قسم تفسيرونه علماء كرامو د تفسير القرآن نقل كړي دي منها مامر ومنها ما روى عن مجاهد وقتادة وابن ابى نجيح رحمه الله چي د جاهلية اولى تګ د ښځي په خيال سره، او ستركي مړي مړي اړول او نرو ته په اشاره د ستركو كتل، او مقاتل رحمه الله وايي چي جاهلية الاولى دا ؤ چي ښځي به پورنى پر سر واچاوه او پرځان به يې نه راپيچى، نو د غاړي غاړكۍ، غوږوالي او غاړه به يې ټوله ښكاره وه، او مبرد رحمه الله وايي چي ښځو به هغه ځايونه چي ستر به يې پر دې لازم ؤ لڅ يې ساتى من وجهها وجسدها او سره د هغه تر ستركو به يې په نرو پسي كتل، او ابو عبيده رحمه الله وايي چي هغه ځايونه به يې لڅول چي د نرو شهوت را جلبوي، او بعض وايي چي د بروج معنى قصر ده يعني د خپل قصر څخه نرو ته ګوري.

تنبيه: د جاهلية اولى زمانه كوم وخت وه؟ ابن جرير، ابن ابى حاتم، الحاكم او بيهقي رحمة الله عليهم له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت كړى دى چي په منځ كي د نوح او ادريس عليهما السلام وه، وكان ذالک الزمان الف سنة، او ابن جرير له حكم بن عيينة رحمه الله څخه روايت كړى دى چي په منځ كي د آدم او نوح عليهما السلام اته سوه (۸۰۰) كاله وه، او ښځي د دغي زماني ډېري بد رنګي وې او نريې ډېر ښائسته وه، او دې ښځو به نرو ته دعوت وركاوه چي زما سره جماع وكړه، او مبرد وايي چي د هغې زماني ښځو به مېړه هم درلودى او معشوق هم، نو نصف اسفل يعني فرج يې د مېړه ؤ او نصف اعلى يې د معشوق ؤ يعني مچي به يې ځني اخستلې او پر ځيګر او تيو به يې لاس ورتېراوه.

درويش وايي: چي عجب عجب تفاسير روح المعاني او مظهري او روح البيان رانقل كړي دي، زما په نېز جاهليت اولى بيحايي، سپين ستركي، بې ستري، په ستركو اشاري او دعوت ؤ و زنى ته والله اعلم.

وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ وَاٰتِيْنَ الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ

او تاسي په ښه تعديل الاركان (كما هو معنى اقامة الصلوة) لمونځونه كوئ او زكوة وركوي، يعني كه مو د زكوة مال درلودى او فرمانبرداري كوئ د خداى ج يعني فيما امر به ونهى عنه او د رسول د خداى په حسن معاشرت كي او په امرو ړلو كي، وذالک هو التقوىٰ الذي هو سبب وشرط لافضليتهن على نساء العالمين.

اِنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ

پوه سه: چي دا كلام مستأنف عام دى لنساء النبي ﷺ وغيرهن من اولاده ؑ كفاطمة و اولادها الحسن والحسين رضي الله عنهم، ولذالک اورد الضمير المذكر تغليبًا.

پوه سه: چي دا جمله تعليل ده د ماسبق يعني انما يريد الله سبحانه فيما امركن به ونهاكن عنه چي ستاسي څخه لېري كړي رجس يعني عمل د شيطان من الاثم والقبائح الشرعية والطبعية التي ليس فيها مرضات الله تعالىٰ.

"اهل البيت" منصوب على النداء يعني يا اهل البيت.

درويش وايي: چي روح البيان وايي چي مراد له اهل البيت څخه هغه كسان دي چي جمع كړي يې وي بيت النبوة رجالاً ونساءً، وروسته يې ويلي دي چي: اهل البيت متعارف في آل النبي ﷺ من بني هاشم، نو دده پر تفسير په اهل البيت كي علي والحسن والحسين وامهما فاطمة رضي الله عنهم ونساء النبي ﷺ ټول داخل دي.

او اهل تشيع وايي چي اهل البيت خاص دى په فاطمة، وعلي وابنيه الحسن والحسين رضي الله عنهم پوري، او روح المعاني وايي چي الف ولام په البيت كي لپاره د عهد دى يا عوض د مضاف اليه څخه دى اى بيت النبي ﷺ، دى وايي چي مراد له بيت څخه بيت الطين والخشب لا بيت القرابة والنسب وهو بيت السكنىٰ لا المسجد النبوي كما قيل، دى وايي: والظاهر ان المراد به نسائه ﷺ المطهرات رضي الله عنهن، دى وايي للقرائن الدالة عليه من الآيات السابقة واللاحقة، دى وايي چي عليه الصلوة والسلام لره ليس بيت يسكنه فيه سوىٰ سكناهن، دى وايي وروى ذالک غير واحد اخرج ابن ابى حاتم وابن عساكر من طريق عكرمة عن ابن عباس رض نزلت انما يريد الله الخ في نساء النبي ﷺ خاصة، او عكرمه رض وايي كه څوک غواړي زه مباهله ورسره

کوم چي دا آیت په ازواجو کي د علیه الصلوة والسلام نازل سوی دی.
او ابن جریر او ابن مردویة له عکرمة رح چي ده وویل ددې آیت په متعلق کي لیس بالذي تذهبون الیه (چي اذهان و هغه تګ کوي کما مر من روح البیان) انما المراد بها نساء النبي ﷺ، وروی ابن جریر ایضًا ان عکرمة رض کان ینادی في السوق ان قوله تعالی انما یرید الله الآیة نزل في نساء النبي ﷺ.
سوال: د ازواجو مطهراتو بیوت خو ډېر وه، نو بیت یې په آیت کي ولي مفرد راوړی؟
ځواب: بیوت د ازواجو مطهراتو په اعتبار د اضافت د علیه الصلوة والسلام بیت واحد.
سوال: په د مخه آیت کي یعني وقرن في بیوتکن خو بیوت جمع راغلی ؤ، نو د هغه سبب څه دی؟
ځواب: جمع په اعتبار د ازواجو مطهراتو ده یعني دوی پکښې اوسېدې او دوی خو نهه وې.
سوال: ضمیر د جمع مذکر یعنې عنکم ویطهرکم د اراده سره د ازواج مطهراتو رض سره فقط څرنګه سمون خوري؟
ځواب: روح المعاني وایي چي تذکیر یې په اعتبار د لفظ د اهل دی، والعرب کثیرًا ما یستعملون صیغ المذکر في مثل ذالک نظرًا الی اللفظ کما في قوله تعالی خطابًا للسارة امرأة الخلیل علیه السلام اتعجبین من امر الله (یعني قضاء الله چي جبرئیل او دده سره چي نوري ملکي وې ودې ته یې زېری د زوی وکړی، او دې ورته وویل چي زه خو د ځوانۍ راهسي وچه یم چي اوس مي عمر نیوي (۹۰) کاله دی، وهذا بعلي شیخًا، او دا مي مېړه دی یعني ابراهیم ع چي سال خورده سپین ږیری دی چي عمر یې یو سل ؤشل (۱۲۰) کاله دی) رحمة الله وبرکاته علیکم اهل البیت انه حمید مجید، او بعض مفسران وایي چي مراد په آیت کي له اهل البیت څخه علیه الصلوة والسلام او ازواج مطهرات رضی الله عنهن دواړه دي، او تذکیر د ضمیر یې اعتبار د تغلیب د علیه الصلوة والسلام دی پر ازواجو مطهراتو رض.

درويش وايي: چي روح المعاني حسب عادت ته طويل كلام نور هم كړى دى، او مظهري ډېري اوږدې خبري كړي دي.

وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ۳۳

او تاسي يې پاكي كړلاست له نجاساتو څخه د ګنهو بالحفظ في الدنيا والمغفرة في الآخرة.

پوهـه: چي خداى ﷻ اشاره په دې آيت كي ودې ته وكړه چي دوى چي يې امر كړې يعني په اوامرو سابقه وو سره يعني وقرن في بيوتكن واقمن الصلوة الى اخيرها، او دوى يې نهي كړې يعني ولاتبرجن وغير ذالک او دوى ته يې وعده وكړه ددې لپاره چي اهل بيت د رسول د خداى نژدې نه سي و ګناه ته وليتصفوا بالتقوى، او د ذنوب لپاره يې لفظ رجس چي اصل معنى يې نجاست ده استعاره كړى او د تقوىٰ لپاره يې لفظ د طهارت، ولي آبروى د ګناه كونكي داسي ګرځي لكه بدن چي په نجاست ككڼ سي، او تقوىٰ داره سړى له ګنهو څخه پاک لكه ثوب طاهر له اثر څخه د نجاست ظاهري، او هم دا سبب دى چي اثام او ارجاس مناسبت سره لري، امام اعظم ؒ وايي چي اوبه چي مستعملي سي لپاره د رفع د حدث او يا لپاره د ثواب لكه نفلي اودس چي ګنهو نه په رژېږي، دى وايي چي دا مستعملي اوبه نجسي دي يعني شى په مردارېږي، كه څه هم ياران وايي چي طاهري دي مطهري نه دي يعني بل شى كه بدن وي او كه ثوب نه په پاكېږي.

فائـده: چونكه روافض اهل البيت حصر بولي په علي، فاطمة والحسن والحسين ﷺ كي، نو دوى په دغه آيت سره دليل وايي چي دا څلور نفره معصوم له ګناه څخه دي، نه ابوبكر او نه عمر او نه عثمان ﷺ، او دوى دا هم وايي چي خليفه بالحق بعد رسول الله ﷺ علي ؓ وُ او يا حسن ؓ وُ او يا حسين ؓ ثم وثم، او دوى وايي چي ابوبكر او عمر او عثمان ﷺ غصبًا خلافت د علي ﷺ څخه وكړځاوه، او دوى دا هم وايي چي اجماع ددې څلورو ثم الى اثنى عشر پوري حجت دون اجماع غيرهم من الصحابة ؓ والتابعين ؒ الى غير ذالک من خرافاتهم المذكورة في كتبهم، او دوى دا هم وايي چي د امامت يعني خلافت لپاره عصمت شرط دى، نو چونكه ابوبكر، عمر او عثمان ﷺ معصوم له ګناه څخه نه وه بالاجماع، نو دوى خلفاء نه وه؟

والجواب: عن هذه الخرافات اولاً دادی چي دا آیت خو مختص په علي او فاطمة و ابينهما پوري نه دي بلکې دا آيت په حق کي د امهات المؤمنين كما يدل عليه سياق الآية لكن علي و فاطمة وابينهما ﷺ داخل دي په حکم کي د امهات المؤمنين، وثانيًا ان الطهارة لاتدل علي العصمة لا مطابقة ولا تضمنًا ولا التزامًا، ولي چي په آية الوضوء کي خدای پاک وايي: مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝٦ او دا ظاهره خبره ده او روافض هم په قائل دي چي د طهارت په او داسه عصمت نه ثابتېږي.

وثالثًا: عصمت شرط د امامت او خلافت نه بلکې دا روا ده بلکې واقع ده چي خدای پاک دي امامت غير معصوم ته ورکړي مع وجود المعصوم لکه چي خدای پاک ملک او امامت و طالوت ته ورکړی سره ددې چي نبي معصوم موجود ؤ چي اشموئيل او داؤد عليهما السلام وه، قال الله تعالى: وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللّٰهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝٢٤٧ والله اعلم بالصواب.

درویش وايي: چي روح المعاني په رد کي د قول د روافضو مفصل دلائل راوړي دي وفيما ذكرنا كفاية وان شئت مزيد التفصيل فارجع الى تفسير روح المعاني ... ع: ... آن به که نامه را بدعاء مختصر کنم.

وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ ط

او تاسي درپياد کړئ (دا جمله عطف ده پر اطعن الله ورسوله، او د منځ جملې ټولي معترضې دي لپاره د علت بيانولو) هغه شی چي ستاسي په حجرو کي تلاوت کېږي، من آيات القرآن چي دا يو نعمت عظمیٰ دی شکريې لازم دی "والحكمة" چي احاديث نبويه څني مراد دي چي وحي غير متلو يې بولي، او مقاتل رح يې داسي تفسير کړی دی چي مراد له حكمت څخه احکام القرآن و مواعظه دي، او بيضاوي وايي يعني اذكرن الكتاب الجامع بين الامرين وهو تذكير النعمة عليهن، حيث

جعلهن من اهل بيت النبوة و مهبط الوحي، او تاسي په ستر ګو ليدل چي ګاهي چي به عليه الصلوة والسلام ته وحي راتلې د سلسلة الجرس په ډول على ما في البخاري، د عليه الصلوة والسلام صورت به په ريږديدو سو او پر مخ به يې لکه ملغلري داسي خولې جاري سوې، چي ددې په ليدلو سره قوة د ايمان او حرص پر طاعت او باعثه کول ستاسي پر عمل کولو په امر د خداى ﷻ او رسول د خداى او انتهاء مانهى الله ورسوله عنه وتاسي فائده او متيقن ګرځې دى.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾

په تحقيق خداى پاک پر تاسي مهربان دى چي تاسي ته وعظ کوي او تعليم د ماينفعکن درته کوي، او خبر دى په هر هغه شي چي مناسب وي د نبوت سره دده او په دې هم خبر دى چي کومي ښځي صالح او مناسبي دي چي دده مبارک اهل بيت وګرځي، کريمه: اَلطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِيْنَ وَالطَّيِّبُوْنَ لِلطَّيِّبَاتِ.

بغوي رح وايي چي ازواجو د نبي ﷺ ده ته وويل يا رسول الله ذكر الله الرجال في القرآن ولم النساء بخير، نو په موږ کي يو د خير کار نسته چي موږ په هغه سره ذکر سو، او موږ پر دې بېرېږو چي زموږ طاعت لکه چي خداى ﷻ نه دي قبول کړي، فانزل الله تعالى هذه الآية.

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ

بې شکه هغه نران او ښځي چي د خداى ﷻ او د رسول د حکم فرمانبرداره وي او خپل د کار تفويض يې و خداى ﷻ ته کړى وي او توکل يې پر خداى ﷻ وي، او هغه مؤمن نران وي او که مؤمنې ښځي چي تصديق يې پر ماجاء به رسول الله ﷺ کړى وي او خلق ددى له شره څخه په امن کي وي که نر وي او که ښځي.

وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ

، او چي دوام پر طاعت د خداى ﷻ کوي که نر وي او که ښځي، او هغه څوک چي په قول او عمل کي صادق وي يعني په قول کي دروغ نه وايي او په عمل کي نفاق نه لري که نر وي او که ښځي، چي صبر يې کړى وي خداى ﷻ ته په مصائبو او امراضو کي يعني جزع او فزع نه کوي (چي دې ته صبر په شي کي وايي يعني لفظ د

صبر متعدي په فاء سره سي يعني الصبر في الشئ) او عمل په طاعت د خدای ج
کوي که څه هم طاعات شاقه وي (دې ته په عربي صبر على الشئ يعني چي لفظ
متعدي په کلمه د على سي يعني الصبر على الشئ) او د معاصيو او اتباع
الشهوات څخه يې صبر کړی وي (چي دې ته صبر عن الشئ وايي يعني کلمه د صبر
متعدي په عن سره سي چي صبر عن الشئ يې بولي) که نر وي او که ښځي.

وَالْخٰشِعِيْنَ وَالْخٰشِعٰتِ وَالْمُتَصَدِّقِيْنَ وَالْمُتَصَدِّقٰتِ

او چي تواضع او کميني لري تکبر او خودبيني نه لري که نر وي او که ښځي،
او صدقه کونکي وي يعني که يې مال درلودی د هغه مال څخه تصدق فرضًا و نفلًا
ابتغاء مرضات الله که نر وي او که ښځي.

وَالصّٰٓئِمِيْنَ وَالصّٰٓئِمٰتِ وَالْحٰفِظِيْنَ فُرُوْجَهُمْ وَالْحٰفِظٰتِ

او چي روژې نسي که فرضي وي او که نفلي، که نر وي او که ښځي، او هغه
څوک چي ساتي خپل اعضاء مخصوصه يعني مابين الفخذين له زنا څخه، نو که
نر وي او که ښځي.

وَالذّٰكِرِيْنَ اللّٰهَ كَثِيْرًا

يعني چي ذکر د خدای جل جلاله کوي په زړو او په ژبو سره ډېر، که نران وي او که
ښځي، قال البغوي رح قال مجاهد رح لايكون من الذاكرين الله كثيرًا حتى يذكر الله
قائمًا و قاعدًا و مضطجعًا يعني خدای جل جلاله يې قلبًا يا لسانًا په ياد وي.
درويش وايي: چي مظهري رح چي ځان لوی صوفي بولي وايي دا آيت په مرتبه
د فناء القلب و استغراق القلب في الذكر و حصول الحضور الدائم پيدا کيږي
انتهى، پر دې تفسير ډېر مسلمانان او مسلمات ښځي د ذاکرين کثيرًا و الذاكرات
کثيرًا خارج ګرځي، والحق ما قال البغوي رح من صلى الصلوات الخمس فهو داخل
في الذاكرين الله كثيرًا و الذاكرات.

وَّالذّٰكِرٰتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَّغْفِرَةً وَّاَجْرًا عَظِيْمًا ۳۵

خدای ج اراسته کړې ده دوی له بخښنه د بعض صدر منهم من الذنوب، او
لوی ثواب پر طاعت د دوی.

پوښتنه: خدای ﷻ په دې آیت کي نران او ښځي دواړه په اوصاف مذکوره وو کي ذکر کړي دي او په اعد الله لهم ضمیر د مذکر راوړی فقط، یعني داسي يې نه وويل ادعد الله لهم ولهن مغفرة آه، حکمت يې څه دی؟

ځواب: دا آیت مبني پر تغليب د ذکور دی پر اناثو، والتغليب باب واسع في لسان العرب کما يقال للوالد ولوالدة، والدين بالتذكير، وللشمس والقمر، قمرين، وللاب والام الابوين، ولايخفٰى السر في التغليب في الامثلة المذكورة، اما الاول فلتضيل المذكر على الانثٰى، واما الثاني فلان القمر مذكر والشمس مؤنث سماعي وكذا الثالث.

درويش وايي: چي عليه الصلوة والسلام د جاهليت په وخت کي يعني چي دی نبي نه ؤ زين بن حارثه يې د عکاز په بازار کي رانيولی ؤ او بيا يې ازاد کړی ؤ او خپل زوی يې ګرځولی ؤ کمامر، دا زيد په رنګ تور ؤ او پزه يې هم پيته وه، نو عليه الصلوة والسلام چي زينب بنت جحش بن رباب الاسدي چي د عليه الصلوة والسلام د عمه لور وه يعني اميمة بنت عبد المطلب، مرکه وکړه يعني لپاره د زيد بن حارثه اول د دې يعني د زينب خيال دا سو چي عليه الصلوة والسلام مي د ځان لپاره غواړي، نو راضي سوه، وروسته چي ورمعلومه سوه چي د زيد بن حارثه لپاره يې مرکه راته کړې ده، او زينب ډېره ښائسته ښځه وه اباء يې وکړه او د دې ورور عبد الله بن جحش هم منع وکړه، او دې و عليه الصلوة والسلام ته وويل چي زه ستا د عمه لور يم او د لوړ خاندانه څخه د قريش يمَ، زه په نکاح د زيد بن حارثه چي ستا ازاده شده مريی دی او په رنګ هم تور دی څرنګه راضي سم، نو دا آيت نازل سو.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَّلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗۤ اَمْرًا

نه ښايي مؤمن لره چي مراد څني عبد الله بن جحش دی، او نه مؤمنې لره چي مراد څني زينب بنت جحش ده، چي فيصله او حکم وکړي خدای او رسول د خدای د يو کار چي مراد څني نکاح د زينب مع زيد بن حارثه.

پوه سه: چي قضٰى خو عليه الصلوة والسلام کړې وه او ذکر د نوم د الله د تعظيم ده حکم د عليه الصلوة والسلام ده للتنبيه على ان قضائه ؏ قضاء الله ﷻ كما ان طاعة رسول الله ﷺ طاعة الله ﷻ.

أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ط

چي دوی لره دي اختيار وي په خپلو کارو کي يعني چي څرنګه چي د دوی زړه غواړي هغسي به کوي بل يجب عليهم ما امر الله ورسوله به، بلکې پر دوی واجب ده چي خپل اختيار دي تابع د اختيار د خدای او د رسول وګرځوي.

فائده: جمع د ضمير د لهم اول، لوقوع المؤمن والمؤمنة چي دواړه لفظه نکره په سياق کي د نفي واقع سوی کما هو القانون من ان النکرة اذا وقعت في سياق النفي تعم، او جمع د ضمير د لهم ثاني که څه مراد ځني خدای او رسول دي بلکې يوازي رسول کمامر لپاره د تعظيم ده.

فائده: قراء د کوفې يکون په ياء وايي که څه هم فاعل يعني الخيرة چي مؤنث دی د جهته د فصل په لهم سره بينهما او نور قراء تکون په تاء وايي الفوقانية لاجل تانيث الخيرة.

فائده: خيرة او اختيار په يوه معنی دي.

مسئله: د دې څخه دا معلومه سوه چي امر مطلق لپاره د وجوب دي.

وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا ﴿٣٦﴾

که څوک عصيان وکړي له امر څخه د خدای او د رسول د ده ويعمل برايه، او په کشف الاسرار کي وايي ومن يعص الله يعني خالف القرآن ورسوله فخالف السنة آه.

درويش وايي: چي دا تفسير که څه هم صحيح في نفسه دی لکن د دې مقام سره مناسب نه دی فافهم.

"فقد ضل ضلالاً مبينا" نو هغه ګمراه سو په ضلال ښکاره سره، نو که عصيان پر طريقه د رد او انکار ؤ نو ضلال يې ضلال د کفر دی او که عصيان يې د فعل څخه ؤ مع قبول الامر واعتقاد الوجوب نو ضلال يې د فسق دی، بغوي رح وايي چي دا آيت چي نازل سو او زينب بنت جحش او د دې ورور عبد الله بن جحش واورېدی رضيا بذالک، نو زينب او د دې ورور اختيار و عليه الصلوة والسلام ته وسپاره، نو عليه الصلوة والسلام يې د زينب نکاح د زيد رض سره وتړل فدخل بها او عليه الصلوة والسلام مهر او نفقة (۱۰) ديناره او شپېته (۶۰) درهمه او يو لوی پوړنی او يو قميص او پای جامه او يو د کور پوړنی، او پنځوس مده غنم او دېرش کاسې

خورما ورواستول، ډېره زمانه زينب په نکاح کي د زيد بن حارثه پاته وه لکن عيال نه سو ځني پيدا، او صحيح داده چي يو زوی اسامة بن زيد ځني پيدا سو، يوه ورځ رسول اللهﷺ د يو کار لپاره د زيد بن حارثه کورته ورغلی ؤ، نو سترګي يې پر زينب ولګېدلې چي پوړنی يې پر سر او قميص يې اغوستی ؤ، وکانت بيضًا جميلة من اتم نساء قريش، فوقعت في نفسه واعجب حسنها نو على الفور عليه الصلوة والسلام داسي وويل سبحان الله مقلب القلوب، او بيرته ووتی زيد چي کورته راغلی ماينې يې د عليه الصلوة والسلام د راتګ او د عليه الصلوة والسلام د قول قصه ورته وکړه، نو زيدؓ پوه سو چي د عليه الصلوة والسلام زينب خوښه سوې ده، نو خدای ﷻ على الفور د زيد په زړه کي نفرت د زينب پيدا کړی، او زيد عليه الصلوة والسلام ته دستي راغلی چي زه زينب طلاقوم، رسول اللهﷺ ورته وويل چي ولي يې طلاقوې څه عيب دي پکښي وليدی، زيد ورته وويل لا والله مارئيت منها شيئًا الا خيرًا لکن پر ما ځان کنجوي او ترفع کوي چي زه قريشه يم او ته مريی وې، او په ژبه مي هم زهيروې او په خوله مي هم ډېر نه کوي، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل امسک عليک زوجک واتق الله في امرها (خپله ماينه دي وساته او طلاق مه ورکوه او د خدای څخه وبېرېږه په کار د طلاق ددې) رواه ابن جرير عن ابي زيد، فانزل الله في ذالک.

وَاِذْ تَقُوْلُ لِلَّذِيْٓ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ

يعني واذکر هغه چي تا وويل و هغه چا ته چي خدای ﷻ احسان کړی دی د هغه سره چي هدايت يې د اسلام ورته کړی دی او ستا مصاحبت يې ورنصيب کړی دی او ستا په زړه کي محبت او رحمت دده سره پيدا کړي حتی په تبنی ستا سرشال سو "وانعمت عليه" او تاهم احسان ورسره وکړی بالانفاق والاعتاق واداء مهر زوجته ونفقتها کمامر عنقريب.

درويش وايي: چي حاکمؒ د انسؓ څخه روايت کړی دی چي زيد بن حارثهؓ شکايت وکړی من زينب بنت جحش، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل امسک عليک اهلک، فقير وايي چي دا روايت ډېر زيبا دی تر روايت د ابن جرير د ابی زيد څخه چي عنقريب تېر سو کما لايخفٰى على من تأمل في شانهﷺ فتدبر.

وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللهَ

او تاهم احسان ورسره کړی دی بالانفاق والاعتاق، واداء مهر زوجته ونفقتها كمامر عنقريب "امسک علیک زوجک" یعني زينب بنت جحش، او د خدای جل جلاله څخه وبیرېږئ في امرها يعني مه يې طلاقوه فان الطلاق من ابغض المباحات.

وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ

پوه سه: چي امسک علیک آه مقولة ده تقول وجملة تخفٰى في نفسک آه معطوف دی پر تقول باندي، والمعنى تا پټ ساتلی دی په زړه کي هغه شی چي خدای جل جلاله به يې ښکاره کړي يعني که زينب زيد بن حارثه رض طلاقه کړي زه به يې نکاح کړم.

او ته بيرېږې له خلګو څخه چي دوی به پر ما ملامتيا وايي (او يا په دا وايي چي محمد د زوی مابنه په نکاح کړه، او يا به دا وايي چي ده زيد بن حارثه امر کړی چي مابنه دي طلاقه کړه "وتخش الناس" عطف دی على تخفٰى)

درويش وايي: چي هغه تفسير چي قتاده رح کړی دی چي د عليه الصلوة والسلام دا خوښه وه چي زيد يې طلاقه کړي انتهى د شان عالي سره د عليه الصلوة والسلام مناسب نه دی يعني چي په خوله دي ورته وايي مه يې طلاقوه او په زړه کي يې دا خوښه وي چي طلاقه يې کړي كما لايخفٰى على المتأمل.

بغوي رح وايي چي سفيان بن عيينة د علي بن زيد بن جدعان څخه روايت کړی دی چي زما څخه سوال وکړي علي بن الحسين زين العابدين رض چي الحسن څرنګه بيان کوي په تفسير کي د دې آيت وتخفى في نفسک الخ، ده راته وويل چي الحسن وايي چي زين بن الحارثة رض و عليه الصلوة والسلام ته راغلی، فقال يا نبي الله اني اريد ان افارق زينب، نو عليه الصلوة والسلام ته دې خبري خوند ورکړی او داسي يې ورته وويل امسک علیک زوجک واتق الله، علي بن الحسين رض ورته وويل چي داغسي نه ده لکه الحسن چي وايي بلکې خدای پاک عليه الصلوة والسلام د مخه خبر کړی ؤ چي زينب بنت جحش ستا د ازواجو څخه ګرځي او دا هم خدای پاک ورته وايي چي زيد به يې ژر طلاقه کړي، نو عليه الصلوة والسلام چي زيد ته وويل امسک آه، خدای پاک وده ته عتاب ورکړی، او دا يې ورته وويل چي

تا ولي ورته وويل امسک علیک آه، او سره ددې چي ما خوته خبر کړې چي زينب به ستا د ازواجو ګرځي، وهذا هو الاليق والاولى بحال الانبياء علیهم السلام او هم دا توجيه برابره د قرآن د آيت سره لان الله تعالى اعلم ان يبدي ويظهر ما اخفاه ولم يظهر الله غير تزويجها، فقال زوجناکها، نو که ما اخفٰى رسول الله ﷺ محبتها او نکاحها لو طلقها زيد لکان يظهر الله ذالک.

سوال: رسول الله ﷺ چي خدای جل جلاله خبر کړی ؤ چي زينب به ستا له ازواجو څخه ګرځي، نو ده دا خبره ولي پټول؟

ځواب: استحياءً ان يقول يعني لزيد التي تحتک وفي نکاحک ستکون امرئتي، قال البغوي رحمه الله ذالک توجيه حسن.

درويش وايي: چي والیق بحال سید البشر ﷺ، نو هغه خبره چي مظهري کړې ده وان کان القول الاخر وهو انه اخفٰى محبتها او نکاحها لو طلقها زيد لايقدح في حال الانبياء لان العبد غير ملوم على مايقع في قلبه فان مثل هذه الاشياء مالم يقصد لا اثم فيه لان الود وميل النفس الى شيئ من طبع البشر انتهى ليس بشئ، ولي دا دوه شيان که څه هم زما ؤستا لپاره اثم نه دي لکن داسي وينا په شان کي د سيد نوع البشر ﷺ بې حيايي ده، قال الله تعالى: مازاغ البصر وما طغى ولقد رئى من آيات ربه الکبرى، او سره ددې چي مظهري په تفسر کي د والذاکرين کثيرًا الخ داسي عبارت راوړی دی: قلت وذالک لايتصور الا بعد فناء القلب واستغراق القلب وحصول الحضور الدائم انتهى.

درويش وايي: چي دا به نو څوک وي خير البشر ﷺ په درجه اعلى کي دی او سره ددې احوالو يعني فناء القلب به څرنګه محبت او وداد د زوجة الغير يا حب د طلاق د هغې به په مبارک زړه کي چي له انوارو څخه د توحيد ډک وي ورو ګرځي؟.

درويش وايي: چي روح المعاني د غه قصه چي عليه الصلوة والسلام د زيد بن حارثه رضی الله عنه کورته ورغلی زينب رضی الله عنها يې وليدل داسي وويل: سبحان خالق النور تبارک الله احسن الخالقين، نو عليه الصلوة والسلام بيرته ولاړی او زيد بن حارثه چي راغلی ماينې يې دا قصه ورته وکړه، زيد ورته وويل لعلک وقعت في قلب رسول الله ﷺ الى اخيره کما مر، فقال صاحب روح المعاني مما لايخفٰى على المتتبع

يعني بطلانه، وفي شرح المواقف ان هذه القصة ممايجب صيانة النبي ﷺ عليه من مثله انتهى، وقال القاضي عياض رح في كتابه الشفاء لاتسترب (ته شک مه کوه) في تنزيه النبي ﷺ عن هذا الظاهر انه بأمر زيد بامساکها وهو يجب تطليقه اياها کما ذکره جماعة من المفسرين الى اخير ما قاله القاضي، په پای کي روح المعاني وايي ما ذکرناه عن زين العابدين رض، چي دمخه فقير ذکر کړه.

درویش وایي: چي تاریخ اسلامي خبري کوي چي زید بن حارثه ازاد شده مریی د علیه الصلوة والسلام ؤ او دی اول سړی دی له موالي څخه چي ایمان یې راوړی دی، وکان رسول الله ﷺ یحبه ویحب ابنه اسامة بن زید، زید بن حارثه رض په غزاء کي د بدر شامل ؤ او په غزاء کي د خندق هم موجود ؤ، او په غزاء کي د حدیبیه هم حاضر ؤ، او علیه الصلوة والسلام زید بن حارثه رض خلیفه وګرځاوه پر مدینه باندي چي علیه الصلوة والسلام غزاء ته د بني المصطلق روان سو، او زید بن حارثه رض یې په اوو (۷) سرایاوو کي امیر ټاکلی دی.

خپل ځان ته نصیحت: عبیده ډېر احتیاط کوه چي په دې دریاب کي د قصې د زید بن حارثه رضي الله عنه او د زینب رضي الله عنها او بیا په نکاح کي د علیه الصلوة والسلام ددې راتګ ډېري کښتی د آب بازانو غرقي سوي دي، او په جناب کي د خیر البشر ﷺ ډېر له ادبه او احترام څخه کار اخله .... بیت:

از خدا خواهم توفیق ادب ..... بی ادب محروم گشت از فضل رب
دا تفسیر دی چي پاتېږي وه دنیا ته ..... د ادب لاربه معلومه سي هر چاته

وَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشٰهُ

دا جمله حال ده له فاعل څخه د تخشٰی یعني والحال چي خدای ډېر حق دار دی ددې چي ته څني وېرېږې.

پوه سه: چي عمر، او ابن مسعود او عائشه رضي الله عنها وايي ما نزلت على رسول الله ﷺ آية هي اشد من هذه الآية، او مسروق وايي چي عائشه رض وويل که يو شی د وحي څخه علیه الصلوة والسلام پټولای دا آیت به یې پټ کړی وای، وتخفٰی في نفسک الی اخیرها، بغوي رح وايي چي ددې آیت مراد دا نه دی چي علیه الصلوة والسلام نو دمخه د خدای جل جلاله څخه نه بېرېدی، ولي چي په صحیح حدیث کي راغلي دي چي

عليه الصلوة والسلام وويل "اني اخشاكم واتقاكم" بلكې تو له انبياء كرام عليهم السلام
په شان کي ددوی خدای جل جلاله يخشونه ولايخشون احدًا الا الله، لکن لما ذکر الخشية
من الناس ذكر ان الله احق بالخشية في عموم الاحوال وفي جميع الاشياء وفي جميع
الازمان، بعض مفسرين وايي چي ظاهره داده چي اهل جاهليت تزويج د مايني د
متبنٰى حرام گانه، نو خدای جل جلاله وحي وکړې و عليه الصلوة والسلام ته چي زيد چي
ستا متبنٰى دی ماينه زينب په نکاح کړه، چي زيد طلاقه کړه، لکن عليه الصلوة
والسلام ودې کار ته تلوار ونه کړی، يعني چي زيد ورته وويل چي زينب پر ما ترفع
کوي په سبب ددې چي دا قريشه ده او زه ازاد شده مريي يم، نو زه يې طلاقوم که يې
مبادرة کولای ورته ويلي به يې وای چي ستا خوښه ده لکن دې کار ته ځنډ ورکړه،
امسک عليک زوجک واتق الله مخافة طعن الاعداء، نو خدای جل جلاله عتاب په دغه
ورته وکړی، وتخشٰى الناس، وهذا توجيه وجيه فافهم.

فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا

قال قتاده رضي الله عنه ای طلقها.

پوه سه: چي اصل د وطر حاجت د وقضى الحاجة كناية عن الطلاق كما قال
الفقهاء، اذا قال الرجل لزوجته لاحاجة لي فيک فهو طلاق كناية، او مبرد وايي
چي وطر محبت او شهوت ته وايي، او ابن عباس رضي الله عنه وايي چي تفسير د حاجت په
دې جماع ده فالمعنى انه (يعني زيد) لم يبق له بها (ای زينب) حاجة الجماع
فطلقها، او په بحر کي وايي نقلاً عن البعض انه رضي الله عنه لم يمكن من الاستمتاع بها،
وروی ابو عصمة نوح بن ابی مريم رفعه اليها (ای الی زينب رضي الله عنها) دا وايي چي ما
زيد له ځانه نه منع کاوه يعني عن الجماع غير ان الله عزوجل منعني منه (يعني خدای
زه منع کړم دده څخه يعني دده له وطي څخه) نو پر دې تقدير ډېر زيبا تفسير د
قضاء الوطر په طلاق سره يعني بالكناية، لکن په آيت کي تقدير سته، فلما قضٰى
زيد منها وطرًا ای طلقها كمامر وانقضت عدتها وهذا هو المقدر، زيد رضي الله عنه وايي
چي د زينب عده چي تېره سوه، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لزيد رضي الله عنه اذهب فاذكرها علي
(يعني وروسته په طور د مرکې زما د خوا) زيد رضي الله عنه راهي سو حتٰى چي زينب رضي الله عنها ته
ورغلی په داسي حال کي چي دې اوړه خميرول، زيد رضي الله عنه وايي چي ما چي زينب

وليدل حين علمت ان رسول الله ﷺ ذكرها عظمت اى زينب في صدري زما په زړه كي نو ما شاور وه كړ څول او شا ته روان سوم او دې ته مي وويل يا زينب ارسلني رسول الله ﷺ تا غواړي، زينب راته وويل چي زه نه ورځم تر څو چي د خداى امر نه وي سوى، نو دا پر لمانځه ودرېدل نو دا آيت نازل سو: فلما قضىٰ زيد منها وطرًا الى اخير الآية، هذا ماذكره البغوي رح، نو زينب د عليه الصلوة والسلام كورته ورغله.

وفي التفسير الحسيني: سيد عالم بعد از نزول آيت بخانه زينب آمد بى دستورى يعنى عادت مردم كه خطبهٔ باشد وعقد نكاح زينب گفت بى خطبه بى گواه، آنحضرت فرمود الله المزوج و جبرئيل الشاهد كما يدل عليه قوله.

زَوَّجْنٰكَهَا لِكَيْ لَا يَكُوْنَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ حَرَجٌ

موږ په نكاح دركړه تاته دا يعني زينب رض، يعني ددې لپاره ماتاته تزويج د زينب در وكړى چي دا په دمخه كي ماينه د زيد بن حارثه رض وه چي ستا متبنّٰى ؤ، چي پر مؤمنانو تنګي رانسي.

تاريخ د نكاح د زينب رض د ذوالقعدة مياشت وه، څلورم كال د هجرت ؤ پر صحيح روايت او د زينب عمر پنځه دېرش (۳۵) كاله ؤ، له دې كبله له حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دى چي زينب به فخر كاوه پر نورو ازواجو مطهراتو د عليه الصلوة والسلام او دې به ويل چي ستاسي تزويج كونكي ستاسي اقارب وه وزوجني الله من فوق سبع سمٰوات، انس رض وايي چي رسول كريم ﷺ دومره مهماني د خلګو جوړه كړه چي خپل په مخنيو نكاحو كي يې هيڅ كله دومره مهماني نه وه جوړه كړې په طول كي د ورځي، خلګ يې په ډوډۍ او غوښو ماړه كړه او خلګو چي به ډوډۍ وخوړل وتل به له حجرې څخه چي زينب هم په داغه حجره كي وه وذالك قبل نزول الحجاب، دوه كسه ناست وه وروسته تر ډوډۍ مجلس يې سره كاوه، نو عليه الصلوة والسلام د خوني څخه ووتى تاچي دا دوه خلګ به هم پوه سي او ولاړ به سي، نو پر حجراتو د نورو ازواجو مطهراتو رضي الله عنهن به ګرځېدى عليه الصلوة والسلام به دوى ته سلام وايه دوى به هم سلام وايه، ازواجو به ورته ويل كيف وجدت اهلك، انس رض وايي چي زما نه دي په ياد چي ما

علیه الصلوة والسلام ته وویل چي هغه دوه کسه ووتل که بل چا علیه الصلوة والسلام خبر کړی، نو علیه الصلوة والسلام راهي سو د حجرې پر خوا، انس رض چي د علیه الصلوة والسلام د لسو کالو خادم ؤ وایي چي زه هم په پسې وم چي حجرې ته ورسم لکن علیه الصلوة والسلام پرده واچول بیني و بینه ونزل آیة الحجاب، راوي وایي چي زینب به علیه الصلوة والسلام ته وویل چي په ما کي درې خاصیته موجود دي چي ستا په هیڅ زوجه کي نه دي موجود (۱) جدي وجدک واحد یعني عبدالمطلب (۲) انکحینک الله (۳) وان السفیر والشاهد جبرئیل[۴].

پوه سه: چي مراد له سفارت څخه د جبرئیل[۴] سفارت ده دی بین الله وبین رسوله ﷺ والا فالسفیر بین زینب رضي الله عنها وبین رسوله ﷺ هو زید زوجها السابق کما مر في القصة فافهم.

فِيٓ أَزۡوَٰجِ أَدۡعِيَآئِهِمۡ

، په ماینو کي د متبنٰی (اعیاء جمع د دعی ده ای المتبنٰی) یعني چي د متبنٰی ماینه روا ده نکاح یې و مالک ته د متبنٰی که څه هم متبنٰی دخول په کړی وي، یعني وطي یې ورسره کړي وي، لکن ماینه د زوی و پلار ته نه ده روا، له دې آیت څخه دا معلومه سوه چي حکم د رسول او د امت ده سره یو دی مالم یقم دلیل علی تخصیص الحکم بالنبي لکه تزویج د فوق الاربعة ماینو فانه مختص برسول الله ﷺ بدلیل خارجي ولا یکون ولا یجوز للامة ذالک.

إِذَا قَضَوۡاْ مِنۡهُنَّ وَطَرٗاۚ وَكَانَ أَمۡرُ ٱللَّهِ مَفۡعُولٗا ۳۷

"اذا قضوا" ای الادعیاء "منهن" ددې زوجاتو خپل حاجت یعني طلاقي یې کړئ، او دی امر د خدای ﷻ او قضاء ده کیدونکې لامحالة لکه تزویج د زینب رض زوجة متبنٰی النبي ﷺ مع رسول الله ﷺ.

مَّا كَانَ عَلَى ٱلنَّبِيِّ مِنۡ حَرَجٖ فِيمَا فَرَضَ ٱللَّهُ لَهُۥۖ

نسته پر نبي باندي تنګي په هغه شي کي چي خدای ﷻ تقسیم کړي وي او اندازه کړي یې وي من عدد النساء، وقیل معناه فیما احل الله له.

پوه سه: چي حرج اسم د کان او کلمة د من زائده ده لاستغراق النفي.

سُنَّةَ اللّٰهِ فِى الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ

طريقه د خداى جل جلاله ده (دا لفظ مصدر يعني مفعول مطلق د فعل محذوف دى اى سن الله سنة او يا منصوب په نزع د خافض يعني حرف كاف دى اى كسنة الله) په هغو كسانو كي چي د مخه تېر سوي دي يعني من الانبياء الماضيين، او كلبي رح وايي چي مراد ځني داؤد ع دى حيث جمع بين زوجاته وبين المرئة التي هواها وقصة مشهورة فكذالك جمع بين محمد ﷺ وزينب رض انتهى.

درويش وايي: چي له دې توجيه څخه اباء كوي لفظ د الذين خلوا بصيغة الجمع، ولي چي داؤد عليه السلام خو يو نبي ؤ چي جمع يې وكړه، او بعض مفسرين وايي چي مراد كثرت د ازواجو دى لكه د داؤد او سليمان عليهما السلام.

وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ قَدَرًا مَّقْدُوْرًا ﴿۳۸﴾

او ده قضاء الهي كېدونكې لامحالة.

فائده: مقدورًا صفت دى د قدرًا للتاكيد والمبالغة ولهذا قلت في الترجمة لامحالة او دا توصيف لپاره د مبالغې دى په عربي ژبه كي مشهور دى نحو ظل ظليل وداهية دهيًا وليل الليل، قانون هذه المبالغة، له يو لفظ څخه چي مشتق جوړ سي او بيرته هغه لفظ په موصوف سي فائده يې مبالغه ده، ومن هذا القبيل قولهم في شدة المعركة حجرًا محجورًا فليكتب هذه الفائدة بمداد الذهب على قرطاس الاذهان.

الَّذِيْنَ يُبَلِّغُوْنَ رِسٰلٰتِ اللّٰهِ وَيَخْشَوْنَهٗ وَلَا يَخْشَوْنَ اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَ

هغه كسان چي رسوي يعني تر خلكو پوري رسالات د خداى ج (يعني لكه ته يا رسول الله ﷺ چي له خدايه بېرېږې فيما امرك الله به ونهاك عنه)

پوه سه: چي دا موصول صفت دى د "للذين خلوا من قبل" يا مدح منصوب ده په حذف د اعني، يا مرفوع دى يعني هم الذين.

وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيْبًا ﴿۳۹﴾

با زائده ده لان كفٰى متعدي بنفسه او فائده يې تاكيد دى او حسيبًا فعيل دى په معنى د فاعل اى محاسبًا فينبغي ان لايخشى الا منه.

درویش وايي: چي په اسئله مقحمة کي (چي نوم د يو تفسير دی) دا سوال کړه سوی دی ولايخشون احدًا الا الله چي دديِ صحت به څرنگه توجيه سي؟ سره ددي چي د موسیٰ عليه السلام لکړه چي په کوه طور کي مار سوه يعني په ابتداء کي د رسالت دده، دی ځني وبېرېدی حتی چي خدای ﷻ ورته وويل لاتخف آه، وقال يعقوب عليه السلام اني اخاف ان يأکله الذئب، کذالک خاف نبينا ﷺ حتی قيل له (والله يعصمک من الناس) والجواب عنه چي د آيت معنی داده چي دوی عقيده نه لري چي يو شی د مخلوقاتو څخه به استقلالاً يعني له مشيت او اراديِ د خدای ﷻ استقلالاً ضرر ورسوي چي دوی پر ديِ علم لري چي کارونه ټول په قضاء د خدای ﷻ دي، نو مراد په آيت کي له خوف څخه خوف د عقيديِ دی او د علم او يقين د لاخوف البشرية الذي من خواص البشرية و نتائج الحيوانية فافهم.

فائده: درويش وايي چي مسواک وهل، عطر لګول، نکاح کول وغيرها من السنن الانبياء عليهم السلام دی، او مورِ داسي عبادت نه لرو چي له زمانيِ څخه د آدم ؑ دي مشروع نه وي تر اخيره پوري د زمانيِ ثم تستمر في الجنة الا الايمان و النکاح.

مسئله: مؤمن بايد سعي وکړي چي ډېره ښائسته ماينه په نکاح کړي تاچي د نورو ښځو کتل بالشهوة والفرج بالزنی محفوظ وي ... شيخ سعدي رح وايي:

زن خــوب فــرمـان بر فارسا ...... کند مــرد درويش را بـادشاه
کرا خانه آباد وهمخوا به دوست ...... خدا را برحمت نظر سوی اوست
چو مستور باشد زن خوب روی ...... بديدار او دربهشت است شوی

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَآ اَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ

يعنی ليس محمد ﷺ ابا لزيد بن حارثه رض حتی يحرم عليه نکاح زوجته زينب رض.

سوال: د رسول الله ﷺ د يوه زوی نوم قاسم د بل داطيب او د بل دا طاهرؤ چي دا دريِ سره له بطن مبارک څخه د خديجة الکبري رض وه، او بل ابراهيمؤ چي له بطن څخه د مارية قبطيه ؤ؟

ځواب: رجل هغه چا ته وايي چي د بلوغ و سرحد ته رسېدلی وي او دا معدوده زامن خو د عليه الصلوة والسلام په زمانه کي د طفوليت وفات سوي دي، رجوليت وخت ته نه دي رسېدلي.

پوښتنه: امام حسن او امام حسین رض خو هم علیه الصلوة والسلام خپل زامن بللي دي، ولي علیه الصلوة والسلام د حسن رض په باره کي وویل ابني هذا سید آه او دا دوه خو زمانې ته د رجولیت رسېدلي دي؟

ځواب: اطلاق د زوی پر لمسي خو مجاز دی، والمراد في الآية الابن حقيقية.

وَلٰكِنْ رَّسُوْلَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيّٖنَ ؕ

او هر رسول که څه هم اب د امت دی لکن لا من حیث النسب حتی یحرم علیه مایحرم بالنسب بل هو اب من حیث الشفقة والرحمة والشفاعة.

فائده: په اسلام کي د مؤمن دا شرط نه دی چي سړي ته به د علیه الصلوة والسلام اب ؤ جد معلوم وي مثلاً محمد بن عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم الخ، بل یشرط معرفة اسمه الشریف المشهور وهو محمد مصطفیٰ ﷺ لایشترط اسمائه الاخر، لکه حامد، احمد، محمود، بشیر، نذیر وغیرها حتی قیل ان لرسول اللهﷺ الف اسم کما ان له تعالی مجده الف اسم.

فائده: لفظ محمد څلور حرف دي لکه د لفظ الله چي څلور حرفه دي یعني چي په دواړو کي مدغم و مدغم فیه پر یوه حرف حساب سي.

فائده: مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ دوولس (۱۲) حروف دي لکه لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ چي دوولس حروف دي، او داغه رنګه ابوبکر الصدیق، عمر بن الخطاب، عثمان بن عفان او علي بن ابی طالب، ټوله دوولس حرفه دي، رضی الله تعالی عن مسما تلک الاسماء الشریفة، وقد جاء في الحدیث من ولد له ولدًا فسماه محمدًا حبًا لي وتبرکًا باسمی کان هو و مولوده في الجنة، ومن کان امرئته حاملاً مېړه یې قصد وکړي که ماته خدای ﷻ زوی راکړی نوم به یې محمد ایږدم رزقه الله غلامًا، او داغه رنګه که د چا عیال نه پائیدی او قصد یې وکړی که ماته خدای زوی راکړی نوم به یې محمد ایږدم ورو ه به پائیږي.

درویش وایي: چي په دې ټولو فوائدو کي حسن العقیدة او تبرک باسمه الشریف شرط دی ..... ع:.. تا صدف قانع نشد پر درنشد ... مصرع:...

دا باران چي پر همهٔ مځکو اوري ... مشرف یې کړی ذات د کیمیا ولي

پوه سه: چي (وخاتم النبيين) عاصم رح يې په زور د تا وايي وهو آلة الختم چي په پښتو يې مهر بولي، والمعنى كان ﷺ آخرهم الذي ختموا به، او په فارسي يې ترجمه مهر پيغمبران يعني بدو مهر كرده شد در نبوت، وپيغمبران را بدو ختم كرده اند، او نور قاريان يې په كسره د تاء وايي على صيغة اسم الفاعل اى فاعل الختم وبالفارسية مهر كننده پيغمبران است، والمآل واحد.

درويش وايي: چي دا حكمت د خداى ﷻ چي عليه الصلوة والسلام ته خداى ﷻ ابن بالغ وروسته تر ده نه پرېښو، ولي كه داسي خداى ﷻ كړي واى، نو زوى دده به هم نبي واى لان اولاد الرسل يرثون النبوة قبله (يعني دمخه تر عليه الصلوة والسلام) من آبائهم فلم يكن رسول الله ﷺ خاتم النبيين.

سوال: په اخيره زمانه كي عيسىٰ عليه السلام له اسمانه راكښته كېږي، او هغه نبي دى نو د عليه الصلوة والسلام وه خاتميت ته تاوان نه دى؟

ځواب: يا! ولي چي معنى د آيت داده چي تر عليه الصلوة والسلام وروسته ځوک نه نبي كېږي، او عيسىٰ عليه السلام خو تر ده مبارک دمخه نبي ؤ، او بل ځواب دادى چي عيسىٰ عليه السلام چي نازل سي حكم به وله په شريعت د عليه الصلوة والسلام كوي او لمونځ وكعبه ته كوي، فكانه بعض من امته فلايكون اليه وحي ولا نصب احكام بل يكون خليفة رسول الله ﷺ.

وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾

او دى خداى ج په هر شي ښه خبر، يعني خداى ج علم لري چي په كوم نبي سره لائق دى ختم النبوة، په حديث كي د بخاري او مسلم راغلي دي چي په اصطلاح د محدثينو يې متفق عليه حديث بولي، قال ابو هريرة رضي الله عنه قال رسول الله ﷺ مثلي ومثل الانبياء (زما حال او د نورو انبياؤ حال) كمثل قصر احسن بنيانه الا موضع لبنة (لكه حال د هغې بنګلې چي پر ډېر ښه ډول جوړه سوې وي مګر نه ديوې خښتي ځاى خالي پاته وي) فانا سدرت موضع اللبنة (او هغه د يوې خښتي ځاى بند كړي يعني د نبوت كوټې تكميله سوه په ما سره) ختم بي البنيان وختم بى الرسل (رسولان پر ما ختم سوه) ابن كثير په تفسير كي د دې آيت وايي هي نص في ان لانبي بعده واذا كان لانبي بعده فلا رسول بعده بالطريق الاولى لان مقام

الرسالة اخص من مقام النبوة، ولي چي هر رسول نبي دی ولاينعكس كلية وبذالک وردت الآحاديث المتواترة المعنى، نو هر څوک چي دعوه د نبوت وكړي سواء كان في زمانهﷺ كالاسود العنسي باليمن الذي قتله فيروز الديلمي رضي الله عنه في اخير حياتهﷺ، ومسيلمة الكذاب باليمامة الذي قتله الوحشي قاتل حمزة رضي الله عنه (بعد ما اسلم الوحشي في زمن النبيﷺ) او بعد زمانه لکه غلام محمد قادياني منحوس في ديار هند ثم وثم فكلهم ضال افاک كذاب ضال مضل كه څه هم بعض خوارق د هغه پر لاس ښکاره سوي وي بالسحر، لکه سحره د فرعون.

درويش وايي: چي په بحر الكلام كي وايي، چي يو صنف د روافضو وايي چي مځكه هيڅ د نبي څخه نه ده خلاصه، دی وايي چي نبوت د عليه الصلوة والسلام ميراث سو و علي رضي الله عنه و اولاده ته الى يوم القيامة، دوی وايي چي څوک چي د علي رضي الله عنه او دده اولاد اطاعت نه كوي هغه كافر دی، او اهل السنة والجماعة وايي لانبي بعد نبيناﷺ لقوله تعالى ولكن رسول الله وخاتم النبيين، وفي الحديث المتواتر معنى لانبي بعدي كه څوک وروسته تر عليه الصلوة والسلام نبوت باقي دی او يا پكښي شک وي فقد كفر لانه انكر نص القرآن والآحاديث المتواترة معنًى.

فائده: په زمانه كي د امام اعظم سراج الامة ابو حنيفة رحمه الله يو چا دعوه د نبوت كړې وه، او دې مدعي النبوة وويل چي تاسي ماته مهلت راكړئ چي دلائل او علامات د خپل نبوت دروښيم، نو امام اعظم رحمه الله وويل كه چا د دغه مدعي النبوة څخه طلب د علامې وكړی هغه سړی هم كافر دی، په دليل ددې چي دده شک دی په قرآن كي او په احايث متواتره كي، كذا في مناقب امام الاعظم رح وفي فتاوى الاشباه والنظائر في كتاب السير كه څوک په دې نه ؤ خبر چي محمد عليه الصلوة والسلام اخير الانبياء دی فليس بمسلم لانه من ضروريات الدين المبين والجهل له في دار الاسلام ليس له عذره.

درويش وايي: چي روح المعاني او روح البيان په اثبات كي د ختم النبوة پر عليه الصلوة والسلام الى يوم القيامة ډېري اوږدې خبري كړي دي فقير خپل حال داسي بيانه وي كه څوک د ختم النبوة پر خلاف خبري كوي زه ځندي ولاړيږم او خبري ته يې غوږ هم نه نيسم او دلائل هم نه ورسره وايم لانه من ضروريات الدين

مثلا که ځوک د دې ځخه منکر سي چي واحد نصف الاثنين نه دى، يا ثلثة تاک يا اربعة زوج نه دى و امثالها من الضروريات لاينبغي الاصغاء الى كلامه والجلوس معه فافهم هداک الله الى خيرات الامور واياى ايضا.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ﴿٤١﴾

اى هغه کسانو چي ايمان يې راوړى دى ذکر کوي د خداى جل شانه ذکر ډېر، ابن عباس رضي الله عنهما وايې چي نه دى فرض کړى خداى پر بنده ګانو يو فرض د فرائضو ځخه مګر هغه ته يې حد معلوم ايښتى دى ينتهى اليه ولم يعذر احدا في ترکه کا الصلوة والصيام وغيرها، الا مغلوبا على عقله الا الذکر فامر به في الاحوال کلها يعني قياما وقعودا وعلى جنوبهم وقال اذکروا الله ذکرا کثيرا يعني بالليل والنهار في البحر والبر والصحة والمرض والسر والعلانية وقال مجاهد رح الذکر الکثير ان لاينساه ابدا.

پوه سه: چي ذکر د خداى عام که په تهليل سره وي يعني لا اله الا الله که په تحميد سره وي نحو الحمد لله على کل حال او که په تکبير سره وي نحو الله اکبر په حديث صحيح کي راغلي دي چي زړونه يعني د مؤمنانو زنګ کوي لکه اوسپنه قيل يا رسول الله فما جلائها صاف ده زنګه ځخه بې څه وي قال ﷺ تلاوة کتاب الله يعني القرآن وکثرة ذکره تا باين مرتبه برسد..... بيت:

درهيچ مکان نيم ازفکرت خالى .... درهيچ زمان نيم زذکرت خالى

وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٤٢﴾

پوه سه: چي مراد له تسبيح ځخه لمونځ دى سماها تسبيحًا لاشمالها على التسبيح "بکرة" په اول کي د ورځي چي صلوة الصبح دى "واصيلا" يعني وروسته تر زوال الشمس چي صلوة الظهر، عصر، ماښام او ماخستن دى، دا تفسير د کلبي رح دى، او مجاهد رح وايي چي قولوا سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر ولاحول ولاقوة الا بالله العلي العظيم، يعني دغه ذکر په اول کي د ورځي او مازديګر کوي، نو د تسبيح په ذکر سره يې و نورو اخواتو ته اشاره وکړه.

فائده: ددې کلماتو په ويلو کي طاهر او محدث او جنب برابر دي يعني په نفس جواز کي که څه هم اول افضل دى، او بعض مفسرين وايي چي د بکرة ځخه د

سهار لمونځ او د اصيلاً څخه د مازديګر لمونځ مراد دی په دليل د هغه حديث چي روايت يې ابو هريره رضي الله عنه کړی دی چي رسول الله ﷺ وويل: يتعاقبون فيكم ملائكة بالليل وملائكة بالنهار (په نوبت راځي ملکي يعني کرامًا کاتبين يوه په شپه او يوه په ورځ کي) ويجتمعون في صلوة الفجر وصلوة العصر (بيا پورته کېږي هغه ملکي چي ستاسي سره يې شپه تېره کړې وه، نو خدای جل جلاله پوښتنه ځني کوي (وهو اعلم بهم) كيف تركتم عبادي فيقولون يعني ملکي د شپې او د ورځي دواړې ډلې ورته وايي، تركناهم وهم يصلون وآتيناهم وهم يصلون.

درويش وايي: چي په مجمع البيان دا لو احدی څخه بسنده الى الضحاك بن مزاحم عن ابن عباس رضي الله عنه، دی وايي چي جبرئيل عليه الصلوة والسلام ته راغلی فقال يا محمد قل سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر ولاحول ولاقوة الا بالله عدد ما علم وزنة ما علم وملئ ما علم، جبرئيل عليه السلام ورته وويل چي څوک چي دا کلمات ووايي شپږ کرامته و هغه ته ورکول کېږي (۱) کتب من الذاكرين الله كثيرًا (۲) وكان افضل من ذكره بالليل والنهار (۳) دا کلمات ګرځي درختي ده ته په جنت کي (۴) ګنهونه د هغه داسي ځني تويېږي لکه د وچي درختي بلګونه (۵) وينظر الله تعالى يعني بنظر الرحمة (۶) ومن نظر الله اليه لم يعذبه.

هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَٰئِكَتُهُۥ

پوه سه: چي اکثره مفسرين وايي چي الصلوة من الله الرحمة على المؤمنين ومن الملائكة الاستغفار لهم اى طلب المغفرة لهم من الله، وقيل الصلوة من الله على العبد شائع کولې دی د ذکر جميل دده په بندګانو کي، وقيل الثناء عليه يعني في محضر الملائكة.

سوال: د صلوة لفظ چي مشترک دی په منځ کي د مغفرت او رحمت د خدای جل جلاله، او په منځ کي د دعاء او استغفار د ملکو د خوا او په کتابو کي د اصول الفقه وايي چي استعمال د لفظ مشترک دی په اکثر کي تر معنی واحدي نه دی روا فكيف يصح اسناد يصلى المشترک في هذه الآية الى الله والى الملائكة؟

ځواب: بعض اهل اللغة عموم د مشترک روا بولي، فعلى هذا لا عائبة ولا اشكال في استعمال لفظ الصلوة في المعنيين يعني صلوة الله وصلوة الملائكة.

واما عند من لم يجوز عموم المشترک واستعمال لفظ الصلوة في المعنيين ههنا مبني على عموم المجاز يعني ارادة المعنى المجازي العام للمعنيين المذكورين وهو الاعتناء بما فيه خيرهم وصلاح امرهم فاعتناء الله المغفرة والرحمة، واعتناء الملائكة طلب المغفرة وطلب مافيه خيرهم فافهم.

وعبارة القاموس هكذا، (١) الصلوة الدعاء (٢) والرحمة (٣) والاستغفار (۴) وحسن الثناء من الله تعالى على رسوله (۵) وعبادة فيها ركوع وسجود انتهى.

لِيُخْرِجَكُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ إِلَى النُّورِ ۚ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴿٤٣﴾

چي تاسي وباسي په رحمت د خداى ج او په دعاء د ملكو، له تاريكيو څخه د كفر او ګنهو، واطلاق الظلمات على الكفر والمعاصي اطلاق مجازي.

پوښتنه: مؤمنان خو له ظلمات څخه د كفر و نور ته د ايمان وتلي دي فما معنى قوله ليخرجكم؟

ځواب: معنا د مضارع ههنا يديم اخراجكم.

"الى النور" اى نور الايمان والطاعة وهذا الاطلاق ايضًا مجازي.

پوښتنه: څه حكمت الهي دى چي ظلمات يې په صيغه د جمع راوړى او نور يې په صيغه د مفرد راوړى؟

ځواب: انواع د كفر ډيري دي من الدهرية والمجوسية والشرک واليهودية والنصرانية وغيرها او ايمان يو دى.

تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلٰمٌ

او دى خداى ج پر مؤمنانو مهربان، ولي چي خداى اعلاء د قدر ددوى كړې ده، او صلاح د امر ددوى يې كړې ده، او په دعاء كي يې ودوى ته ملائكة المقربين شامل كړي دي.

پوهه: چي دا جمله معطوفه ده پر صله د الذي سابق چي يصلى ؤ، والتقدير الذي يصلى عليكم والذي كان بالمؤمنين رحيمًا.

"تحيتهم" من اضافة المصدر الى المفعول يعني تحيت منه تعالى "يوم يلقونه" چي دوى ملاقي كيږي د خداى جل جلاله سره يعني عند الموت، او الخروج من القبور او

عند دخول الجنة (وهذا هو الاولى، كريمه: سلام قولاً من رب رحيم او عند رؤيتهم الله تعالى) "سلام" اى يسلمهم الله عليهم تحية ويسلمهم الله من جمع المكاره، او المراد تسليم الملائكة بشارة لهم بالجنة وتكرمة لهم، كريمه: والملائكة يدخلون عليهم من كل باب سلام عليكم، روى چي خداى پاک وايي سلام ياعبادي انا عنكم راض فهل انتم راضون، نو دوى ټوله په يوه اواز ورته وايي يا ربنا انا راضون كل الرضا او داسي هم روايت راغلى دى ان الله تعالى يقول السلام عليكم مرحبًا بعبادي الذين ارضوني في دار الدنيا باتباع امري، واما عند الموت كما روى عن ابن مسعود رضی قال اذا جاء ملک الموت بقبض روح المؤمن قال ربک يقرئک السلام، واما عند الخروج عن القبور فالملائكة يبشرونهم بالجنة ويسلمونهم.

وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ﴿٤٤﴾

او اراسته كړى دى خداى جل جلاله دوى لره ثواب عظيم چي جنت دى، او رضوان د خداى ج او رؤية د خداى ج دى عند اهل السنة والجماعة، دون المعتزلة لانهم كانوا في الدنيا منكرون عن هذه النعمة العظمٰى يعني رؤية الله فيكونون محرومون عنها في العقبٰى.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٤٥﴾

اى نبي (عليه السلام) په تحقيق موږ ته استولى يې شاهد لپاره د امت مصدقًا لهم په هغه وخت كي چي ستا امت شاهدي اداء كړي د رسولانو لپاره د دوى پر امتو چي هغه د تبليغ څخه منكر سي د خپلو رسولانو او زه ستاسي د تزكيه شاهد ګرځم، بخاري، ترمذي، نسائي او ابن ماجه له ابو سعيد الخدري رضی څخه روايت كړى دى قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يدعٰى نوح ع (راوه به بلل سي نوح ع) يوم القيامة فيقال هل بلغت تا تبليغ خپل امت ته كړى ؤ؟ فيقول نعم، بيا راوبلل سي امت دده، ورته وويل سي چي تاسي ته نوح ع تبليغ كړى ؤ، دوى وwايي ما آتانا من نذير ما آتانا احد، فيقال يعني نوح ع ته من يشهد لک بالتبليغ فيقول محمد (عليه السلام) وامته الى اخير الحديث، او په باره كي د احاديث كثيره شهيره مذكوره في كتب صحاح.

سوال: دا شاهدي خو په ورځ د قيامت ده، نو اوس څرنګه خطاب و عليه

الصلوة والسلام ته په شاهدًا صحيح دی؟

ځواب: ودې ته حال مقدره وايي، يعني دا ستا شاهدي مقدر په دربار کي د خدای ج نحو قوله تعالى لاهل الجنة فادخلوها خالدين فيها ابدًا لان الخلود لايكون وقت الدخول بل بعده فالمعنى مقدرين خلودكم فيها.

"ومبشرًا" زېری کونکی و مؤمنانو ته بالجنة "ونذيرًا" بيرونکی لمن كذب الرسل بالنار.

سوال: انذار خو تر تبشير د مخه دی، نو له څه جهت او حکمت لپاره يې مبشرًا د مخه کړی؟

ځواب: لقدم شرف اهل البشارة.

پوښتنه: نذيرًا چي صيغه د مبالغې ده د څه حکمت لپاره راوړل سوه مع ان المناسب لعطفه على مبشرًا ان يقال ههنا منذرًا؟

ځواب: انذار عام دی ټولو کافرانو ته چي تعداد يې ډېر دی بلکې بعض عصاتو ته د مؤمنانو هم متوجه دی، نو ځکه يې په انذار کي صيغه د مبالغې راوړه، او بل ځواب د تقديم د بشارت پر انذار دا دی چي مقصود اصلي خو بشارت دی لانه عليه السلام رحمة للعالمين دی.

وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُّنِيرًا ﴿٤٦﴾

او بلونکی و خدای جل جلاله ته ای الى توحيده وطاعته والى جنته ولقائه، په اجازه او توفيق د خدای جل جلاله، او څراغ دی روښانه کونکی.

فائده: د بأذنه د قيد فائده دا ده چي د کفار ابًا عن جد و اسلام ته امر صعب دی غاية العصوبة چي نسي کېدای بې توفيقه او کومکه د خدای جل جلاله، وجه العصوبة چي دعوت و خدای جل جلاله ته بالمعنى المذكور صرف الوجوه ای وجوه الكفار عن سمت الخلق الى الخلاق وادخال قلادة غير معهودة في الاعناق، او ددې عصوبت له جهته خدای پاک خپل حبيب ته داسي وايي: انک لاتهدی من احببت ولكن الله يهدي من يشاء آه.

سوال: د اذن معنى خو فقط اجازه ده تا ولي توثيق ورسره ذکر کړی، او بعض مفسرين د اذن معنى په تسهيل ولي کوي؟

سوال: د اذن معنی خو فقط اجازه ده تا ولي توفيق ورسره ذکر کړی، او بعض مفسرين د اذن معنی په تسهيل ولي کوي؟

ځواب: لـه دې سببه چې حقيقت د اذن چې فقط اجـازه ده، هغـه خـو د انا ارسلناک او د داعيًا الی الله څخه وفهمېده، نو بأذنه ته څه ضرورت ؤ، نو له دې سببه فقير د اجازه سره توفيق ورزيات کړی، او له هم دې سببه بعضې مفسرينو يې په تسهيل ترجمه کړې ده فافهم.

پوه سه: چې اطلاق د څراغ پر ذات انور د عليه الصلوة والسلام له دې سببه وکړل سو چې لکه په څراغ سره چې هغه د سترګو څخه پټ شيان په ظلمة الليل کي پيدا کېږي او د نفع او د ضرر شی پېژندل کېږي، دغه رنګه په ذات انور سره د عليه الصلوة والسلام په ظلمة الکفر مفيد شی چې توحيد دی او ضررمند شی چې شرک دی سره جلا کېږي، نو دا اطلاق تشبيه بليغ ده غاية البلاغة، والحاصل چې عليه الصلوة والسلام په ژبه سره داعي الی الله ؤ او په زړه او په قالب لکه څراغ ؤ چې مؤمنان په انوارو سره دده منور ګرځېدل کالعالم يتنور بالنور الشمس والبيت يتنور بنور السراج، هم دا سبب دی چې احتصت الصحابة رضي الله عنهم بمزيد الفضل والعلم علی الناس، ولي هغه علوم چې له مشکوة څخه د ژبې مبارکې دده که څه هم صحابه وغيرهم سره برابر دي، بلکې ورد في الحديث الصحيح بلغوا عني ولو کلمة فان رب مبلغ (علی صيغة اسمالمفعول) اوعی من سامع، واما التنور بانواره فانه وان کان حاصلاً للناس بتوسط اصحابه واصحاب اصحابه وهلم الی يوم القيامة لکن ليس الشاهد فيه کالغائب، والله اعلم .... بيت:

چراغ روشن از نور خدايی ..... جهان را داده از ظلمت رهائی
ازو جانرا بدانش آشنائيست ..... وزو چشم جهانرا روشنائيست
درګنج معافی بر کشاده ..... وزان صاحب دلان را مايه داده
تو مهر منيری همه اخترانند ..... تو سلطان ملکی همه لشکرانند

وفي القصيدة البردة المعروف في مدح سيد البرية:

فانه شمس فضل وهم کواکبها ..... يظهرون انوارها للناس في الظلم

له عطاء بن يسار رحمه الله څخه روايت دی چې زه د عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنه سره

ملاقي سوم (چي يو مؤمن عالم بالتوراتۍ) ما ورته وويل: اخبرني عن صفت رسول الله ﷺ في التورات؟ قال: اجل! والله انه لموصوف ببعض صفته في القرآن يعني يا ايها النبى انا ارسلناک شاهدًا و مبشرًا ونذيرًا، تر دې ځايه پورې په تورات کې هم سته چې بعض د ما في القرآن دي، او دا وروسته صفات په تورات کې زائد راغلي دي: وحرزًا للاميين (ساتونکې د اميانو چې عرب دي له شرک او ضلال څخه) انت عبدي سميتک المتوکل (ته زما مخصوص بنده يې، ما ته مسمٰى کړې يې المتوکل يعني متوکل على الله خاصةً) ليس بفظ ولا غليظ ولا سخاب (نه يې بد اخلاقه سخت دل، نه په زوره نارې وهې په بازارو کې لکه بدوي خلک) ولا يدفع بالسيئة السيئة (او دا بنده نه دفع کوي بد د چا په بد سره دده له خوا) ولکن يغفر ويعفو (وبدي کونکي ته بخښنه کوي او عفوه ورته کوي) لن يقبضه الله (خداى ج دى نه وفات کوي) حتى يقيم الملة العوجا (تر هغو پورې چې پر لار برابر نه کړي هغه ټول ملت يعني شرک العرب) بان يقولوا لا اله الا الله ويفتح اعينًا عميًا (چې په لا اله الا الله سره بناء نه کړي ړندې سترګې) واذنًا صما (او هغه غوږونه چې کاڼه وه) وقلوبًا غلفًا (او هغه زړونه چې په پوښ کې د شرک وه) رواه البخاري وکذا الدارمي عن عطاء بن سلام نحوه.

البيهقي رح په دلائل النبوة کې د ربيع بن انس رض څخه روايت کړى دى چې دا آيت نازل سو: ما ادرى مايفعل بى ولابکم، وروسته دا آيت نازل سو: ليغفرلک الله ماتقدم من ذنبک وما تأخر، قال رجال من المؤمنين، هنيئًا يا رسول الله (ستا خو دي دا آيت مبارک وي) قد علمنا ما يفعل بک فما يفعل بنا فنزلت هذه الآية.

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُم مِّنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا ﴿٤٧﴾

زيرى وکړه و مؤمنانو ته چې په تحقيق تاسي لره ستا د خداى جل جلاله له خوا لوى فضل، قال انس رض الفضل الکبير الجنة، وهذه الجملة معطوفة على قوله انا ارسلناک من قبيل عطف القصة على القصة فلا يرد ان المعطوف عليه جملة خبرية وهذه الآية انشائية، والنحاة يمنعون هذا العطف فافهم، روح البيان وايي چې د فضل کبير نسبت و مؤمنانو ته د نورو امتو دى په رتبه او شرف کې، کريمه: کنتم خير امة اخرجت للناس الى اخير الآية، يا ستاسي د اعمال حسنةۍ اجر او ثواب بالا دى تر اجرت د اعمال حسنه د نورو امتو کما روى ان الحسنة الواحدة في الامم

السابقة كانت اجرها بواحدة وفي هذه الامة بعشر امثالها الى سبعمائة الى ما شاء الله، وهذا فضل من الله يؤتيه من يشاء.

درويش وايي: چي دا فضل د اجور ددې امت پر نورو امتو تابع دی د فضل د رسول الله ﷺ پر ټولو انبياء کرامو عليهم السلام، والله اعلم.

وَلَا تُطِعِ الْكٰفِرِيْنَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَدَعْ اَذٰىهُمْ

ته په خلوه مه کوه د کافرانو يعني من اهل مكة (يعني دوی تاته وايي چي رجوع و دين ته د اباء وکړه) او نه په خولو د منافقانو يعني من اهل المدينة، والمعنى دم يعني همېشه توب وکړه على ذالک او په تفسير ارشاد کي وايي چي دا آيت نهي دی عليه الصلوة والسلام لره له غوړه مالۍ څخه د کافرانو في امر الدعوة ولين الجانب في التبليغ والمسامحة في الانذار، نو پر دې تفسير کنايه ده عن ما ذكر بالنهي عن طاعتهم مبالغة في الزجر فافهم.

پوه سه: چي اضافت د اذا ودوی ته اضافت د مصدر دی و فاعل ته، كما يدل عليه تفسير ابن عباس رض وقتادة رض حيث قال يعني اصبر على ايذاهم اياک (ولي چي په دې صبر کي خدای ج اجر عظيم او درجات عاليات درکوي) فلا تبال بايذائهم اياک، او زجاج رح وايي: لاتجادلهم ولاتقصد الى ايذائهم، يعني لاتؤذهم فحء الاضافة اضافة المصدر الى المفعول.

وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ۗ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ﴿٤٨﴾

او تکيه او اعتماد پر خدای ج وکړه، ولي چي خدای ستا کافي دی، او کافي دی خدای ج اذا جعلت الله موكولاً اليه، نو خدای ج ستا کفايت کوي او ستا حاجت وغير ته خپل نه پرېږدي، له ابن مسعود رض څخه روايت دی چي عليه الصلوة والسلام يو مال د غنيمت پر خلکو ووېشه، يو سړي له انصارو څخه وويل ان هذه لقسمة ما اريد بها وجه الله (دا سړی صرف په قوم انصارؤ لکن منافق ؤ، واظنه عبدالله بن ابي) يو چا دا خبره و عليه الصلوة والسلام ته ورسول، فاحمر وجهه يعني مخ مبارک يې له درده سور سو، بيا يې داسي وويل: رحمه الله اخي موسیٰ لقد اوذی باكثر من هذا فصبر ..... بيت:

صد هزاران كيميا حق آفريد ..... كيمياى همچو صبر آدم نديد

درويش وايي: چي توكل على الله بخلوص القلب ينجو المؤمن من البلاء العظيم.

حكايت: راوي وايي چي حجاج بن يوسف (چي په ظلم كي په ټوله اسلامي نړۍ كي ضرب المثل دی) يوه ورځ چي دی هم د كعبة الله په طواف بخت ؤ د يو سړي څخه چي حول البيت يې تلبيه ډېر په بلند اواز ويل، حجاج بن يوسف وخپلو حاضرينو ته وويل: عَلَيَّ بِالرَّجل هغه سړی چي تلبيه يې په زوره ويل ماته يې راولئ، سړی چي راوستل سو حجاج ورته وويل: من انت؟ ته څوک يې؟ قال من المسلمين، حجاج ورته وويل ما د اسلام پوښتنه نه ده در څخه كړې، هغه سړي ورته وويل چي نو د څه شي پوښتنه دي كوله، حجاج ورته وويل عن بلدك، سړي ورته وويل من اهل اليمن، حجاج ورته وويل چي محمد بن يوسف (د حجاج ورور ؤ او د يمن والي ؤ) څرنګه ؤ په يمن كي، هغه سړي ورته وويل عظيمًا جسيمًا (ډېر لوی جسم يې ؤ) لباسًا (ښه فاخره كالي يې اغوستي وه) ركابًا (پر ښوو ښوو آسانو به سپرېدی) خراجًا ولاجًا (په فخر به راوتی او په كبر به كور ته داخلېدی) حجاج بن يوسف ورته وويل چي ددې پوښتنه مي هم نه ده در څخه كړې، بلكې د رعايتو سره په ګذاره څرنګه ؤ؟ هغه سړي ورته وويل ظلومًا (ډېر لوی ظالم ؤ) مطيعًا للمخلوق عاصيًا للخالق (د مخلوق فرمانبردار ؤ او د خالق عاصي ؤ) نو حجاج بن يوسف ورته وويل: ته دې خبرو څه شي دلاوره كړی يې او ته خبر نه يې چي محمد بن يوسف زما ورور دی، هغه سړي ورته وويل چي ستا څه خيال دی چي قرابت د محمد بن يوسف به وتاته اعزوي زما تر محبت د خدای ج سره، وانا وافد بيته ومصدق نبيه، فسكت الحجاج وانصرف الرجل، سړی ځني راهي سو بېله اجازې د حجاج، كريمه: ومن يتوكل على الله فهو حسبه.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نَكَحۡتُمُ ٱلۡمُؤۡمِنَٰتِ ثُمَّ طَلَّقۡتُمُوهُنَّ

ای هغه كسانو چي ايمان يې راوړی دی، تاسي په نكاح كړئ مؤمنات ښځي.

پوښتنه: په آيت كي تخصيص د مؤمناتو ولي وكړل سو، او سره ددې چي نكاح د كتابياتو خو هم روا ده ای اليهوديات والنصرانيات، او حكم د هغو په طلاق قبل الدخول مثل حكم المؤمنات دی؟

ځواب: تخصيص د مؤمناتو چي يې وکړی له دې سببه چي لائق د حال سره د مؤمن ان ينكح المؤمنة ويحترز عن نكاح الكتابية.

"ثم طلقتموهن" بغوي رحمه الله وايي چي په دې آيت دليل دی چي طلاق قبل النكاح نه واقع کيږي لان رتب في هذه الآية الطلاق على النكاح حتى اذا قال لاجنبية، يعني يو بيګانه ښځي ته يې وويل چي في الحاله دده په نکاح کي نه وه، اذا نكحتك فانت طالق، وروسته يې په نکاح کړه لايقع الطلاق، وهو قول علي و ابن عباس ومعاذ بن جبل وجابر بن عبد الله وعائشة رضي الله عنهم، وبه قال سعيد بن المسيب وعكرمة وعطاء وسليمان بن يسار ومجاهد والشعبي وقتادة رحمهم الله واكثر اهل العلم، وبه قال الشافعي رحمه الله، وروى عن ابن مسعود رضي الله عنه انه يقع الطلاق وهو قول ابراهيم النخعي واصحاب الراى اعني ابا حنيفة واصحابه عليهم السلام، انتهى قول البغوي رحمه الله.

درويش وايي: چي بغوي رحمه الله خو شافعي المذهب دی، نو دی که امام اعظم واصحابه اصحاب الرائ بولي خو عجب نه ده لكن مظهري رحمه الله، ته خو ځان حنفي المذهب بولې، دا څرنګه دا لفظ يعني اصحاب الرائ ووايه؟! له بغوي رحمه الله څخه دا لفظ خو د توهين دی خود دی په ځای کي فقط ويلي وای، وهو مذهب ابو حنيفة واصحابه بحذف لفظ التوهين من عبارت البغوي رحمه الله.

پوښتنه: دا لفظ ولي د توهين دی؟

ځواب: اصحاب ظواهر الحديث او وهابيان او سلفيان وايي چي ابو حنيفة رحمه الله فقط په قياس او راى سره عمل کوي، احاديثو ته نه ګوري، زه درويش وايم: وقد كذبوا دوی درواغ وايي، ولي د امام اعظم رحمه الله خبره په صحيح ثبوت رسيدلې ده: که تاسي ته صحيح حديث ورسيدی چي زما قول ځني مخالف ؤ هغه حديث زما مذهب دی، زما قول په حش (يعني په کچره) کي وغورځوئ.

درويش وايي: چي ولله الحمد والمنة په حنيفي المذهب علماؤ کي داسي کسان سته چي مذهب د امام اعظم رحمه الله يې په صحيح احاديثو سره ثابت کړی دی او مخالفينو ته يې ځواب د دوی د احاديثو په نورو احاديثو سره ورکړی دی، لکه فقيه ابو جعفر الطحاوي رحمه الله په شرح د معاني الآثار چي دا مشهور خبره ده چي فقيه ابو جعفر الطحاوي رحمه الله اعلم الناس دی بمذهب ابی حنيفة واصحابه رحمه الله، يا لکه کمال الدين ابن

الهمام شارح الهداية په فتح القدير كي چي دی په احاديثو صحيحه وو سره اسناد د خپل مذهب ثابتوي، يا ملا علي القاري رح په شرح كي د مشكوة وغيرهم عليهم السلام.

درويش وايي: چي موږ د هيڅ امام صاحب المذهب من الائمة الاربعة توهين نه كوو، حاش لله، وروسته مظهري هغه احاديث راوړي دي چي دال پر مذهب د امام شافعي رح دي بقوله احدها آه، وثانيها آه، وثالثها آه، ورابعها آه، وخامسها آه، وسادسها آه، په اخير كي يې په ډېرو مختصرو الفاظو توجيه د مذهب د ابو حنيفه رح كړې ده، بقوله وجه قول ابی حنيفة رح الى اخيره.

مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ

پوه سه: چي مساس دلته كنايه ده له جماع څخه.

فائده: حكم د خلوة صحيحه حكم د جماع دی، په نېز د ابی حنيفة رح خلوة صحيحه دا دی چي مېړه او ماينه دروازې په ځان پسي وتړي او دوه په دوه سي، او مانع د وطي نه په مېړه كي او نه په ماينه كي، موانع د وطي درې دي:

(۱) حسي دي لكه ناجوړي، داسي ناجوړي چي مانع د وطي وي كه په نر كي وي او كه په ښځه كي، او يا رتق وي په ښځه كي يعني ځای د وطي د ښځي بند وي چي ذكر نسي ورداخلېدای.

(۲) موانع شرعي: كصوم رمضان دون الصوم التطوع والقضاء والنذر والكفارة في الصحيح لعدم وجوب الكفارة بالافساد كاحرام فرض او نفل لان الجماع مع الافساد يبطل النسک ويوجب دمًا مع القضاء.

(۳) مانع طبعي: كالحيض والنفاس، ولي طبع سليم نفرت كوي له وطي څخه په ځای كي د وينو چي فرج دی، نو په داسي ځای كي مېړه او ماينه سره داخل سي چي د غيرهما څخه خالي وي حتی كه په ستر گو ړوند وي هغه ددوی په وطي پوهېږي، وحتی النائم، ولي نائم خو ممكنه ده چي ددوی د وطي په حال كي دي راويښ سي، نو دا احتمال هم مانع د وطي دی بحيث امنًا من اطلاع غيرهما عليها بدون اذنهما لزم على الزوج تمام المهر لان هذه الخلوة وطي حكمًا، والعدة تجب مع المانع احتياطًا لتوهم شغل الرحم بماء الرجل ولانها ای العدة حق الشرع والولد.

مسئله: فرضي لمونځ مانع دی لکه فرضي روژه، وفيه تطر لان الصوم الفرض ممتد الى الليل بخلاف الفرض من الصلوة لانه يمكن اداء الصلوة المفروض ثم الوطي كما لايخفٰى.

فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا

نو حق نه لرئ تاسي نر يعني مړونه پر دغو ماينو چي تاسي جماع يا خلوة صحيحة نه وي ورسره کړې د عدت معنى داده چي دا به بل ميړه نه کوي "تعتدونها" چي تاسي يې عدد پوره کوئ يا په حيضو سره چي درې حيضه دي او يا په مياشتو کي که آيسه وه.

فائده: وهذا حكم مجمع عليه للامة المرحومة.

فائده: لکم يې وو ايه ددې لپاره چي دلالت وکړي چي عدة حق د نر ده لانها لصيانة الماء و وجود الشک في النسب والنسب للرجال، له دې سببه امام اعظم ابو حنيفه رح وايي چي که د اهل ذمة دا مذهب ؤ چي عده نسته فلا عدة عليها، واما اذا كان مذهبهم وجوب العدة فيجب عليها العدة.

مسئله: که حربي ښځه دار الاسلام ته مسلمانه راغله فلا عدة عليها، وانقطع نكاح الحربية المسلمة مع الحربي في دار الحرب، نو دې ښځي ته روا دی چي على الفور بل ميړه وکړي، لان الحربي كالجماد حتى كان محلاً للتملک لکه چي په غزاء کي ونيول سي، مګر دې حربيه مسلمه ته نكاح نه ده روا که حامله وه يعني په رحم کي يې ولد ؤ، ولي چي دا ولد ثابت النسب دی له حربي څخه، والنكاح يفضي الى الجماع فيكون كافاضة الماء على زرع الغير وهو لايجوز كما في كتب الفقه الشريف.

فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾

نو متعه ورکړي يعني يو جوت کالي (ابن عباس رض وايي چي وجوب د متعه هلته دی چي په نكاح کي يې دې ته ولور نه وي ټاکلی، او که يې ولور ټاکلی ؤ، نو نيم د ولور به ورکوي متعه وجوبًا نسته او نه استحبابًا ويرجع الى مذهب ابن عباس رض قول قتادة رض او بعض اهل علم وايي چي په صورت کي د ولور مسمٰى کولو نصف المهر ورکول وجوبًا دی او متعه هم مستحب ده)

"وسرحوهن سراجًا جميلاً" له کوره يې وباسئ هر چېري چي ځي او هر څه چي کوي، يعني که مېړه کوي مېړه دي وکړي او که د مور او پلار کره ځي هلته دي ولاړه سي، ولي چي ستا د عدت حق په دې پوري نه دی مربوط.

پوه سه: چي د سراح جميل معنی داده چي ضرر مه ور رسوه لکه چي مېړه ورتهووايي چي بل مېړه به نه کوې.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِنَّآ أَحۡلَلۡنَا لَكَ أَزۡوَٰجَكَ ٱلَّٰتِيٓ ءَاتَيۡتَ أُجُورَهُنَّ

ای نبي موږ تا ته حلالي ګرځولي دي هغه ماينې ستا چي تا ورکړي وي مهرونه ددوی، سمی المهر اجرًا لان المهر اجر علی البضع.

فائده: قيد د آتيت آه مبني پر عادت د عليه الصلوة والسلام دی، ولي دده عادت مبارک دا ؤ چي مهر هر څه چي به ؤ معجله يې ورکاوه، او يا دا بيان د افضل دی يعني افضله داده چي ولور د مخه ورکړي چي د ښځي زړه مطمئن سي، نو مفهوم مخالف نه لري اجماعًا يعني که مهر د مخه ورنه کړي نو نه دي حلالي.

وَمَا مَلَكَتۡ يَمِينُكَ مِمَّآ أَفَآءَ ٱللَّهُ عَلَيۡكَ

او داغه رنګه درته روا دي چي ملک يمين کي ستا وي يعني مينځه "مما افأالله عليک" يعني رد الله عليک من الکفار، چي ته يې په سبي راولې او ته يې مالک وګرځې مثل صفيه وجويرية.

فائده: دا قيد هم مفهوم مخالف نه لري يعني دی په سبي سره مالک ګرځي، ولي چي ماريه ام ابراهيم[ع] په سبي د عليه الصلوة والسلام مينځه نه وه ګرځېدلې بلکي مقوقس امير القبط بمصر هديه ورته را استولې وه.

وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّٰتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَٰلَٰتِكَ

او لوڼې د اکا ستا او د عمه ګانو ستا.

پوه سه: چي مراد له اکا او عمه څخه متعارف اکا او عمه نه دي بلکي مراد ښځي د قريشو دي چي له لېري نسب څخه د عليه الصلوة والسلام يا اکاګان يا عمه ګانې ګرځي.

"وبنات خالک آه" دلته هم مراد ځني مطلق ښځي دي د بني زهره ؤ، چي د عليه الصلوة والسلام ماماگان او خالي گانې وې.

الّٰتِیْ هَاجَرْنَ مَعَكَ

هغه چي ستا سره يې هجرت کړی وي.

پوه سه: چي مراد له معيت څخه موافقت دی په نفس هجرت کي لا المعية بحسب الزمان، کما قال الله تعالی حکايةً عن قول بلقيس رض: اسلمت مع سليمان ای وافقت مع سليمان في الاسلام، بغوي رح وايي چي د هغه چا د ښځو څخه چي هجرت يې نه وي کړی د هغو نکاح نه ده روا، دليل يې هغه حديث دی چي ترمذي روايت کړی دی او حسن يې هم بللی دی او حاکم يې هم روايت کړی دی او صحيح يې هم بللی دی په روايت د سدي له ابی صالح هغه له ابن عباس رض څخه عن ام هاني بنت ابی طالب چي مرکه وکړه ماته رسول الله ﷺ، دې ورته وويل چي ماته کوچني يتيمان پاته دي، او عليه الصلوة والسلام زما دا عذر ومانه، ځو زمانه وروسته چي زما زامن لويان سوه يعني وروسته تر فتح د مکې ام هاني وايي چي ما ځان و عليه الصلوة والسلام ته پېش کړی فقال اما الآن فلا، ان الله انزل علي يا ايها النبي الی قوله التي هاجرن معک، او ام هاني له مهاجراتو څخه نه وه بلکې د طلقاؤ څخه يعني رسول الله ﷺ چي فتح مکه وکړه خلگو ته يې وويل انتم الطلقاء، بغوي رح وايي چي ثم نسخ شرط الهجرة في تحليل النکاح والله اعلم.

او بعض مفسران وايي چي مراد له هجرت څخه هجرت متعارفه نه دی بلکې مراد ځني نفس اسلام دی، اسلمن معک.

درويش وايي: چي اول دا تفسير مخالف دی له قصې سره د ام هاني کما مر عنقريب او پر تقدير د صحت فائده يې داده چي عليه الصلوة والسلام ته نکاح د غير المسلمة من اليهودية والنصرانية نه وه روا، والله اعلم.

وَامْرَاَةً مُّؤْمِنَةً اِنْ وَّهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ اِنْ اَرَادَ النَّبِيُّ اَنْ يَّسْتَنْكِحَهَا

دا منصوب دی عطف دی پر مفعول د احللنا لک، والمعنی واحللنا لک ايضا امرئة مؤمنة يعني هره ښځه چي وي من النساء المؤمنات، له قيد څخه د مؤمنات مشرکات، يهوديات، نصرانيات ټولي ووتلې که څه هم ځان هبه کړي و رسول الله ﷺ ته.

پوښتنه: د مخه تړ له خطابات خو وه علیه الصلوة و السلام ته وه، نو په اظهار کي د لفظ د نبي څه حکمت دی، یعني داسي به کافي نه وای ان وهبت نفسها لک؟

ځواب: په دې اظهار کي فائده او حکمت دا دی چي دا حکم مخصوص دی په نبي علیه السلام پوري یعني بل چا ته نکاح بېله ولوره نه ده روا لشرف نبوته[۴].

پوه سه: چي هبه دې ته وایي چي یو سړی خپل ملک وبل ته ورکړي بغیر عوض مالي.

سوال: حُره ښځه خو نه هبه قبلوي او نه بیع او نه شراء، اذ لیست بمملوکة لاحد فما معنی وهبت نفسها؟

ځواب: هو! لکن دلته معنا دا ده چي خپل بضع یعني عضو مخصوص بل چا ته ورکړي بلا مهر په هر عبارت چي وي من الهبة و الصدقة و التملیک و البیع و النکاح و التزویج، او معنی د ان دا ده چي که داسي پېښه سي نو حکم یې دا دی.

"ان اراد النبي ان یستنکحها" که اراده وه د نبي چي په نکاح یې کړي.

درویش وایي: چي دا شرط دی یعني ان اراد النبي آه د شرط اول یعني ان وهبت آه، ولي په نفس هبه سره خو ښځه نه حلالېږي بلکې اراده د نکاح د علیه الصلوة و السلام یې شرط دی، ولي چي د ښځي هبه لکه ایجاب دی په بیع کي او طلب د نکاح د علیه الصلوة و السلام لکه قبول دی په بیع کي و الاستنکاح طلب النکاح و الرغبة فیه.

خَالِصَةً لَّكَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ

یعني دا هبه د ښځي خپل د بضع بلا مهر خالص تا لره دی ماسوی د مؤمنانو چي هغو ته نکاح بې ولوره نه ده روا بلکې پر هغو مهر لازم دی بالوطي و الموت نو که مهر مسمٰی ؤ هغه تړ له واجب دی په وطي سره یا په موت د مېړه او که مهر مسمٰی نه ؤ نو مهر مثل لازم دی.

درویش وایي: چي ابن سعد رح له عکرمه رض څخه روایت کړی دی في تفسیر قوله تعالی و ان امرئة مؤمنة آه، نازل سوی دی په ام الدوسیة (یعني چي د دوس د قبیلې وه) چي نوم یې عزیه بنت جابر بن حکیم الدوسي ؤ، دې خپل ځان یعني په نکاح و علیه الصلوة و السلام ته هبه کړی، یعني بلا مهر و کانت جمیلة او دا په رنګه ښائسته

وه عليه الصلوة والسلام قبوله کړه، فقالت عائشة رضی الله عنها ما في امرئة حين هب نفسها لرجل خير قالت ام شريک فانا تلک (دا خو زه يم) فسماها مؤمنة فقال وان امرئة مؤمنة وهبت آه، فلما نزلت هذه الآية قالت عائشة رضی الله عنها ان الله يسرع لک في هواک، وقوله تعالى خالصة لک من دون المؤمنين يدل على ان النكاح بدون المهر من خصائصه ﷺ، وهو المراد بقوله تعالى ان وهبت نفسها للنبي، يعني ان زوجت نفسها بغير مهر كما ان الزيادة على الاربع من النساء من خواصه ؑ او بعض مفسرين وايي چي نکاح په لفظ د هبه د خصائصو څخه د عليه الصلوة والسلام ؤ ولايجوز لغيره، وهو قول سعيد بن المسيب والزهري ومجاهد وعطاء وبه قال ربيعة ومالک والشافعي عليهم السلام، وقال امام الائمة ابو حنيفة رحمه الله انعقاد د نکاح په لفظ د هبة له خواصو څخه د عليه الصلوة والسلام نه دی، بل يجوز نکاح کل احد بلفظ الهبة والبيع والصدقة والتمليک وکل لفظ يدل على تمليک العين مؤبدًا، ولايجوز بلفظ الاجارة والاعارة لعدم التمليک المؤبد فيها، او امام کرخي رح وايي چي په دغو دوو لفظو هم نکاح روا ده، ولي په دغو دوو لفظو سره ثابت تمليک د منفعة دی وذالک في النکاح ايضًا يعني منفعة البضع والله اعلم.

قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِىٓ أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ

"فرضنا" اى اوجبنا على المؤمنين، په باره کي ددوی د زوجاتو، يعني من شرائط النکاح يعني بحضور الشاهدين، و وجوب القسم عند تعدد الازواج والمهر بالوطي چي مهر مسمىٰ نه وي، او بل دا چي تر څلور بالا دوی ته روا نه دي.

پوه سه: چي "وماملکت ايمانهم" عطف دی على ازواجهم اى في ما ملکت ايمانهم چي مينځياني دي چي يا به يې رانسي وغيره مِنَ الاحکام، مثلاً چي مينځه به داسي وي چي و مالک ته يې وطي روا وي، کالکتابية دون المجوسية والوثنية يعني بت پرسته، او استبراء د رحم به يې کوي، يعني يو حيض به وطي نه ورسره کوي چي د کافر څخه حامله نه وي، يعني د حربي څخه چي دا مينځه د هغه ماينه وه او په سبي ځني راوستل سول، يا مثلاً په مينځيانو کي خاص عدد نه دی شرط، او بل دا چي مينځياني حق د قسم هم نه لري.

پوه سه: چي "قد علمنا" څخه تر دې ځايه پوري جمله معترضه وه.

لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ۝٥٠

"لكيلا يكون عليک من حرج" متعلق بقوله خالصة، او دی خدای جل جلاله بخښونکی د هغه فعل چي سړی چاره نه ځني لري، او مهربانه دی په ځای کي د حرج لان الحرج مدفوع في الدين، بغوي رح وايي چي په دې کي اختلاف دی چي د عليه الصلوة والسلام په نکاح کي داسي ښځه وه چي ځان يې بدون المهر و عليه الصلوة والسلام ته هبه کړی وي، ابن عباس رض او مجاهد رح وايي: لم تكن عنده امرئة الا بعقد نكاح او ملک يمين.

سوال: د هغه آيت څه معنی ده: وان امرئة وهبت آه؟

ځواب: هغه آيت خو پر طريقه د شرط او جزاء راغلی دی، د جمله شرطيه خو تحقق د مقدم او تالي نه دی شرط بلکي امکان يې هم نه دی شرط نحو ان كان زيد حمارًا كان ناهقًا، نور ټوله مفسرين پر دې مسلک دي چي عليه الصلوة والسلام داسي کور والا درلودل چي ځان يې بې ولوره و عليه الصلوة والسلام ته هبه کړی ؤ، قال الشعبي رح هي زينب بنت خزيمة الانصارية چي ام المساكين يې لقب ؤ، او قتاده رح وايي چي دا ښځه ميمونة بنت الحارث رض وه، او علي بن الحسين رض، والضحاک رح او مقاتل رح وايي هي ام شريک بنت جابر من بني اسد، او عروة بن الزبير رح وايي ي خوله بنت حكيم من بني سليم.

درويش وايي: چي جمع د دې رواياتو چا نه ده کړې.

تُرْجِي مَن تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِي إِلَيْكَ مَن تَشَاءُ ۖ

پوهسه: چي "ترجی" نافع او حمزه او کسائي او ابو جعفر رحمهم الله په يای ساکنه وايي او نور قاريان يې په همزه مضمومه وايي، ترجئ، والمعنى واحد لان الياء بدل من الهمزة والارجاء هو التاخير وترک الهمزة لغة فيه كذا في القاموس، او په کشف الاسرار کي وايي الارجاء تاخير المرئة من غير طلاق، والمعنى تؤخر من تشاء من ازواج وتترک مفاجعتها من غير نظر الى نوبة وقسم وعدل.

ترجمه: تاخير وکړه يا رجوع وکړه، چي ستا خوښه وي له زوجاتو څخه "وتؤوی" الايواء الانضمام والمضاجعة يعني ته ضموې و ځان ته هغه څوک چي

ستا خوښه وي من غير التفات الى نوبة وقسمة، يعني فالاختيار بيديک في الصحبة بمن شئت منهن ولو اياما زائدة على النوبة وكذا في تركها، او بحر العلوم يې داسي ترجمه کړې ده چي ته طلاقوې من تشاء منهن وتمسک من تشاء منهن.

درويش وايي: چي په شان نزول کي ددې آيت اختلاف دی، بغوي رح وايي چي اشهر د اقاويل دا دی چي آيت په قسم کي نازل سوی دی، ولي تسويه په قسم کي واجب وه پر عليه الصلوة والسلام، نو دا آيت چي نازل سو وجوب يې منسوخ سو او اختيار د قسم و عليه الصلوة والسلام ته ورکړه سو او ابن زيد هم داغسي وايي واختاره روح البيان چي زوجاتو د عليه الصلوة والسلام پر ده راجمع سوې او له ده څخه يې زيادت د نفقې او د ثيابو د زينت وکړی، نو عليه الصلوة والسلام له دوی څخه گوښه نشيني مختاره کړه يوه مياشت حتى چي آيت التخيير نازل سو، نو عليه الصلوة والسلام خدای ﷻ امر کړی چي دوی ته اختيار ورکړه په منځ کي د دنيا او آخرت، نو که چا زينت د دنيا مختاره کړی د هغې لاره ورايله کړه يعني طلاقه يې کړه، او که چا خدای او رسول مختاره کړه هغه درسره وساته چي دوی به امهات المؤمنين وي فلا ينكحهن ابدا، يعني که څه هم عليه الصلوة والسلام وفات سي او بل دا ورته وو وايه چي ځان ته ضموم هغه چي زما خوښه وي ويرجى من اشاء منهن فيرضين به قسم لهن او لم يقسم، يا تفضيل ورکړم بعض ته پر بعض په نفقه کي، نو زوجات مطهرات په دغه راضي سوې او پر دغه شرط دوی عليه الصلوة والسلام مختار کړی.

درويش وايي: چي بعض مفسرين وايي چي دا له خصائصو څخه د عليه الصلوة والسلام دي، والحق چي د امت په باره کي هم دغسي ده چي يو سړی ډېري زوجات لري يعني چي اکثره يې څلور دي، هغه سړی و خپلو ماينو ته دا ويلای سي چي که ځوک د حقوق د نکاح من النفقة والتسوية في القسم غواړي فتعالين امتعكن واسرحكن سراحا جميلا، او که ځوک غواړي چي زما په نکاح کي پاته سي بلا مطالبة النفقة مني على ان آوى الى من اشاء منكن وارجى من اشاء منكن سوا اقسم لكن او لم اقسم او اقسم بعض دون بعض، نو که ماينو و دغه سړي ته وويل چي موږ تا مختاره کوو او تر خپل حق په نفقه او قسم کي بېزاره يو، نو ددې سړي غاړې نه دي بندي يفعل كيف يشاء، بغوي رح وايي چي يو ځوک له ازواجو مطهراتو رضي الله عنهن څخه له قسم څخه عليه الصلوة والسلام

خارج کړی دی او که څرنګه؟ بعض مفسرين وايي چي عليه الصلوة و السلام سره ددې اختياره چي خدای ج وده ته ورکړی يسوی بينهن ويقسم على السواء الا سودة رض چي سپين سرې وه او عليه الصلوة و السلام يې اراده د طلاق درلوده، سوده بنت زمعه رض چي خبره سوه، نو عليه الصلوة و السلام ته يې وويل چي ته ما مه طلاقوه زه به خپل نوبت و عائشې رض ته وبخښم، زما غرض فقط دادی چي په ورځ د قيامت ستا د منکوحاتو په جمله کي حشر سم، او بعض مفسرين وايي چي عليه الصلوة و السلام بعض د ازواجو مطهراتو له قسم ويستلي وې لکه (۱) ام حبيبة (۲) سودة (۳) صفيه (۴) ميمونة (۵) جويريه رضي الله عنهن، او عائشه، حفصه، زينب او ام سلمة رضي الله عنهن وځان ته ضم کړې، ددې څلورو تر منځ قسم على السواءؤ، او هغه نوري پرېنځه يقسم لهن ما يشاء.

وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ط

او که ته طلب وکړې او اراده وکړې چي ځان ته ضم کړې هغه کور والا چي د قسم څخه دي خارجه کړې وه، پر تا هيڅ ګناه نسته في شيئ من ذالک.

ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَآ اٰتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ ط

دا تفويض د اختيار و تا ته له جانبه څخه د خدای ج، يعني دا امر د تفويض و تا ته نژدې دی تا چي ددوی سترګې به خونکي وي چي کنايه ده له خوشالۍ څخه، او غم به نه کوي او ټولي به راضي وي په هغه شي چي ورکوې يې دوی ته، نو که چېري ته وځان ته ضم کړې بعض من غزلت ستا تفضل او احسان به يې بولي، او که عزل کړې هغه په دې پوهېږي چي دا حکم خو د خدای جل جلاله دی هغه به هم ستا تفضل او احسان بولي چي په نکاح کي دي پرې ايښي دي، سره ددې چي ته حاجت نه لرې ته لرې فافهم.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِىْ قُلُوْبِكُمْ ط وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَلِيْمًا ۵

او الله به پوهېږي په هغه څه چي ستاسي په زړونو کي دي (بعض مفسرين وايي چي په دې کي وعيد دی و هغو کور والاؤ ته د عليه الصلوة و السلام چي په مشيت د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه وې راضي، او بعض وايي چي خدای جل جلاله خبر دی چي ستاسي ميل او محبت د بعض ماينو سره سته لکن تا ته چي موږ اختيار درکړی لپاره د آسانۍ پر تا په ميل او محبت کي بعض النساء دون بعض)

"وكان الله عليمًا" او دى الله تعالى دانا، يعني خداى ج عالم دى بما في الصدور "حليمًا" بردبار دى، لايعاجل بالعقوبة للعاصي، نو د خداى ﷻ په حلم دي ځوک مغروره نه سي چي دا حلم د خداى ج امهال دى اهمال نه دى.

لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَآءُ مِنۢ بَعْدُ وَلَآ اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ

نه دي روا تاته ښځي يعني ماينې وروسته تر دې ورځي حتى كه يوه د موجوده ماينو څخه دي مړه سي، او نه ده تاته روا چي ته بدله كړې بله ښځه په عوض كي د موجوده ښځو يعني چي يوه طلاقه كړې او په عوض كي د هغې بله ښځه وكړې.

پوه سه: چي الف ولام د جنس دى جمعيت يې باطل دى، يعني جنس ښځه كه يوه وي او كه دوې وي.

وَّلَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ اِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِيْنُكَ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ رَّقِيْبًا ﴿۵۲﴾

او كه څه هم تاته خوند دركوي حسن د هغو، مګر چي ستا په ملک يمين كي وي يعني مينځياني.

فائده: اصل د تبدل تتبدل ؤ يوه تاء يې له مضارع څخه د باب تفعل حذف كړه كما هو القانون في باب التفعل، او كلمه د من زائده ده لپاره د استغراق د نفي ده، مفسرين وايي چي رسول الله ﷺ چي ازواج مطهرات ته اختيار وركړى په مفارقت له ده څخه او په بقاء كي دد نكاح، او دوى بالاتفاق خداى او رسول مختاره كړه، نو خداى ﷻ ددوى دا اختيار مقبول وګرځاوه، او حرامي يې وګرځولې پر عليه الصلوة والسلام باندي نكاح د ماسوئ ددوى، او عليه الصلوة والسلام يې نهي كړى له طلاق څخه ددوى او په عوض كي د بلي ماينه كولو، وهذا قول ابن عباس وقتادة رض، واختاره صاحب روح البيان، وروى ابو داؤد في ناسخه وابن مردوية والبيهقي في سننه عن انس رضي الله عنه لما خيرهن فاخترن الله ورسوله قصره عليهن، فقال سبحانه لايحل لک النساء من بعد، وروى ابن مردوية عن ابن عباس رض چي ددې آيت په تفسير كي يې وويل چي خداى عليه الصلوة والسلام بند كړى پر دغو ښځو چي دى يې مختاره كړى لكه دا ښځي يعني ازواج الرسول ﷺ پر عليه

الصلوة والسلام بندي وې يعني چي وروسته تر وفات د عليه الصلوة والسلام هيڅ چاته يې نكاح نه وه روا، وسماهن امهات المؤمنين باعتبار حرمة نكاحهن على احد من امته، او بعض مفسرينو د بعد مضاف اليه داسي مقدر كړى دى اى من بعد اختيارهن الله تعالى ورسوله، قال الامام في التفسير الكبير وهذا الحذف هو الاولى لكونه ادل على ان التحريم كان كرامة لهن وشكرًا على حسن صنيعهم، او بحر العلوم له ابن عباس او له قتاده رضي الله عنه څخه نقل كړى دى چي ازواج مطهراتو ته چي خيار وركړل سو او دوى خداى او رسول مختاره كړه، خداى ج دوى ته دا عوض وركړى چي حرامي يې وګرځولې غير ددوى او يا تبديل ددوى ونسخ سبحانه وتعالى ما اباحه الله له قبل من التوسعة في جميع النساء، وحكى عن مجاهد رح وابن جبير رض ان المعنى من بعد اباحة النساء على العموم، وقيل من بعد التسع على ان المعنى ان هذا العدد مع قطع النظر عن خصوصية المعدود.

درويش وايي: وهذا قول ضعيف لان اختيار الله ورسوله صدر عن النساء المخصوصة رضي الله عنهن، بخاري او مسلم له انس رضي الله عنه څخه روايت كړى دى چي څه وخت چي عليه الصلوة والسلام زينب بنت جحش رض په نكاح كړه يعني را واده يې كړه، نو خلګو ته يې مهماني جوړه كړه او په ډوډۍ او غوښو يې فوجًا فوجًا ماړه كړه، نو هر چا چي به ډوډۍ وخوړله هغه به ولاړېدى، اخير څو نفره په حجره كي پاته سوه چي مجلس يې شروع كړى، نو عليه الصلوة والسلام به ځان وه ولاړي ته جوړاوه يعني چي دوى وپوهېږي ولاړ به سي، خو دوى نه ولاړېدل، نو عليه الصلوة والسلام وويل چي دوى په اشاره نه پوهېږي نو په خپله ولاړ سو، نو بعض دده مبارك په ولاړېدلو سره ولاړ سوه، درې نفره پاته سوه، نو د عليه الصلوة والسلام دا خيال سو چي ټوله به ولاړ سوي وي، نو دى چي كوټې ته ورغلى هغه درې كسه ناست وه بيرته وګرځېدى، هغه درې كسه پوه سوه او ولاړ سوه، انس رض وايي چي ورغلم عليه الصلوة والسلام مي خبر كړى چي هغه درې كسه ولاړه، نو عليه الصلوة والسلام چي خوني ته داخل سو انس رض وايي چي ما هم وغوښتل چي خوني ته ورسره داخل سم عليه الصلوة والسلام پرده اله يعني د خونې پر دروازې يعني زه يې ګويا اشارة له دخول څخه منع كړم، فانزل الله تعالى:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ

اى هغه كسانو چي ايمان يې راوړى دى تاسي مه داخلېږئ و خونو ته د نبي ﷺ.

پوه سه: چي ابن شهاب رحمه الله له انس رضي الله عنه څخه روايت كړى دى چي زه د لسو كالو وم چي عليه الصلوة والسلام مديني منوري ته تشريف راوړى، نو زما مور او پلار زه باعثه كولم چي ته به د عليه الصلوة والسلام خدمت كوې، نو لس كاله يې ما خدمت وكړى، نو عليه الصلوة والسلام چي وفات كېدى زه د شلو (۲۰) كالو وم دى وايي چي زه اعلم الناس يم په شان سره د حجاب او ستر، حين نزل يعني هغه وخت نازل سو د حجاب آيت چي عليه الصلوة والسلام د زينب رضي الله عنها په حجره ننوتى او زما او خپل تر منځ يې پرده واچول، آيت د حجاب هم نازل سو.

سوال: هغه درو كسانو چي مجلس يې كاوه عليه الصلوة والسلام به ورته ويلي واى چي ډوډى مو وخوړله نو ولاړ سئ؟

ځواب: رسول الله ﷺ كثير الحياء ؤ.

إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ إِنَاهُ

"الا" استثناء مفرغ ده منصوب على الظرفية ده يعني لاتدخلوا في وقت من الاوقات الا وقت ان يؤذن لكم "الى طعام" و ډوډى ته، دا متعلق دى په يؤذن پوري، په دې كي اشاره ودې ته ده چي دخول د طعام لپاره دي بيله دعوته د عليه الصلوة والسلام څوک نه كوي "غير ناظرين اناه" اى غير منتظرين تر وخته د پختيا د طعام.

پوه سه: چي دا آيت خاص په هغه پوري دى چي د طعام لپاره ورسي.

پوه سه: چي غير ناظرين حال دى له فاعل څخه د لاتدخلوا، نو استثناء پر ظرف او حال دواړو واقع ده كانه قيل لاتدخلوا بيوت النبي الا حال الاذن والدعوت ولاتدخلوا الا غير ناظرين اناه، يعني چي ورتګ د يو كار لپاره وي وروسته مجلس پسي اوږد سي تر وخته د ډوډى د پخېدلو.

وَلَٰكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا

لكن كه دعوت دركړل سو د ډوډى خوړلو لپاره كما في متبنى رسول الله ﷺ بزينب بنت جحش رضي الله عنها، نو چي ډوډى مو وخوړله نو سره پراګنده سئ هورې درنګ مه كوئ.

فائده: دا آيت كمامر مخصوص په داخليدلو پوري د ډوډۍ لپاره يعني درنګ مه کوئ په کور کي د عليه الصلوة والسلام وروسته تر ډوډۍ خوړلو، او که دخول بالاذن د طعام لپاره نه ؤ بلکې د مشورې لپاره ؤ پر يو امر مهم هغه تر دې آيت نه دی لاندي، يعني که هر څومره مکث وکړئ د مهم د مشورې تر پايه رسيدلو پوري ما مور په فانتشروا سره نه دی.

وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ ؕ

پوه سه: چي د استيناس معنى الفت گرفتن او حديث نفس خبرو ته وايي که لږ وي او که ډېري، معنى د آيت داده فارسي: ونه شنيد آرام گرفته گان براۓ سخن بايکديگر، پښتو ترجمه: مه کښېنئ په ارام صرف د خبرو لپاره يو د بل سره لکه دمخه چي تېره سوه چي په مبتنى کي د عليه الصلوة والسلام د زينب سره درې کسه په حجره کي د خبرو لپاره ناست وه.

إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنكُمْ ۖ

بېشکه چي دا مکث او درنګ د خبرو لپاره ازار رسېږي عليه الصلوة والسلام ته، ولي چي ددوی حجره تنګوي پر عليه الصلوة والسلام او پر اهل دده چي په موجوده حال کي زينب رض وه چي هغه په داغه حجره کي ناسته وه، قبل الحجاب او دا خبري ددوی په عين حال اشتغال په ما لايعني پوري دی، او دی له تاسي څخه شرمېږي چي په خوله درته ووايي ووځئ.

وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ ۚ

"والله لايستحي آه" عطف دی پر ماقبل والمعنى انه تعالى لايترک تاديبکم فان التاديب حق.

وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِن وَرَاءِ حِجَابٍ ۚ

چي تاسي سوال کوئ يعني غواړئ له نساء څخه د عليه الصلوة والسلام "متاعًا" اى شيئًا ينتفع به استعارةً يې غواړئ چي دې ته ماعون وايي لکه يو کاسه، يا کوزه يا سترخوان وغيرها او يا رد د عاريت ورته کوئ، نو تاسي سوال ځني کوئ د هغه متاع د پردې د دباندي خوا څخه.

سوال: د نساء لفظ خو د مخه نه دی تېر سوی، نو څرنګه ضمیر د هن دوی ته راجع سو؟

ځواب: له بیوت النبي څخه دوی وفهمېدې، ولي چي په بیوت النبي کي خو نساء النبي وې، نو مرجع الضمیر حکمًا مذکور دی.

پوه سه: چي دا جمله یعني واذا سئلتموهن آه عطف علی قوله لاتدخلوا بیوت النبي آه، بغوي رحمه الله وایي چي وروسته تر نزول د آیة الحجاب او ددې آیت لم یکن لاحد ان ینظر لامرئة من نساء النبي ﷺ که یې مخ پټ وي او که لڅ، بلکې من وراء الحجاب به یې خبري ورسره کولې.

ذٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ

"ذالکم" ای السوال من وراء الحجاب ډېر ښه پاکونکی دی د زړو ستاسي او د دوی د شیطاني وسوسوو څخه.

درویش وایي: چي لوی باعث پر حجاب د ازواجو مطهراتو رضي الله عنهن عمر بن الخطاب رضي الله عنه ؤ کما اخرج البخاري وابن جریر وابن مردویة عن انس رض قال قال عمر بن الخطاب رض یا رسول الله یدخل علیک البر والفاجر فلو امرت امهات المؤمنین بالحجاب وکان رض حریصًا علی حجابهن او دا حرص دده حبًا لرسول الله ﷺ ؤ، په حدیث کي راغلي دي چي عمر رض یو وخت په مسجد نبوي کي تېرېدی په مسجد کي ازواج مطهرات رض د نورو ښځو سره په لڅ مخ ناستي وې، نو عمر رض و ازواجو مطهراتو ته وویل چي مخان پټ کړئ فان لکن علی سائر النساء فضلاً کما ان لزوجکن یعني رسول الله ﷺ علی الرجال فضل، فقال زینب رض انک یا ابن الخطاب ته غیرت کوې پر موږ باندي یعني چي څوک ستاسي مخ ونه ویني، والوحي ینزل في بیوتنا، اخرج ابن ابی حاتم عن ابن زید ان رجلاً یقول، چي که چېري علیه الصلوة والسلام وفات سو زه به فلانی ښځه دده په نکاح کوم، قال سفیان ذکر انها عائشة رض، او له سدي رح څخه روایت دی انه بلغنا موږ ته دا خبره رسېدلې ده چي طلحة بن عبید الله وویل چي محمد موږ منع کوي د خپل د اکا د لنو څخه یعني چي بې حجابه خبري نه ورسره کوي، ویتزوج نسائنا من بورنا، یعني که موږ مړه سو دی زموږ ښځي په نکاح کوي

لان حدث حدث، نو که يو نوی کار پېښ سو يعني عليه الصلوة والسلام وفات سو، لنتزوجن نسائه من بعده، نو پر هر شان نزول دا آيت نازل: وما کان لکم الآية، او په بعض رواياتو کي چي ابن سعد يې روايت کړی دی چي دا آيت په طلحة بن عبيد الله رضي الله عنه کي نازل سوی دی چي ده به ويل که عليه الصلوة والسلام وفات سو زه عائشه رضي الله عنها په نکاح کوم، او له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دی چي يو سړی بعض ازواجو ته د عليه الصلوة والسلام ورغلی، نو ده د هغې سره بې حجابه خبري کولې او هغه سړی ددې رضي الله عنها د اکازوی ؤ، نو عليه الصلوة والسلام و هغه سړي ته وويل لاتقومن هذا المقام بعد يومک، دې سړي ورته وويل يا رسول الله انها ابنت عمي والله ما قلت لها منكرًا ولاقالت لي، قال قد عرفت ذالک لکن ليس احد اغير من الله وانه ليس احد اغير مني، هغه سړی ولاړی لکن دا خبره يې وکړه چي رسول الله ﷺ ما د خپل اکاد لور له خبرو څخه منع کوي، نو که عليه الصلوة والسلام وفات سو زه به دا غه زما د اکا لور چي د عليه الصلوة والسلام اوس مانينه ده په نکاح کوم به يې، فانزل الله تعالی هذه الآية، ابن عباس رضي الله عنه وايي چي دغه سړي وروسته تر دې ناوړي خبري يو مريی ازاد کړی او لس اوښان يې في سبيل الله خلګو ته ورکړه او پر خپلو پښو حج ته ولاړی دا ټوله کارونه يې وکړه لپاره د توبې د خپلې هغې خبري څخه.

بغوي رحمه الله وايي چي معمر د زهري رحمه الله څخه روايت کړی دی چي العالية بنت ظبيان چي عليه الصلوة والسلام طلاقه کړې وه د يو سړي سره يې نکاح وکړه و ولدت له وذالک قبل تحريم ازواج النبي ﷺ على الناس.

فائده: دا حکم د عدم صحت د نکاح د زوجاتو د رسول كريم ﷺ مخصوص په هغه ښځه پوري دی چي عليه الصلوة والسلام دخول په کړی وي.

درويش وايي: چي ټوله ورځ د يکشنبې چي دا مقام ما نوشته کاوه په اضطراب او شک کي وم چي طلحة بن عبيد الله رضي الله عنه خو يو د عشره مبشره بالجنة دی، او بل د احد په غزاء کي چي مسلمانان سره متفرق سوه او د عليه الصلوة والسلام سره صرف دوولس کسه پاته سوه يو په هغو کي طلحة بن عبيد الله رضي الله عنه ؤ چي پر عليه الصلوة والسلام محبوب ؤ يعني پر عليه الصلوة والسلام يې ځان نسکور کړی ؤ چي پر عليه الصلوة والسلام به هر څه د کفارو د تورو يا د غشو وارونه

راتله طلحة بن عبید الله رضی پر خپل بدن د علیه الصلوة والسلام څخه ګرځول چي په دي دروان کي د طلحة بن عبید الله رضی بدن څو ځایه زخمي سو او یو لاس یې هم شل سو او علیه الصلوة والسلام دده په شان کي داسي ویل: قد اوجب طلحة (طلحه ځان ته جنت واجب کړی) نو زه حیران وم چي طلحة بن عبید الله رضی به څرنګه ویل چي که علیه الصلوة والسلام وفات سو زه عائشه رضی په نکاح کوم او دا خبره روح المعاني، روح البیان او مظهري هم راوړې ده، بالآخیر ګفته اند که:

هر که جوینده بود ..... یا بنده بود

د دوشنبې په ورځ چي له جامع مسجد څخه راغلم د حافظ جلال الدین السیوطي رح دا قول مي پیدا کړی چي دا طلحة بل سړی دی، طلحة بن عبید الله المشهور نه دی، وقد کنت في وفقة شدیدة عن صحت هذا الخبر (یعني د طلحة بن عبید الله رضی په خبر کي) لان احد العشرة المبشرین بالجنة اجل مقامًا ان یصدر منه القول المذکور حتی رئیت في کتابه ای کتاب الحافظ جلال الدین السیوطي رح ان طلحة القائل للقول المذکور رجل آخر، لکن وافقه في اسمه وفي اسم ابیه ونسبته فحمدت الله عزوجل علی ان خلص قلبي عن الاضطراب والشک في صحة الخبر المذکور کما في انسان العیون.

درویش هم په خپل وار وایي الحمد لله چي زما د زړه اضطراب او شک هم خدای ج زائل کړی او دا شک او اضطراب زما د تفسیر د مطالعه کونکو د زړو څخه به هم ووځي ان شاء الله تعالی، او د حاسدینو پر خلو مهر آهني ولګېدی چي عبید الله پر طلحة بن عبید الله رضی څو نه درواغ ویلي دي، او هم پر نورو مفسرینو چي دا حکایت د طلحة بن عبید الله رضی قلم زد کړی دی، ژبه د اعتراض به یې بنده سي.

درویش وایي: وهؤلاء التسع التي مات رسول الله ﷺ عنهن وترکهن قد نظمهن بعض الشعراء:

توفی رسول الله عن تسع نسوة .... الیهن تعری المکرمات وتنسب
فعائشة میمونة وصفیة وحفصة .... تتلوهن هند وزینب
جویریة مع رملة وسودة .... ثلاث وست ذکرهن لیعذب

وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا

نه دی صحیح او روا چي تاسي به ازار ورسوئ و رسول الله ﷺ ته یعني نه په خوله او نه په فعل او نه په اشاره، او نه دا صحیح او روا ده چي تاسي به په نکاح کوئ ازواج دده وروسته تر وفات دده تر ابده پوري، لانهن اسهات جميع المؤمنين الى يوم القيامة.

إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا ﴿٥٣﴾

دا نکاح د ازواجو دده دی عند الله په نيز د خدای ج گناه ده لويه، مظهري وايي وجاز ان يكون ذالک لاجل ان النبي ﷺ حي في قبره المبارک، ولذالک لم يورث، او ازواج کونډ یانې نه دي، عن ابی هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ من صلى علي عند قبري سمعته (که چا درود ووایه پر ما بندي زما د قبره سره زه يې اورم) ومن صلى علي نائبًا (يعني د لېري ځایه) ابلغته (ماته را رسول کېږي يعني ملائکه يې را رسوي) رواه البيهقي في شعب الايمان.

إِنْ تُبْدُوا شَيْئًا أَوْ تُخْفُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٥٤﴾

که تاسي ښکاره کړئ يو شی یعني من اذی النبي ﷺ او من نکاح ازواجه "او تخفوه" يا يې په زړه کي پټ وساتئ (قال البغوي رح نزلت فيمن من اضمر نکاح عائشة رضي الله عنها بعد رسول الله ﷺ) نو په تحقيق خدای ج په هغه خبر دی فيجازيكم عليه، بغوي او روح المعاني او روح البيان وايي چي څه وخت چي آيت د حجاب نازل سو او خبري د ازواج المطهرات سره من وراء الحجاب وګرځېدلې، نو پلرو، ورونو او زامنو د ازواج المطهرات ووېل چي موږ به هم خبري ددوی سره وراء الحجاب کوو؟ نو دا آيت نازل سو.

لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِي آبَائِهِنَّ وَلَا أَبْنَائِهِنَّ وَلَا إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ أَخَوَاتِهِنَّ

ګناه نسته پر دوی په ترک د حجاب د پلرو سره ددوی او د زامنو سره ددوی او نه ورونو سره ددوی او نه د زامنو سره د ورنو ددوی چي وراره يې بولي او نه په زامنو کي د خوندو ددوی چي خوريي يې بولي، وروی ذالک عن قتادة رح، او مجاهد رح وايي چي مراد دادی چي لاجناح عليهن چي پورنۍ يې نه وي پر سر د

دغو کسانو د ملاقات په وخت کي او ښکاره کول د زينت ودغو کسانو ته.

درويش وايي: چي که څه هم دا مسئله خو صحيح ده لکن تفسير ددې آيت په دغه سره کول له سياق څخه د کلام مخالف دی لان سوق الکلام في التکلم معهن من وراء الحجاب، روح المعاني وايي چي په حکم کي د مذکورينو دی هر ذی رحم محرم علی التايد که د نسب د لاري وي او که د رضاع د لاري علی ما روی ابن سعد عن الزهري رحمه الله.

سوال: اکا او ماما يې نه کړی ذکر؟

ځواب: لانها بمنزلة الوالدين يعني العم بمنزلة الاب والخال بمنزلة الام، او يا يې نه کړه ذکر اغناء عنهما بذکر ابنائهما، روی البخاري عن عروة بن الزبير رضي الله عنه ان عائشة رضي الله عنها استأذن عليها افلح اخ ابی القعيس بعد ما انزل الحجاب، ما ورته وويل چي زه تر هغو اجازه نه درکوم چي د عليه الصلوة والسلام سره مشوره نه وي کړې فان اخاه ابو القعيس ليس هو ارضعني يعني دده ورور خو ماته شيدې نه دي راکړي، د ابی القيس ماينې ماته شيدې راکړي دي، فدخل علی النبي ﷺ ما ورته وويل چي افلح ورور د ابی القعيس زما څخه اجازه وغوښتل فابيت ان اذن له حتی استأذنک فقال النبي ﷺ تأذنين عمک ما عليه الصلوة والسلام ته وويل يا رسول الله ان الرجل ليس هو ارضعني لکن ارضعتني امرئة ابی القعيس، فقال ؑ اذني له فانه عمک تربت يمينک (دا يو لفظ دی چي عرب يې په وخت کي د غضب استعمالوي حقيقت يې مراد نه دی بلکې کنايه ده له ذلت څخه.

وَلَا نِسَآئِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ ۗ وَاتَّقِينَ اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٥٥﴾

نه له ښځو څخه ددوی دي حجاب کوي يعني مؤمنات، يعني يوه مسلمه بلې مسلمې ته بيله حجابه کتلای سي، سوی ما بين السرة والرکبة، او نه دي حجاب کوي د هغه مريي او مينځي څخه چي د ازواج مطهراتو په ملک يمين کي وي لکن فقهاء وايي چي د مريي څخه به حجاب کوي نه د مينځي څخه که څه هم يهوديه يا نصرانيه وي، په تحقيق خدای پاک قادر دی پر هر شي د افعال د عبادو حاضر يعلم عالم نو هر چاته به جزاء د خپل عمل ورکوي.

فائده: ابو حنيفة رحمه الله سرة يعني نو عورت بولي كشف يې روا نه دی.

درویش وايي: چي ددې په رڼا کي کتابيات يعني يهوديات او نصرانياتو ته دي د دخول عليهن اجازه نه ورکوي، او يا مراد د نسائهن څخه مسلمات او کتابيات دواړه مراد دي.

سوال: نو د اضافت معنی څه ده يعني نسائهن، يعني که د کتابيات څخه حجاب نه وي لازم؟

ځواب: د اضافت معنی صرف اشتراک دی په جنسية کي د انوثة، نو پر دې تقدير دخول د کتابياتو پر مسلماتو بيله حجابه روا دی، بدليل ان النساء الكوافر من اليهوديات و النصرانيات وغيرهن يدخلن على نساء النبي ﷺ، نو ازواج مطهراتو ستر نه ځني کاوه، وهو قول ابی حنيفة، ومالک واحمد رحمهم الله كذا في روح البيان.

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ

په تحقيق خدای جل جلاله او ملکي د خدای جل جلاله درود وايي پر نبي عليه السلام.

درویش وايي: چي قديمًا او حديثًا د علماء اختلاف دی په صلوة کي د خدای او د ملکو پر نبي عليه السلام على اقوال، فقيل هي اى الصلوة من الله عزوجل ثنائه عليه في مجمع الملائكة وتعظيمه تعالى اياه، رواه البخاري عن ابی العالية وغيره عن الربيع عن انس رضي الله عنه وجرى عليه الحليمي في شعب الايمان وتعظيمه تعالى في الدنيا باعلاء ذكره واظهار دينه وابقاء العمل بشريعته حتى عند نزول عيسى عليه السلام من السماء، وفي الآخرة بتشفيعه في امته واجزال اجره ومثوبته الاولين والآخرين وتشريفه بالمقام المحمود كما جاء في الحديث الصحيح وتقديمه على كافة المقربين.

پوښتنه: پر دې تفسير به عطف د آله و اصحابه څرنګه صحيح سي لانه لايتصور الامور المذكورة والفضائل الجليلة في آله واصحابه كما لايخفٰى؟

ځواب: دا عطف منافي د دغو تشريفاتو سره نه دی لان تعظيم كل احد بحسب مايليق به او صلوة د ملائكة دعا ده د عليه الصلوة والسلام لپاره كما رواه عبد بن حميد وابن ابی حاتم عن ابی العالية، وقيل الصلوة منه تعالى رحمة الله عزوجل ونقله الترمذي عن الثوري وغير واحد من اهل العلم ونقل عن ابی العالية ايضًا والضحاک وجرى عليه المبرد وابن الاعرابي والامام الماوردي رحمهم الله.

درويش وايي: چي دا تفسير د وړاندي تفسير سره سمون لري كه څه هم په حسب د ظاهر تفسير اول اجمع من هذا التفسير، ووجه الجمع چي مراد د رحمة څخه د خداى ﷻ د عليه الصلوة والسلام رحمت خاصعة د خداى ج دى، والرحمة الخاصة يشتمل ردائها على الامور المذكورة في التفسير الاول فافهم.

سوال: په حديث شريف كي راغلي دي چي دا آيت چي نازل سو، اصحاب الكرام ﷺ د كيفيت پوښتنه وكړه له كيفيت څخه د صلوة الله ﷺ، نو كه صحابة ﷺ يې مغايره ددې صلوة چي په دې آيت كي او د رحمت تر منځ نه واى فهمولاى ماسألوا عن كيفيتها مع كونهم علموا الدعاء بالرحمة في التشهد.

ځواب: دوى چي په دې پوه سوه چي په دې آيت كي مراد رحمت خاصه دى، نو ځكه يې سوال د كيفيت وكړى تاچه علم احاته وكړي پر مراد مخصوص په دې آيت كي.

پوښتنه: د صلوة الله معنى تاسي واورېده او د صلوة الملائكة معنى موهم واورېده، نو له دې څخه دا ثابته سوه چي صلوة لفظ مشترک دى بين المعنيين واستعمال اللفظ المشترک بين المعنيين لايجوز في المعنيين عند كثير من العلماء كالحنيفيةرح، ددې پوښتني په ځواب كي بعض علماء وايي چي په آيت كي محذوف سته، والتقدير ان الله يصلي وملائكته يصلون على النبي، فيراد بكل لفظ صلوة معناه في صلوة الله ومعناه في صلوة الملائكة، وقال صدر الشريعةرح چي په آيت كي له صلوة څخه معنى حقيقي مراد ده وهو الدعاء، والمعنى والله اعلم ان الله تعالى يدعو ذاته ج والملائكة يدعون بايصال الخير اليه ج ويرد عليه ان ذالک اى الدعاء محال وذالک في حقه تعالى لان الدعاء طلب شيئ د بله څخه وتفسير الدعاء بالرحمة خلاف الاجماع، الا ان يقال مراده صدر الشريعةرح ارادة د رحمت له دعاء څخه مجازًا لاان الدعاء بعينه الرحمة فافهم، والصحيح ما قال بعض المحققين ان المراد بالصلوة في الآية معنى مجازي عام شامل لصلوة الله وصلوة الملائكة چي دې ته په عرف كي عموم مجاز وايي، وهذا المعنى المجازي العام كما في البيضاوي و روح المعاني وغيرهما هؤلاء دغه ذوات چي خداى ج او ملكي اعتناكوي بما فيه خيره، فالمعنى للآية ان الله وملائكته يعتنون بامر النبي ﷺ وكل واحد من المعنيين المذكورين للصلوة من الله ومن الملائكة فرد حقيقي لهذا المعنى المجازي العام كما لايخفى.

درويش وايي: چي وهذا بذل مجهود الفقير في تفسير هذه الآية المتلوة والله اعلم بمراده في كتابه وما علينا الا بذل المجهود.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ صَلُّواْ عَلَيۡهِ وَسَلِّمُواْ تَسۡلِيمًا ٥٦

اى هغه كسانو چي ايمان يې راوړى دى تاسي هم د عاء وكړئ و عليه الصلوة والسلام ته په نزول د رحمت خاصه پرده او اسلام، يعني سلام د تحية ووايا ست پر ده، يعني قولوا السلام عليک ايها النبي ورحمة الله وبركاته.

درويش وايي: چي په داسي هيڅ عبادت موږ نه يو امر سوي چي د هغه عبادت نسبت دى اولاً خداى ج و ځان ته وكړى او ثانيًا دې و ملكو ته كړى وي، او ثالثًا دي موږ په امر كړي يو بېله درود د عليه الصلوة والسلام حيث قال الله عزّوجلّ ان الله وملائكته يصلون على النبي يا ايها الذين صلوا عليه وسلموا تسليمًا ومن ذالک يظهر شرف الصلوة والسلام على النبي عليه السلام.

فائده: دا آيت دلالت كوي پر وجوب د صلوة او د سلام في الجملة ولو في العمر مرة لان الامر المطلق عن القرائن يدل على الوجوب على ما قال به الاصليون يعني علماء علم الاصول وبه قال ابو حنيفة رح ومالک رح واختاره الفقيه ابو جعفر الطحاوي رح في شرح معاني الآثار، وقال ابن الهام في فتح القدير موجب الامر القاطع (اى المجرد عن القرائن) الافتراض في العمر مرة لان الامر لايقتضى التكرار كما ثبت في الاصول وقلنا به، وقيل يجب في كل صلوة بعد التشهد في القعدة الآخيرة، وبه قال احمد والشافعي رح، وفي كتاب رحمة الامة في اختلاف الائمة الصلوة على النبي ﷺ في التشهد الآخير عند ابى حنيفة ومالک رح سنة، وعند الشافعي رض فرض، وقال احمد رح في اشهر روايته يبطل الصلوة بتركها، وقيل يجب الصلوة كلما جرى ذكره ﷺ سواء كان باسمه العلم يعني محمد و احمد او بصفة الخاصة كالنبي والرسول وبه قال الامام الكرخي رح.

فائده: لايكفى في الصلوة عليه عند ذكره ﷺ الاكتفاء بالاشارة اليه نحوه يا صلعم بل لابد ان يقول ﷺ.

درويش وايي: چي په صحيح حديث كي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام وويل چي څوک چي درود ووايي پر ما په يو كتاب كي هغه ته ملكي دعاء كوي ما دام اسمي في ذالک الكتاب، فقير وايي: الحمد لله والمنة د تفسير ايوبي د ليكلو

په اوږدو کي ما هيڅ ځای چي د نبي کريمﷺ ذکر د اسم جليل راغلی وي يا په وصف جميل ما پوره درود نه دی پرې ايښی، دا ما فقير لره د خوشالی ځای دی، دلائل وجوب الصلوة والسلام کلما جری ذکرهﷺ.

(۱) له ابو هريرهرضي الله عنه څخه روايت دی: رغم انف رجل (پزه دې په خاورو وي، کنايه ده له ذلت څخه) ذکرت عنده فلم يصل علي، ورغم انف رجل دخل عليه رمضان ثم انسلخ قبل ان يغفرله (يعني رمضان يې په لهو ولعب پر تېره سي نه په عبادت، ورغم انف رجل ادرک عنده ابواه الکبر او احدهما فلم يدخلاه الجنة يعني په حسن خدمت ددوی او په دعاوو سره ددوی، رواه الترمذي وغيره.

(۲) حديث جابر بن سمرةرض قال قال رسول اللهﷺ من ذکرت عنده فلم يصلي علي فدخل النار (۳) حديث ابن عباسرض مرفوعًا آتاني جبرئيل من ذکرت عنده فلم يصل عليک فدخل النار فابعده الله عزوجل (۴) عن علي کرم الله وجهه قال رسول اللهﷺ البخيل من ذکرت عنده فلم يصل علي، رواه الترمذي (۵) عن الحسين بن علي رضي الله عنهما من ذکرت عنده فخطئ الصلوة علي خطئ طريق الجنة (۶) قال رسول اللهﷺ من صلی علي واحدة صلی الله عليه عشرًا، کذا في الحصن الحصين.

فائده: له کعب بن عجرةرضي الله عنه څخه روايت دی چي موږ سوال وکړی د رسول اللهﷺ څخه، فقلنا يا رسول الله کيف الصلوة عليکم اهل البيت فان الله قد علمنا کيف نسلم عليک (يعني السلام عليک يا رسول الله) عليه الصلوة والسلام وويل قولوا: اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَّعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيْمَ وَعَلٰى آلِ اِبْرَاهِيْمَ اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ. اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَّعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيْمَ وَعَلٰى آلِ اِبْرَاهِيْمَ اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ. (متفق عليه) (۷) وعن انسرض قال رسول اللهﷺ من صلی علي صلوة واحدة، صلی الله عليه عشر صلوات وحطت عنه عشر خطيات ورفعت له عشر درجات، رواه احمد والبخاري في الادب المفرد والنسائي وغيرهم.

(۸) عن ابن مسعودرض قال قال رسول اللهﷺ اولی الناس بي يوم القيامة (ای اقربهم) اکثرهم صلوة، رواه الترمذي (۹) وعن ابن مسعودرض قال قال رسول اللهﷺ ان لله ملائکة سياحين في الارض (يعني په ځمکه کي ګرځي) يبلغني عن امتي السلام (۱۰) عن ابی هريرةرض قال قال رسول اللهﷺ ما من احد يسلم علي

(ای عند قبري) الا رد الله علي روحي حتی ارد علیه السلام، رواه ابو داؤد.

(۱۱) له ابی طلحة رض څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ یوه ورځ مسجد ته راغلی او په مخ مبارک کې یې اثار د خوشالۍ معلومېدل، او وه یې ویل چې جبرئیل ماته راغلی او وه یې ویل چې ستا رب وایي، اما یرضیک یا محمد ان لا یصلي علیک احد من امتک الا صلیت علیه عشرًا ولا یسلم علیک احد من امتک الا صلیت علیه عشرًا، رواه النسائي.

درویش وایي: چې د درود ویلو پر علیه الصلوة والسلام فائدې روح البیان په اوراقو کې بیان کړې دي، وبالجملة الا ایها الاخوان صلوا وسلموا علی المصطفی في کل وقت وساعة، فان الصلوة الهاشمي محمد ؑ، نجی من الاهوال یوم القیامة.. وبالفارسیة:

یا سید الانام درود وسلام تو .... ورد زبان ما است مه وسال وصبح وشام
نزدیک ما چه تحفه فرستیم ما زدور .... در دست ما همین صلاتست والسلام

مسئله: هل یجوز الصلوة والسلام علی غیر الانبیاء؟ والصحیح انه یجوز تبعًا ویکره استقلالاً، مثلاً یجوز ان یقول الرجل الصلوة والسلام علی سیدنا محمد وعلی آله واصحابه وابی حنیفة واتباعه، دلیل دد مسئلې دادی چې صلوة والسلام خاصه د انبیاء ده في عرف الشریعة کما ان عزوجل خاصه د خدای ج ده فیکره ان یقال محمد ﷺ مع کونه عزیزًا جلیلاً فافهم.

إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

په تحقیق هغه کسان چې بد نسبت کوي و خدای ج ته (داسي ترجمه یې نه ده چې خدای ج ته ازار رسوي لان ذالک غیر ممکن) بغوي رح وایي چې ابن عباس رض وایي چې دا کسان یهود او نصارٰی دي او مشرکان دي، اما الیهود دوی دا بد نسبت و خدای ج ته کوي عزیر ابن الله بولي، یا وایي ید الله مغلولة، یا وایي ان الله فقیر ونحن اغنیاء، کما ورد ذالک کله في مواضع من القرآن العزیز واما النصاری، دوی وایي چې المسیح ابن الله وثالث ثلثة کما ورد في القرآن الکریم في موضعه، واما المشرکون دوی وایي چې ملائکه بنات الله دي، والاصنام شرکائه، عن ابی هریرة رض قال قال رسول الله ﷺ قال الله تعالی کذبني آدم ولم یکن له ذالک (ماته نسبت کوي د کذب اولاد د آدم (یعني بعضهم) او دوی ته دا نه ښایېدل، وشتمني (او ماته ښکنځل کوي

يعني بعض بني آدم ولم يكن له) اما تكذيبه اياى فقوله لن يعيدني كما بداني (ما نسي راګر ځولای خدای ج يعني په ورځ د قيامت مي نسي ژوندی کولای لکه ابتداءً چي يې زه پيدا کړی يم، يعني خلق ابتدائي مني او خلق انتهائي نه مني) وليس اول الخلق باهون علي من اعادته، و اما شتمه اياي فقوله تخذ الله ولدًا وانا الاحد الصمد الذي لم الد ولم اولد ولم يكن لي كفوًا احد، رواه البخاري، وقيل معنى الاذى مخالفة امر الله وارتكاب معاصيه من الكفر وغيره.

پوهه: چي د ''وروسوله'' فعل محذوف دی، والتقدير يؤذون رسوله.

سوال: ولي يې نه عطف کوي پر اسم الله باندي د حذف د فعل څه ضرورت دی؟

ځواب: په يؤذون الله کي خو اذی حقيقي نه وه ممکنه کما مر، او په رسول کي خو اذی حقيقي ممکنه ده واللفظ الواحد لايكون مجازًا وحقيقةً كما ثبت في محله قال ابن عباس رض چي اذی د رسول داده چي د احد په غزاء کي دده مبارک مخ کفارو ټپي کړی او يو غاښ مبارک يې هم ورمات کړی، او بعض مفسرين وايي چي اذی د رسول الله ﷺ دا وه چي دی بې ساحر، شاهر، کاهن، مجنون او معلم به يې باله، كما قالوا في القرآن علمه بشر، او ابن ابی حاتم رض له ابن عباس رض څخه دا روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام حين اتخذ صفية بنت حيی يعني په نکاح يې کړه دوی طعن پر وايه او جوير عن الضحاک عن ابن عباس رض څخه دا روايت هم کړی دی چي عبدالله بن ابی رئيس المنافقين او دده ډلي عائشة الصديقة الطيبة رض په زنی متهمه کړه وقصته مشهورة وفي موضعها مذكورة او نور هر قول او فعل چي عليه الصلوة والسلام په ازار يږي.

لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِيْنًا ﴿۵۷﴾

خدای ج د لوی رحمت څخه دوی لېري کړي دي په دنيا او آخرت کي، او آراسته کړی يې دی دوی لره عذاب دردناکه يعني في الآخرة او عذاب د سپکاوي.

مسئله متفقة عليها: که چا طعن ووايه په شخص کي د عليه الصلوة والسلام يا په دين کي يا په نسب کي يا په يو صفت کي د صفاتو دده او بوجه من وجوه الشين (ای العيب) صراحةً او كنايةً او تعريضًا او اشارةً كفر، ولعنه الله في الدنيا والآخرة واعد له عذاب جهنم.

مسئله: د داسي چا توبه قبلېږي او که نه، ابن همام رح وايي من ابغض رسول الله ﷺ بقلبه كان مرتدًا فالسباب بالطريق الاولى، ويقتل عندنا حدًا فلا تقبل توبته في اسقاط القتل، قالوا هذا مذهب اهل كوفة ومالك رح ونقل عن ابى بكر الصديق رضي الله عنه، او دا هم فرق نه لري چي دا سړی تائب بنفسه راسي يعني په جرم اقرار وكړي بيا وايي زما توبه ده، او يا نور خلک دده پر جرم شاهدي اداء كړي، بخلاف غيره من موجبات الكفر فان الانكار فيها توبة ولا تعمل الشهادة عليه مع التوبة.

مسئله: كه يو مسلمان سب و عليه الصلوة والسلام ته وكړي (اعاذنا الله منه) په حال كي د سكر (نشې) نو كه يې سكر په يو سبب مخطور سره ؤ مثلاً شراب يې څېښلي وه په خپل اختيار بېله اكراه د چا له خوا، نو علماء رح وايي چي مرتد واجب القتل دی حدًا، او كه سكر يې بې سببه مخطور شرعًا ؤ لكه ماء الشعير چي يې څېښلي وي يا مكره ؤ پر سب النبي ﷺ نو حكم يې حكم د لېوني دی، يعني واجب القتل نه دی، قال الخطابي رح ولا يحكم بارتداد من اتى بكلمة الكفر في حالة السكر في غير سباب النبي ﷺ اعاذنا الله بفضله وكرمه من هذه الجريمة.

وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا

او هغه كسان چي زهيروي مسلمانان كه نروي او كه ښځي بېله داسي كاره چي دوی دې كسب كړی وي، مثلاً ورته ووايي ته ميراث خوريې يا زكوة خوريې الى غيرذالک.

فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٨﴾

نو دوی پر ځان واخستی بهتان او ګناه ښكاره.

فائده: نكرة راوړل د بهتان او اثم لپاره د تفخيم دی، قال مقاتل رح نزلت في شان علي كرم الله وجهه چي منافقانو به دی زهيراوه او داسي خبري به يې ورته كولې چي هيڅ خير به نه ؤ پكښې، وقيل نزلت في شان عائشة رضي الله عنها، لكن علماء د تفسير وايي چي عبرت عموم لره د لفظ دی خصوص لره مورد نه دی، بلكې هر څوک چي مؤمن او مؤمنة وي زهيروي يې بغير ما اكتسبوا ددې آيت تر حكم لاندي دی، عن ابي هريرة رض قال قال رسول الله ﷺ المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده، يعني چي نه يې په خوله ازاروي او نه په لاس، والمؤمن من آمنه الناس على دمائهم واموالهم.

پوه سه: چي په دې حديث كي مراد د مسلم او مؤمن څخه كامل مسلم او كامل

مؤمن مراد دی، یعني دا مراد نه دی چي که دا کارونه مسلمان وکړي نو کافر دی، رواه الترمذي والنسائي، واخرج ابن جوير عن الضحاک رح عن ابن عباس رض انزلت هذه الآية في عبدالله بن ابی رئیس المنافقين وناس معه قذفوا عائشة رضي الله عنها فخطب النبي ﷺ وقال من يعذرني (چي زما سره مرسته وکړي) من رجل يؤذوني ويجمع في بية من يؤذوني الی اخیر الحديث الطويل، فنزلت هذه الآية، واخرج غير واحد عن قتادة، قال ﷺ اياكم واذی المؤمن فان الله يحوطه ويغضب له.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ

ای نبي ﷺ ووايه خپل ازواجو ته چي امهات المؤمنين دي رضي الله عنهن چي ازواج د عليه الصلوة والسلام په وخت د وفات د عليه الصلوة والسلام نهه وې، عائشة وحفصة وام حبيبة وام سلمة وسودة وزينب وميمونة وصفية وجويرية رضي الله عنهن.

"وبناتک" او خپلو لوڼو ته چي تعداد يې اته (۸) ؤ، څلور صلبة لوڼې ولدتها خديجة وهي زينب ورقية وام كلثوم وفاطمة رضي الله عنهن چي دا شپږ مياشتي وروسته تر وفات د عليه الصلوة والسلام وفات سوه، او څلور يې ربائب وې، ربائب جمع د ربيبة ده چي د مايني لور ته د بل مېړه څخه وايي، چي دا څلور سره د ام سلمة لوڼې د د مخه مېړه څخه وې، وهي برة وسلمة وعمرة ودرة رضي الله عنهن.

وَنِسَآءِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ يُدۡنِينَ عَلَيۡهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّ

او د مسلمانانو ښځو ته "يدنين" امر غائب دی په حذف د لام ای ليدنين چي دوی دي راځړوي بعض د پوړنيانو جمع د جلباب ده چي ملحفة يې هم بولي چي لوی پوړنۍ دی چي پر قميص او پر خمار چي کوچنی پوړني ته وايي پر سر کوي، والمعنى دوی دي پټوي مخان خپل او بدنونه خپل يعني وقت خروجهن من بيوتهن لحاجة ولايخرجن مشكوفات الوجوه لکه مينځيانې تا زانيان ودوی ته تعرض ونه کړي ظنا منهم انهم چي مينځيانې دي، ولي چي د هغو زنا کارانو مينځيانې په کار وي.

مسئله: يوه ستر گه که يې ښکاره وه د لارې د ليدلو لپاره روا ده.

درويش وايي: چي په اوسنی زمانه کي داسي نازک کوچني پوړنان سته چي که ښځه تو له مخ په هغه پوړنۍ پټ کړي لارويني، روی البخاري عن عائشة رض چي سوده رض بعد ماضرب الحجاب د قضاء حاجت لپاره ووتل او سوده رض ډېره غټه ښځه وه په بدن کي

چي هر سړي سره له حجابه پيژندل، عمر بن الخطاب رض وليدل، فقال يا سودة اما والله ما تخفين علينا كيف تخرجين، سوده بيرته کور ته راغله، او عائشه وايي چي عليه الصلوة والسلام زما په حجره کي د ماخستن ډوډۍ يې خوړل او د عليه الصلوة والسلام هډوکی په لاس کي ؤ يعني غوښي يې څني خوړلې، نو سوده چي راغله ټول سورة حال د عمر بن الخطاب يې و عليه الصلوة والسلام ته بيان کړی فاوحی الله اليه وان العرق في يده ما وضعه، نو دا ايت نازل سو يا ايها النبي قل الآية، نو عليه الصلوة والسلام وويل قد اذن لکن لحاجتکن يعني متجلببات، قال ابن عباس وابو عبيدة امر نساء المؤمنين ان يغطين رؤسهن و وجوههن بالجلابيب الا عينًا واحدة ليعلم انهن حرائر.

ذٰلِكَ اَدْنٰۤى اَنْ يُّعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿۵۹﴾

ای ما ذکر من التغطی "ادنٰی" ای اقرب چي دوی دي وپيژندل سي او له مينځيانو څخه به يې تميز وسي چي هغه مواضع د تعرض د زانيانو وي، نو دوی يعني حرائر به نه زهيرول کېږي له فجارو او زناتو له خوا څخه بالتعرض لهن "وکان الله آه" يعني د مخه چي دوی به لڅ مخي ګرځېدي او مهربان دی چي مصالح د عبادو خصوصًا د مؤمنانو په نظر کي لري.

درويش وايي: چي نساء د زمان حاضر چي بازار ته ځي کالي د زينت واغوندي او شونډان هم سره کړي او عطر هم ولګوي، او په پښو پای زيب هم واغوندي، او په هر ښه ځوان پسي سترګه وړي او هر ښه ځوان په دې پسي سترګه وړي، سعدي شيرازي قدس سره وايي يعني د دې زمانې په ښځو کي:

چو زن راه بازار گيرد بزن .... وگرنه تو در خانه بنشين چو زن
زبيگانگان چشم زن کور باد .... چو بيرون شد از خانه در گور باد

عارف جامي قدس سره څه ښه زيبا بيتونه ويلي دي:

چو مرد از زن بخوش خويی کشد باد .... زخوش خويی ببد بوی کند کار
مکن بر کار زن چندان صبوری .... که افتد رخنه در صد غيوری

لَئِنْ لَّمْ يَنْتَهِ الْمُنٰفِقُوْنَ وَالَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ

که چېري منع نه سي منافقان له خپل نفاق څخه يا له تعرض څخه و ښځو ته خصوصًا الحرائر، او هغه کسان چي په زړو کي يې ايمان ضعيف وي يا ميل و فجور ته.

وَالْمُرْجِفُوْنَ فِي الْمَدِيْنَةِ

اى الذين يوقعون في المدينة الرجفة اى الرزلة والاضطراب الشديد كالزازة الحقيقية، دا آيت په شان كي د هغو منافقانو نازل سوى دى چي بعض وخت چي به آنحضرتﷺ كوچني كوچني فوجونه چي په عربي يې سرايا بولي واستول منافقانو به په مدينې كي د درواغو اوازې ګډې كړې چي هغه سريې قد قتلوا او انهزموا، يا به يې ويل چي پر مدينه به عنقريب حمله وكړل سي، وامثال ذالک يا د كاذبه فاحشه و اورته به يې لمن وهل كما في شان الطيبة الحبيبة لرسول اللهﷺ سيدتنا عائشةؓ الى غير ذالک من الاخبار الكاذبة المحزنة للمؤمنين اهل المدينة.

لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُوْنَكَ فِيْهَآ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿٦٠﴾

زه به تا مسلط كړم پر دوى او امر به دركړم په قتال ددوى يا له مدينې څخه د شړلو ددوى به امر دركړم، نو وروسته به دوى ستا همسايه نه سي پاته په مدينه كي، الا زمانًا قليلاً، نو ظرف دى او جوارًا قليلاً نو مفعول مطلق دى يعني چي يا به فراره كيږي يا به قتل كيږي په دواړه صورتو كي جوارې قطع كيږي.

فائده: هذا جواب لقسم محذوف في قوله لئن لفظًا وللقسم والشرط معًا من حيث المعنى فافهم.

پوه سه: چي جلا كېدل له وطن څخه بالاضطرار د لوى مصائبو څخه ؤ نو يې ځكه عطف يې په ثم سره وكړى.

مَّلْعُوْنِيْنَ ۚ اَيْنَمَا ثُقِفُوْٓا اُخِذُوْا وَقُتِّلُوْا تَقْتِيْلًا ﴿٦١﴾

"ملعونين" (منصوب دى على الحالية اى حال كونهم مبعودين عن رحمته العامة يا منصوب على الذم والشتم اى اذم واشتم) هر چېري چي دوى پيدا كړه سوه ودي نيول سي او ودي وژل سي په قتل.

سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ ۚ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيْلًا ﴿٦٢﴾

عادت د خداى ج دى په تېرو امتو كي چي هغه كسان دي قتل كيږي چي د نفاق لار چلوي د انبياء عليهم السلام او سعي كوي چي په زړو كي د مسلمانانو خوف او اضطراف پيدا كړي ونحوه، او نه به كړې اى مخاطب غير معين عادت لره د خداى

تبديل لانه تعالى لايبدل سنته وغير الله لايقدر على تبديلها.

پوه سه: چي ''سنة الله آه'' مصدر مؤكد دى د ماقبل والنصب بفعل محذوف اى سن الله ذالک سنة.

پوښتنه: ددې آيتو حكم يعني اخذوا وقتلوا تقتيلاً پر منافقينو د مدينې جاري سوى او كه څرنګه؟

ځواب: روح المعاني وايي اخرج ابن ابى حاتم له ابى حاتم رض څخه انه قال في تفسير هذه الآيات چي نفاق درې قسمه ؤ (۱) يو نفاق لكه نفاق د عبدالله بن ابى بن سلول واتباعه كانوا وجوهًا من وجوه الانصار (دوى مخور كسان وه د انصارو) دوى شرمېدل ان ياءتوا بالزنا دوى په دغه سره خپل ځانونه ساتل وهم المنافقون في الآية (۲) او بل نفاق ؤ د هغو كسانو چي په زړو كي يې مرض ؤ وهم منافقون ان تيسر لهم الزناء فعلوه وان لم يتيسر پسي ګرځېدل نه، او نه يې اهتمام په امر سره د زناء كاوه (۳) او بل نفاق د المرجفون في المدينة دا داسي منافقان وه چي په زوره به يې د ښځو سره زناء كول هر ځاى چي به پر غالب سو زناء به يې ورسره وكړه، ددې اخير قسم منافقينو خداى پاك وايي: لنغرينك بهم، چي ملعونين هم دوى دي چي په اخير كي د آيت اينما ثقفوا يعني دغه كسان چي په زوره به يې د ښځو سره زناء كول اخذوا وقتلوا تقتيلاً، وروسته السدي رح وايي ان الحكم في هؤلاء المكابرين في الزناء غير دى له حكم څخه د زناء په رضاء د ښځي يعني الجلد او الرجم بلكې مكابرين د زناء حكم دادى ان يؤخذوا فتضرب اعناقهم سنة الله في الذين خلوا يعني د امم ماضيه ؤ د مكابرين في الزناء هم حكم داغه ؤ چي اخذوا وقتلوا تقتيلاً، په پاى كي سدي رح وايي چي كه په زور د ښځي سره زناء كوله هغې بغاري چغاري وهلې او اخير به دى پر غالبه سو زناء به يې ورسره وكړه، نو هغه مكابر بالزناء د ښځي قريب قتل كړى، نه يې قصاص حق دى او نه يې ديت سته لانه بكابر انتهى قول السدي رح، او په تفسير بحر العلوم كي وايي الظاهر ان المنافقين يعني جميع من ذكر في الآية انتهوا عما كانوا يؤذون به الرسول ﷺ والمؤمنين او ځانونه ټولو پټ كړه وكفوا عن افعالهم خوفًا من ان يقع بهم ما وقع القسم الاخير من جانب الله به وهو الاعزاء والاجلاء والقتل وحكى ذالک عن الجبايي، انتهى قول البحر.

درويش وايي: قد نقلت قول هؤلاء السادات من المفسرين فخذ ماصفى ودع ماكدر.

يَسْئَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ

سوال کوي ستا څخه خلک يعني کفار د مکې د قيام قيامت په باره کي ای عن وقت قيامها، دا سوال که کفارو د مکې کاوه غرض يې استهزاء وه، ولي چي دوی خو قيامت نه مانه، او که يهودانو د مدينې دا سوال کاوه غرض يې امتحان ؤ د عليه الصلوة والسلام چي دی به يې کوندي تعين وکړي، نو به يې موږ ملزم او ملامت کړو چي د قيام القيامة تعين نه په تورات کي سته نه په يو کتاب کي د کتب الهية ؤ.

قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَمَا يُدْرِيْكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُوْنُ قَرِيْبًا ﴿۶۳﴾

ته ورته ووايه علم د قيام القيامة على التعيين په نېز د خدای ﷻ دی لم يطلع عليها احدًا من الانبياء والملائكة المقربين، او څه شی تاته علم يا محمد (ﷺ) درکړی دی اذا لم يطلع احدًا من خلقه، نو هيڅ څوک له مخلوق څخه خدای پاک په قيامت على التعيين نه دی خبر کړی نو تاته به له کومي خوا دا علم حاصل وي "لعل الساعة تكون قريبًا" شايد قيامت به شيئًا قريبًا، نو کان ناقصه دی، او يا معنی تكون في زمان قريب، نو کان تامه دی ای توجد قريبًا.

سوال: ضمير د قريبًا خو ساعت ته راجع دی، نو د تذکير سبب يې څه دی؟

ځواب: ساعة په تاويل د يوم مذکر دی.

سوال: له نزول څخه د قرآن په سوو کلونه تېر سوه او قيامت نه سو پيدا فما معنی قربها؟

ځواب: كل ما هو آتٍ فهو قريب.

فائده: په دې آيت کي تهديد دی د مستعجلينو چي کفار د مکې وه او اسکات دی د متغيتو چي يهودان وه.

اِنَّ اللّٰهَ لَعَنَ الْكٰفِرِيْنَ وَاَعَدَّ لَهُمْ سَعِيْرًا ﴿۶۴﴾

په تحقيق خدای ج نازل کړی لعنت پر کافرانو او آراسته کړی يې دی دوی ته اور چي شديدي لمبې وهي، همېشه به وي.

خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۚ لَا يَجِدُوْنَ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۶۵﴾

("خالدين" حال مقدره دی له ضمير څخه د لهم) تل تر تله چي د وتلو لاره يې

بنده ده، دوی نسي پيدا کولای يو دوست چي په شفاعت دي دوی له اور څخه وساتي "ولانصيرًا" او نه يو مرسته کونکی چي په کومک دي اور له دوی څخه دفع کړي.

يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ

"يوم تقلب" ظرف دی لقوله لايجدون او يا منصوب په اذکر مقدر سره دی چي اړول، من جهة الى جهة او من حال الى حال لشدة الاحتراق.

سوال: تخصيص د وجوه يې ولي وکړی او سره ددې چي د ابدانو ددوی هم دغه حال دی؟

ځواب: وجه د تخصيص يې داده چي مخ ان اکرم د مواضع د بدن دي.

يَقُولُونَ يَٰلَيْتَنَآ أَطَعْنَا ٱللَّهَ وَأَطَعْنَا ٱلرَّسُولَا ۝٦٦

دوی وايي "يقولون" مستانفه جواب د سوال مقدره ده چي مايقولون في هذه الحال الشديدة "يٰليتنا" يعني يا قوم ليتنا (او بعض مفسرين وايي چي کلمه د يا لپاره د تنبيه ده) که موږ اطاعت کړی وای په دنيا کي د خدای ﷻ او موږ فرمانبرداري کړې وای په دنيا کي د رسول، نو موږ به له دې عذاب څخه خلاصون پيدا کړی وای.

فائده: الف د رسولاً زائد دی لپاره د رعايت د فواصلو د آياتو.

وَقَالُوا۟ رَبَّنَآ إِنَّآ أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا فَأَضَلُّونَا ٱلسَّبِيلَا ۝٦٧

او دوی وايي ای زموږ ربه، موږ متابعت کړی ؤ يعني په دنيا کي د سردارانو او مشرانو زموږ چي دوی دا طريقه د کفر راته وضع کړی وه، نو دوی ورکه کړه له موږ څخه حق لاره چي توحيد او ايمان وه.

پوهه: چي الف د سبيلاً هم زائد دی کمامر.

رَبَّنَآ ءَاتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ ٱلْعَذَابِ وَٱلْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ۝٦٨

ای ربه زموږ ورکړې دوی ته يعني سادة والکبراء دوه چنده د عذاب زموږ لانهم ضلوا واضلوا، او لعنت پر دوی نازل کړې لوی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ ءَاذَوْا۟ مُوسَىٰ

اې هغه کسانو چي ايمان يې راوړی وي تاسي مګرځئ لکه هغه کسان چي

ازاراوه يې موسیٰ علیہ السلام، يعني تاسي خپل رسول مه ازاروئ لکه يهودانو چې موسیٰ علیہ السلام ازار کړی ؤ چې ددوی نبي ؤ، قصه ددې ازار د موسیٰ علیہ السلام چې له ابو هريره رض څخه روايت دی قال قال رسول الله ﷺ، موسیٰ ؑ رجل حيائًا کريمًا (يعني حياناکه او سترناکه) لايری من جلده شيئًا (يعني بيله لاسو او پښو ظهرًا او بطنًا، نو بني اسرائيلو به ويل چې موسیٰ علیہ السلام چې دا دومره ځان او بدن پټ ساتي يا يې په بدن کي پيس سته او يا چوره دی او يا بل کوم آفت پکښې دی.

فَبَرَّاَهُ اللّٰهُ مِمَّا قَالُوْا ؕ

نو خدای پاک دده برائة ظاهر کړی له هغه عيبه چې بني اسرائيلو پر ده وايه، هغه داسي چې موسیٰ علیہ السلام يوه ورځ په يو خالي ځای کي يعني چې څوک نه ؤ په وياله کي غسل کاوه، و د ويالې پر غاړه يوه ډبره پرته وه کالي يې پر کښېښوول او لڅ ويالې ته ورشوه سو، له غسل څخه چې فارغه سو کالي يې را اخستل چې وايې غوندي ډبري سره د کالو ميدان کړه، موسیٰ علیہ السلام لڅ پڅ پسي روان ؤ او دا نارې يې وهلې ثوبي ثوبي يا حجر، زما کالي راوړه ای ډبري حتی چې ډبري ځان ورساوه يو مجلس ته د بني اسرائيلو او موسیٰ ؑ عريان په پسې ؤ، نو دوی د موسیٰ ؑ ټوله بدن وليدی احسن ما خلق الله تعالی.

نو دی بري کړی الله ج له هغه څه چې دوی به ويل، او ډبره هم ودرېدل موسیٰ ؑ چې خپل کالي واغوستل پر ډبره يې له ډېره درده لکړه راوګرځول درې څلور واره يې ډبره په ووهل فوالله ان بالحجر لبقٰی اثر ضرب موسیٰ ؑ ثلاثًا او اربعًا او خمسًا چې په پښتو يې تغمې بولي، فذالک مراد قوله تعالی: يا ايها الذين لاتکونوا الی اخير الآية، رواه البخاري والترمذي واحمد وابن جرير وغيرهم رح، وقال ابو العالية في شان نزول هذه الآية چې قارون چې لوی سرمايه داره سړی ؤ من قوم موسیٰ او موسیٰ ؑ طلب د زکوٰة ځني وکړی او د قارون زکوٰة تر اندازې ډېر ؤ نه يې زړه کېدی نو اخير قارون د موسیٰ ؑ د بدنامۍ خبره په بني اسرائيلو کي وکړه او يوه فاحشه ښځه يې مزدوره کړه چې موسیٰ ؑ چې په يوم العيد کي وعظ کوي د زنٰی پر بيان چې راسي ته يې متهم په زنا سره وګرځوه خپل د ځان سره فبرئه الله من ذالک واهلک قارون وقد قصته بالتفصيل التام في تفسير سورة القصص، او

بعض مفسرين وايي چي ازار د بني اسرائيلو و موسیٰ؈ ته دا ؤ چي هارون چي په تيه كي وفات سو او موسیٰ؈ يوازي دده د دفن كار وكړی بني اسرائيلو موسیٰ د هارون؈ قاتل وباله فامر الله الملائكة حتى مروا بجنازة هارون على بني اسرائيل، نو بني اسرائيل پوه سوه چي موسیٰ نه دی وژلی فبرئه مما قالوا والله اعلم.

درويش وايي: چي جمع ددې رواياتو چا نه ده كړې او نه د جمع لار ورته سته.

وَكَانَ عِندَ اللَّهِ وَجِيهًا ﴿٦٩﴾

او ؤ موسیٰ؈ په نېز د خدای كريمًا ذا جاه، ځكه يې له تهمته د بني اسرائيلو خلاص كړی، ابن عباس؄ وايي كان عند الله بحيث لايسئال شيئًا الا اعطاه وكذا قال الحسن؅، وقيل كان مجيبًا مقبولاً.

درويش وايي: ومآل الكل يرجع الى شيئ واحد تدبر.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾

ای هغه كسانو چي ايمان يې راوړی دی له خدايه وبېرېږئ (في اتيان او امر والانتهاء عن مناهيه عمومًا خصوصًا فيما يؤذى به رسول الله ﷺ) "وقولوا آه" قال ابن عباس؄ سديدًا وقال قتادة عدلاً وقال الحسن؅ صدقًا، وقيل قاصدًا الى الحق ومآل الكل واحد يعنى صدقًا غير كذب ولا مجازفة (يعني په ګمان او اټكل سره) وقيل المراد منه نهى الناس عما قالوا في نكاح زينب كمامر، وقيل مراد نهي دی له حديث څخه د افک په باره كي د عائشه صديقه؄، وقال عكرمه؄ هو قول لا اله الا الله وفي القلب من هذا التفسير شئ لان المخاطب الذين آمنوا والايمان هو قول لا اله الا الله فتفسير التقوىٰ به امر بالحاصل چي علماء يې تحصيل الحاصل بولي او وايي وهو محال.

درويش وايي: چي قول د ژبي كار دی ژبه كه څه هم جرم يې صغير دی لكن امره عظيم، يتعلق به الاسلام والكفر والمعاصي الكبيرة الكثيرة لاتتعلق مثلها بعضو من الاعضاء الظاهرة كالكذب والبهتان والغيبة وايذاء الرسول ﷺ والخداع مع الناس في المعاملات.

حكايت: يعقوب بن اسحاق؅ چي مشهور په ابن السكيت دی او له اكابرو څخه د علماؤ د عربيت دی، او دی معلم او استاذ الادب د دوو زامنو د متوكل

على الله الخليفة ؤ يوه ورځ دى د المتوكل سره ناست ؤ چي د متوكل دوه زامن يعني المعتبر بالله والمؤيد بالله دغه مجلس ته ورغله، نو متوكل وابن السكيت ته وويل چي پر تا زما دا دوه زامن ګران دي كه الحسن والحسين يعني ابني فاطمة وعلي رض، ابن السكيت ورته وويل والله ان قنبرًا خادم علي كرم الله وجهه خير منك ومن ابنيك متوكل ته ډېر درد ورغلی او پر حاضر باشو يې امر وکړی چي ژبه د ابن السكيت تر څټ وراسئ ففعلوا فمات ابن السكيت، والعجب ان ابن السكيت رح د متوكل و دوو زامنو ته دا دوه بيته ويلي وه:

يصاب الفتى من عثرة بلسانه .... وليس يصاب المرء من عثرة الرحل

فعثرته في القول تذهب راسه .... وعثرة في الرجل تبرء في مهلة

يعني كه يې پښه وښوييږي مثلاً ماته سي هغه به بيرته جوړه سي په مرور د زمانې.

يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ط

يعني د قول سديد په سبب ستاسي عملونه به خداى صالح او مقبول وګرځوي مجزوم في جواب الامر يعني قولوا قولاً سديدًا، او خداى ج په سبب د قول سديد ستاسي ګنهونه به دروبخښي، دا هم مجزوم په جواب كي د امر.

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾

كه څوک اطاعت وکړي د خداى ج او د رسول د خداى، نو برى پيدا كړى پر ټولو خيراتو، ولي په دنيا كي بې عيش او ژوند حميد وي او په آخرت كي به يې خداى بعث كړي سعيدًا، رشتيا هم دا لويه كاميابي ده، رزقنا الله ج بمحض فضله هذا الفوز العظيم ويوفقنا لموجبات هذا الفوز العظيم آمين.

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ ط

د مفرداتو د آيت ترجمه: مراد له امانت څخه ابن عباس رض وايي چي طاعت او فرائض دي التي فرض ها الله على عباده چي دا امانت خداى پېش كړى پر اسمانو او ځمكه يعني پر ذواتو ددوى په خطاب لفظي سره چي كه چا ادا د دغه امانت وكړه زه به ثواب وركوم او كه يې ضائع كړه زه به عذاب وركوم، او بعض مفسرين

وايي چي عرض پر زواتو د اسمانو او مځکي مراد نه دی بلکې مراد عرض پر اهل السموات والارض دی کما في قوله تعالى واسئل القرية ای اهل القرية.

درويش وايي: چي ابن مسعود رض او مجاهد او ابو العالية رض او زيد بن اسلم او عبدالله بن عمرو بن العاص او الضحاک رحمهم الله، د امانت نوري ترجمې کړي دي يعني هر يوه جلا ترجمه کړې ده، ټوله ودې ته دي چي مراد له امانت څخه تکليفات شرعيه دي کما قال ابن عباس رض فتفسير ابن عباس رض اجمع التفاسير دی او اسمانونه او مځکو اباء او منع وکړه له قبول څخه د هغو اماناتو يعني اسمانو او مځکو وويل يا رب نحن مسخرات لامرک لا نريد ثوابًا ولاعقابًا، دا خبره چي يې وکړه له جهته د خوف او خشيت وتعظيمًا لامر الدين ان لايتادی حقه.

سوال: دوی څرنګه منع او اباء وکړه له قبول څخه د امانت بعد عرضه تعالى قبولها عليهن.

ځواب: دا عرض پر دوی اختياري ؤ لا الزامًا، يعني هرو مرو به يې قبلوئ والا لکان الابا معصية منهن، يعني که يې حمل الزام وای د خدای ج له خوا څخه يا دوی امتناع نسوای کولای، والقرينة على ذالک يعني عرض الزامًا نه ؤ وقوله تعالى واشفقن منها دوی وېرېدل چي اداء ددوی به موږ وکړای سو که نه، ولي که الزام وای يا ددوی ېرې فائده نه کول په منع او اباء کي د دوی، بغوي رح وايي چي عرض د امانت پر ذواتو د اسمانو په قول لفظي قول د ابن عباس رض دی وجماعة واکثر السلف رح، او بعض مفسرين وايي چي مراد له عرض څخه خطاب لفظي دی او مراد له سمٰوات او ارض او جبال اهل ددوی کما في قوله تعالى واسئل القرية ای اهل القرية، او بعض اهل تفسير وايي چي مراد له سمٰوات او ارض او جبال څخه ذوات ددوی دي او مراد له عرض څخه اختبار الامانة بالاضافة الى استعدادهن، او مراد له اباء څخه اباء طبعي ده يعني په دوی کي استعداد او لياقت د قبول د امانت نه ؤ لکونها جمادات او مراد د حملها الانسان قابليت او استعداد د انسان دی لحمل الامانة، او مراد من کون الانسان ظلومًا چي په ده کي قوت غضبه او قوة شهوية سته چي بې مغلوب الحال وګرځوی او په اداء کي د امانة چي مراد ځني طاعات او ايمان دی قصور واقع سي، او قاضي بيضاوي وايي چي دا آيت تقرير دی د وعد سابق بتعظيم الطاعة وسماها امانة

من حيث انها اى الطاعة واجبة الاداء دى كالامانات، والمعنى انها (اى الامانة چي مراد ځني طاعات دي كمامر) لعظم شانها بحيث لو عرضت على الاجرام العظام وكانت ذات شعور وادارک واى (درویش وايي: چي له لفظ څخه د بيضاوي دا معلومه سوه چي دا آيت مبني پر مجاز دی او تمثيل دی، او دا مبني پر دې دی چي خطاب د جماداتو سره بعيد دی) لابت حملها واشفقن منها ومن حملها، وحملها الانسان مع ضعف بنيته ورخاوة قوته لاجرم فان الراعي بها والقائم بحقوقها بخير الدارين لکه هغه قول د خدای ﷻ لو انزلنا هذا القرآن على جبل لرئيته خاشعًا متصدعًا من خشية الله وتلک الامثال نضربها للناس لعلهم يتفکرون، چي له دې آيت څخه صراحةً معلومېږي چي دا تمثيل دی، اذ قال وتلک الامثال آه نو قاضي بيضاوي دا مانحن فيه آيت هم د قسم څخه د تمثيل بولي کمامر، والحاصل چي قول د هغه چا چي په لفظ کي د سمٰوات مجاز وايي، يعني چي مراد ځني اهل السمٰوات دي او قول د هغه چا چي عرض او خطاب ته مجاز وايي يعني پر تمثيل حمل کوي دواړه مبني پر دې دي چي د جماداتو يعني سمٰوات ونحوها خطاب کول بعيد دی.

درويش وايي: چي بعض مفسرين په دفع ددې استبعاد داسي وايي چي دغه اجرام عظيمه يعني السمٰوات والارض والجبال چي خدای ﷻ پيدا کړه په وخت کي د عرض د امانت يې فهم ورکړی او دا يې ورته وويل: اني فرضت فريضة وخلقت جنة لمن اطاعني (يعني اداء تلک الفرائض) ونارًا لمن عصاني (يعني دغه فرائض پر ځای نه کړي غرض دادی چي تاسي به تحمل کوئ هغو اجرامو په زبان قال په قدرت د خدای ﷻ) ورته وويل نحن مسخرات على ما خلقتنا (يعني د هغه حکمت او فائدې چي تا موږ پيدا کړي يو په هغو کي ستا مسخر يو) لا نتحمل فريضة ولانبغي ثوابًا، ولما خلق عرض عليه مثل ذالک ادم عليه السلام قبول کي د امانت.

إِنَّهُۥ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ۝٧٢

يعني ظالم پر خپل ځان ؤ چي دومره درون بار يې قبول کړی او ناخبره ؤ د وخامت د عاقبت يې، او بعض سادات د مفسرينو وايي په دفع کي د استبعاد مذکور چي جمادات تړوله که څه هم غير عاقل دی نسبت وموږ ته (يعني زموږ په خبرو نه پوهېږي) لکنها بالنسبة الى الله تعالى عاقلة خاضعة مطيعة ساجدةً له

تعالى، ولهذا في القرآن شواهد، قال الله تعالى للسمٰوات والارض (ائتيا طوعًا او كرهًا قالتا آتينا طائعين، وقال الله تعالى وان من الحجارة لما يتفجر منه لانهار، وان منها لما يهبط من خشية الله، وقال الله تعالى الم تر ان الله يسجد من في السمٰوات ومن في الارض والشمس والقمر والنجوم والجبال والشجر والدواب.

درويش وايي: چي وجه د استدلال په دې آيت سره داده چي په دې د آيت كلمه د من چي په اتفاق د نحاتو د ذوی العقول لپاره په ټولو مذكوره شيانو كي استعمال كړې ده، نو معلومه سوه چي دا شيان نسبت و خداى ته ذوى العقول دي كه چېري د من السمٰوات ومن في الارض څخه ذوى العقول مراد وي او معطوف پر هغو يعني الشمس والقمر آه غير ذوى العقول واى نسبت و خداى ﷻ، نو بايد كلمه د ما چي عامه ده ذوى العقول او غير ذوى العقول په اول كي د آيت بې راوړې واى فافهم فانه دقيق.

درويش وايي: چي روح البيان په دې باب كي چي آيت مذكوره من اولها الى اخيرها پر حقيقت محمول دی ډېري اوږدې خبري په اوراقو كړي دي ان شئت فارجع اليه لان ساحة التفسير الايوبي ضيقة جدًا، والعذر عند كرام الناس مقبول، حاصل دادى چي بغوي والمظهري وصاحب روح البيان پر حمل د آيت پر حقيقت ډاډه دی او صاحب روح المعاني هم ډېر طويل بيان كړی دی لكن په اول كي د كلام يې ويلي دي بطريق التمثيل آه وروسته تر ثو كرخو يې ويلي دي، ان تلك الامانة في عظم الشان بحيث لو كلفت بها تلك الاجرام النظام وكانت ذات شعور وادراك لابين قبولها آه، ددې عبارت څخه هم دا معلومېږي چي دى آيت محمول پر تمثيل بولي چي دا لفظ يې وواية وروسته تر كلمې د لو وكانت ذات شعور، والعلم عند الله وليس للفقير في هذا الكلام الطويل الا النقل.

لِّيُعَذِّبَ اللّٰهُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْمُشْرِكِيْنَ وَالْمُشْرِكٰتِ

تا چي په عذاب كړي (يعني عاقبة الامر به خداى ﷻ په عذاب كړي) منافقين او منافقاتې يعني ددوى نران او ښځي او د مشركان نر او ښځي.

پوه سه: چي دا لام لام عاقبة دى كما في قول القائل لدوا للموت وابنوا للخراب، يعني عاقبت د زېږېدو مرګ دی، دا معنى نه ده چي غرض د زېږېدو مرګ او عاقبت د كوټې جوړولو يا د سراى وغيره خراب دی، دا معنى نه ده چي غرض د باني خراب دی.

زوی کافرؤ، نو همېشه به لقمان نصيحت ورته کاوه حتی اسلم، وعلی تقدير کون ابنه غير مشرک، المراد بالنهی الدوام علی عدم الاشراک فيما بقی من الاوقات.

إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿۱۳﴾

په تحقيق شرک لوی ظلم دی، دا علت دی د نهي عن الشرک، وتحقيق ذالک ان الظلم هو وضع الشيئ في غير موضعه، او دا ښکاره خبره ده چي معبوديت چي خاصه مختصه د خدای ﷻ ده په بتانو کي ايښول لوی ظلم دی فافهم... بيت:

الحمد لله لا شريک له .... ومن اباها فنفسه ظلما

هرکه در دريا وحدت غرقه باشد جان او
جوهـر فـرد حقيقت يافت از جـانان او

وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ

امر کړی دی موږ هر انسان ته چي د مور او پلار سره احسان کوئ (فاللام للجنس او الاستغراق لان ما لهما واحد کما ثبت في محله) او شکريې واياست او اطاعت يې کوئ (يعني في ماسوٰی الشرک والمعاصي لانه لا طاعة للمخلوق في معصية الخالق.

پوه سه: چي دا جمله معترضه ده په قصه کي د لقمان.

حَمَلَتْهُ أُمُّهُ

دی په حمل کي وړی دی مور.

فائده: دا جمله معترضه په معترضه کي ده تاکيد د وصيت په حق کي د مور.

وفي الحديث المتفق عليه عن ابی هريرة رضي الله عنه ده وويل ده وويل چي يو سړي وويل و آنحضرت ﷺ ته يا رسول الله څوک ډېر حقدار ه دی په ښه صحبت چي زه يې ورسره وکړم؟ قال ﷺ امک قال الرجل ثم من؟ قال امک ثم امک ثم اباک.

فائده: ددې حديث له نکته نګاه څخه معلومه سوه چي د مور درې حقه د حسن صحبت دي او د پلار يو، دليل يې دادی چي مور اولاً زوی نهه (۹) مياشتي علی الاغلب په خپله خېټه کي ساتلی دی چي ډېر مشقت و پر مور، وروسته په وخت کي د زېږېدلو او په جلا والي کي د حمل پر دې ډېر تکليف تېرېږي، بيا وروسته د رضاع په

سُوْرَةُ سَبَاٍ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ اَرْبَعٌ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ وَّخَمْسُوْنَ اٰيَةً وَّسِتُّ رُكُوْعَاتٍ

پوه سه: چي مكي والى ددې سورت مروي دی د رئيس المفسرين عبد الله بن عباس رضي الله عنهما و قتادة رض، او په تحرير كي وايي چي دا سورت مكية دی بالاجماع لكن مع هذا ابن عطية رح وايي الا قوله ويرى الذين اوتوا العلم آه فانه مدنية.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ

ملكًا وخلقًا وعبيدًا، نو له هم دې سببه خدای جل جلاله مستحق د حمد دی من جميع العباد سرًا وجهرًا دون غير فالحمد لغيره تعالى راجع اليه تعالى بالآخرة لانه المعطي للمحود عليه لكل عباده.

وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْاٰخِرَةِ ۭ وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْخَبِيْرُ ①

او ده لره دی خاص حمد د آخرت په ورځ (ولي معطي د نعمتو د آخرت خدای ج دی چي د مجازي حمد ځای هم نه پاتېږي كما في الدنيا لپاره د تنبيه پر حصر د حمد په خدای ج پوري، جار و مجرور يې دمخه كړه يعني له چي دال پر حصر دی) او خدای جل جلاله حكمت والا او باريک بين دی، چي امور د دين اسلام يې نازل كړي دي چي سراپا حكمت او مصلحت دي د دنيا، دين او آخرت، او خدای ج خبر دی په پټو شيانو لكه په ظاهره امورو.

فائده: حمد د آخرت د اهل الجنة له خوا ښخه دی كما حكى الله عنهم وقالوا الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله، وايضًا حكى الله عنهم وقالوا الحمد لله الذي صدقنا وعده، وايضًا الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن.

يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْاَرْضِ

خدای ج خبر دی چي داخلېږي په مځكه كي لكه اوبه د بارانو چي په اعماقو كي د مځكو داخلېږي، يا اموات چي و قبورو ته داخلېږي يا هغه شيان چي په اعماقو كي د مځكي قدرتي داخل داخل پيدا سوي وي لكه خزانې د سرو زرو او سپينو زرو او كبريت يا مس يا وسپنه چي په غرو كي د مځكي موجود دي الى غير ذالک.

پوه سه: چي "يعلم" استيناف دی لپاره د دليل د حكم مذكور قبلها.

وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ

او پر هغو شيانو هم علم لري چي له مځکي څخه راوځي لکه اوبه د څاهانو او د کاريزو او په اوسنۍ زمانه کي اوبه د برمو (يا نباتات يا درختي ميوه داري وغيرها يا فلذات يعني قيمتي شيان چي د مځکي څخه راوځي يا مړي چي له قبورو څخه راوځي په ورځ د قيامت) او په هغو شيانو خبر دی چي نازلېږي له اسمان څخه چي بارانونه او واوري او ږلۍ دي يا تڼکي دي يا ملائيکي دي چي د مځکي پر اوضاع ګمارل سوي دي، والكتب السماوية النازلة على الانبياء عليهم السلام والمقادير كما في ليلة النصف من شعبان وانواع البركات واقسام البليات كالاحجار النازلة على قوم لوط وغيرها.

وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۚ وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾

او هغه چي پورته کېږي د اسمان پر خوا من الملائكة وارواح العباد المؤمنين واعمال العباد ودعوات المؤمنين والمؤمنات، او خدای جل جلاله مهربان ذات دی چي نازلوي مايحتاج اليه عباده او بخښونکی دی د هغه کسانو چي شکر کوي د نعمت د خدای ج تقصير نه کوي مع كثرتها.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ ۖ

او وايي هغه کسان چي کافران دي چي پر موږ نه راځي قيامت ای البعث بعد الموت.

فائده: په ارشاد کي وايي چي ددوی مراد د متكلم مع الغير څخه يوائي خپل ځانونه او معاصرين ددوی نه دي بلکې مراد يې ټوله نوع د بشر ده.

قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ ۖ

ته ووايه هو! رد دی ددوی د کلام او اثبات دی د هغه شي چي دوی نفي ځني کوي، ته ورته ووايه داغسي نه ده بلکې راځي (په لباب کي وايي چي ابو سفيان بلات و عزی سوګند خورد که بعث ونشور نيست حق تعالی فرمود که ای حبيب من تو هم سوګند بخوريد "وربي" الواو للقسم يعني بحق افريدګار من که بزودی) يعني ډېر ژر به راځي قيامت، وهو تاكيد لما قبله يعني قل بلى.

پوه سه: چي عالم الغيب يا صفت دی د ربي او يا بدل دی.

پوه سه: چي په عالم الغيب کي تاکيد دی د لتأتينکم فان عظم به المقسم به چي عالم الغيب دی دلالت کوي پر قوت د مقسم عليه، وفيه اشارة ان الساعة من الغيب وعلم الغيب مختص به تعالى ويكفى لاثباته شهادة الله باتيانها، کريمه: قل اى الشيئ اکبر شهادة قل الله.

لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ

"لايعزب" کسائي يې په کسره د زاء وايي يعني لايعزب، او نور قاريان يې په ضمه د زاء وايي والمعنى واحد اى لايغيب "عنه" اى عن علمه تعالى، په قدر د ثقل د يو کوچني مېږي چي کائن وي په اسمانو او مځکه کي في شيئ الازمنة الماضية او الاستقبالية او الحالية، او بعض مفسران يې داسي ترجمه کوي لايعزب منه مثقال ذرة موجودة في الزمان الحالي کائن في السمٰوات والارض ليس بشيئ، ولي چي دا جمله تاکيد د عالم الغيب لپاره ده، وعلم الغيب ليس مخصوصًا بزمان دون زمان کما هو المشرب الاعذب لاهل السنة والجماعة. بيت:

برو علم يک زره پوشيده نيست ..... که پيدا و پنهان به علمش يکی است

وَلَآ أَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٣﴾

او نه کوچني تر ذره او نه لوی تر ذره.

سوال: ذالک خو اشاره و ذرة ته ده او هغه مؤنث دی، نو په ذالک څرنګه اشاره ورته وسوه يعني تلک يې نه ووايه؟

ځواب: ذرة خو مؤنث غير حقيقي دی اشاره په مذکر او مؤنث دواړو ورته روا ده کما ثبت في محله.

پوه سه: چي د کتاب مبين معنی روح البيان په لوح محفوظ سره کړې ده وعلى هذا يشكل امر الاستثناء لان الاستثناء بعد النفي اثبات فيكون المعنى لايعذب مثقال ذرة ولا اصغر منه ولا اکبر ولکن يعزب عنه في کتاب مبين، وهذا معنى فاسد.

درويش وايي: چي سراج بلقيني رح وايي چي ولا اصغر ولا اکبر عطف سي پر ماقبل چي استثناء دي د محذوف څخه وي، والتقدير ولا شيئ الا في کتاب مبين، ده

برخه اخلي، مثلاً که مقتدی د مسجد چي دی يعني شاګرد يې امام ؤ هغه مقتدی د شاګرد د استاذ په عداوت کي ؤ، شاګرد هم د خپل استاذ په عداوت کي لپاره د مراعات د مقتدي چي ته ده تنخوا يا زکوة مثلاً ورکوي سرګرم کوشان وي.

مسئله: په حديث شريف کي راغلي دي چي که د چا مور او پلار مړه وه په داسي حال کي چي د هغه سړي څخه ازار وه او دی ژوندی ؤ فليستغفرلهما ويتصدق لهما (يعني طلب د بخښني دي کوي د مور او پلار لپاره او خيرات دي پسي کوي) حتی يکتب بارًا لوالديه، ومن زار قبر ابويه او احدِهما في کل جمعة او احدهما کان بارًا (يعني اذا کان يمکن للولد زيارتهما في کل جمعة)

وَإِن جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَن تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا

او که کوشش وکړی او طلب وکړی له تا څخه مور او پلار تا چي ته شريک کړه ايها المؤمن يعني په عبادت کي هغه شی چي عبارت له بتانو څخه دی وغير ذالک من الملائکة والشمس والقمر چي تا لره نسته ای مؤمنه په شرک د هغو د خدای جل جلاله سره علم، نو په دې باره کي د مور او پلار په خوله مه کوه، ولي حق د خدای جل جلاله غالب دی پر حق د هر چا، کما ورد في الحديث قال رسول الله ﷺ لاطاعة للمخلوق في معصية الخالق، رواه احمد والحاکم في المستدرک عن عمران والحکم بن عمرو الغفاري او په بخاري او مسلم او په سنن ابی داؤد والنسائي عن علي رضی الله عنه نحوه.

والحاصل: ته ای مؤمنه څرنګه به د مور او پلار په خوله کوې په هغه شي کي يعني الشرک چي تا ته يې بطلان په دلائلو قاطعه وو سره ثابت دی.

وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا

او ته ای مؤمنه ژوند کوه او ګذاره کوه د دغه مور او پلار سره چي دوی تا ته دعوت د شرک درکوي په دنيا کي هغه چي معروف په شرع کي وي يعني شرع او عقل سليم يې قبلوي.

مسئله: له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي پر مؤمن واجب ده نفقه د مور او پلار چي فقيران وي که څه هم کافران وي، وجاء في حديث اسماء بنت ابی بکر رضي الله عنهما چي زما مور مديني ته راغله او دا مشرکه وه په هغه زمانه کي چي د

المحفوظ ای المظهر لکل شيئ وانما کتب علی عادة المخاطبين لا مخافة النسيان وليعلم انه لم يقع خلل وان اتی عليه الدهر وهذه الجملة مؤکدة لنفي العزوب انتهی بعبارته، ددې عبارت حاصل دادی چي نه غائبيږي له علمه څخه د خدای ؒ کذا وکذا خو بيا سره د هغه خدای ؒ په لوح محفوظ کي مسطور او وليکل سوه لکه د خلګو چي عادت دی چي يو شی که څه هم دده علم پر وي خو بيا هم په يو خط کي وليکي چي نبايده هېر مي نسي، په خدای پاک کي که څه هم هېره متصور نه ده لکن پر عادت د خلګو په لوح مفحوظ کي مثبت او مسطور وګرځول فافهم هداک اللهؒ.

درويش وايي: چي اخفش چي د بصرې د نحاتو ناموړی سړی دی او له کوفيانو څخه فراء چي الا په معنی د الواو دی فتقدير الکلام کانه قيل لايعزب عنه ذالک ای مثقال ذرة الی قوله ولا اکبر وعند ذالک قد تم الکلام وهو في کتاب (دا معنی د الا په دې توجيه کي هم علماؤ ډېري خبري کړي دي او په دې توجيه راضي دي، السراج البلقينيؒ.

لِّيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

چي خدای ﷻ جزاء يعني ثواب ورکړي و هغو کسانو ته چي ايمان يې راوړی وي او خصلات صالحات يې هم کړي وي.

پوهسه: چي دا جمله علت ده لقوله لتأتينکم او بيان دی د باعث پر اتيان د يوم القيامة.

أُولَٰئِكَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾

دغو کسانو لره بخښنه ده د بعض تقصيراتو چي په اداء د حقوقو د عبوديت ددوی څخه واقع سوي وي (ولي اداء د ټولو حقوقو د عبوديت متعذر بل غير ممکن) او رزق دی حسن په جنت دار السرور کي چي نه به تعب پکښې وي په عوض کي د ما اتوا به من الحسنات وتفضلاً من الله ﷻ.

وَالَّذِينَ سَعَوْ فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ

او هغه کسان چي دوی کوشش کاوه زموږ په آياتو کي د قرآن چي باطل يې کړي او د خلګو رغبت له هغو څخه مصروف کړي.

پوهـه: چي "والذين سعوا" موصول عطف دى پر موصول اول، او دا موصول لكه موصول اول مفعول دى د ليجزي والتقدير ليجزي الذين، چي دوى كوشش كاوه.

پوهـه: چي "معاجزين" حال مقدره دى له ضمير څخه د "سعوا" اى مقدرين عجزنا يعني چي موږ به عاجزه كړي له عقاب څخه، ولي چي ددوى عقيده خو داوه چي لابعث ولا عقاب.

أُولَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ ۝٥

دغو كسانو لره دى من رجز، قتادةؒ وايي چي رجز سوء العذاب ته وايي، نو كلمه د من بيانيه ده.

پوهـه: چي د اليم معنى ذو الم اى مؤلم پر صيغه د اسم فاعل له بابه د افعال.

فائده: ابن كثير، حفص او يعقوبؒ "اليم" په رفع سره وايي، صفت د عذاب يې بولي، او نور قراء يې په جر وايي، صفت يې بولي د رجز.

وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ

او پوهېږي هغه خلک چي علم وركړل سوى دى، چي مؤمنان د اهل كتاب دي لكه عبد الله بن سلام او دده ملګري او د اكا زامنؓ، او قتادهؒ وايي چي مراد له اتوا العلم څخه اصحاب د رسول اللهﷺ دي ومن تبعهم باحسان الى يوم القيامة، والمعنى يعلم هؤلاء وقت مجئ الساعة انه الحق عيانًا كما علموه في الدنيا بالبراهين الدالة المذكورة في القرآن.

فائده: لفظ د يرىٰ محلاً منصوب دى عطف دى پر يجزي يعني تر لام جاره لاندي چي كلمه د ان ورسره مقدره ده لان الحروف الجارة لا تدخل على الفعل المضارع بدون تقدير ان كما تقرر في النحو، فالتقدير ولان يعلم.

الَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ الْحَقَّ

هغه كتاب چي نازل كړل سو وتاته له جانبه د رب ستا.

پوهـه: چي موصول سره د صله مفعول دى د يرىٰ، لفظ د هو مبتداء ده او الحق يې خبر دى او جمله منصوب محلاً ده، دوهم مفعول د يرىٰ دى.

فائده: جمله د يرٰی چي يې راوړه غرض يې استشهاد دی پر هغه کسانو چي سعوا في آياتنا الخ چي جاهلان او مشرکان د مکې وه.

وَيَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَمِيدِ ﴿٦﴾

او هدايت دی و لاري ته د غالب خدای ﷻ فيما اراد چي محمود دی يعني يحمده الناس، والمراد به الاسلام.

پوه سه: ضمير په "يهدي" کي يا راجع دی و لفظ الله ته او يا ما انزل اليک چي قرآن دی، او يهدي عطف دی پر الحق، والتقدير هو الحق وهو يهدي آه.

سوال: الحق خو مفرد دی او يهدي خو جمله ده، فکيف العطف؟

ځواب: محل د اعراب چي وي عطف روا دی.

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟

او وايي هغه کسان چي کفر يې اختياره کړی دی، دا جمله عطف ده پر قال الذين کفروا السابق، او د منځ جملې يې ټولي معترضات وې.

پوه سه: چي مراد د الذين کفروا څخه کفار د قريش دي او دوی يو و بل ته خطاب کاوه پر طريقه د تعجب او استهزاء.

سوال: چي دا "قال الذين کفروا" عطف سي پر "قال الذين کفروا" کما مر، نو د ضمير راوړل په اخصر نه وای، يعني وقالوا؟

ځواب: تصريح په کفروا چي يې وکړه او عطف د مظهر په ځای کي د مضمر چي يې وکړی لپاره د بيان د مناط د حکم ددوی د خبرو يعني هل ندلکم آه، يعني ددې خبرو ددوی کفر معلوم سي يعني چي صراحةً دا معلومه سي.

هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ

آيا دلالت کنيم ونشان دهم شمارا بر شخص، په پښتو: تاسي ته درو ښيو داسي سړی.

پوه سه: چي مراد له رجل څخه ددوی محمد ﷺ ؤ، او تعبير دده مبارک څخه چي په رجل سره يې وکړی د باب څخه د تجاهل د عارف دی، يعني دوی ځانونه داسي واچول چي په عليه الصلوة والسلام ماسوی له دې څخه چي رجل دی بل څه نه پيژنو،

او سره ددې چي قبل دعوى الرسالة قريشو و عليه الصلوة و السلام ته امين مكة وايه:
وليس قولک من هذا بضائره .... العرب تعرف من انكرت و العجم

يُنَبِّئُكُمْ إِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ

"ينبئكم" صفت د رجل دى اى يخبركم باعجب العجائب.

پوه سه: چي لفظ د كل منصوب دى على المصدرية لاضافته الى المصدر الميمي چي ممزق دى، و المعنى چي تاسي مړه سئ او اجساد مو پاره پاره سي په كامل تمزق سره يعني حتى صرتم ترابًا.

إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ۞٧

جمله د انكم آه منصوب ده په تقدير د قول يعني يقول انكم لفي خلق جديد يعني متصرون في خلق جديد، وبالفارسية: درآفرينش نو خواهد بود وزنده خواهد شد، په پښتو: تاسي به په نيوي پيدائښت كي راسئ يعني ژوندي به سئ.

أَفْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَم بِهِ جِنَّةٌ

پوه سه: چي دلته دوه همزه وه اول همزه د استفامؤ دوهم همزه د وصلؤ، نو همزه د وصل حذف سو چي دده استغنا راغله په همزه د استفهام.

سوال: همزه د وصل كه څه هم له لفظ څخه حذف سي لكن په خط كي خو باقي وي؟

ځواب: د خط څخه حذف په خلاف د قياس دى تبعًا لرسم المصحف العثماني.

پوښتنه: يو همزه چي ويل كېږ په تلفظ كي نو څوک څه پوهېږي چي دا جمله استفهاميه ده او كه خبريه؟

ځواب: چونكه دا همزه په فتح ويل كېږي، نو كه همزه د وصل واى په كسره به ويل كېداى، نو معلومه سوه چي باقي همزه د استفهام دي، نو التباس د خبر او استفهام دفع سو، بخلاف اذا كان همزة الوصل مفتوحة لكه همزه د لفظ الله چي همزه د استفهام پر داخله سي نحو ءالله امرک بهذا كما وقع في الحديث الصحيح الطويل للبخاري وغيره، يا الذكر چي همزه د استفهام پر داخل سي نحو ءالذكر كما وقع في القرآن العزيز، يا الئٰن چي همزه د استفهام پر داخل سي نحو ءالئٰن فان هناک لاتحذف

همزة الوصل بل تبدل الفا ويمد ١٢، لانه لو حذف همزة الوصل ويبقى همزة الاستفهام وقع الالتباس بين الخبر والاستفهام، ولي دواړه مفتوح دي، نو يو حذف سي، نو څوک څه په پوهېږي چي دا جمله خبريه ده او که استفهاميه انشائيه ده.

پوه سه: چي كذبًا مفعول مطلق دى د افترى لان الافتراء نوع من الكذب وهو الكذب عن تعمد.

ترجمة الآية: آيا ده يعني محمد (ﷺ) په قصد تړلي دي پر خداى ج دروغ يعني په دې خبر کي د بعث بعد الموت ولو صار الميت ترابًا، يا دده سره جنون او لېونتوب سته چي په وهم کي يو خبر ورسي هغه تر خوله راباسي.

درويش وايي: چي ابو عمر الجاحظ المعتزلي وايي چي ددې آيت څخه دا معلومه سوه چي د صدق او كذب تر منځ واسطه سته يعني داسي كلام به وي چي نه به صادق وي او نه به كاذب وي، دى وايي چي كافرانو د قريشو چي اهل لسان العربية وه اخبار د عليه الصلوة والسلام بالبعث بعد الموت حصر کړى په افتراء على الله او په كلام د من به جنون، نو دوى په ام به جنة سره دا مراد نه دى ام صدق لانه بعيد بمراحل عن اعتقادهم، نو كلام د من به جنة نه صادق دى او نه كاذب، ولي چي دده په عقيده افتراء په معنى د مطلق كذب ده، نو څرنګه د ام به جنة څخه چي مقابل د افتراء دى كذب مراد وي؟ والجواب عنه: افتراء چي په معنى د مطلق كذب نه ده بلكې الكذب عمدًا ده كمامر، نو د كفارو په عقيده کي خو اخبار د عليه الصلوة والسلام بالعبث والنشور كاذب خو دى، لكن ترديد يې په دې وكړى چي دروغ دي په قصد وايي او که بې اختياره لکه خبر من به جنون، نو دا حصر دى د خبر كاذب ددوى په خيال في نوعيه وهو الكذب عمدًا او خطاء نو كلام من به جنة واسطه نه ده بين الكذب المطلق والصدق فافهم فانه دقيق كذا في المطول وروح المعاني والمظهري، قال الله تعالى جوابًا لكلامهم.

بَلِ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ ﴿٨﴾

كلمه د بل اضراب دى ددوى له قول څخه يعني لم يفتر وليس به جنة بلكې هغه كسان چي ايمان پر آخرت نه لري چي هغه مشتمل پر بعث بعد الموت او پر عذاب

په عذاب کي دي يعني په آخرت کي او په لويه ګمراهي کي دي او لېري والي کي دي له حق څخه په دنيا کي.

فائده: توصيف د ضلال چي يې وکړی په بعيد سره مجازًا دی لان الاصل ان العبد عن الحق في الدنيا صفت د ضال دی فيکون کقولهم مبالغة شعر شاعر، وروسته خدای پاک شروع وکړه په دليل کي د صدق د عليه الصلوة والسلام في الاخبار عن البعث والنشور والعذاب لمن انکر ذالک فقال:

أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُم مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۚ

آيا دوی نه ګوري (الاستفهام للانکار ونفي النفي اثبات يعني ويني، او هم لپاره د توبيخ ددوی دی وکلمة الفاء للعطف على مقدر کما هو القانون وقد مر ذالک مرارًا، تقديره ههنا اعموا فلم يروا، آيا دوی ړانده دي فلم ينظروا) ای الى ما احاط بجوانبهم يعني چي د مخ په خوا کي چي د مابين ايديهم ترجمه ده او د شا په خوا کي چي د ما خلفهم معنى ده، والمراد الاحاطة بجميع جوانبهم، له اسمان او مځکي څخه يعني دغه شيان چي په مشاهده کي حاضر دي چي اسمان او مځکه ده.

پوه سه: چي من السماء والارض بيان دی د ما بين ايديهم آه، يعني دغه شيان ټوله پر قدرت تامه د صانع مختار او پر کمال قدرت دده تقاضا لري چي بعث بعد الموت هم د خدای ج د قدرت له دائرې څخه خارج نه دی، نو تاسي څرنګه حکم په استحاله کوئ ... بيت:

برګ درختان سبز درنظر هوشيار ..... هر ورقی دفتريست معرفت کردګار

فکيف بالسماء والارض، او څرنګه مخبر په بعث بعد الموت سره چي رسول الله ﷺ دی تاسي يې تکذيب کوئ يا څرنګه حکم د جنون پر کوئ او سره ددې چي مخبر مذکور ع په کامل صفاتو د کمال من العقل الکامل والصدق المعروف تاسي يې پېژني حتى چي تاسي به دی د مخه تر دعوی د نبوت آمين مکه باله، نو دا ستاسي خبري نه دي مګر ضلال بعيد من الحق، نو دا جمله دليل ده لقوله تعالى بل الذين لايؤمنون الآية، وروسته تر بيان د ضلال ددوی خدای ج دوی بېروي في ما هم عليه من الضلال المبين بقوله:

إِن نَّشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ السَّمَاءِ ۚ

که زموږ اراده وي پر موجب د جناياتو ددوی، نو په مځکه به يې ننباسو يعني لکه قارون په وخت کي د موسیٰ؏، وبالفارسية: فرو بريم ايشان به زمين، يا به موږ را ايله کړو ټوټې د وريځي پر دوی.

پوه سه: چي کسف لکه قطع لفظًا و معنًى جمع د کسفة ده لکه قطعة، په مفردات کي وايي چي د کسفة معنى قطعة ده يا د وريځي يا د پنبهؤ ونحوها من الاجسام المتخللة، ومعنى كسف من السماء اسقاط قطع من النار، په صورت کي د وريځي كما وقع لاصحاب الايكة وهو قوم شعيب؏ چي دوی ښه درختي او باغونه درلوده، چونکه د شعيب؏ د توحيد دعوت يې نه ومانه، نو اولاً خدای ج پر دوی سخته ګرمي مسلطه کړه چي دوی د ګرمی له کبله په غارو او زېر زمين ننوتل، وروسته خدای ج ښه وريځ پيدا کړه دوی له غارو څخه راووتل او داسي يې وويل هذا عارض ممطرنا، نو د اور باران شروع سو، ټوله يې وسوځل، او بعض مفسرين وايي چي مراد له کسف من السماء څخه ټوټې د ډبرو دي له جانبه څخه د اسمان لکه پر قوم لوط وه اورېدلې، حاصل د کلام الهي دادی چي قريش سره د ليدو د آياتو بيناتو پر صدق د دعوی د رسالت مآب محمد المصطفیٰ ﷺ او په صدق کي ددې خبري دده چي بعث بعد الموت راتلونکی دی، دوی زما د قدرت د دائرې څخه د عذاب نه سي وتلای، ولي چي شاوخوا اسمان پر را ګرځېدلی دی هر ځای چي دوی وي مقهور او مغلوب زما د قدرت دي، او ددوی کړه وړه مستحق ددې دي چي يا يې په مځکه کي خسف کړم لکه قارون يا د ډبرو باران پر وکړم لکه قوط لوط يا د اور باران پر وکړم لکه قوم د شعيب؏.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ ﴿٩﴾

په تحقيق په دغه کي چي دوی يېويني من السماء والارض، دلالت واضحه دی پر قدرت د خدای ﷻ او پر جواز د بعث بعد الموت وجواز تعذيب من كفر بالنار، هر بنده لره چي رجوع و خدای ﷻ ته وکړي، يعني په زړه سالم سره من وساوس الشيطان الرجيم وتقليدًا الآباء، ابراهيم بن ادهم قدس سره وايي اذا

صدق العبد في توبته صار منيبًا لان الانابة ثاني درجة التوبة، او ابو سعيد القرشي رح وايي چي منيب هغه څوک دی چي راجع سي د هر هغه شي چي دی مشغوله کوي له خدای ج څخه و خدای ج ته، وقال بعضهم الانابة رجوع منه تعالى اليه اى من غضبه وعقابه الى رحمته وغفرانه.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوٗدَ مِنَّا فَضْلًا

كلمة اللام مؤطئه لقسم محذوف اى والله په تحقيق موږ ورکړی ؤ وه داؤد ع ته زموږ له خوا فضيلت اى على كثير من عباده المؤمنين على قياس قوله تعالى حكاية عن سليمان ع الحمد لله الذي فضلنا على كثير من عباده المؤمنين.

فضائل داؤد عليه السلام (۱) النبوة (۲) الكتاب يعني الزبور (۳) سلطنت (۴) حسن الصوت (۵) نرم والى د اوسپني په لاس كي دده (۶) صنعت د زغرې وغير ذالک.

پوه سه: چي فضلاً مفعول به دی د آتينا او منا په تقدير د كائنًا حال مقدم دی له فضلاً څخه.

فائده: فضلاً يې ووايه له دې جهته چي دا ټوله مذكوره شيان فضل د خداى ج دي يعني احسان اذ لا وجوب على الله تعالى.

يٰجِبَالُ اَوِّبِيْ مَعَهٗ وَالطَّيْرَ

دا بدل دی له فضلاً څخه يا له آتينا څخه په تقدير د قلنا يا جبال.

پوه سه: چي اوب رجوع ته وايي، يعني تسبيح واياست سره د داؤد ع هر وخت چي دی رجوع و تسبيح ته وكړي، او بعض مفسرين وايي چي د اياب معنى تسبيح ده يقال اوب اذا سبح فان المسبح يرجع الى الله معرضًا عن غيره، او وهب بن منبه رح وايي ژاړي سره د داؤد رح يعني چي دی ژاړي تاسي هم ژاړئ.

فائده: په قدرت د خداى ج دبرو د غرو به هم هغسي تسبيح ويله لكه داؤد ع چي به ويله، او دا معجزه د داؤد ع په حديث صحيح كي راغلى دی چي څو دانو سنګريزو په لاس كي د عليه الصلوة والسلام تسبيح وويل چي حاضرينو واورېدل بيا چي عليه الصلوة والسلام هغه شګې په لاس كي د ابوبكر رض هورې يې هم تسبيح ويله وفي رواية ثم في يد عمر رض.

سوال: نداء و شي ته فرع د فهم د هغه د والجبال جمادات؟

ځواب: روح المعاني وايي لايبعد اى عن قدرته تعالى انه تعالى خلق فيها اى الجبال الفهم اولاً ثم ناداها كما ينادى اولوا الفهم وامرها اى الجبال بقوله اوبي معه وكذا قال بعض اجلة المفسرين انه سبحانه تعالى نزل الجبال منزلة العقلاء الذين اذا امرهم الله اطاعوا واذعنوا واذا دعاهم سمعوا واجابوا اشعارًا ودلالةً على عزة الربوبية وكبرياء اللوهية، بانه ما من حيوان وجماد الا وهو منقاد لمشيته تعالى غير ممتنع عن ارادته تعالى.

درويش وايي: چي بعض مفسران چي د عقل صرف په کړی کي بند دي وايي چي داؤد ؑ چي به تسبيح په زوره ويل له غرو څخه به ازانګه اورېدل کېدل، او چي ده به ژړل له غره څخه به ازانګه د ژړا اورېدل کېدل، انتهى.

وفيه نظر لان الصدى (اى ازانګه) ليس بصوت الجبال حقيقة بلکې له آثارو څخه د صوت د متکلم دی، کما ثبت بالبرهان، او بل سوال دا پر وارد دی چي صدا يعني آزانګه اختصاص په داؤد پوري نه لري بلکې هر انسان چي په زوره نعره وکړي په غره کي ازانګه اوري يعني مثل صوته.

درويش وايي: چي روح البيان وايي چي د اوب معنى سير بالنهار هم راغلې ده، نو ده ويلي دي چي غرو ته خدای ج امر وکړی ؤ چي تاسي روان اوسئ هره خوا ته چي داؤد ؑ يې وغواړي آه، روح المعاني دا توجيه رد کړې ده چي غرونه خو اوتاد د مځکي دي ولم ينقل سيرها مع داؤد عليه السلام او غيره، کريمه: وجعلنا الجبال اوتادًا.

درويش وايي: چي دغه رنګه په حديث صحيح کي راغلي دي چي مځکه چي د اوبو پر مخ کښېښوول سوه حرکت يې کاوه نو خدای پاک جبال ثوابت پر پيدا کړه نو مځکه ودرېدل.

پوه سه: چي "والطير" معطوف على الجبال، او مرغانو ته هم دا امر ؤ اوبى مع داؤد ؑ، روح البيان وايي چي والطير منصوب دی عطف دی پر فضلاً، والمعنى وآتينا داؤد الطير اى سخرنا له الطير چي دده د تسبيح سره به دوی هم تسبيح ويله او مظهري وايي چي الطير معطوف دی پر جبال، والمعنى يا جبال اوبي مع الطير، او نصب يې بنا عطفًا على محل الجبال چي منادى د يا مفعول معه والتقدير يا جبال

اوبي مع الطير او بعض قراءيې په رفع سره وايي حملاً على لفظ الجبال.

وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ ﴿١٠﴾

او موږ نرمه کړځولې وه ده ته اوسپنه حتى اوسپنه به په لاس کي دده لکه موم داسي وه یا لکه خمیر اوږه هر شی چي به یې ځني جوړاوه نه اورته حاجت ؤ او نه ضرب ته د سندان ضرورت ؤ، بغوي وايي چي ددې سبب دا ؤ چي داؤد ؑ چي مملکت د بني اسرائيلو په لاس کي واخستی، نو عادت دده دا ؤ چي خلکو ته راوتی د شپې په غير د لباس شاهي چي په عربي یې متنكر بولي، نو ده چي به داسي سړی وليدی چي دی به يې نه پېژندی، نو داؤد ؑ به ورنژدې سو چي سړیه ته د داؤد ؑ چي سلطنت د بني اسرائيلو په قدرت کي لري څه خيال لرې، نو هر سړي به يې مدح کوله او دده د سلطنت به يې ډېره مننه کول يعني چي ډېره ښه حکمراني کوي، اخيرًا يوه ملکه خدای پاک په صورت د سړي په مخه وروستل، داؤد ؑ حسب العادة د هغې ملکې څخه چي پر صورت د سړي وه پوښتنه وکړه چي د داؤد په سلطنت او حکمرانۍ کي ستا څه عقيده ده؟ ملکې ورته وويل نعم الرجل هو لو لا خصلة فيه، يعني ښه سړی دی داؤد که يو خوی نه وای پکښې! قال داؤد ؑ وماهي؟ هغه خوی څه شی دی یا عبد الله؟ ملکي ورته وويل چي انه يأكل ويطعم عياله من بيت المال، نو داؤد ؑ پوه سو چي دا خبره خو معقوله خبره ده نو د خدای ج څخه يې سوال وکړی چي ماته داسي سبب را برابر کړې چي په هغه زه مستغني وګرځم د بيت المال له خورګه څخه او په هغه سبب زه او عيال زما به د عمل اليد خورک کولای، نو خدای ج ورته نرمه کړه اوسپنه او ده ته يې تعليم د صنعة اللبوس وکړی يعني د زغرو جوړېدل.

تاريخ وايي: چي اول صانع د زغرو داؤد دی، نو ده چي به يوه زغره جوړه کړه په څلور زره روپۍ يې خرڅوله، نو له هغو رپو څخه به يې د عيال نفقه ورکوله، او چي تر نفقه دده او عيال به بالا سوه هغه به يې فقراء او مساکينو ته ورکوله، او بعض اهل تاريخ وايي چي داؤد ؑ به هره ورځ يوه يوه زغره جوړول او په شپږ زره درهم به يې خرڅول دوه زره درهمه به يې په عيال خرڅول او څلور زره بې په فقراؤ او مساکينو خرڅول، په حديث شريف کي چي روايت يې مقدام بن معديکرب کړی دی قال قال رسول الله ﷺ ما اكل احد طعامًا قط خيرًا من ان يأكل من عمل

يديه وان نبي الله داؤد ؑ كان يأكل من عمل يده، رواه البخاري واحمد.

اَنِ اعْمَلْ سٰبِغٰتٍ

پوهه: چي كلمه د ان مصدريه ده والفعل مقدر اى امرناه بعمل "سٰبِغٰت" اى دروعًا كوامل واسعات طوال يجرها لابسها على الارض وقدر في السرد، او ته اندازه لګوه په جوړولو كي د زغرو.

پوهه: چي سرد ګنډل دي د پوست د يو شي لپاره لكه سړى چي د ګيدړو پوستونه سره ګنډي او چپنه ځني جوړوي، بيا دا لفظ استعماره سو د ودلو د زغرو لپاره.

فائده: اندازه د زغرو د جوړولو داده چي الغې د زغري به سره مناسب وي او مېخونه بې پر اندازه د الغو وي يعني نه به يې مېخونه ډېر نري وي چي بيا زغره كښته ځېږي نه به ډېر پنډ وي چي بيا الغې ماتوي، وهذا معنى قوله وقدر في السرد.

وَّقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوْا صَالِحًا ۭ اِنِّيْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿۱۱﴾

تاسي عمل كوئ اى داؤد ؑ واهله "صالحًا" اى عملاً خالصًا لوجه الله تعالى چي صالح د قبول په دربار كي د خداى ج وي.

فائده: دا لفظ يا منصوب دى مفعول به دى او يا مفعول مطلق دى كما لايخفٰى "اني بما تعملون بصير" والمعنى اني بما تعملونه كه ما موصوله او عائد يې محذوف سي او يا بعملكم كه كلمه د ما مصدريه سي، والمعنى فأجازيكم به عن ابى هريرة ؓ ان الله طيب لا يقبل الا طيبًا.

فائده: په دې آيت كي يعني واعملوا آه، او په يو بل آيت كي يا ايها الرسل كلوا من الطيبٰت واعملوا صالحًا، خداى جل جلاله مؤمنان او رسولان په يوه ډول سره امر كړي دي يعني لكه مؤمنان چي مامور دي په اعملوا صالحًا سره اني بما تعملون بصير، دغه رنګه رسولان يې په ورته امر مأمور كړه.

فائده: شيخ سعدي رح وايي:

بيا موز پرورده را دست رنج .... وګر دست دارى چو قارون ګنج
بپايان رسد كيسهٔ سيم وزر .... نګردد تهى كسهٔ پيشه ور

فائده: اهل الله وايي چي خاصيت د نامه ده "بصير" داده چي سړي ته خداى ج

توفيق ورکوي د اعمالو د خير کي يو سړي د مخه تر لمانځه د جمعې يا بصير (۱۰۰) واره همېشه وايي فتح الله بصيرته و وفقه لصالح القول والعمل وان کان الانسان لايخلوا عن خطاء۔

وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيْحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَّرَوَاحُهَا شَهْرٌ

او د سليمان؏ لپاره مو هواء مسخره کړه "غدوها شهر" يعني جريها بالغدو يعني من الصباح تر زوال پورې د يوې مياشتې مزلۈ پر مځکه للراکب المسرع "ورواحها شهر" يعني وروسته تر زوال تر غروب الشمس د يوې مياشتې للجواد المسرع قال الحسن رح، دی به سهار له دمشق څخه راهي سو غرمه بې په اصطخر کي تېرولې وبينهما شهر، بيا له اصطخر څخه روان سو شپې ته به بابل ته ورسېدی وبينهما شهر، او بعض وايي چي د نهار نهاري يعني د ورځي د ځابنت ډوډۍ به يې په ری کي وکړی چي د ايران په سرزمين کي دی، او د ماښام ډوډۍ به يې په سمرقند کي خوړله.

وَاَسَلْنَا لَهٗ عَيْنَ الْقِطْرِ ؕ

عطف على سخرنا لسليمان الريح، يعني خدای ج جاري کړي وه د ميسو چي ويلي به وه له معدن څخه، نو دا ميس به داسي رابهېدل لکه اوبه چي د يوې غټې چينې څخه راوځي، بغوي رح وايي چي اهل تفسير وايي چي د ميسو چينه درې شبانه روزه جاري وه من اليمن کجری الماء وکانت باليمن، دی وايي چي خلګ نفع په ميسو په نتنۍ زمانه کي اخلي هغه ميس دي چي په زمانه کي د سليمان؏ راوتلي وه.

درويش وايي: چي په ټوله نړۍ کي د ميسو ډېر غټ او کوچني ډېګونه او غټې و کوچنۍ ګډوې سته، غرض دا چي د ميسو غير متناهي لوښي سته، نو دا عقل نه قبلوي چي د ټولي نړۍ د ميسو لوښي دي د هغو ميسو څخه وي، وقد مضى زمان سليمان؏ الى الآن الوف من السنوات، البته که مراد دا وي چي په يمن کي ميسي لوښي د هغو درو ورځو د ميسو څخه دي، نو امکانات يې سته فافهم.

درويش وايي: چي په غرو کي د نړۍ معدنيان د ميسو سته چي خلګ يې راباسي که څه هم رابهېږي خو نه لانه کان معجزة لسليمان؏، درحديث صحيح آمده که رسول الله ﷺ جعفر رضي الله عنه ييک غزا فرستاد وامارت جيش باو داد ولوای اسلام

بدست او بود کفار حلمه کردند ویک دستش بیند اختند، جعفر رضي الله عنه لوأ اسلام بدست دیگر گرفت و کفار یک حمله دیگر آوردند و دیگر دستش بیند اختند، پس ازان (۷۹) زخم بر بدن مبارک وی کفار زند تا شهید شد، او را بخواب دیدند وبه او درخواب گفتند ما فعل الله بیدیک؟ گفت عوضني الله من الیدین جناحین اطیر بهما في الجنة حیث اشاء مع جبرئیل و میکائیل.

درویش وايي: چي له دي سببه ده ته جعفر طیار وايي، اسماء بنت عمیس رض وايي چي یو وخت رسول الله ﷺ ولاړ ؤ چي نا بیره یې وعلیکم السلام ووایه، اسماء بنت عمیس رض وايي چي ما ورته وویل چي چاته دي سلام ووایه یا رسول الله زه خو څوک نه وینم چي تاته دې السلام علیکم ویلی وي؟ رسول الله ﷺ وویل چي جعفر بن ابی طالب ؤ چي د جبرئیل او میکائیل په همراهي په هوا تیریدله ماته یې السلام علیکم ووایه، ما یې ځواب ورکړی.

وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَّعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهٖ

او بعض د پېریانانو دي چي کار به یې کاوه په حضور کي د سلیمان.

پوهه: چي پر تقدیر ددې چي الریح مرفوع سي کما مر وجهه، نو موصول سره د صلې یعني من یعمل آه مبتداء ده خبر یې محذوف دی ای مسخرة او من الجن حال دی د ضمیر مستکن په یعمل چي راجع و من ته دی، نو دا عطف د جمله اسمیة دی پر جمله اسمیة باندي، او پر هغه تقدیر چي الریح منصوب وویل سي، نو دا موصول سره د صلې یعني من یعمل آه معطوف دی پر الریح باندي او من الجن یې حال مقدم دی، والتقدیر وسخرنا له من یعمل بین یدیه حال کونهم من الجن "باذن ربه" ای بامره وحکمه تعالی او یا بارادته تعالی وتسخیره، او حرف جر متعلق دی په یعمل پوري.

وَمَنْ يَّزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيْرِ ﴿۱۲﴾

که به چا اعراض او عدول وکړی له جنیاتو څخه زموږ له امر څخه (یعني چي موږ دوی امر کړه چي د سلیمان اطاعت به کوئ) نو موږ به وڅکو یعني وبه رسوو له عذاب څخه د اور په آخرت کي کما قال اکثر المفسرین وروی ذالک عن ابن عباس رض، او بعض مفسرین وايي چي مراد له عذاب السعیر څخه عذاب د اور دی په دنیا کي، له

سدي رح ځخه روايت دی چي د سليمان عليه السلام يوه ملکه وه چي په لاس کي يې د اور دُرّه وه، نو هر جني چي به د سليمان ؑ نافرماني وکړه ملکي به هغه پيری په هغه دره وواهه چي جني به ملکه نه ليدل نو په اور به وسو او هلاک به سو او د نورو به عبرت سو.

سوال: جنيات خو له اوره پيدا دي، نو په اور څرنګه سوځي؟

ځواب: جني خو خالص اور نه دی بلکې غالب د عناصرو پکښي اور دی لکه د آدم ؑ او دده د اولاد غالب عنصر خاوره ده، نو دا سوال نه واردېږي چي بني آدم چي د خاورو په خښته ټوک ووهي ګاهي ځني هلاک سي فافهم.

درویش وايي: چي مظهري رح وايي چي که خدای جل جلاله اراده لري له جنياتو ځخه عمل د سليمان ؑ لپاره نو بيا څرنګه جنيات تخلف کولای سي له امر ځخه د خدای ج چي مراد ځني اراده ده، نو تخلف د مراد د ارادې ځخه د خدای ج خو محال دی کما ثبت في محله، وروسته مظهري رح دوه داسي ځوابونه ورکړي دي چي عقل سليم اباء ځني کوي.

درویش وايي: چي مظهري رح په خپل ځان دا سوال پيدا کړی دی چي تفسير د امر يې په اراده سره وکړی، او بل مفسر تفسير د امر في قوله عن امرنا په اراده سره نه دی کړی، وهذا روح المعاني يقول ای ومن يعدل منهم عما امرناه به من اطاعة سليمان آه، وهذا روح البيان يقول ومن يعدل من الجن ويعمل عما امرناه به من طاعة سليمان ؑ ويعصه، او دا خو اظهر من الشمس خبره ده چي له امر ځخه د خدای ج مخالفت او سرغړونه خو ممکنه نه ده بلکې واقع ده، کما في الكفار والعصات فتدبر، او فقير په خپل وار هم ورته تفسير کړی دی.

يَعْمَلُونَ لَهُۥ مَا يَشَآءُ مِن مَّحَٰرِيبَ

دوی جوړول يعني جنياتو د سليمان ؑ لپاره چي د سليمان ؑ به خوښ وه " من محاريب " جمع د محراب ده او صيغه د منتهی الجموع ده، نو غير منصرف ده، ولي چي صيغه د منتهی الجموع قائم د دوو سببو ده د عدم انصراف کما ثبت في النحو، نو له دې سببه سره د دخول د حرف جر مفتوح ويل کېږي.

پوه سه: چي " يعملونه له " جمله استينافيه ده او يا حال ده له فاعل ځخه د يعمل قوله تعالی ومن الجن من يعمل آه، په قاموس کي وايي چي المحراب الغرفة ای لوړه خونه، وصدر البيت واکرم مواضعه ومقام الامام من المسجد،

والموضع الذي يتفرد فيه الملک عن الناس انتهی، په مفردات کي وايي چي مقام د امام ته چي محراب وايي لانه موضع محاربة الشيطان والهوی.

فائده: په دې آيت کي له محاريب څخه مراد محکمه کلاوي دي او رفيع القدر مساجد دي او استوګن ځايونه شريفه دي، بغوي رح وايي چي جنياتو د سليمان ع لپاره بيت المقدس جوړ کړی دی، د بيت المقدس ابتدائي بنا خو داؤد ع کړې وه يو قامت ديوالونه چي يې پورته کړه وحي ورته راغلې چي د بيت المقدس اتمام د بناء ستا پر لاس زما مقدر نه ده لکن دا بناء چي پای ته رسوي ستا زوی به وي چي نوم به يې سليمان وي، نو د داؤد ع عمر چي (۱۴۰) کاله سو او امارات د مرګ ورته معلومي سوې، نو سليمان ع يې خپل جای نشين او خليفه وګرځاوه، نو سليمان ع چي اراده د بيت المقدس وکړه نو جنيات او شيطانان يې جمع کړه او پر دوی يې کارونه تقسيم کړه، نو هري طائفې ته ددوی يې هغه عمل وسپاری چي په هغه کي صلاحيت د هغه عمل ؤ، نو بعض جنيات او شيطانان يې په دې سره مأمور کړه چي تاسي سپين سنګ مرمر له خپلو معادينو څخه را وکاږئ، اول يې د بيت المقدس د ښار په بناء شروع وکړه په رخام او سنګ مرمر سره، د ښار ديوال يې دوولس حصې کړی پر هره حصه يې يو قوم د بني اسرائيلو موظف کړی چي بني اسرائيل هم دوولس سبط وه، د بيت المقدس د ښار بناء چي په لوړه سطح پای ته ورسېدل، نو بيا يې د مسجد په بناء پيل وکړی او شيطانان يې ډله ډله وګرځول، يوه ډله يې پر استخراج د سرو زرو، سپينو زرو او د ياقوتو د خپلو معادنو څخه وګمارل، او داغه رنګه د صافو ملغلرو له درياب څخه، او بل ګروپ يې پر جواهراتو او قيمتي ډبرو موظف کړی له خپلو معادينو څخه، او بله ډله يې وټاکل چي تاسي به مشک او عنبر راوړئ او نور قسم قسم خوشبويه مواد د خپلو ځايو څخه دا شيان ټوله تکميل سوه چي شمېر او مقدار يې خدای ج ته معلوم دی، او سليمان ع وروسته بنايان او معمار باشان حاضر کړه هغو امر وکړی چي دا غټې ډبري دي وتراشل سي او تختې تختې دي وګرځول سي او د جواهراتو دي هم اصلاح وکړي او ملغلرو او ياقوت ته دي سوري وركړي، نو د مسجد د ديوال بناء يې رخام، ابيض، اصفر او اخضر وګرځوله، او ميلان يې د صافو سرو او سپينو زرو او بام يې په

تختو د جواهراتو قيمتي ؤ جوړ ؤ، او دېوالونه يې ښائسته کړي وه په ملغلرو او په ياقوت وسائر الجواهرات او مځکه د مسجد اقصىٰ په تختو د فيروزو وه، حاصل دادى چي په ټوله نړۍ کي يو ځومره خوبصورت او ښائسته او روښانه او ښکلی د بيت المقدس تر مسجد نه وه چي په تاريکه شپه کي داسي برېښېدله لکه سپوږمۍ د څورلسم، تاريخ وايي چي سليمان ؑ چي فارغه سو له بناء څخه د مسجد د بيت المقدس، نو سليمان ؑ علماؤ ته د بني اسرائيلو مهماني جوړه کړه او په ضمن کي د مهمانۍ يې ورته وويل چي دا مسجد ما د خداى ﷻ لپاره جوړ کړى او هر شى چي په دې مسجد کي دي هغه خالصةً لله دي، او دغه ورځ د فراغ ده له مسجد څخه د بيت المقدس دوى د اختر په توګه ولمانځل.

تاريخ قديم خبري کوي چي ولادت باسعادت د سليمان ؑ د غزې په ښار کي ؤ او ده ته مملکت د پلار ورسېدى چي عمر يې دوولس (١٢) کاله ؤ په څلور کاله کي د سلطنت چي د موسىٰ ؑ تر وفات وروسته (٥٣٩) کاله تېر سوي وه ده په عمارت د بيت المقدس لاس پوري کړى، او له خداى ﷻ څخه يې د دې خواست وکړى چي (١) زما حکم اجتهادي ستا د حکم سره برابر وګرځوه (٢) ماته داسي سلطنت راکړه چي تر ما وروسته يې وچاته ور نه کړې (٣) دې مسجد ته چي څوک راسي لايريد الا الصلوة فيه ته يې له مسجد څخه داسي وباسې د ګناه څخه پاک لکه هغه ورځ چي مور زېږولى ؤ، په حديث کي خو راغلي دي چي د سليمان ؑ اول دوه سواله خو يقينًا قبول دي او زه اميد لرم چي درېيم سوال به يې هم خداى ج قبول کړى وي.

تاريخ وايي: چي سليمان ؑ په مسجد کي د بيت المقدس زر (١٠٠٠) قاريان د بني اسرائيلو مقرر کړه، پينځه سوه (٥٠٠) د ورځي او پينځه سوه د شپې، نو يو ساعت د ورځي يا د شپې به خالي له قرائت او عبادت څخه د خداى ج نه تېرېدى او بيت المقدس پر دغه شان او شوکت پاته ؤ (٤٥٣) کاله حتى خربته بخت نصر بابلي وقصته طويلة کما ذکرنا قبله، تاريخ قديم وايي چي دا فراغ د سليمان ؑ له بيت المقدس او د هبوط د آدم ؑ له اسمانو څخه (٤٤١٤) کاله تېر سوي وه، والفاصل بين عمارة سليمان ؑ لبيت المقدس والهجرة النبوية المحمدية ﷺ تر منځ (١٨٠٢) کاله وه، تاريخ وايي چي شيطانانو و سليمان ؑ ته عجائبې محکمه

کلاوي جوړ کړي وې په يمن کې په ډېرو ... بيت:

نه بر باد رفتی سرير سليمان عليه السلام .... بآخر نديدی که برباد رفت

مسئلة شرعية في تزيين المساجد:

پوښتنه: آيا د مسجد ښائسته کول روا دی په سرو يا په سپينو زرو ونحوهما من الجواهر واللؤلؤ؟

الجواب: قال بعضهم مکروه لان فيه اضاعة المال، وقال ابن عباس رضی الله عنه په خطاب کې و مسلمانانو ته لتزخرفنها کما زخرفت اليهود والنصارى، تاسې به ښائسته کوئ مساجد لکه يهود او نصارى، وجه الکراهة ان في تزيين المساجد مشابهة لليهود والنصارى، وفي الحديث الصحيح ان من اشراط الساعة ان تزيين المساجد الحديث، وقال بعضهم هو قربة لما فيه من تزيين المساجد، وقصة سليمان عليه السلام يؤيد هذا القول، قال صاحب الهداية وهذا اذا فعل من مال نفسه واما المتولى فيفعل من مال الوقف مايرجع الى احکام البنا دون مايرجع الى النقش حتى لو فعل يضمن من مال نفسه، او ابن الهمام په فتح القدير کې وايي: لاشک ان الدفع الى الفقير اولى من تزيين المساجد وعند اکثر علمائنا لابأس بأن ينقش المسجد بالجص والساج ومأ الذهب، وقوله لابأس به يشير الى انه لايؤجر به لکن لا يأثم به قال ابن الهمام محل الکراهة التکلف بدقائق النقوش ونحوه خصوصًا المحراب او التزيين مع ترک الصلوة واللغظ فيه (يعني بې فائدې خبري) والجلوس لحديث الدنيا ورفع الاصوات.

درويش وايي: چې مظهري پر خلاف د صاحب الهداية چې په اتفاق د اهل مذهب ودرجې ته د اجتهاد رسېدلی دی او پر خلاف د اکثرو علماؤ چې مظهري په خپله اقرار په کړی دی کمامر خپل خلاف ظاهر کړی دی، واما حديث انه لايؤجر به په تفسير کې د لابأس به چې مظهري راوړی دی.

درويش وايي: انه لا يعلم الغيب الا الله يعني چې ددې مزين المسجد نيت په جص او په ساج او په ماء الذهب سره څه دی، خدای ج په خبر دی، وفي الحديث المشهور انما الاعمال بالنيات آه، نو له دې څخه دا معلومېږي چې نيت په دې باره کې ډېر کار فرما دی والله اعلم.

بناء على هذا د فقير شخصي رايه داده چې يو سړی د ختمو يو عادي مسجد

جوړ کړي او نيت يې رضا الهي نه وي بلکې رياء وسمعه وي هغه ته خدای ج ثواب نه ورکوي، او که يو بنده د خدای ج د رضا لپاره او لپاره د تعظيم د شعائر الله که دېوال او سقف د يو مسجد يو د سرو زرو او بل د سپينو زرو وي او مځکه يې په ډېرو قيمتي قالينو فرش کړې وي او ډېر قيمتي څراغان پکښې ځوړند کړي وي او پرته د دقيقه نقوشو نور ټوله همه و همه زېب او زېنت پکښې وي ان شاء الله العزيز العليم بنيات العباد خدای ﷻ به په جنت کې داغسي زېبا او قشنګ قصر ورکړي بلکې اعلی قدرًا منه والله علی کل شيئ قدير وبالاجابة جدير، انما الاعمال بالنيات وانما لامرءٍ ما نوی، الحديث رواه البخاري في اول صحيحه.

درويش وايي: چې په اوسني حالت کې چې څوک بناء د حرمينو شريفينو ملاحظه کړي چې څومره په اعلی سطح تمبې دي او په منقش ډول يې بام مسطح دی او مځکه يې په څرنګه سنګ مرمر فرش ده او پر فرش سربېره څومره قيمتي قالينونه اوار دي، او په حديث شريف کې چې راغلي وه: لتزخرفنها ای المساجد آه کما مر تشبيهه والله اعلم په دې کې ده چې يهود او نصاری ګرجې او عبادت خانې صرف او صرف د سيل لپاره جوړي سوي دي له عبادته خالي دي او د تورات يا د انجيل چې ددوی کتابونه دي له قرائت څخه هم خالي دي، او په هغه بل حديث کې چې راغلي وه ان من اشراط الساعة تزيين المساجد، والله اعلم هغه تزيين دی چې فقط ظاهري تزيين وي او له عبادته خالي وي چې تزيين معنوي او حقيقي د مساجدو دی، دا وه د فقير شخصي رايه، حاسدان چې هرڅه وايي دوی دي وايي.

وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ

يوه سه: چې تماثيل جمع د تمثال ده وهو الصورة علی مثال الغير قال الضحاک کانت صور حيوانات، روح المعاني، وقال الزمخشري کانت صور الملائکة والانبياء والصلحاء چې په مساجدو کې دوی درولي وه يا به د ميسو وه يا به د ژېړو وه يا به د سنګ مرمر وه يا به د ښيښې وه تاچې خلک يې ووينې، نو دوی هم هغسې عبادت وکړي لکه د هغو، وکان الصور في ذالک الشرع جائزًا، کما قال الضحاک وابو العالية رح انتهی قول الزمخشري.

او روح البيان هم اول داغسي تفسير كړى دى، او ده دا هم زياته كړې ده چي حرمت د تصاويرو شرع جديد ده، دى وايي چي وكان اتخاذ الصور كان قبل هذه الامة المرحومة مباحًا وانما حرم على هذه الامة لان قوم رسولنا ﷺ يعبدون التماثيل اى الاصنام على صورة الانسان وغيره من ذوى الارواح فنهى عن الاشتغال بالتصوير، وفي الحديث الصحيح: من صور صورة (اى من ذى روح لا الشجر والحجر كما يدل ما بعد الحديث) فان الله تعالى معذبه حتى ينفخ فيه الروح (خداى ج دى په عذابوي دى تر هغو چي دى روح پكښې پوه كي) وليس بنافخ فيه ابدًا، انتهٰى قول روح البيان.

درويش وايي: چي حكيم الترمذي په نوادر الاصول كي له ابن عباس رض څخه روايت كړى دى چي ده ددې آيت په تفسير كي داسي وويل، چي سليمان ؑ د ميسو د انسانانو تصاوير جوړ كړي وه او خداى ج ته يې خواست وكړى چي په دې كي روح پيدا كړې، نو دوى به په جنګ او خدمت كي تر انسانانو اقوى وي، نو خداى پاك خواست قبول كړى او روحان يې پكښې پوه كړل او هغه به دده خدمت كاوه، دى وايي چي اسفنديار روئين تن له بقاياؤ څخه د هغو دى، او دا قول قرطبي هم په خپل تفسير كي راوړى دى، لكن نسبت يې و ابن عباس رض ته نه دى كړى، انتهى قول الحكيم الترمذي بزيادة قول القرطبي من تفسيره من عند هذا الفقير، روح المعاني وايي: وهذا من عجب العجاب ولاينبغي اعتقاد صحته ونقله من رئيس المفسرين عبدالله بن عباس رضي الله عنهما، وما هو الا حديث خرافة انتهى قول روح المعاني.

درويش وايي: چي مظهري رح ددې ټولو رواياتو پر سر منكر دى، او دى وايي چي تماثيل ذوى روح شيانو په هيڅ امت كي نه دي روا سوي، بلكې دى وايي چي په قرآن كي چي تماثيل په قصه كي د سليمان ؑ راغلي دي مراد ځني تماثيل د غير ذى الروح دي، دى وايي ولهذا قال ابن عباس ؑ فان كنت لابد فاعلا فاصنع الشجر وما لا روح فيه (كالمنارة والمسجد وغير ذالک).

درويش وايي: چي روح البيان او ابو العالية والضحاک چي داسي ويلي دي بالاتفاق چي اتخاذ التماثيل په مخني شرائعو كي روا وه كه څه هم د ذى روح وي بلكې د انسان وي، زموږ په شرع كي حرام سوه يعني منسوخ سوه، مظهري دا ټوله په دې

عبارت سره رد کړي دي: وهو خبر (يعني دا مذکور په قصه کي د سليمان؈ خو اخبار دی) والخبر لايقبل النسخ (يعني نسخ خو د انشاء کېږي چي امر وي يا نهي) انتهی قول المظهري رحمه الله، د فقير نقل و ظيفه ده، انصاف ستاسي په لاس دی، د فقه شريفي بعض ضروري او عام النفع احکام دا دي، مکروه ده چي فوق الرأس د لمونځ کونکي او يا د مخ وخوا ته او يا پر برابر دي يو تمثال وي، او اشد کراهةً چي امام المصلی دي ثم فوق رأسه ثم علی يمينه ثم علی يساره ثم خلفه، وقيل لو کان خلفه لايکره لانه لايشبه عبادة الصنم، وفيه اهانته ولو کان تحت قدميه لايکره لکن وجود د تمثال په خونه کي مکروه دی، ولي په خونه کي عبادة کېږي او ځای د عبادت بايد له داسي شي څخه پاک وي چي مانع د دخول د ملکو وي او مستحب دی، فقهاء وايي چي دا کراهت هلته دی چي تمثال لوی وي، پر داسي ډول چي کتونکي ته نه ښکاره کېږي په اول وار بېله فکر وهلو او که تمثال صغير وجدًا چي تمييز د اعضاؤ يې نسوای کېدای هغه مکروه نه دی، فان الصغير جدًا لايعبد، او که يې سر پرې ؤ ييا کراهت نه لري.

سوال: د هر سړي په جېب کي لوټونه سته، نو دا به کراهت نه وي او سره دد ې چي پر هر لوټ باندي د باچا د هغه ملک بت سته؟

ځواب: هغه خو پوره تمثال نه دی، فقهاء وايي چي تمثال که تر داسي ځايه پوري ؤ چي پر هغه ځای انسان پرې کړې حيوة يې ممکن نه وي، نو هغه مکروه نه دی، او پر لوټو چي تمثال د بادشاه موجود دی تر داسي ځايه پوري دی چي پر هغه ځايه ژوندی پرې کړې امکان د حيوة يې نسته، البته که د تمثال صرف پښې پرې وې نور بدن يې پوره ؤ هغه مکروه دی، ولي د سړي چي پښې پرې سي امکان د حيوة يې سته کما لا يخفی، وقس عليه مقطوع اليدين، او که په پرش کي تصويرونه موجود وه پر هغه فرش لمونځ روا دی چي پر بت مسجده نه کوي، ولي چي په فرش اهانت دی د تمثال.

درويش وايي: چي دا ؤ مشت نمونه خروار د بيان د فقهاؤ رحمهم الله په باره کي د تمثال.

"وَجِفَانٍ" جمع د جفنة ده په معنی د کاسې چي خلق ډوډی پکښي خوري، بعض اهل لغت وايي مطلقًا يعني که لوی وي او که کوچنی، او بعض اهل اللغة وايي چي جفنة اعظم القصاع ته وايي، او وروسته لفظ د قصعة دی وهي ما تشبع

مما فيها من عشرة نفر، وروسته بيا لفظ د صحفة دی وهي ماتشبع الخمسة، وروسته بيا لفظ د وهي ما تشبع الاثنين والثلاثة، وروسته بيا لفظ د صحيفة دی وهي ماتشبع واحد، والظاهر چي مراد له جفنة څخه مطلق دی ليفيد قوله تعالى.

كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رّٰسِيٰتٍ

"كالجواب" جمع د جابية ده چي لوی حوض ته وايي، فالمعنى كالحياض العظام، راوي وايي چي فراخي د جفانو د سليمان دا اندازه وه چي پر يوه جفنه يې زرو كسانو خوړک كاوه، روح البيان وايي (والله اعلم) چي د سليمان[ؑ] په مطبخ هره ورځ دوولس زره پسونه حلالېدل او زر غوايي ذبح كېدل دوولس زره نان بايان وه او دوولس زره اصلاح كونكي د اوړو وه او د وړولو د ډوډی په دغو جفنو كي لكثرة القوم، راوي وايي چي عبدالله بن جدعان چي له رئيسانو څخه د قريشو ؤ او د عائشة الصديقة رضي الله عنها د اكا زوی ؤ، دومره لويه جفنه يې وه چي پر اوښ سپور سړي به هم خوړک څني كولای سوای، او ډېر خلګ به د دې جفنه و سايې ته ناست وه، راوي وايي چي يوه ورځ يو كوچنی ودغه جفنه ته ولوېدی پکښي غرق سو.

پوه سه: چي "قدور" جمع د اقدر ده وهو مايطبخ فيه اللحم وغيره چي په پښتو يې كټو يا دېګ بولي كه د خاورو څخه وي او كه د ډبري څخه او كه د ميسو څخه وغيره څخه وي "راسيات" پر خپل ځای ثابتي وي له يوه ځايه بل ځای ته نسي نقل كېدای، لثقلها وعظمتها، پښې يې وركړي وي چي نه له ځايه ښورېدې نه راكښته كېدلې او نه به معطل وي يعني چي غوښي وغيره پكښي پخېدلې او دې كټو ته چي ښوروا يا غوښي به يې څني راكښلې پر زينو به ورختله، دا كټو په يمن كي له غرو څخه شيطانانو سليمان[ؑ] ته جوړ كړی ؤ، وقيل كن يعني دا كټوي لكه مناسب غرونه.

اِعْمَلُوْٓا اٰلَ دَاوٗدَ شُكْرًا

"واعملوا" په تقدير د قول ای قلنا لسليمان[ؑ] واتباعه، دا جمله مستأنفه ده، او عمل كوئ ای آل د داؤد چي مراد څني سليمان دی شكرًا.

نكته: شكرًا يې نكره راوړی لپاره د تقليل، ولي چي كثير شكر موافق له نعمتو سره خارج عن طاقة البشر بل عن طوق كل مخلوق من الجن والملائكة ..... بيت:

عطايست هر موی رابرتنم .... چگونه به هر موی شكری منم

پوه سه: چي شكرًا منصوب على العلية يعني عمل خالص د شكر الهي لپاره پر نعم جليلهٔ د خداى ج كوي لا لاجل الرجاء او الخوف، او يا مفعول مطلق دى د اعملوا لان الشكر نوع من العمل، او بعض علماء وايي چي اعملوا په معنى د اشكروا دى، نو شكرًا يې مفعول مطلق دى لا لبيان النوع، او بعض مفسران وايي چي شكرًا حال دى په تأويل د اسم الفاعل اى اعملوا شاكرين لله، لان الشكر يعم فعل القلب و الجوارح، او يا منصوب دى صفت د مصدر محذوف دى اى اعملوا عملاً شكرًا.

درويش وايي: چي پر هر تقدير ابن ابى الدنيا او البيهقي په شعب الايمان كي له ابن مسعود رض څخه روايت كړيدى چي دا امر الهي يعني اعملوا آل داؤد شكرًا چي سليمان ع واتباعه المؤمنين ته وويل سوه، نو داسي يو ساعت پر قوم د داؤد ع نه دى راغلى مګر څوک پر لمانځه ولاړ وه، او په يوه روايت كي راغلي دي كان مصلى آل داؤد لم يخل من قائم يصلى ليلاً ولا نهارًا، او خلګ به فوج فوج په نوبت سره مصلى داؤد ته راتله و كان سليمان يأكل خبز الشعير بلا ادام (لكه ښوروا) دون الشبع او مساكينو ته يې د غنمو د اوړو ډوډۍ وركوله، او له ده څخه چا پوښتنه وكړه چي ته ولي اوربشينه ډوډۍ په ډك نس نه خورې؟ ده په ځواب كي ورته وويل چي بيا مي وړي خلګ هېرېږي.

وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ ﴿١٣﴾

درويش وايي: چي چونكه الشكور صيغه د مبالغې ده يعني الشكر بلسانه وجوارحه في اكثر الاوقات بلا فتور فيه، ځكه خداى ج وويل قليل من عبادي الشكور.

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ

پس هغه وخت چي موږ حكم وكړى پر سليمان ع د مرګ.

درويش وايي: چي قصه د موت د سليمان ع الى اخيرها ټولو مفسرينو په تفصيل سره بيان كړې ده صرف په عبارتو كي لږ تفاوت او فرق سته، يعني روح المعاني او روح البيان تفسير مظهري حتى مولوي معنوي جلال الدين الرومي رح په ښو موزونو بيتو سره راوړې ده چي د ټولو پښتو ژباړه داده، بغوي رح وايي چي اهل العلم باحوال سليمان ع چي د سليمان ع عادت داؤ ځاني يې ساتى په مسجد كي د بيت المقدس يعني لپاره د عبادت ګاهي يو كال ګاهي دوه كال ګاهي يوه مياشت ګاهي دوې

میاشتي ګاهي اقل من ذالک ګاهي اکثر دوه‌ دی، او اوبه‌ هورې وروړل کیدل، نو په دغه کال چي دده اجل را نژدې سو، هره ورځ دده په محراب کي د بیت المقدس به یوه درخته شنه وه سلیمان به د هغې درختي څخه پوښتنه کول چي ستا نوم څه شی دی؟ هغې درختي به په کلام فصیح په قدرت د خدای ج خپل نوم وروښو، بیا به سلیمان ع ورته وویل لای شیئ انت یعني په تاکي څه حکمت د خدای ج سته او نفع یا ضرر دي څه دی، هغې درختي به خپل ټول حال ورته بیان کړی، نو که هغه درخته د شنوایي قابله وه د هغې درختي نهال به یې په خارج کي د مسجد شین کړی، او که کوم وابنه یا درخته به د دوا لپاره وه هغه به یې نوشته کړه ثم وثم حتی چي یوه ورځ یوه نابلده درخته په محراب کي ولیدل، سلیمان ع ورته وویل چي ستا نوم څه دی هغې ورته وویل خروبة، سلیمان ع ورته وویل چي حکمت په تاکي څه دی هغې ورته وویل خراب ستا د مسجد دی، فقال لها ما کان الله لنخربه چي زما مسجد دي خدای ج خراب کړي چي زه ژوندی یم یعني سلیمان ع په دې پوه سو چي زما د مرګ وخت را نژدې سو، نو هغه درخته یې د محراب څخه وکښله په یو باغ کي یې شنه کړه، ددې لپاره چي دا درخته چي خزان ته نژدې کېږي هغو مره زما اجل را نژدې کېږي لکن سلیمان ع خدای ج ته خواست وکړی چي زما د مرګ نښه له جنیاتو څخه پټه وساتې حتی چي انسانان په دې پوه سي چي جن لایعلمون الغیب، چي دمخه به پیریانو وه انسانانو ته ویل چي موږ به غیب سره خبر یو متی شاء ویعلمون ما في علم الله من الحوادث او عزرائیل ع ته ده وویل چي زما د مرګ وخت چي را نژدې سي ما به خبروې، نو اخیر عزرائیل ورته راغلی ورته وه یې ویل قد بقی من عمرک الی موتک ساعة نو سلیمان ع شیطانان راوغوښته چي ما ته د ښیښې خونه جوړه کړئ او د محراب پر برابر یې یو سوری د مخ له خوا او بل د شا له خوا ورکړی چي زه تر معلومېږم، بیا سلیمان ع محراب ته داخل سو، نو پر لمانځه ودریدی او پر لکړه یې تکیه وکړه نو په ولاړه یې عزرائیل ع روح واخستی او وفات سو، او جنیات په خپلو سختو کارو چي دده په ژوند کي به یې کول بخت ؤ، نو جنیانو چي به تر هغه سوري ورته وکتل دی به پر لمانځه په خیال ورغلی جنیاتو به طول قیام دده بد کار نه بولی چي سلیمان ع ولي نه وځي، ولي طول صلوة د سلیمان ع ګاهي دوی ته معلوم ؤ، نو اوس یې هم هغه خیال ؤ حتی چي

جنياتو يو كال پوره وروسته تر وفات د سليمان؏ په خپل شاقه اعمالو بخت وه، تر هغه وخته چي خداى پاک وايي:

مَا دَلَّهُمْ عَلٰى مَوْتِهٖٓ اِلَّا دَآبَّةُ الْاَرْضِ

ښوونه ونه كړه دوى ته، پر مرګ د سليمان؏ مګر هغې دابه چي نوم يې ارضة ده چي په پښتو يې وينه بولي او په فارسي يې ديوک بولي او په اردو يې دېمک بولي، وهي دابة صغيرة تأكل الخشب والكتب وغير ذالک مضرة غاية الضرر للبيوت التي بنيت سقوفها على الخشب يعني چي بام يې پر لرګو او تيرانو بناوي او هغه كتابونه هم خوري چي پر مځكه پراته وي يا په يو دربند كي پراته وي.

پوه سه: چي ارض مصدر دى د ارضت الخشبة بالبناء للمفعول اى اكلها ارضة (وينه) فهو من اضافة الشئ الى فعله (يعني دابة الارض) لكه بقرت الحرث.

تَاْكُلُ مِنْسَاَتَهٗ ۚ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ

چي وخوړل دابة الارض لكړه د سليمان؏، نو تأكل حال دى د دابة الارض څخه او منسأت لكړي ته وايي من نسئات الغنم اى زجرتها و سقتها بالعصاء "فلما خر تبينت الجن" هغه وخت چي سليمان؏ پر مځكه ولوېدى ميڅا پيرانانو ته دا معلومه سوه.

اَنْ لَّوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوْا فِى الْعَذَابِ الْمُهِيْنِ ﴿۱۴﴾

"ان مخفف" د مثقل دى اسم يې ضمير شان محذوف دى اى انه، كه دوى په پټ شي خبر واى لكه مرګ د سليمان؏ دوى به درنګ نه واى كړى په عذاب اهانت درلوونكى مسخرين لسليمان؏ وهو ميت ويظنونه حيًا.

درويش وايي: چي زمانه د موت سليمان او د جنتياتو په خپلو سختو كارو بخت وايي، يو كال وروسته دوى ته دا څرنګه معلومه سوه چي يو كال كيږي چي سليمان؏ مړ دى؟

ځواب: دوى يو ښه او روغ لكړي ته دوه درې وينه ور ايله كړه هغو چي هره اندازه لكړه خوړلې ده له هغه څخه يې حساب وكړى، نو لكړه د سليمان؏ په يوه كال كي وينو خوړلې وه.

پوه سه: چي ان لو كانوا آه بدل اشتمال دی د الجن څخه، والتقدير فلما خر ميتًا تبين ان لو كانوا يعلمون الغيب يعني ظهر عدم علم الجن بالغيب على الناس، ولي چي پيرانانو خو به پخوا و انسانانو ته ويل چي موږ په غيب خبر يو و يؤيد هذا التأويل قرائة عبدالله بن مسعود وعبدالله بن عباس رض، تبيت الانس (اى علمت) ان لو كانوا (اى الجن) يعلمون الغيب ما لبثوا في العذاب المهين.

درويش وايي: چي چا معنى د آيت داسي كړې ده علمت الجن ان لو كانوا يعلمون الغيب آه، دا توجيه ډېره بعيده ده، ولي چي جن خو د مخه پر خپل جهل علم درلودی يعني چي موږ په غيب نه يو خبر بلكې ده د علم غيب دعوی په نېز د انسانانو كوله، روح البيان د آيت معنى پر بعيد ډول كړې ده لكن په تصحيح د هغې ترجمې ډېر تكليف كړی دی فارجع اليه، البغوي رح وايي چي تاريخ قديم داسي وايي چي د سليمان ټول عمر (۵۳) كاله ؤ، او مدت د سلطنت (۴۰) كاله ؤ او دی په عمر كي د ديارلس كلنۍ سلطنت ته ورسېدی او د بيت المقدس په تعمير څلور كاله د سلطنت چي تېر سوه شروع و كړه... بيت:

همه ملک و دولت پذير و زوال .... بجز ملک فرمان دهی لايزال
نه ديدی که بر باد رفتی سرير سليمان.... بآخر نه ديدی که بر باد رفت

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ ۖ

ای والله چي ؤ سبا لره په ځای كي د اوسېدو ددوی دلالت ؤ پر كمال قدرت زموږ او پر وجوب د شكر ددوی موږ لره.

پوه سه: چي بعض قراء د سبأ په زور د همزه وايي بې تنوينه لانه غير منصرف باعتبار العلمية التانيث لانه صار اسمًا للقبيلة او نور قراء يې په جر وايي سره د تنوينه لانه منصرف لان سبا كان اسم رجل ففيه علمية فقط، بغوي رح وايي: روى ابو سبرة النخعي عن ذروة بن مسک، قال قال رجل يا رسول الله ﷺ اخبرني عن سبا كان رجلاً او امرئة، يا نوم د ځكي ؤ؟ قال رسول الله ﷺ كان رجلاً من العرب چي دده لس زامن وه چي شپږ د يمن پر خوا ولاړه او څلور يې د شام پر لور ولاړه، هغه چي د يمن پر لور ولاړه (يعني اوس د هغه اولادونه قبيله ځني جوه سوې ده)

(١)الكندة (اسم قبيلة) (٢) والاشعربون (نوم د قبيلې دی) (٣) ازد (دا هم قبيله ده) (۴) مدجح (دا هم قبيله ده) (۵) انمار (چي اوس قبيله ده) (۶) حمير (چي د قبيلې نوم دی) يو سړي پوښتنه ئني وکړه چي انمار څوک ؤ؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل الذين منهم خشعم ويحيلة، او هغه څلور چي شام ته ولاړه (١)عاملة (چي اوس نوم د قبيلې دی) (٢) جذام (چي هغه هم اوس قبيله ده) (٣)لخم (چي دا هم قبيله ده) (۴) وغسان (چي دا هم اوس د قبيلې نوم دی) كذا اخرج احمد وغيره، او له ابن عباس ﷺ څخه روايت دی چي مرفوع و عليه الصلوة والسلام ته دی سبا بن يشجب بن يعرب بن قحطان دي، او په شرح کي د قصيدة د عبدالحميد بن عبدون لعبد الملک بن عبدالله بن بدرون وايي چي د دوی اصل نوم ولي سبا دی راوي وايي چي: سبا بن يشجب اول له ملکو څخه د يمن دی اصل نوم يې عبد الشمس ؤ و انما سمی سبا لانه اول من سبى السبى يعني مينځيانې يې په جنګ کي له طرف مقابل څخه راوستلې، سلطنت يې (۴۸۴) کاله وکړی.

پوه سه: چي كه له سبا څخه هغه رجل مراد وي كمامر فالكلام على حذف مضاف ای لقد كان في اولاد سبا او كه قبيله ئني مراد سي نو حذف ته د مضاف ضرورت نسته.

جَنَّتٰنِ عَنْ يَّمِيْنٍ وَّشِمَالٍ ۥ

پوه سه: چي مراد له جنتانو څخه دوه شخصي باغونه دي كما يدل عليه مابعده او د اعراب له لاري جنتان يا خبر د مبتداء محذوفي دي، تقدير الاية جنتان او يا بدل دي له آيت څخه والمآل واحد "عن يمين" يعني جماعة ؤ عن يمين البلد "وشمال" او جماعت ؤ پر طرف د شمال البلد، او بعض مفسرين يې معنى داسي کوي چي هر سړي لره دوه باغونه وه يو د کور پر راسته طرف ؤ او يو پر چپه طرف، دده مسکن غرض دادی چي اهل سبا ته خدای ج ډير نعمتونه ورکړي وه.

كُلُوْا مِنْ رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوْا لَهٗ ؕ

خورک کوئ له رزق څخه د خدای ج عبارت دی له مېوو څخه د جنتانو، او شکر د خدای ج واياست پر دغه رزق او نعمت باندي يعني اعملوا بطاعته لانهم قالوا النعمة

صيد و الشكر قيد كريمه: لئن شكرتم لازيدنكم و ان كفرتم ان عذابى لشديد.

سوال: د كلوا امر دوى ته چا كاوه؟

ځواب: عبارت په تقدير د قول دى اى قال لهم نبيهم كلوا الخ، او په تفسير مجمع البيان كي نقلاً عن الغير وايي چي د اهل سبا ديارلس وطنونه او ښارونه وه، او په هر وطن كي نبي ؤ يدعوهم الى الله عزوجل يقول كلوا آه، روح المعاني، روح البيان، امام رازي، تفسير خازن او مظهري عليهم السلام وايي چي قول دوى ته په لسان قال نه دى بلكې په لسان حال دى يعني دل الحال على انهم احقاء بان يقال لهم ذالك.

بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَّرَبٌّ غَفُورٌ ﴿۱۵﴾

"بلدة طيبة" دا بيان د موجب د شكر ويلو و العبارة بتقدير المبتداء يعني بلدكم هذا بلدة طيبة اى كثير الثمر چي ښره مځكه هيڅ نه وه پكښې، سدي او مقاتل رح وايي چي ښځي به پر سر ټوكرى راواخستل او په دې جنتو كي به تېرېدل ټوكرى به يې د قسم قسم فواكهؤ او مېووڅكه سوه بېله دې چي دې په لاس يو درخته مسه كړې وي، ابن زيد رح وايي چي د اهل سبا په وطنو كي نه غوماشي، نه شپږه او نه كيكه او نه لړم او نه مار حتى چي د خارج سړى چي به راغلى ددوى وطن ته او په كالو كي به يې شپږي وې هغه به ټولي مړې سوې و ذالك لطيب الهواء.

"وَرَبٌّ غَفُورٌ" قال مقاتل رح رب غفور للذنوب ان شكرتم فيما رزقكم، وهب بن منبه رح وايي چي خداى ج و اهل سبا ته ديارلس نبيان ور واستول چي دعوت و خداى ج ته وركړي او نعمتونه د خداى ج يې دوى ته ذكر كړه او د خداى ج له عذابه يې وبېرول يعني كفرتم نعمه.

فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ

"فاعرضوا" دوى د انبياء عليهم السلام خبره ونه منل او د دوى تكذيب يې وكړى او وه يې ويل ما نعرف نعمة الله علينا، او انبياؤ ته يې وويل چي تاسي رب ته ستاسي ووايا ست چي دا نعمتونه كه ده موږ ته راكړي دي خپل نعمتونه دي پر موږ بند كړي كه يې طاقت لري (نو موږ مسلط كړى پر دوى يعني اهل سبا باندي سيل العرم.)

درويش وايي: چي دا نقل كه صحيح وي نو دوى مشركان نه وه بلكې دهري

المذهب خلګ وه چي د صانع اکبر څخه منکر وه، والله اعلم.

پوه سه: چي عرم مشتق دی یعني ماخوذ دی من عرم الرجل اذا ساء خلقه وصعب، او له دې سببه یې ابن عباس رضي تفسیر په شدید سره کړی دی، او اضافت د سیل وعزم مثلثة الراء اضافت وموصوف ته یعني سیل چي سخت ؤ.

درویش وایي: چي د سیل لفظ مشترک دی د عربي او د پښتو، او بعض نحات وایي چي اضافت د موصوف و صفت ته روا نه دی، هغه تأویل داسي کوي ای سبیل الامر العرم یعني سخت، او یا یې معنی داده سیل المطر الشدید یعني معنی د عرم المطر الشدید ده، فالاضافة علی ظاهرها، بعض مفسرین وایي چي دا باران د متعارف باران څخه مخالف ؤ یعني سرې او بـه وې لکه ویني ارسل الله علیهم من حیث شاء، او بعض مفسرین وایي چي رم د یوې شېلې نوم دی چي په منځ کي د اهل سبا تېره سوې وه، او بعض مفسرین وایي چي عرم بند ته وایي چي په عربي یې مسناة بولي لکه په افغانستان کي د دالې بند یا د هلمند د ګرشک بند او بعض مفسرین وایي چي عرم جراز ذکر یعني د یو نوع د صحرایي مږکانو نوم دی چي په پښتو یې خانې بولي، فاضافة سبیل الی العرم ته پر دې تقدیر لپاره د ادنی ملابست دی، یعني هغه سیل چي بند د هغه موږکانو سوری کړی.

درویش وایي: چي د دې موږکانو په باره کي روح البیان ډېري عجبي او غریبي قصې کړي دي، والله اعلم، کریمه: ولایعلم جنود ربک الا هو، او د دې بند په باره کي اختلاف دی چي باني د دې بند څوک ؤ، امام سهیلي وایي چي باني د دې بند سبا بن یشجب ؤ، والصحیح عند الفقیر قول البغوي رح قال قال ابن عباس وابن وهب وغیرهما چي دا عرم او په بل نامه سد بلقیس جوړ کړی ؤ، سبب د جوړېدلو یې دا ؤ چي د اهل سبا تر منځ به همېشه جنګ ؤ پر اوبو د دې شېلې، نو دوی امر وکړی چي دا شیله دي بنده سي په عرم چي مسنات یې په لغت د حمیر بولي، نو د دوو غرو منځ یې په ډبرو او لوک بند کړی یعني د غرو تر سرو پوري او دې بند ته یې درې دروازې ورکړې یوه لوړه او یوه په منځ کي او یوه کښته، او د سد کښته یې لویه برکة یعني کاسه جوړه کړه و هغې برکه ته یې دوولس ځایونه د اوبو ورتلو ورکړه پر عدد د دوولس ولو چي برکه ته راغلي وې، نو خلګ اوبو ته د باغو لپاره یا د زراعت لپاره اړ

سوه نو د برکه دروازې به يې خلاصي کړې او چي ضرورت به يې دفع سو د برکه دروازې به يې بندي کړې، چي بارانونه به په يمن کي شروع سوه او ټولي شيلې د يمن او په سد کي به ټولي اوبه جمع سوې، نو لوړه دروازه د سد به يې خلاصه کړه و برکه ته، نو اهل سبا به له دغو اوبو څخه کار اخستی يعني مځکي به يې په خړوبه کولې باغونه به يې په اوبول چي د اعلی حصه د سد اوبه خلاصي سوې، د دوهمي دروازې اوبه به يې خلاصي کړې اهل سبا به کار ځني اخستی، او چي د هغې دا به هم خلاصي سوې د کښته دروازې د سد اوبه به يې خلاصي کړې د هغې په اوبه به يې گزاره کول، مطلب دا دی چي د کښتي دروازې اوبه به لا نه وې خلاصي سوي د نوي کال د بارانو وخت به راورسېدی، بيا به دوی سد کرار کرار بند او ه تر اعلی دروازې پوري، نو ټول کال به اهل سبا له اوبو څخه مستغني وه او جنگ او قتل و قتال پر اوبو دفع سو، تر ډېري مدې دا سد محکم ولاړ ؤ او برکه به ډکه وه او ويالې به جاري وې او باغونه او کښتونه د اهل سبا به سرسبز او شاداب وه، فلما طغوا و کفروا کما مر سلط علی سد دهم بسبب الجرز فنقب السد من اسفله.

سوال: يوه بري موږک څرنگه دا دومره بند سوری کړی چي دومره اوبه تر راوتلې چي اهل سبا يې غرق کړه؟

ځواب: جزر خو اسم جنس دی، ډېر ورته موږکان به وه چي په مختلفو ځايو کي د سد غاري وکړي چي تر هر غار د سد اوبه رابهېدلې، ځکه روح البيان صيغه د جمع راوړې ده، جرزانًا، القصه سد له بېخه څخه مات سو اوبه پر سبا والو را ايله سوې ډېر باغونه ددوی بلکې ټوله يې ويران کړه، او ډېر خلک په دې طوفان کي مړه سوه.

درويش وايي: چي مظهري رح سره ددې چي په احاديثو ناموړی محقق دی په دې ځای کي له وهب رح څخه داسي روايت کړی دی چي نه يې عقل او نه يې نقل موافقت ورسره کړی او سند هم نه لري، او په عين حال کي اثبات د علم الغيب دی وکاهنانو ته د کافرانو، نو فقير له هغه نقله ډډه وکړه وان شئت مصداق ما قلنا فطالع ص ۲۰ جزء ومن يقنت سورة السبا.

وَبَدَّلْنٰهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ أُكُلٍ خَمْطٍ

او موږ بدل کړی دوی ته يعني اهل سبا ته په هغه دوو جماعتو د باغو ددوی چي

دمخه ذکر په عن یمین وعن شمال سره تېر سو دوه جماعته د باغو یعني عن یمین و عن شمال چي هغه درلونکی د رزق او مېوو وه (نو اکل په معنی ماکول، د خمط معنی توروه او ترخه، په قاموس کي وایي الاکل بالضم والضمتین الثمر والرزق وایضًا قال صاحب القاموس من الخمط الحامض او المر (یعني یا توروه یا ترخه)

درویش وایي: چي د دې آیت څخه دا معلومېږي چي بعض اهل سبا د دې بند د نړېدو وروسته ژوندي پاته سوي وه تاچي مرجع د ضمیر د بدلنٰهم وګرځي.

وَّاَثْلٍ وَّشَيْءٍ مِّنْ سِدْرٍ قَلِيْلٍ ﴿١٦﴾

"واتل" یو قسم دی د غزو او شین غزیانو علی مانقله ابو حنیفة اللغوي في کتاب النبات، قال الاظهري چي سدر دوه قسم دی یو سدر هغه دی چي نفع نه پر اخستل کېږي او مېوه یې ترخه ده خورک نه ده، او نه یې په بلګو وېره او سر پرېوله کېږي چي هغه ته ضال وایي، او بل سدر هغه دی چي په باغو کي د اوبو په ذریعه شنه کېږي چي د عناب د درختي مشابه او مېوې ته یې په عربي نبق وایي او په پښتو بیری ورته وایي چي په پاکستان کي د هغو درختې ډېري دي او خوړل کېږي که څه هم چندان خوند نه لري، نو بلګو نه یې وچ کړي او میده یې کړي اوبو ته یې واچوي ځګ کوي سر او وېره په پرېوله کېږي، او دا هغه قسم دی چي د فقه شریفي په کتابو کي وایي چي مړي ته غسل په سدر ورکړئ، په دې کي اختلاف دی چي په دې آیت کي کوم قسم د سدر مراد دی، فقیل چي مراد دوهم قسم دی لان ثمره مما یطیب اکله لکن قلیل یې موصوف کړی فیما بدلو به لانه لو کثر کان نعمت لانقمة ای عذاب.

نکتة: دا سدر قلیل یې ولي وکړی تذکیرًا للنعم الزائلة لتکون حسرة علیهم، تاچي ددوی لپاره غم سي په دې معنی چي هغه ښه انګور او انار او مڼې وغیر ذالک مو په سدر بدل سو چي نسبت و پخوانیو مېوو ته هیڅ ارښت نه لري او په عین حال کي هغه سدر هم لږ دی، او بعض وایي چي مراد قسم اول د سدر دی حتمًا لانه انسب بمقام التعذیب لهم ویرد علیه فح ء ای وجه في وصفه بالقلیل لان الکثیر منه انسب بمقام التعذیب لهم.

ذٰلِكَ جَزَيْنٰهُمْ بِمَا كَفَرُوْا ۖ وَهَلْ نُجٰزِيْٓ اِلَّا الْكَفُوْرَ ﴿١٧﴾

دغه "ذالک" مرفوع المحل مبتداء ده او وروسته جمله يې خبر ده والمعنى دا عقاب او تبديل چي پر اهل سبا مسلط سو موږ دوی ته جزاء او عذاب ورکړی په سبب د کفران د نعمت د خدای ج او يا په سبب د کفر د دوی بر سل الله کمامر.

پوه سه: چي "وهل نجازی آه" استفهام انکاري دی، ولهذا صح الاستثناء منه، ترجمه: موږ جزاء او عقاب نه ورکوو يعني داسي جزاء شديد لکه اهل سبا ته چي مو ورکړه کمامر تفصيله الا المبالغ في الکفر لکه اهل سبا (نو کفور صيغه د مبالغې ده) يا مبالغ په کفران کي د نعمت د خدای ﷻ.

فائده: نو پر دې حصر دا سوال نه واردېږي چي مؤمن عاصي ته خو هم ګاهي جزاء د عصيان دده ورکول کېږي په دنيا کي، وجه عدم الورود چي د مؤمن جزاء خو شديد نه ده لکه د اهل سبا وغيرهم من المشرکين والکافرين المنکرين من التوحيد والرسل، والبعث بعد الموت بلکې د مؤمن جزاء د عصيان جزاء ګاهي ناجوړي وي ګاهي مسکنت وي حتی چي ځوزيږي په پښه جګ سي يا غځارسي وغير ذالک.

پوه سه: چي بعض قراء لفظ د نجازی په نون د متکلم وايي او په کسره د زاء چي مبني للفاعل سي او کفور پر دې تقدير منصوب دی على المفعولية، او بعض قراء دا لفظ په ياء تحتانية وفتح الزاء يعني په صيغه د غائب او بنا للمفعول نو پر دې تقدير لفظ د کفور مرفوع دی چي قائم مقام د فاعل چي نحات يې مفعول مالم يسم فاعله يې بولي.

وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِيْ بٰرَكْنَا فِيْهَا

او موږ وګرځول ("وجعلنا" عطف دی على بدلنا) په منځ کي ددوی ای اهل سبا، او په منځ کي د هغو قريو چي موږ برکت پيدا کړی ؤ يعني ډکي ويالې درلودې او مېوه داره درختي يې درلودې او فراخي د رزق يې درلوده وهي قرى الشام.

پوښتنه: جعل مذکور في هذه الآية کان سابقًا على التبديل المذکور فکيف ذکره بعد التبديل؟

ځواب: علماء النحو وايي چي کلمه د واو لپاره د مطلق جمع دی بين

المعطوف عليه بلا ملاحظة الترتيب كما في العطف بالفاء او التراخي كما في العطف بكلمة ثم، مثلاً چي يو څوک ووايي جائني زيد وعمرو او عمرو دمخه راغلی وي تر زيد دا ترکيب صحيح دی فکذا فيما نحن فيه فافهم.

قُرًى ظَاهِرَةً وَّقَدَّرْنَا فِيْهَا السَّيْرَ ؕ

قريه وي سره ښکاره يعني سره نژدې وي موږ اندازه کړی ؤ يعني اسان کړی مو ؤ په دې قريو کي تګ راتګ د خلګو يعني چي سهار به راهي سوه له يوې قريې څخه ماښام به هغه بلې قريې ته رسېدل، او ګاهي به يې غرمه په بلې قريې کي تېره کړه او دوی يعني مسافرو ته به حاجت د زاد او راحلې نه ؤ يعني له سبا څخه تر شام پوري، بعض راويان وايي چي له سبا څخه تر شام پوري لوی او کوچنۍ قريې (۱۷۰۰) متصلي وې.

سِيْرُوْا فِيْهَا لَيَالِيَ وَاَيَّامًا اٰمِنِيْنَ ۞١٨

په حذف د قول ای قلنا بلسان المقال يعني على لسان نبي من الانبياء يا په لسان د حال تا چي تګ کوي په دې قريو کي (ولي دوی ته سير ممکن سو پر مذکوره ول ګويا دوی ته وويل سول چي سيروا) يعني که د شپې تګ کوئ او که د ورځي، آمنين حال دی له فاعل څخه د سيروا يعني په امن به ياست له دښمنه څخه او له راه زنه څخه او له لوږي او تندي څخه او نه به د درندګانو بېره درسره وي كما هو الظاهر لمن لاحظ حال القرى المتقاربة جدًا

درويش وايي: چي نعمت د خدای ﷻ که څه هم ډېر اعلی وي لکن چي دوام داره سي د خلګو په زړو د نعمت ملال پيدا سي او تر هغه ډېر بېکاره نعمت د خدای ج څخه وغواړي لکه بني اسرائيلو ته چي په تيه کي من او سلوی مزه داره خواړه بې طلب او تعب ورته را روان وه او حساب د آخرت يې هم نه ؤ، لکن دوی د خدای ج څخه پياز، اوږه او دال وغوښتی چي هم تر من او سلوی بېکاره نعمت ؤ او هم طلب او تعب غوښتی او هم حساب د آخرت ورسره ؤ، لکه په سورة البقرة کي يې تفصيل او بيان تېر سو چي دې ته په عربي بطر وايي يعني ناشکري د نعمت او طغيان، داغه رنګه اهل سبا ته دا نعمت د قری قريبه او آساني د سفر تر شام پوري آمنين کما مر بيانه لکن دوی د دې ناشکري وکړه او طغيان يې وکړی کما حکی الله عن حالهم.

فَقَالُوا رَبَّنَا بٰعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا

"فقالوا" عطف على جعلنا "ربنا" بحذف حرف نداء يعني يا ربنا "بٰعد"

ابن کثیر او ابو عمرو او هشام دا لفظ "بَعِّدْ" په تشدید د عین وایي یعني له باب څخه د تفعیل سي، او باقي قراءِ یې په الف سره وایي، یعني له باب څخه د مفاعلې سي، والمآل واحد "بین اسفارنا" لیري والی راولي په منځ کي زموږ له سبا څخه وشام ته یعني دا قری متظاهره له منځ څخه لیري کړي حتی چي آسانو او اوښانو او زاد او نفقې وړلو ته ضرورت پیدا کړو او زموږ او د فقراء فرق راسي او په تجاراتو کي به مو ربح او ګټه ډېره سي، ولي فقراء په سبب د عدم قدورت پردې د تجارت څخه لاس واخلي تجارت به یوازي موږ ته پاته سي او پر اوښانو به سپاره یو فخر به پر خلګو کوو او زموږ جاه و جلال به خلګو ته معلومه سي، حاصل د سوال ددوی دادی چي په منځ کي زموږ اهل سبا او د شام تر منځ دښتونه او بیابانونه دي پیدا سي، نو دا خواست ددوی خدای ﷻ ژر قبول کړی.

وَظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ

او ظلم وکړی دوی پر خپلو ځانو بالبطر والطغیان عطف على قالوا، موږ دوی وګرځول خبري او قصې د خلګو لپاره چي خلګ ددوی بیان کوي تعجبًا او ضرب المثل وګرځېده اهل سبا، خلګ وایي چي فلانی قوم سره ټوټه ټوټه سو لکه اهل سبا.

او سره متفرق کړه موږ دوی یعني اهل سبا په کامل تفریق سره (ممزق مصدر میمي دی او نصب د لفظ د کل بناء على انه مفعول مطلق دی) الشعبي رح وایي چي قرۍ ددوی خدای ﷻ غرقي کړې او له منځه ولاړې، وتفرقوا اهل سباق البلاد، دغسان قبیله و شام ته ولاړه او د ازد قوم وعمان ته مهاجر سوه او د خزاعة قبیله عربستان ته فراره سوه او آل خزیمه عراق ته بار سوه او اوس او خزرج یثرب ته کډه سوه (یثرب د مدینې منورې د جاهلیت د وخت نوم دی)

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٩﴾

په تحقیق په دې مذکوره قصه کي د اهل سبا دلالات او عبرتونه دي د هر هغه چا لپاره چي صبر کوي پر طاعاتو د خدای ﷻ (که صبر متعدي په کلمه د على سي

اى الصبر على الشئ اى على طاعة الله) او صبر كوي له معاصيو څخه (كه لفظ د متعدي په عن سره وكرځي اى الصبر عن المعاصي) او صبر په بلايا او په امراض او په مسكنت او غير ذالک كوي (كه لفظ د صبر متعدي په كلمه د في سي اى الصبر في البلايا والامراض وغير ذالک "شكورًا" چي د نعمتو د خداى ﷻ شكر وايي، قال مقاتل يعني مؤمني هذه الامة چي صبور دی پر بلا او شكور للنعماء.

درويش وايي: چي امت ددې امت مرحومه بايد صبور او شكور وي، دائمًا لان الدنيا دار البلاء حتى چي نعمت هم بلاء ده چي د بنده امتحان په كيږي چي شكر وايي او كه نه فموته بلاء وحياته بلاء، كريمه: خلق الموت والحيٰوة ليبلوكم ايكم احسن عملاً.

فائده عجيبه: هر مصيبت او غم چي مؤمن ته پيښ سي په هغه سره گنهونه تويږي نو له دې سببه د مصيبت شكر ويل هم لازم دی، فيلزم اجتماع الضدين اى الشكر والصبر في شيئ واحد باعتبارين دغه رنگه توفيق د صبر په مصيبت كي د خداى پاک نعمت دی شكر يې لازم دی، و ورد في الحديث الصحيح الذي رواه البيهقي في شعب الايمان قال رسول الله ﷺ الايمان نصفان فنصف في الصبر ونصف في الشكر، نو ددې حديث په رڼا كي مؤمن كامل هغه څوک دی چي دواړه نصف د ايمان محفوظ ساتي ابدًا ودائمًا، اللهم وفقني لذالک النعمة العظمىٰ والنقبة العلياء بجاه نبيک المجتبىٰ ﷺ دائمًا ابدًا ... بيت:

اى روزگار عافيت شـــكرت نه گفتم لاجرم
دستى كه در اغوش بود اكنون بدندان ميگرم
صبر آرد آرزو رانى شتاب .... صبر كن والله اعلم بالصواب

وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ

لام موطئه د قسم دی اى وجده صادقًا ومتحققًا فيهم "ابليس ظنه" حيث طرد ربه بعدم السجود لآدم واهله او مهلت يې وركړى الى يوم يبعثون، نو ده داسي وويل فبعزتک لاغويتهم اجمعين، ولا تجد اكثرهم شاكرين.

درويش وايي: چي له آيتو څخه داسي فهمېږي چي ضمير د عليهم راجع دی ټولو انسانانو ته كذا قال مجاهد رحمه الله، وقيل على اهل سبا اى على الكفار منهم.

درويش وايي: الاول يطابق سياق الآية فيما بعد، والثاني يوافق السباق القريب والاول اوجه واليق.

پوښتنه: منشاء د ظن ده ابليس په اولاد كي د آدم څه وه چي ده وويل لاغوينهم اجمعين؟

ځواب: ابليس چي آدم عليه السلام سره د شرافت چي ټولو ملكو ده ته سجده وكړه د ابليس وسوسه د شجرة الخلد چي ابليس په دغه نامه ورته معرفي كړه وه يې منل او د غنم يا د انځر داني يې وخوړلې، نو ابليس په هغه مخنۍ خبره كي چي لاغوينهم آه، قياس د فرع يې پر اصل وكړى او قياس د ولد يې پر والد وكړى، او بعض مفسرين وايي چي سبب د ظن دده دا ؤ چي په بني آدم كي ابليس قوت غضبيه او قوت شهويه احساس كړي چي دا دوه قوته منشاء د ټولو سيئاتو دي، نو ده لاغوينهم آه وويل، او بعض وايي چي ابليس له خبرو څخه د ملكو چي خداى ج ورته وويل اني جاعل في الارض خليفة دوى ورته وويل اتجعل فيها من يفسد فيها الخ، او بعض مفسرين وايي چي ابليس بني آدم پر خپل ځان قياس كړى چي دى هغه باغي شخص ؤ چي د خداى امر يې نه ومانه، نو بني آدم يې هم پر خپل خرينه اندازه كي خيرن وليدى .... بيت:

اذا ساء فعل المرء سائت ظنونه .... وصدق ما يعتاده من توهم

پوه سه: چي قراء د بصرې لفظ د صدق په تخفيف د دال وايي، نو پر دې قرائت نصب د ظنه بنا دى پر اسقاط د حرف جر، والاصل صدق في ظنه اى وجد ظنه مصيبًا في الواقع، نو صدق پر دې تقدير په معنى د اصاب دى مجازًا.

فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾

نو بني آدم د ابليس متابعت وكړى مګر نه يوې ډلې د مؤمنانو.

درويش وايي: چي "اتبعوه" مرفوع ضمير يا و اهل سبا ته راجع دى يا ناس كلهم ته، سدي رح له ابن عباس رض څخه روايت كړى دى چي مؤمنان ټوله متابعت د ابليس يې نه دى كړى په اصل دين كي كما قال الله ج ان عبادي ليس لك عليهم سلطان يعني المؤمنين، نو پر دې روايت كلمه د من لپاره د بيان ده لا للتبعيض، او بعض مفسرين وايي چي مراد د متابعت مطلق متابعت دى نو كلمه د من لپاره د تبعيض ده، يعني المؤمنين في اصول الدين و فروعه بخلاف العصاة فانهم ابتعوه في ارتكاب المعاصي فافهم.

وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِم مِّن سُلْطَٰنٍ

او نه ؤ ابليس لره پر دوی یعني بني آدم یعني قدرت، کلمه د من زائده ده لاستغراق النفي، نو من سلطان اسم د كان دی، والظرف المستقر يعني له خبره ای كائنًا له، وعليه متعلق بالطرف، والمعنى لم يكن له قدرة ان يوسوسهم ويعدهم ويمنيهم الا بتسليطنا اياه عليهم، شيخ سعدي قدس سره وايي:

نه ابـلـيس درحـق مـا صغه زد .... كـزاينان نـيايد بـجـز كاربد
فغان از بديها كه درنفس ما است .... كه ترسم شـور ظن ابليس است
چو ملعون پسند آمدش قـهرمـا .... عـذابش بـر انداخت از بهر ما
كجا سر براريم ازين عـار و نـنگ .... كه بـا او بصلحم وباحق بجنگ
نظر دوست نادركند سـوى تـو .... چـو در روى دشمن بود روى تو
ندانى كه كمتر نهد دوست پـاى .... چو بينند كه دشمن بود در سراى

إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ

یعني ما تسلط د وسوسو وه ابليس ته پر بني آدم نه دی ورکړی، مګر ددې لپاره مي ورکړی دی چي موږ سره جلا کړو هغه کسان چي ايمان يې پر آخرت وي د هغو کسانو چي هغه په شک کي وي د آخرت د ورځي يعني بعث بعد الموت څخه په شک کي وي باضلال ابليس، نو چي دا دوه قسمه سره جلا سي نو به هر قسم ته خپله جزاء مناسب ورکړي بالجنة والنار.

سوال: په قرآن کي عبارت لنعلم راغلی ؤ تا یې ترجمه په جلا کېدو وکړه باعث ددې څه ؤ؟

ځواب: د علم صله من نه راځي بلکي د تمييز صله من راځي چي معنا يې جلا والی ده، نو که من نه وای په قرآن کي، نو به ما د علم اصلي معنی بيان کړې وای لکن چونکه په ممن راغلی دی، نو يې ځکه ترجمه په جلاوالي فقير وکړه چي عربي تعبير يې دادی نُمَيِّزُ كَيْ مِنْ.

پوښتنه: دا تميز خو په ازل کي خدای پاک ته حاصل ؤ، نو امتحان ته يې څه ضرورت ؤ؟

ځواب: نعم لکن ددې امتحان څخه غرض امتياز دی د دغو دوو ډلو عند الناس لئلا يکون للفريق الثاني حق الاعتراض عند الله في يوم القيامة، نو دا آيت من قبيل قوله تعالی دی: لئلا يکون للناس حجة بعد الرسل يعني عذر الجهل.

درويش وايي: چې مظهري رحمه الله سوال د حدوث د علم د خدای ج کړی دی او بيا يې د هغه جواب د حکمتو او د منطقو پر ډول ورکړی دی چې عوام خو څه کوې عصري ملايان هم نه په پوهيږي الا المرتاض بالعلوم الحکمية والعقلية که د چا زما خبره زړه ته نه لويږي د مظهري د تفسير (۲۴) ص جزء (۲۲) سورة السبا دې مطالعه کړي، ولله در صاحب روح المعاني چې ډير په مختصره توګه د فقير و جواب ته ورته جواب راوړی دی والله الحمد.

وَرَبُّكَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ حَفِيْظٌ ﴿۲۱﴾

او ستا خدای ﷻ يا محمد (ﷺ) پر هر شي که مؤمن وي او که کافر وي او که علوي وي او که سفلي وي، حفيظ يعني نګهبان رقيب او محافظ غير غافل عن شيئ فيجازی کلا موافق عمله.

فائده: حفيظ يا مبالغه ده د حافظ يا په معنی د محافظ دی لکه جليس او مجالس وخليط و مخالط او رضيع او مراضع.

قُلِ ادْعُوا الَّذِيْنَ زَعَمْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۚ

ته ورته ووايه يعني کفارو د مکې چې تاسي راوبولئ يعني دعوت ورکړئ هغه شيانو ته چې تاسي دا زعم لري چې آلهة دي يعني بتان ستاسي.

پوښتنه: زعمتم خو متعدي و دوه مفعوله ته دی هغه مفعولان په دې آيت کې څه شی دی؟

ځواب: مفعولان يې دواړه په نيز د جمهور محذوف دی چې وهم آلهة دی، والتقدير زعمتموهم الهة، نو ضمير مفعول اول دی او آلهة مفعول ثاني دی، مفعو اول يې حذف کړی تخفيفًا لان الموصول والصلة يعني الذين زعمتم لکه يوم اسم دی فهناک طول يقتضی التخفيف او مفعول ثاني چې حذف لان صفته اعنی قوله تعالی: ''مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ'' سدت مسده يعني من دون الله صفت د الهة دی چې مفعول

ثاني دى نو دا صفت په ځاى كي د مفعول ثاني ودرېدى، حاصل د آيت دادى چي تاسي خپل خدايان چي بتان دي په يو مهم كي ستاسي من جلب نفع او دفع ضرر چي دوى جلب د نفع تاسي ته يا د دفع د ضرر ستاسي څخه كولاى سي.

سوال: د امر الهي يعني قل ادعوا الذين آه، څه فائده لري خداى ج او رسول خوبنه خبر دي چي دا بتان جمادات دي لاتنفع ولاتضر؟

ځواب، دا امر د توبيخ او تعجيز لپاره دى، په يوه روايت كي راغلي دي چي دا آيت هغه وخت نازل سو چي پر كفارو د مكې سخت قحط (وچ كالي) او لوږه په بنيرا د عليه الصلوة والسلام خداى جل جلاله مسلط كړي وه.

فائده: ددې آيت مضمون و قياس استثنائي ته راجع دى چي استثناء د نقيض د تالي يې نتيجه نقيض د مقدم وركوي، د منطقو په كتابو كي وايي چي قياس استثنائي يوه مقدمه شرطيه غواړي او يوه مقدمه استثنائيه غواړي، نو په دې آيت كي قل ادعوا الذين آه اشاره و مقدمه شرطيه ته ده، تقديره ان صح دعواكم بانهم الهة يستجيبون لكم اذ دعوتموهم، وقوله تعالى.

لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ

"لايملكون" جمله مستانفه پر استثناء د نقيض د تالي دلالت كوي يعني دغه بتان د هيڅ شي طاقت نه لري نه د جلب د نفع او نه دفع د ضرر، نو نتيجه يې نقيض د مقدم ده يعني فليسوا آلهة "مثقال ذرة" يعني په وزن د يوې ذرې (ذره بېخي كوچني مېږي ته وايي يعني مِنْ خَيْرٍ اَوْ شَرٍّ)

پوښتنه: چي ذكر د اسمانو او ځمكي يا صرف د عموم عرفي لپاره دى او يا ددې لپاره دى چي د مشركانو بعض خدايان سماوي وه لكه بعض مشركانو به د ملكو عبادت كاوه او بعضو به د سترو عبادت كاوه او بعض آلهة ارضيه وه لكه بتان.

درېش وايي: چي مثال ددې قياس استثنائي دادى د معقولو په كتابو كي وايي لو كان زيد حمارًا لكان ناهقًا لكنه ليس بناهق ينتج فليس بحمار.

وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُم مِّن ظَهِيرٍ ﴿٢٢﴾

او نسته بتانو ته (يعني د مشركانو) په خلق د اسمانو او مځكي شراكت د خداى ج سره، او نسته خداى ج لره "منهم" اى من شركائكم، يو كومكي چي په خلق او په تدبير د اسمانو او مځكي د خداى ج سره كومك وكړي.

پوهسه: چي كلمه د من زائده ده لاستغراق النفي او دا جمله عطف ده پر لايملكون.

وَلَا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ عِندَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ

او فائده نه كوي شفاعت په نېز د خداى ج هيڅ چا ته مگر نه هغه چاته چي خداى ج اجازه وزكړي يعني كه شافع وي لكه انبياء عليهم السلام وغيرهم، په شفاعت كولو كي د خداى ج اجازه ، او كه مشفوع وي لكه يو عاصي هم د خداى ج اجازه شرط ده چي د دغه عاصي شفاعت دي وكړل سي.

پوهسه: چي دا آيت رد دى د هغه قول د مشركانو پر سبيل د تنزل يعني چي موږ دا ومنو چي په خلق كي د اسمانو او مځكي ملائكه يا زموږ اصنام هيڅ برخه نه لري د خداى سره لكنهم يشفعون لنا عنده تعالى فقال الله عزوجل في جوابهم لاتنفع شفاعة احد لاحد الا لمن اذن له، او ددوى بتان خو اهل د شفاعت نه دي تاچي خداى ج دي اجازه وركړي لكونها جمادات، او د كافر په باره كي هيڅ چاته اجازه د شفاعت نه وركوي په سبب د طغيان او كفر ددوى، كه څه هم زوى د كافر نبي وي كابراهيم ع لآذر، او يا كه څه هم پلار د كافر نبي وي لكه نوح ع د كنعان لپاره، والحاصل چي انه لايؤذون للانبياء عليهم السلام و الملائكة الا في شفاعة المؤمنين من كانوا.

حَتَّىٰ إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمْ

تر هغه وخته پوري چي بېره زائل كړل سي له زړونو څخه ددوى.

پوهسه: چي تفزيع چي مصدر دى د فزع له اضداد څخه دى يعني پر دوه ضده يې اطلاق كېږي يعني بېرول د چا او بېره زائلول د چا وبالفارسية بترسانيدن واندوه وابردن دا دوهم چي دلته مراد دى متعدي په عن سره كېږي، فالتفزيع في الآية ازالة الفزع كالتمريض بمعنى ازالة المرض، والفزع انقباض ونفار يعترى الانسان من الشيئ المخيف.

فائده: ابن عامر او یعقوب رحمهما الله دا لفظ فَزَّعَ وايي په لفظ د ماضي معلوم، نو ضمير مستتر يې راجع و خداى ته دى يعني بيره زائل کړي خداى ج، او باقي قراء رحمهم الله فُزِّعَ پر صيغه د مبني للمفعول وايي كما في المصحف العثماني، نو جار او مجرور يې قائم مقام د فاعل دي، او ضمير د قلوبهم راجع دى و شافعينو او مشفوعينو دواړو ته.

سوال: شافعين او مشفوعين كله په ماقبل کي ذكر سول؟

ځواب: د هغه آيت څخه و فهميږ لاتنفع الشفاعة عنده الا لمن اذن له، ولي چي له دې آيت څخه دا معلوميږي چي په ورځ قيامت شافعين او مشفوعين سته.

فائده: په لفظ کي حتى چي لپاره د انتهاء الغاية دى د مفسرينو عظيم اختلاف دى چي غاية د څه شي ده حتى ورقي په ډکي کړي دي، او د عربي ډېر زيبا او بلاغت آميزه الفاظ يې استعمال کړي دي لکن تر ټولو دا توجيه زيبا ده چي په روح المعاني په ضمن کي د نورو معنا وو راوړي او هم روح البيان او هم مظهري چي حاصل يې دادى چي حتى غاية ده لپاره جمله مفهومة مما سبق اعني قوله تعالى لاتنفع الشفاعة عنده الا لمن اذن له، ولي چي له هغه آيت څخه دا وفهميده چي شفاعت كونكى من الانبياء عليهم السلام وغيرهم من الصلحاء والملائكة الكرام او هغه كسان چي ددوى د شفاعت طمع لري چي په عربي يې مشفوع لهم بولي منتظر وه اذن ته د مولى اعلا ربهم الاعلى جل سلطانه و كثرت رحمته وي او دواړې ډلې خائفين وي چي موږ ته به اذن شفاعت راکړى او يا زموږ د شفاعت كولو به شافعانو ته اجازه ور كړي او كه څرنګه حتى دا بيره زائل سي لكه د تفزيع چي معنى وه كمامر.

قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ

دوى يو د بله سره وايي چي بشارت باسعادت له جناب څخه د رب العزة په شفاعت كولو كي اعلان سي، څه وويل رب ستاسي يعني په باره كي د شفاعت.

قَالُوا الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٢٣﴾

يعني يو وبل ته سره ووايي "الحق" منصوب دى په فعل مقدر سره يعني قال ربنا الحق وهو الاذن بالشفاعة للسادات الشافعين عليهم السلام لمن هو اهلها من عصات المؤمنين، يعني هغه ذات متصف دى په علو او كبرياء سره چي نه ملک مقرب او نه نبي مرسل دده په جناب والا كي بې اجازې خبره كولاى سي.

فائده: الشیخ السهروردي رح وايي چي دغه آيت قالوا ما ذا قال ربكم قالوا الحق وهو العلي الكبير، كه پر چا د خلگو ډېر پوروونه باندي وي او دغه آيت ورد وگرځوي خداى ﷻ به يې پوروونه اداء كړي او رزق به يې فراخه كړي، او كه يو سړى د خپلي رتبې او چوكۍ څخه معزول سوى وي اووه ورځې هره ورځ زر واره ووايي او روژه يې هم نيولې وي په دې اووه ورځي، خداى ﷻ به يې خپلي رتبې ته ورسوي كه بادشاه وي انتهى.

درويش وايي: چي كارونه د رب العزت ج په همت پوري د بنده مربوط او عالي الهمت مؤمن د خداى ج خوښ دى، امير المؤمنين علي ﷜ وايي: علو الهمة من الايمان، قال الصائب:

چـون بسير لامكان خود ميروم از خويشتن
همچو همت تو سنى در زير زين ما داريم ما

مرزا غالب وايي:

همت بلند دار كه نزد خدا و خلق .... باشد بقدر همت تو اعتبار تو

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ

ته ورته ووايه مشركانو ته چي څوک رزق دركوي تاسي ته د اسمانو له جانبه څخه چي مراد ځني بارانونه دي (چي د هغو بارانو په وياړ ستاسي رودونه، كاسې او زخيرې د اوبو ډكي سي او ويالې مو بهېږي چي دا اوبه ستاسي د ارتزاقي موادو سبب گرځي) او له مځكي څخه څوک رزق دركوي يعني چي له مځكي څخه دانې د رزق ستاسي راشنې سي.

پوه سه: چي استفهام د كلمه د من تقريري دى يعني باعث كول د مخاطب پر اقرار په دې سره چي دوى ووايي چي دا ټوله كارونه خداى ج گوي، حتى كه داغسي ووايي نو په توره د ملامتيا به يې سرونه غوځ سي چي تاسي سره ددې اقراره بتان ولي د خداى ج سره شريكان بولئ، لعلهم يرجعون عن الشرك.

قُلِ اللّٰهُ ۙ وَاِنَّآ اَوْ اِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى اَوْ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۲۴﴾

پوه سه: چي لفظ الله مرفوع دى، فاعل د فعل محذوف دى اى يريكم الله اذ

لاجواب غيره يعني سكوت او توقف په دې اقرار کي وکړئ له دې سببه چي پر موږ عجولانه توره د الزام پر سرو خورو، لکن سره د توقف زړونه داغه اقرار کوي يرزقنا الله ''وانا وایاکم'' او موږ مؤمنان موحدان او يا تاسي مشرکان بالله يا پر هدايت يو او يا په ګمراهۍ ظاهره کي يو.

درويش وايي: چي دا آيت مبني پر شک نه دی بلکې دا د حسن مناظره پر قانون مبني دی چي صراحةً يې نسبت د ضلال ودوی ته نه وکړی تا چي وينه ددوی په جوش رانه سي چي ماته ته ګمراه وايې، البته پر قانون د لف ونشر مرتب يې اشاره اثبات د هدايت وځان ته وکړه او نسبت د ضلال يې ودوی ته وکړی، وحاصل المناظرة چي توحيد نفي د اشراک دی فهو نقيضه، والضلال نفي الهداية فهو نقيضه ومن البدهيات عند جميع العقلاء ان ارتفاع النقيضين وكذا اجتماعها محال، او په دمخه آيت کي دا ثابته سوه چي خدای ج دی چي رزق د اسمانو او د مځکي څخه ورکوي لاغيره وهو عقيدة الموحدين فهم على هدى لا الضلال لاستحالة اجتماع النقيضين والمشرک في ضلال مبين لا الهداية لاستحالة الاجتماع كمامر.

پوښتنه: د هدايت په جانب حرف على راوړی او د ضلال په طرف کي حرف جر في رواړه، سبب يې څه دی؟

ځواب: اشاره ودې ته ده صاحب الهدیٰ لکه پر آس سپور شخص دی چي هر خوا ته يې راهي کوي ورسره ځي، او صاحب الضلال ګويا په تاريکيو کي د کفر ډوب دی لايدري اين يتوجه، فافهم.

فائده: وانا واياكم آه منصوب محلاً دي عطف دي پر لفظ الله، والتقدير وقل انا او اياكم آه.

درويش وايي: چي ددې آيت داسي مثال دی چي د دوو کسانو پر يوه مځکه مثلاً سره خصومت وي يو وايي زما ده بل وايي زما ده، نو چي پر حق وي هغه و خپل مخاصم ته داسي ووايي چي خدای ج خبر دی په ما او تا کي څو يو صادق دی او بل دروغ وايي، نو که مخاطب منصف وي چي وروره زه كاذب يم ته صادق مځکه ستا ده، لکن داسي انصاف داره سړی په اوسنۍ زمانه کي عنقا د مغرب دی.

قُلْ لَّا تُسْـَٔلُوْنَ عَمَّآ اَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٢٥﴾

ته ودوی ته ووايي چي له تاسي څخه سوال نه کېږي د هغو ګناه چي موږ کړي وي او نه له موږ څخه سوال کېږي ستاسي د عمل (نو پر دې ترجمه کلمه د ما په عما تعملون کي مصدريه ده، او که چېري ما موصوله وي نو عائد يې محذوف دی والتقدير عما تعملونه) ددې آيت مقصود اظهار ددې دی چي موږ چي تاسي په توحيد او ترک د اشراک امر کوو صرف او صرف خير خواهي ستاسي ده ورنه فلا ضرة لاحد من غيره، فائده ددې اظهار حث (باعثه کول دي ددوی) او ترغيب ددوی پر امر ای التوحيد وترک الشرک.

فائده: ځان ته يې نسبت د اجرام وکړی او مخاطب ته يې نسبت د عمل وکړی رعايت د حسن ادب او اظهار د خير خواهي ددوی سره نه تعصب او تعنت (يعني د تاسي سره ضديت ساتل)

قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ ۚ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيْمُ ﴿٢٦﴾

ته و دوی ته ووايي چي جمع به کړي بيننا يعني وبينکم، زموږ رب د قيامت په ورځ بيا به خدای فيصله وکړي زموږ او ستاسي تر منځ په حق سره (يعني هر څوک چي مستحق د يو ځای ؤ و هغه ته به يې داخل کړي، نو که څوک پر حق ؤ داخل به يې کړي و جنت ته او چي پر باطل ؤ يدخله النار) او خدای ج فيصله کونکی دی په قضاياء مغلقه ؤ کي، او ښه خبر دی په حال زما او ستاسي.

فائده: خاصيت د اسم الفتاح تحصيل د علم او معرفت دی که څوک دا اسم مبارک هميشه ورد وګرځوي يعرف الله حق معرفته على الوجه الذي يليق به، او په شمس المعارف کي وايي که چا ته يو مبهم کار پيښ سي دا اسم مبارک دي يو څو ورځي ورد وګرځوي ان شاء الله تعالى هغه به دفع سي.

قُلْ اَرُوْنِيَ الَّذِيْنَ اَلْحَقْتُمْ بِهٖ شُرَكَآءَ كَلَّا ؕ

پوه سه: چي رؤية دلته په معنی د علم دی چي دوه مفعوله غواړي لکه رئيت ای علمت زيدًا عالمًا، نو چي باب ته د افعال نقل سي لکه په دې آيت کي بيا درې مفعوله غواړي، نو په دې آيت کي ضمير د متکلم په اروني کي مفعول اول دی، او الذين

يعني موصول سره د صلې مفعول ثاني د اروني دی او شركاء يې مفعول ثالث دی، والمعنى تاسي ايها المشركون ما خبر كړئ په هغه شيانو (يعني ستاسي بتان) چي تاسي دوی ګرځولي دي د خدای جل جلاله سره شريكان په استحقاق كي د عبادت، يعني ما په دې پوه كړئ چي په څه صفت سره دا بتان تاسي د خدای ج شريكان بولئ، يعني دا بتانو خلق د يو شي كړی دی يا يې كولای سي او يا رزق وچا ته وركولای سي، يا چاته ضرر رسولای سي كه يې عبادت ونه كړئ يا چاته نفع رسولای سي چي عبادت يې وكړي، او د شريک د خدای بايد دا كارونه په طاقت كي وي.

فائده: په دې آيت كي پوښتنه ده ددوی له شبهت څخه يعني تاسي ته څه شبه پيښه ده ددوی په شراكت كي د خدای ج سره په دې كي تبكيت دی ددوی.

پوه سه: چي ''كلا'' حرف ردع دی يعني داغسي نه ده چي دا بتان دي شريكان د خدای ج مع ظهور عدم المشاركة مع الله في شيئ من الصفات المذكورة.

بَلْ هُوَ اللّٰهُ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۲۷﴾

بلكې مستحق د عبادت نه دی مګر الله ج چي عزيز دی يعني دارا د عزت او غلبه ظاهره دی او مالک او وركونكی د حكمت بالغه دی، لاشريک في شيئ من الصفات الجميلة والجلالية.

پوښتنه: په ترجمه كي د آيت حصر دی چي مګر يې معنا وه د څه شي څخه مستفاد سو؟

ځواب: له دې څخه چي ضمير د هو راجع دی و مستحق للعبادة ته نو ګويا د آيت تعبير داسي دی المستحق للعبادة الله، نو مبتداء او خبر چي دواړه معرفه وي دال پر حصر دي كما ثبت في كتب العربية.

فائده: العزيز والحكيم صفتان دي د لفظ الله، او خبران آخران دي د لفظ الله، او كه داسي توجيه وكړل سي چي هو ضمير شان وي او لفظ الله مبتداء وي او العزيز والحكيم صفتان د لفظ الله وي او خبر د مبتداء محذوف وي ای متوحد لاستحقاق العبادة او جمله ټوله خبر د ضمير شان وي، نو دلالت پر حصر يې ظاهر دی، والحاصل چي بتان چي په ادنٰی درجه كي د ټولو موجوداتو او ممكناتو قرار لري څرنګه مشركان دوی شريک د خدای بولي په استحقاق كي د عبادت.

فائده: العزيز الحكيم كه څوک څلوېښت ورځي او هره ورځ څلوېښت واره وظيفه وګرځوي خدای ﷻ به دده سره کومک وکړي او خدای ج به عزت ورکړي چي محتاج به نه وي د هيڅ بنده او مخلوق، او په اربعين ادريسيه (چي د وظائفو يو کتاب دی) داسي راغلي دي يا عزيز المنيع الغالب على امره فلا شيئ يعادله شيخ سهروردي رح وايي چي که چا دا ورد اووه ورځي پرله پسې ووايه هره ورځ زر واره خدای ج به يې دښمن هلاک کړي (لکن درويش وايي چي په مقابل کي د مؤمن دښمن دی مؤمن نه وايي)

وَمَآ اَرۡسَلۡنٰكَ اِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ

پوه سه: چي كافة صفت د مصدر محذوف دی ای ارسالة كافة يعني عامة شاملة (نو تا د كافة لپاره د تانيث ده ولي چي موصوف يې ارسالة مؤنث دی) نو پر دې تقدير للناس متعلق په كافة سره دی.

پوه سه: چي د كف اصل معنی منع ده نو چي د عليه الصلوة والسلام رسالت عام سي، نو خلک يې منع کړه له دې څخه چي يو دي ځني ووځي، او روح المعاني او مظهري دا احتمال هم راوړی دی چي كافة دي حال وي د مخاطب چي عليه الصلوة والسلام ځي مراد دی، نو پر دې تقدير کلمه د تاء په كافة کي لپاره د مبالغې ده لعدم التانيث في ضمير المخاطب كما قالوا في تاء علامة، نو معنی د آيت داده وما ارسلناک الا جامعًا لهم ای للناس في ابلاغ دين الاسلام يعني لكل الناس من العرب والعجم والاسود والاحمر.

درويش وايي: چي ددې تقديرو په معنی کي که څه هم فرق سته لکن حاصل يې يو دی چي عموم د رسالت د عليه الصلوة والسلام دی و عموم اهل الاديان كلهم ته لنسخ جميع الاديان برسالته عليه الصلوة والسلام، يعني داسي نه ده لکه يهودان او نصارى چي وايي چي محمد ﷺ نبي خاص للعرب، له جابر رض څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وويل چي ماته پنځه شيان خدای ﷻ راکړي دي چي هيڅ نبي ته يې تر ما د مخه نه دي ورکړي (۱) نصرت بالرعب مسيرة شهر (ماته کومک راکړل سوی دی د خدای ﷻ له خوا په ېېره سره يعني چي دښمن کافر زما څخه ېېرېږي د يوې مياشتي پر مسافت.

سوال: كفار مكه چي د مدينې څخه يې يوه مياشت مسافت نه دی په بدر او په

احد او په خندق یا حنین وغیرها چي کفار پر نهایت لږ مسافت تر میاشتي وه، نو که دوی بېرېدای، نو ولي جنګ ته راتله؟

ځواب: و جنګ ته راتلل ددې دلیل نه دی چي ددوی په زړو کي رعب نه ؤ.

درویش وایي: چي ددې ژوندی مثال د افغانستان جنګ دی چي امریکایان او انګرېزان او نور دولتونه ورسره ملګري دي، او بې وزلي او بېچاره او بې عصري وسلو طالبان ورسره په جنګ بخت دي چي تخمیناً یې نهه کاله پوره سوه، نو دا طالبان ددې سرو کفارو څخه نه بېرېږي مګر بیا یې هم و جنګ ته دوام ورکړی دی، او بل ځواب دادی چي امریکایان اوس هم په افغانستان کي مرعوب دي، ولي دوی چي له یوه ځایه بل ځای ته ځي په کاروان ځي، یو یا دوه ټانګه یا نور یو او دوه موټره ددوی سفر نه سي کولای کما دل علیه التجربة الصادقة فافهم.

(۲) جعلت لي الارض مسجدًا (یعني لي ولامتي الی یوم القیامة، یعني مځکه ځای د لمانځه) فاینما رجل ادرکته الصلوة (یعني وخت د لمانځه پر راغلی هوري دي خپل لمونځ وکړي، یعني داسي نه ده لکه یهود او نصاری ؤ چي بې له مخصوص عبادتګاه ددوی لمونځ نه ؤ روا) وطهورًا (یعني پاکه خاوره چي قائم مقام د اوبو ده) في التیمم بها عند عدم الماء (۳) واحلت لي الغنائم ولم یحل لاحد من قبلي یعني د نورو امتو مسلمانانو چي به غنیمت لاست ته راوړی له اسمان څخه به اور نازل سو ټوله به یې وسو دوی ته یې نفع اخستل نه وه روا (۴) واعطیت الشفاعة (ماته راکړل سوی دی شفاعت یعني الشفاعة العظمیٰ (۵) وکان یبعث النبي الی قومه خاصة وبعثت الی الناس عامة، (متفق علیه)

درویش وایي: چي په دې حدیث کي مسجدًا وطهورًا پر یوه حساب دي، نو خواص شپږ نه ګرځي فافهم.

درویش وایي: چي په روایت کي د ابو هریرهؓ داسي راغلي دي فضلت علی الانبیاء بست چي په هغه حدیث کي یې یو (۱) جوامع الکلم راوړی دی (د جوامع الکلم معنی داده چي لفظ قلیل دي معنی یې جزیل ده (۲) نصرت بالرعب (د میاشتي د مسافت قید نسته ورسره) (۳) واحلت لي الغنائم کمامر (۴) وجعلت لي الارض مسجدًا وطهورًا کمامر بدون زیادة فایما رجل آه (۵) وارسلت الی الخلق

كافة (۶) وختم بي النبيون، او يا د كافة معنى پر تقدير د حاليت له ضمير څخه چي ته
به منع كوې خلګ له كفر څخه په دنيا كي او د وقوع في النار كي په ورځ د قيامت.

بَشِيرًا وَّنَذِيرًا وَّلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۲۸﴾

زيرى كونكى مسلمانانو ته په جنت سره، او ويرونكى د كفارو په اورسره، لكن
ډېر خلګ چي كافران دي په دې نه پوهېږي چي ستا بشارت او انذار پر ځاى او حق
دى بلكې دوى ستا خبري پر تعصب او عناد حمل كوي.

پوه سه: چي دا دوه لفظه حال دي له كاف څخه د خطاب، مترادفان دي د كافة
على تقدير كونه حالاً كمامر.

درويش وايي: چي كه څه هم بشارت تر انذار وروسته دي په وجود كي لكن له
سببه د شرف د اهل البشارة چي مؤمنان دي بشيرًا يې دمخه كړى تر نذيرًا، وانما
قلت كه څه هم بشارت آه لانهم قالوا ان التحلية بالحاء المهملة بعد التخلية بالخاء
المعجمة فتدبر.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هٰذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِينَ ﴿۲۹﴾

او وايي كفار د مكې له سببه د نهايت جهل ددوى او د استهزاء په لهجه او د
استبعاد پر معيار، كله به وي دا مبشر به يعني الجنة يا منذر عنه يعني النار، او يا
هذا اشاره و بعيد ته ده يعني يجمع بيننا ربنا ثم يفتح بيننا يعني داده جمع موعود به
كله وي، كه تاسي ياست رشتيا ويونكي، والمخاطب هو الرسول ﷺ والمؤمنون.

پوه سه: چي جزاء د ان كنتم صادقين محذوف ده دل عليه ماقبله يعني فانبؤنا عن وقته.

قُلْ لَّكُمْ مِّيعَادُ يَوْمٍ لَّا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَّلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿۳۰﴾

ته ورته ووايه چي تاسي لره وعده ده يوې ورځي ده (نو ميعاد مصدر ميمي دى)
لاتستأخرون آه جمله صفت د يومًا ده، والمعنى چي تاسي نه وروسته كېږئ تر هغې
ورځي او نه دمخه كېږي، اكثره د مفسرينو وايي چي مراد له دې يوم څخه ورځ د قيامت
ده يعني كه قريب ته اشاره وي په هذا الوعد سره او كه بعيد ته كمامر، او الضحاك رح
وايي چي مراد ځني موت دى لاتقدمون ولاتتأخرون بان يزاد في اجالكم او ينقص آه.

درويش وايي: چي د الضحاك رح پر تقرير يعني چي ميعاد موت ځني مراد سي

اشاره په هذا الوعد کي چي کفارو به ويل نه قريب ته صحيح کيږي او نه بعيد ته الا ان يقال انه قد ورد في الحديث النبوي ﷺ من مات فقد قامت قيامته فتدبر غاية التدبر.

پوه سه: چي قل لکم ميعاد الآية، ځواب د تهديد دی و کافرانو ته مطابق د هغه سره چي دوی به پر طريقه د استهزاء او انکار ويله متى هذا الوعد الآية.

پوښتنه: استخار يعني ځنډول د هغې ورځي خو عقلاً ممکنه ده مثلاً يوم الوعد دی د يکشنبې ورځ وي دوشنبې ته دي وځنډول سي لکنه غير ممکن شرعًا لان القرآن اخبر به ای بعد الاستيخار، والاستقدام غير ممکن عقلاً فلا فائدة في نفي ذالک، ولي چي مثلاً يوم موعود د دوشنبې ورځ وه، نو دوشنبې چي راغله ويک شنبې ته استقدام څرنګه امکان پذير دی، ولي چي يکشنبې خو تېره سوه د زمانې اجزاء خو بيرته نه راګرځي لان جميع ذوی العقول متفق على ان الزمان غير قار الذات؟

ځواب: ذکر د عدم استقدام لپاره مبالغې دی په نفي کي د عدم الاستخيار يعني الاستخيار کالاستقدام الغير الممکن عقلاً في عدم الوقوع فافهم هداک الله تعالى.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن نُّؤْمِنَ بِهَٰذَا الْقُرْآنِ وَلَا بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ

او وويل هغه کسانو چي کفر يې اختيار کړی ؤ يعني مشرکی قريش هرګز موږ ايمان نه راوړو پر دې قرآن يعني النازل على محمد (ﷺ) او نه پر هغو کتابو چي تر قرآن دمخه تېر سوي دي لکه تورات د موسىٰ او انجيل د عيسىٰ ؑ بلکې تولـه هغه کتابو نه چي قائل په بعث بعد الموت سره وي لان المشرکين کانوا منکرين للبعث بعد الموت.

پوه سه: چي دا خبره مشرکانو د مکې هغه وخت وکړه چي عليه الصلوة والسلام هنوز لا هجرت نه ؤ کړی، نو مشرکان د مکې يو استازی ور واستاوه مدينې منورې ته چي د اهل کتاب څخه دي پوښتنه وکړي چي تاسي د محمد (ﷺ) په باره کي څه عقيده لرئ؟ هغو ورته وويل چي هو! دی رسول دی او موږ يې نعت په خپلو کتابو کي ليدلی دی، نو دا خبره چي کافرانو د قريشو واورېدل نو يې وويل لن نؤمن الآية، او بعض مفسران وايي چي مراد د بين يديه قيامت او جنت او اور دی، يعني چي محمد ﷺ وايي چي دا شيان په مخ کي دي زما او ستا.

فائده: هذه الجملة معطوفة على قوله تعالى ويقولون متى هذا الوعد.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ الظّٰلِمُوْنَ

الخطاب الى محمد (ﷺ) او لكل مخاطب قابل للرؤية والمفعول محذوف والتقدير ولو ترى الظالمين "اذ الظالمون" هغه كسان چي ظلم يې كاوه پر خپلو ځانو په انكار سره د بعث بعد الموت.

پوه سه: چي جواب د لو محذوف دى اى لرئيت امرًا فضيًا يقصر العبارة عن بيانه وتصويره.

سوال: د مخه وويل سوه چي مفعول د ترى محذوف دى چي تقدير يې داسي ؤ ولو ترى الظالمين نو په آيت كي په ځاى كي د اسم ظاهر ضمير راوړه، يعني اذهم به مناسب نه واى؟

ځواب: لا ولي چي هغه مفعول خو مقدرؤ او مقدر ته خو ضمير نه سي راجع كېداى.

سوال: لو شرطي خو پر ماضي داخلېږي دلته يې پر مضارع داخل كړى دى حكمت يې څه دى؟

ځواب: اشاره ودې ته ده چي مستقبل په امور كي د خداى ج لكه ماضي دى في تحقق الوقوع قطعًا او يا ددې لپاره مضارع راوړه چي استحضار ددې امر باطل ومخاطب ته وكړي اذ المضارع هـ~ للحال.

مَوْقُوْفُوْنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ الْقَوْلَ

"موقوفون" اى محبوسون، په نېز د خداى ﷻ يعني للحساب واقامة الحجة يعني يو له بله خبري سره كوي او بحث او سوال و جواب سره وايي.

پوه سه: چي دا جمله حال ده له ضمير څخه د موقوفون، او يا خبر بعد الخبر ده الظالمون، والتقدير اذ الظالمون موقوفون ويرجع بعضهم آه.

يَقُوْلُ الَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا

دا جمله بيان دى د يرجع بعضهم آه، او مراد د الذين استضعفوا څخه تابعان دي، او د الذين استكبروا څخه رئيسان د كافرانو دي، يعني وبه وايي تابعان وهغو كسانو ته چي متكبران ددوى وه يعني رئيسان.

لَوْلَآ اَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِيْنَ ﴿٣١﴾

كه تاسي نه واى چي موږ مو له ايمان راوړلو څخه بالله ورسوله منع كولو، نو هر آئينه موږ به واى ايمان به مو پر خداى او رسول راوړى واى، مطلب دادى چي تاسي موږ په دې عذاب كي د ورځي د قيامت واقع كړو.

قَالَ الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا لِلَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْٓا اَنَحْنُ صَدَدْنٰكُمْ

وه به وايي هغه كسان چي متكبران وه و مستضعفينو ته يعني په جواب كي د اتباع، آيا موږ منع كړي واست تاسي، والاستفهام للانكار يعني موږ خو تاسي نه واست منع كړي.

عَنِ الْهُدٰى بَعْدَ اِذْ جَآءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُّجْرِمِيْنَ ﴿٣٢﴾

له هدايت او له قبول څخه د اسلام وروسته تر دې چي دعوت د دين د اسلام او د توحيد تاسي ته راغلى په دعوت د نبي او قرآن، بلكې تاسي په خپله مجرم ياست چي تقليد زموږ مو مختاره كړى بېله دليله، او متابعت د رسول مؤيد بالمعجزات مو پرېښو.

قانون: همزه د استفهام چي پر اسم داخله سي مثل انا قلت هذا معنى يې داده چي دا خبره خو ما نه ده كړې بلكې دا بل چا كړې وه، وفي الآية حيث دخل همزة الاستفهام الانكاري على ضمير نحن هم هغه قانون جاري دى يعني منع له هدٰى څخه ستاسي خو موږ نه ده كړې بلكې تاسي په خپل اختيار كړې ده كما قال الله تعالى بل كنتم مجرمين فافهم.

وَقَالَ الَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا بَلْ مَكْرُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ

او وه به وايي هغه كسان چي مستضعفين وه (يعني د رد لپاره د جواب سابق د مستكبرينو انحن الى قوله بل كنتم مجرمين) و مستكبرينو ته، يعني وه به وايي اتباع و رؤساء متبوعينو ته، ومعنى د قول د اتباع داده چي موږ صد له هدى څخه په خپل خوښه نه دى كړى "بل مكر آه" بلكې موږ صد چي كړى دى ستاسي د مكر په سبب ليلاً ونهارًا.

درويش وايي: چي اصل فاعل د مصدر چي مكر دى او مفعول د هغه متروك دى

او اضافت د مصدر و ظرف ته سوی ده مجازًا و اصل الکلام ای مکرکم ایانا في اللیل والنهار چي تاسي به زموږ سره مکر کاوه د شپې او د ورځي چي خبردار چي ایمان رانه وړئ او د رسول خبره ونه منئ، فائده د ذکر د لیل او نهار داده چي تاسي رئیسانو به علی الاستمرار صد زموږ کاوه له قبول څخه د هدایت او د ایمان.

درویش وایي: چي مظهري په نقل له غیر څخه داسي وایي: وقیل عنوا بمکر اللیل والنهار طول السلامة وطول الامل فهما صدنا انتهی، وهذا لیس بشئ اذ السباق (بالباء الموحدة) والسیاق (بالیاء التحتانیة) بین الاتباع والمتبوعین وفیما نقل تسلیم للتابعین ان صددنا عن الهدی لیس منکم ایها المتبوعین بل باغترارنا بطول السلامة وطول الامل فتدبر.

إِذْ تَأْمُرُونَنَآ أَن نَّكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُۥٓ أَندَادًا ۚ

اذ بدل دی من اللیل والنهار چي تاسي به موږ امر کولو په دې سره چي موږ کفر وکړو په خدای ج سره یعني په توحید د خدای ج، او موږ وګرځوو خدای ج لره امثال په عبادت کي، چي بتان دي.

وَأَسَرُّوا۟ ٱلنَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ۚ

او دواړو ډلو اتباع او متبوعینو پټه ساتل پښېماني پر ضلال او اضلال او هري ډلي خپل پښېماني پټه ساتل له بلې ډلې څخه له جهته د پېغور د بلي ډلي له خوا څخه.

وَجَعَلْنَا ٱلْأَغْلَٰلَ فِىٓ أَعْنَاقِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ

"وجعلنا" عطف دی د رؤا العذاب او تعبیر په ماضي مع هذا الامر في المستقبل یعني یوم القیامة لتحقق وقوعها حتمًا کما مر في امثاله.

پوه سه: چي اغلال جمع د غُل ده بضم الغین المعجمة وهو الطوق من الحدید.

ترجمه: موږ ګرځولي دي طوقونه په غاړو کي د هغه کسانو چي په دنیا کي یې کفر مختاره کړی ؤ.

سوال: في اعناقهم چي ویل سوي وای اخصر به نه وای لسبق المرجع؟

ځواب: هو! لکن په اظهار کي اعلان د ذم ددوی دی، او بل اشاره و سبب ته د جعل الاغلال في اعناقهم ده.

فائده: دا جعل الاغلال في اعناقهم ددې لپاره دی چې په دغه طوق کې بيا ځنځير د اوسپنې بند کړي او کافر لکه سپی په هغه ځنځير اور ته کشوي.

هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾

الاستفهام انکاري، يعني جزاء نه ورکړل کېږي مګر (بحذف المضاف بعد حرف الاستفهام ای الا جزاء ما کانوا يعملون ای في الدنيا).

درويش وايي: چې قهستاني رحمه الله وايي چې غل طوق دی د اوسپنې چې د سړي لاس تر زنه ورلاندي کړي وروسته دغه طوق پر لاس سربېره وروتړي تاچې دا سړی سر هم نسي ښورولای، وهو معتاد في الظلمة في قديم الزمان في الدنيا.

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ

موږ نه دی استولی په يو وطن کي (يعني له قريه څخه مراد متعارفه معنی نه د يعني مقابل البلد بلکې مطلق ځای د اقامت د خلګو که بلد وي او که قريه متعارفه وي) ''من نذير'' يو بېرونکی د خلګو له عذاب څخه د خدای ج که ايمان را نه وړي، کلمه د من زائده ده لپاره د استغراق د نفي، روح المعاني وايي چې دا آيت لپاره د تسلي د عليه الصلوة والسلام دی چې ده ته د قوم قريشو له خوا خصوصًا المترفين منهم ډېر ازار ورسېدی، وحاصل التسلية چې ازار د رسولانو د مترفينو د خوا څخه عادت قديمه دی، وقالوا البلية اذا عمت هانت، په پښتو کي وايي د عالمه سره غم نه دی غم، ابن المنذر او ابن ابی حاتم په سند صحيح سره له ابی رزين رضی الله عنه څخه روايت کړی دی چې په مکه مکرمه کي دوه کسه وه چې په تجارت سره شريکان وه، هغه يو په مکه کي پاته سو او هغه بل شام ته ولاړی، په دې شپو او ورځو کي رسول الله صلی الله علیه وسلم ته نبوت ورکړل سو، نو مکې وال شريک و شامي شريک ته دا حال د نبوت د عليه الصلوة والسلام ورواستاوه، شامي شريک ورته نوشته کړه چې د دغه مدعي النبوة متابعت چا کړی هم دی او که څرنګه، مکې وال ورته نوشته کړه چې چا يې متابعت نه دی کړی مګر يو څو ارزال يعني خوارانو مسکينانو خلګو يې متابعت کړی دی، د قريشو څخه يې هيڅ چا متابعت نه دی کړی، نو شامي تجارت په شام کي متوقف کړی او د مکې پر خوا راستون سو، نو مکې ته چې راورسېدی د مکې

وال سره يې وليدل او ورته وه يې ويل چي دغه مدعي النبوة ته ما ورولہ چي زه يې وويـنم، دا شامي شريک بعض كتابونه ويلي وه، نو عليه الصلوة والسلام ته ورغلی او ورته وه يې ويل چي ته خلک و څه شي ته رابولې؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل الى كذا وكذا (يعني مثلاً الى التوحيد والى عقيدة بعث بعد الموت الى غير ذالک) نو سړي ورته وويل اشهد انک رسول الله، عليه الصلوة والسلام ورته وويل: ما علمک بذالک؟ هغه ورته وويل لم يبعث نبي الا اتبعه رزالة الناس ومساكينهم وما ارسلنا في قرية من نذير كما مر تفسيره.

اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوْهَآ

دا جمله حال ده په تقدير د "قد" له "نذير" څخه، كما هو القانون النحوي في الماضي الواقع حالاً يعني الا وقد قال مترفوها، يعني متنعمين او شتمني والا د هغې قريې، وجه د قول مترفوا د قريې داده چي د مترفين حال يعني غنی ددوی باعث پر تكذيب د رسول ده يعني في الاغلب للتكبر والمفاخرة بزخارف الدنيا والانهماک في الشهوات والاستهانة بالفقراء التابعين للرسول لكه چي وروسته آيت دلالت پر كوي.

نكته: فقير د في الاغلب قيد ددې لپاره ووايه چي په مكه كي ابوبكر الصديق رضی الله عنه د شتمنو خلكو څخه د مكې ؤ، راويان وايي چي ده په هغه وخت كي څلوېښت زره (۴۰۰۰۰) درهمه درلوده، چي د هغه ډېره لويه سرمايه د تجارت وه، لكن ده بې طلبه د معجزې د عليه الصلوة والسلام او بې چون و چرا وويل: اشهد ان لا اله الا الله وان محمداً رسول الله، ځكه يې د صديق اكبر نوم په ټوله امت محمدي كي وګاټه.

اِنَّا بِمَآ اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كٰفِرُوْنَ ﴿۳۴﴾

موږ په هغه شي چي تاسي په راستول سوي ياست په هغه (يعني على زعمكم) كافران يو يعني منكران يو.

پوه سه: چي روح البيان او مظهري په دې ځای كي يو نهايت مجمله خبره كړې ده يعني من مقابلة الجمع بالجمع، ددې خبري توضيح داده چي جمع اول الرسل دی المدلول عليه بقوله تعالى بما ارسلتم، والجمع الثاني كافرون ده يعني فقد كفر كل مترف برسوله وخاطبه بمثل ما في الآية يعني (بما ارسلتم الآية)

وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿۳۵﴾

دوی وویل موږ ډېر یو از روی مال و اولاد تر تاسي "قالوا" الضمير راجع الى المترفين، والمفضل عليه محذوف يعني منكم ايها الرسل "وما نحن بمعذبين" يعني في القيامة لکه تاسي چي موږ به بېروئ، یا له دې سببه موږ معذبين نه یو چي قيامت بعث بعد الموت نسته كما هو عقيدتهم، او یا له دې سببه چي موږ پر خدای ج ګران یو، نو که قيامت وي هم على الفرض والتقدير، نو خدای ج زموږ سپکاوی په دوږخ سره نه کوي كما في الدنيا.

فائده: اموالاً و اولاداً تمييز د نسبت څخه د اکثر ونحن ته، حاصل د دوی د کلام دادی که نبوت امکان پذير وي نو موږ تر تاسي اولی یو په دغه منصب سره په دلیل د دې چي موږ پر خدای ج ګران یو او د خدای ج دوستان یو، ولي موږ ته یې اموال او اولاد په کثرت راکړي دي نه تاسي ته ایها الرسل.

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ

ووایه یا محمد (ﷺ) په رد کي د دې ګمان او قیاس د دوی، چي رب زما ورکوي رزق یعني په کثرت سره و هغه چا ته چي اراده یې سي (لپاره د امتحان د بنده چي شکر یې وایي او که نه) "ويقدر" ضمير د يقدر و رزق ته راجع دی، يعني تنګوي رزق و من يشاء ته ابتلاءً لصبره على الرزق الضيق.

درویش وايي: چي حاصل د رد د کافرانو د قول او زعم دادی چي فراخي د رزق په دنيا کي دليل د تکريم عند الله نه ده، او نه هم ضيق الرزق په دنيا کي علامه د توهين او سپکاوي ده په نېزد د خدای ج لان الدنيا دار الابتلاء لا دار الجزاء، نو څکه احوال او صفات د خلګو په دنيا کي مختلف دي فمنهم مؤمن ومنهم كافر ومنهم عالم ومنهم جاهل الى غير ذالک ... بيت:

بر فلک برتر بود اسرار او .... شئًا لله شئًا لله کار او

وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۳۶﴾

لکن اکثره خلک يعني کفار په حکمت د خدای ﷻ په توسيع کي د رزق پر بعض کسانو او په تضييق کي پر بعض کسانو نه پوهېږي چي حکمت ابتلاء د رب

العزت ده، بلكې ددوی دا زعم فاسد دی چي كثرة الاولاد و الاموال علامه د كرامت عندالله ده وبالعكس قلة المال والمنال والاولاد دليل د اهانت دی عند الله، په حديث شريف كي راغلي دي الدنيا عرض حاضر يأكل منها البر والفاجر والآخرة وعد صادق يحكم فيها ملك قاهر .... بيت:

اديم زمين سفره عام اوست .... بدين خوان يغما چه دشمن چه دوست
نفس را بدخونباز ونعمت دنيا مكن .... آب ونان سير كامل ميكند مزدور را

وَمَآ أَمْوَالُكُمْ وَلَآ أَوْلَادُكُم بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰٓ

پوه سه: چي دا كلام مستأنف دی له جانبه څخه د خدای ﷻ لپاره د تحقيق د حق مبالغةً في رد قول الكفرة ونحن اكثر اموالاً و اولادًا، ای ما جماعت اموالكم و اولادكم ايها الناس "بالتي" تا د التي په تاويل د اموالكم و اولادكم په جماعت سره كما اشرنا اليه، نحات وايي چي جمع مكسر چي دلته اموالكم واولادكم ده كه عقلاء وي او كه د غير عقلاوي سره برابر دي په حكم كي د تانيث بتاويل الجماعة، او بعض مفسرين وايي چي موصوف د التي الخصله دی ای بالخصلة التي "تقربكم عندنا زلفٰى" چي تاسي دي په نېز زموږ په نزدې والي.

پوه سه: چي زلفٰى منصوب دی تقديرًا يعني مفعول مطلق دی د تقربكم، الزلفٰى والزلفة والقربٰى والقربة بمعنى واحد.

سوال: تقربكم خو له بابه د تفعيل دی، او زلفٰى مصدر مجرد دی، نو څرنګه يې انبتكم مفعول مطلق كېدای سي؟

ځواب: نحات د بصرې دا روا بولي نحو: انبتكم من الارض نباتًا، او اهل كوفه نحات وايي: چي وروسته تر فعل مزيد فعل مجرد محذوف، نو دا مجرد مصدر د فعل محذوف مفعول مطلق دی، والتقدير تقربكم فقربكم زلفٰى، او اخفش رح وايي چي زلفٰى اسم مصدر دی كانه قال بالتي تقربكم عندنا تقريبًا فافهم.

إِلَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا

مګر نه هغه څوک چي ايمان يې راوړی وي او عمل صالح يې هم کړي وي.

پوه سه: چي ظاهره داده چي دا استثناء منقطع ده يعني لكن من آمن وعمل صالحًا

يعني فايمانه وعمله يقربه عني، كذا قال ابن عباس رضي الله عنه، او دا هم ممكنه ده چي استثناء دي متصل وي له مفعول څخه د يقربكم، والمعنى ان الاموال والاولاد لايقرب الى الله احد الا المؤمن الصالح يعني ينفق ماله في سبيل الله ويعلم اولاده الخير او باعثه كوي يې پر صلاح، او دا هم احتمال راوړل سوی دی چي استثناء دي متصله وي د اموالكم او اولادكم څخه بحذف المضاف ومن آمن ته، والتقدير الا اولاد من آمن واولاده فانها تقربه الى الله، ولي چي غالبًا چي مؤمن صالح به مال په لار كي د خير صرفوي او اولاد به پر خير باعثه كوي، او دغه اموال او اولاد به دی و خدای ج ته نژدې كړي.

فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ جَزَاءُ الضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ فِي الْغُرُفَاتِ آمِنُونَ ﴿٣٧﴾

پوه سه: چي كلمه د فاء لپاره د ترتب پر ماقبل او لفظ د اولئک مبتداء ده جزاء په رفع سره يې خبر دی، مضاف و ضعف ته دی من قبيل اضافة المصدر الى المفعول او كلمه د با په بما عملوا كي سببيه ده او كلمه د ما يا مصدريه يا موصوله ده، والحاصل ان الله يضعف جزاء حسناتهم فيجزون بالحسنة الواحدة عشرًا بالغًا الى سبعمائة الى ما شاء الله، وذالک التفاوت بحسب تفاوت الاخلاص في العمل والوقت والمحل وغيرها من موجبات الزيادة على العشرة فتدبر "وهم في الغرفت آمنون" او دوی به په لوړو درجو كي د جنت په امن او سېږي.

پوه سه: چي حمزه رح له قراء سبعهؤ څخه غرفة مفرد وايي بارادة الجنس يشمل الواحد والكثير، او نور قاريان يې په جمع سره وايي، وهذه القرئة واضح والغرف المنازل الرفيعة من الجنة جمع د غرفة ده چي په عربي يې البيت فوق البيت بولي او په پښتو يې بالا خانه بولي.

فائده: د آمنون پراخه لمن ده اى من جميع الآفات كالموت والهرم والمرض والعدو والخوف والحزن والجوع والعطش الى غير ذالک.

درويش وايي: چي پښتانه وايي چي دنيا يو خوب او خيال دی، دا يوه ډېره زيبا او په زړه پوري خبره د اولياء الله ده، ابراهيم بن ادهم رح يو سړي ته وويل چي يو درهم په خوب كي ستا خوښ دی او كه يو دينار په ويښه؟ (درهم د سپينو زرو روپي ده او دينار د سرو زرو روپي) هغه سړي ورته وويل چي دينار مي خوښ دی په ويښه، ابراهيم رح

ورته وويل كذبت، ولي چي دا دنيا نعمتونه او جاه و جلال لكه درهم چي څوک په خوب كي خوبښ لري په دې معنى چي د خوب په حالت كي كه څه هم سړى په درهم خوشاله وي لكن چونكه خوب خو دوام نه لري چي راويښ سي درهم نه وي، او هغه شى چي ته محبت ورسره لرې په دينا كي يعني من طاعات الله واذكار وغير ذالک چي په آخرت كي ثواب وركول كېږي چي د آخرت ژوند حيات حقيقي او دائم دى لكه په ويښه دينار دى، فافهم هداک الله تعالى، ددې حكايت مطابق يو د پښتو شاعر وايي:

په تصور مي څان باچا كړى .... سر مي راپورته كړى ملنګ د دنيا ومه

وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى ٱلْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾

او هغه څوک چي كوشش كوي په ابطال د آياتو زموږ (بحذف المضاف يعني لفظ ابطال) يعني چي دوى زما عجز فرض كړي چي عذاب به نه كړي را، هم دغه كسان په عذاب كي به حاضر كړل سي يعني عذاب النار في يوم القيامة ويحتمل عذاب الدنيا كالمشركين في يوم بدر.

پوه سه: چي له آيتو څخه آيات قرآنيه مراد دي او كوشش كونكى په ابطال كي كي ټوله كفرة فجرة دي من المشركين واليهود والنصارى وغير هؤلاء.

قُلْ إِنَّ رَبِّى يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ لَهُۥ

ته ووايه يا محمد (ﷺ) و كافرانو ته د مكې بلكې عمومًا خلګو ته چي رب زما فراخه كوي رزق و هغه چا ته چي دده اراده وي د بندګانو څخه دده او تنګوي رزق و من يشاء ته، نو ضمير د له راجع دى و من يشاء ته.

پوښتنه: دا آيت خو دمخه قريبًا ذكر سو نو دا اوس ذكر به يې تكرار نه وي؟

ځواب: مظهري رح ددې پوښتنې په ځواب كي وايي چي دا آيت د توسيع او د تنګى نسبت و شخص واحد ته دى په دوه وخته وما سبق في شخصين فلا تكرار انتهى، او روح البيان هم بعينه دغه ځواب راوړى دى او روح المعاني هم دغه ځواب خو راوړى دى.

درويش وايي: چي پر دغه توجيه د عدم تكرار څه قرينه ده چي په دې آيت كي توسيع او تضييق مراد دى نظر و شخص واحد ته په دوه وخته كي او په آيت سابق كي نظر وه دوه شخص ته مراد ده؟

والجواب: قرينه يې داده چي په آيت کي ''له'' چي راجع و من ته دی او په سابق آيت کي ''له'' نه دی راوړی، نو دا وفهمېدل چي په سابق آيت کي توسيع او تضييق وه يو من ته نه دی او د 'له' چي ضمير راوړی راجع و من مذکور سابقًا ته دی دا ښکار کوي چي توسيع او تضييق نسبت و يوه من ته دي ولا يتصور ذالک الا في وقتين فافهم وتدبر غاية التدبير.

فقير وايي: چي د عدم تکرار وجه السيد محمود الآلوسيؒ ډېره په زړه پوري راوړې ده، حيث قال في تفسير الآيت الثانية اى يوسعه سبحانه عليه تارةً ويضيقه عليه اخرى فلا تخشوا الفقر (اى المؤمنون) وانفقوا في سبيل الله وتقربوا اليهؐ باموالكم وانفسكم فمساق الآية للوعظ للمؤمنين والحث على التقرب اليه تعالى بالانفاق بخلاف مساق نظيرها المتقدم فانه للرد على الكفرة فلا تكرار اذًا.

درويش وايي: چي حاسد چي فقط کتاب فروش وي دی په دقيق عبارت څه پوهېږي، اخير دا نعره وکړي چي عبيدالله سارق دی، ومن غاية جهله لايفرق بين النقل والسرقة ولا يعلم ان مبنى الدين المبين على النقل من لدن رسول اللهﷺ الى الوقت الحاضر، وايضًا كتب التفاسير والفقه بل كتب جميع العلوم مملوة من النقل.

وَمَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهٗ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ۝۳۹

هغه شی چي تاسي يې نفقه کړئ يعني في سبيل الله كالجهاد، ولو شيًا قليلاً، خدایؐ خلف او عوض ورکوي يا ژر يعني په دې دنيا کي كالغنيمة او يا يې ذخيره ګرځوي د قيامت د ورځي لپاره، والحاصل فما لكم لاتنفعون اموالكم في سبيل الله.

پوه سه: چي کلمه د ما شرطيه ده په محل کي د نصب ده او من شيئ بيان دی، او جواب د شرط يې ''فهو آه'' دی، او تقديم د مسند اليه يعني ''فهو'' پر مسند فعلي يعنی ''يخلفه'' لپاره د حصر دی او تاكيد كما تقرر في كتب النحو.

خدایؐ بهترين د رزق ورکونکو دی، ولي انسانان که و چاته رزق ورکوي هغه صرف او صرف واسطه دي په رسولو کي د رزق د خدایﷻ و خلکو ته، واطلاق الرازق على غيره تعالى انما هو بالمجاز والرازق الحقيقي هو اللهﷻ.

سوال: پر دې تقدير خو په لفظ کي د الرازقين جمع په منځ کي د حقيقت او مجاز لازمېږي، وقد منعه الاصوليون جميعًا؟

ځواب: په الرازقين كي مراد عموم مجاز دی يعني مراد معنی مجازي عامه للحقيقة والمجاز السابق يعني الموصليين للنفع، فتدبر.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ أَهَٰٓؤُلَآءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾

او هغه ورځ چي حشر سي دوی ټوله يعني المتبوعين والتابعين، وبعبارة اخرىٰ المستكبرين والضعفاء.

پوه سه: چي يوم منصوب دی په اذكر مقدر سره، او ضمير د يحشرهم راجع و خدای ﷻ ته دی "ثم يقول" ای الرب تبارک وتعالی، عطف دی پر يحشرهم چي صيغه د غائب وه كماهو قرائة اكثر القراء، او بعض قراءيې په نون سره وايي يعني نقول "للملائكة" و ملائكو ته يعني دا هغه كافران دي چي عبادت د ملكو به يې كاوه او دا به يې هم ويل چي ملائكه بنات الله دي؟ "اياكم كانوا يعبدون" ستاسي دوی وه چي عبادت يې كاوه يعني په دنيا كي.

پوښتنه: د ملكو څخه ددې سوال څه فائده ده، ولي خدای ج ته خو په علم ازلي دا معلومه وه چي ملائكه ددوی په عبادت نه وې راضي؟

ځواب: دا سوال د عابدانو څخه د ملكو د ذليل كېدو لپاره دی، او سرزنش د هغو دی او عابدان د ملكو نا اميده كول دي له شفاعت څخه د ملكو لكه دوی چي به دا زعم كاوه.

پوښتنه: مشركانو خو بعض د لمر او د سپوږمۍ عبادت كاوه، او بعضو د مطلق ستورو عبادت كاوه او بعضو د بتانو عبادت، نو تخصيص د ملكو د څه حكمت لپاره وكړل سو؟

ځواب: تخصيص د ملكو يو ددې لپاره دی چي ملائكه اشرف د معبوداتو د مشركانو دي، او بله وجه يې داده چي ملائكه قابل د سوال او ځواب دي كما سيئاتي بخلاف سائر معبودات المشركين كما ذكرنا هغه خو قابل د سوال او جواب نه دي، او بله وجه يې داده چي اصل او مبدء د ټولو عباداتو د مشركانو عبادت د ملكو دی.

قَالُوا۟ سُبْحَٰنَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِم ۖ

وويل ملكو پاكي ده تا لره (سبحان مصدر د افعل محذوف دی ای ننزهک

تنزيها (كماهو معنی د سبحانك تسبيحًا ده) عن الشرك والشريك) ته يا الله زموږ ولي او دوست يې نه دوی يعني مشركان، يعني لا موالات بيننا وبينهم، ددې ويلو څخه د ملكو غرض دا ؤ چي موږ په عبادت ددوی راضي نه ؤ لانا نعلم ان معبودنا انت بلا شريك فكيف نرضٰی بجعل المشركين ايانا شريكًا لك.

بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ ۖ أَكْثَرُهُم بِهِم مُّؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾

بلكې دوی عبادت د شيطانانو كاوه، يعني شيطانانو و دوی ته عبادت كول د ملكو ښائسته كړی ؤ، او دا به يې دوی ته وسوسه وراچول چي كه تاسي عبادت د ملكو وكړئ دوی به ستاسي شفاعت وكړي و خدای ج ته، او بعض مفسران په نقل د مظهري وايي چي شيطانانو به دوی ته ځانونه متمثل ښكاره كړي وه او دوی ته به يې ويل يعني په خيال كي به يې دا وراچول چي موږ ملكي يو فيعبدنهم، نو پر دې تقدير عبارت د شيطانانو علی الحقيقة دی "اكثرهم بهم مؤمنون" ای اكثر الناس چي مشركان دي پر جن به يې ايمان ؤ.

فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَّفْعًا وَلَا ضَرًّا

نو نن ورځ يعني په ورځ د قيامت مالك نه دي بعض خلك من الملائكة والجن والانس نور بعضو لره نفع نسي رسولای يعني يا دي ثواب وركړي يا دې شفاعت وكړي او نه ضرر ور رسولای سي او نه عذاب وركولای سي، كريمه: لمن الملك اليوم لله الواحد القهار.

وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿٤٢﴾

او موږ به ووايو هغه كسانو ته يعني مشركينو ته چي ظلم يې كړی ؤ په دنيا كي يعني چي عبادت چي حق د خدای ج ؤ بې ځايه يې كړی ؤ چي بتان وه وغيرها كما هو معنی الظلم، نو تاسي برداشتوئ عذاب د اور يعني په جهنم كي هسي اور چي تاسي يې تكذيب كاوه يعني في الدنيا.

پوه سه: چي جمله د نقول عطف ده پر لايملك.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ

او هغه وخت چي تلاوت وکړل سي پر دوی يعني مشرکين د اهل مکه آياتونه زموږ يعني آيات القرآن العزيز "بينات" چي واضحات الدلالات دي پر خپلو معانيو، يعني دا تلاوت د آيات د قرآن پر ژبه د رسول کريم ﷺ وي.

قَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَن يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُكُمْ

دوی وايي نه دی (اشاره و عليه الصلوة والسلام ته کوي) يعني محمد ﷺ مګر يو سړی دی چي تاسي منع کوي د هغو خدايانو څه چي ستاسي آباء يې عبادت کاوه، مراد څني بتان دي.

وَقَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِلَّآ إِفْكٌ مُّفْتَرًى

او دوی وايي يعني د قرآن په باره کي نه دی دا قرآن مګر درواغ دی يعني د واقع سره برابر نه دی چي عليه الصلوة والسلام په درواغو په خدای پوري تړلی دی، يعني دی وايي چي دا د خدای کلام دی او د خدای کلام هم نه دی.

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٣﴾

او وايي دغه کسان چي کافران دي يعني کفار مکة و هغه حق ته (چي مراد څني امر د نبوت د عليه الصلوة والسلام يا مراد دين د اسلام دی يا قرآن دی) هغه وخت چي دوی ته راغلی (يعني په اول وهلت کي د راتګ بېله فکر او غور کولو) نه دی دا مګر نه دی ښکاره سحر يعنون چي سحريت يې ظاهر هم دی.

پوه سه: چي اول حکم ددوی يعني الا افک په اعتبار د معنی د قرآن دی، او دوهم حکم ددوی يعني الا سحر مبين په اعتبار د لفظ او اعجاز د قرآن دی، غرض ددوی دا ؤ چي موږ چي مثل يې نسو جوړولای کريمه: ان كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا فأتوا بسورة من مثله، دا عليه الصلوة والسلام پر موږ سحر وکړی چي له ايتان څخه د مثل د سورة يې موږ عاجزه وګرځولو.

درويش وايي: چي دا ټولي خبري چي يې کولې عنادًا او تکبرًا يې کولې، ولي هغه د دوو مشر عتبة بن ربيعة به ويل ماهو شعر ولا كهانة ولاسحر.

فائده: دا فعل چي خدای جلاله مکرر راوړی یعني قالوا ما هذا، وقال الذين كفروا والتصريح بلفظ الكفر په دې انکار عظیم ددوی پر انکار او تعجیب عظیم دی من كفرهم فتدبر.

وَمَآ اٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ كُتُبٍ يَّدْرُسُوْنَهَا وَمَآ اَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَّذِيْرٍ ﴿٤٤﴾

موږ دوی ته نه دي ورکړي یعني کفار مکې ته یعني داسي کتابونه چي په هغو کتابو کي دي دلیل وي پر صحت ددوی د شرک، چي دوی دي درس کوي، او موږ نه دی استولی دوی ته تر تا دمخه یو بېرونکی یعني چي دوی ته یې دعوت ورکړی وای د توحید او دوی یې بېرولي وای پر ترک د ایمان، والحاصل چي دوی نو د څه درکه دعوی د حقیقت د شرک کوي، او دا قرآن افک مفتری بولي او یا یې سحر بولي او علیه الصلوة والسلام ته نسبت د کذب کوي.

فائده: دا وروسته آیتونه د خدای پاک له خوا تهدید دي کفارو ته د مکې.

وَكَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ

او تکذیب کړی دی تر دوی دمخه امتو د رسولانو چي عاد وه او ثمود وه او قوم ابراهیم وه او قوم لوط وه او اصحاب مدین وه او اصحاب ایکة وه.

پوه سه: چي دا جمله عطف ده علی قال الذين كفروا باندي.

وَمَا بَلَغُوْا مِعْشَارَ مَآ اٰتَيْنٰهُمْ فَكَذَّبُوْا رُسُلِيْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيْرِ ﴿٤٥﴾

او نه وه رسېدلي کفار د مکې و لسمي حصې ته د اما اعطینا الامم الماضية یعني د نعمتو څخه او عدد ته د هغو او طول عمر ته د هغو، دا هر امت چي ذکر سول د خپل خپل رسول تکذیب یې وکړی، نو ما هغه امم تېوله که څه هم تر کفار د مکې بالا وه هلاک کړه، نو څرنګه ؤ زما انکار پر هغو.

فائده: تنوین په نکير کي عوض دی د مضاف اليه څخه ای کیف کان انکاري عليهم بالعقوبة والاهلاک بصغيرهم وكبيرهم.

پوه سه: چي د کیف جواب محذوف دی ای واقع موقعه یعني ما ظلمناهم ولکن كانوا انفسهم يظلمون.

پوه سه: چي دا بيان د اهلاک د امم ماضيهٔ چي دوی تکذيب د خپلو رسولانو وکړی بېرول دي د کفارو د مکې چي تاسي چي تکذيب وکړی د خپل رسول محمد (ﷺ) تاسي ته به هم ورته عذاب د امم ماضيهٔ راسي ... بيت:

پند گير از مصائب ديگران ..... تا نگيرند ديگران زتو پند

سوال: كذب دوه ځايه په دې آيت كي راغلی يعني وكذب الذين آه فكذبوا رسلي آه، نو به تكرار نه وي؟

ځواب: صيغه د تفعيل په اول و كذب الذين لپاره د تكثير ده او په كذبوا كي لپاره د تعديه ورسلي ته والمكذب فيهما واحد، والمعنى انهم اكثروا التكذيب، نو د دوی طبع وګرځېدل حتى چي دلاوره سوه على تكذيب الرسل يعني هر چاته به يې ويل چي درواغ مه واياست چي دا وينا ددوی عادت وګرځېدی حتى رسولانو ته يې هم وويل چي درواغ مه واياست، او بل ځواب دادی چي اول كذبوا مطلق دی يعني مقيد په مفعول پوري نه دی، ولي منزل منزلة اللازم دی، او دويم مقيد په مفعول سره چي رسلي دی، نو دويم كذبوا تفصيل دی د اجمال د اول كذبوا، نو ځكه يې عطف بالفاء پر وكړی، او مصنف د بحر المواج وايي چي ضمير د فكذبوا رسلي راجع دی د كفارو ته د مكې، عطف دی پر ما بلغوا، فلا تكرار ايضًا ولي د دمخه د وكذب الذين من قبلهم څخه خو كفار د امم ماضيهٔ مراد وه فافهم.

قُلْ إِنَّمَآ أَعِظُكُم بِوَاحِدَةٍ ۖ أَن تَقُومُوا لِلَّهِ

ووايه يا محمد (ﷺ) و كفارو ته مكې، زه و تاسي ته وعظ او نصيحت كوم "بواحدة" اى بخصلة واحدة يعني په يوه خوی سره چي هغه مادل عليه قوله "ان تقوموا لله".

پوه سه: چي مراد له قيام څخه متعارف معنا نه ده يعني ضد الجلوس والرقود بلكې مراد ځني قصد مصمم دی په يو كار كي او قصد كول دي و هغه كار ته كما في قوله تعالى: ان تقوموا لليتامىٰ بالقسط، ومعنى "لله" داده چي دا نتصاب ستاسي به خاصةً لله وي او تعصب او عناد او تقليد الاباء به نه وي.

مَثْنٰى وَفُرَادٰى ثُمَّ تَتَفَكَّرُوْا قف

يعني دوه دوه يا يو يو (ولي چي اذدحام وي خاطر او فکر مشوش ګرځي، دا دوه لفظه حال دي له فاعل څخه د تقوموا) وروسته بنه غور او فکر وکړئ په حال کي د محمد ﷺ يعني له ابتداء څخه د بلوغ الی وقت دعوی النبوة، يعني چي دی ليونی ؤ يا ساحر ؤ يا شاعر ؤ يا کاهن ؤ، بلکې قريشو به محمد ﷺ امين مکة باله، دا جمله عطف ده پر تقوموا.

الاعراب: ان تقوموا په تأويل د مصدر يا مجرور محلاً دی بدل دی د واحدة څخه يا يې عطف بيان دی د واحدة يا مرفوع محلاً ده په حذف د هو چي مبتداء ده او يا منصوب محلاً ده په تقدير د اعني چي فعل او فاعل دي.

مَا بِصَاحِبِكُمْ مِّنْ جِنَّةٍ ط

نسته په صاحب کي ستاسي، يعني نفسه المبارکة ﷺ هيڅ نوع د جنون، کلمه د من لپاره د استغراق د نفي دی.

پوه سه: چي دا جمله استيناف دی مسوق له جانبه څخه د خدای ج لپاره د تنبيه پر فائده د فکر او د نظر او تأمل، حاصل ددې استيناف دادی چي داسي لويه دعوٰی کول يعني الرسالة من الله چي تر دې دعوٰی لاندي ملک الدنيا والآخرة ده يا به مجنون کوي چي هغه په رسوايي سره باک نه کوي چي څوک مطالبه د برهان ځني وکړي وظهور عجزه، او يا به يې هغه سړی کوي چي مؤيد من عند الله او په نبوت سره بنائسته وي او که څوک دليل او برهان ځني وغواړي دی ډاډه وي چي د فضيحة سره نه مخامخ کيږم، او کفارو ته د مکې دا معلومه وه چي انه عليه السلام کما مر ارجح الناس عقلاً واصدقهم قولاً واذکاهم نفسًا وافضلهم علمًا واحسنهم اخلاقًا وعلمًا، او ټوله کمالات بشريه په ده کي موجود دي: ... ع:

آنچه خوبان همه دارند تو تنها داری

نو بايد چي مکې وال يې تصديق د نبوت وکړي او سره د مذکوره حالاتو ظاهرونکی دی د معجزاتو باهراتو هم دی.

نکته: تعبير يې د عليه الصلوة والسلام په صاحب سره وکړی، ددې لپاره چي ده

مبارک حالات تر نورو خلګو تاسي مکې والو ته ښه معلوم دي، لانه نشاء بين اظهركم كمامر سابقًا، او بل دليل د صحت د دعوىٰ د نبوت دادى چي دومره لويه دعوه چي څوک کوي يا به يې لپاره د جلب د نفع کوي، هغه په عليه الصلوة والسلام کي نسته، حيث يقول كريمه: ماسألتكم من اجر فهو لكم، او يا به يې دفع د ضرر کوي هغه خو هم په دې دعوه کي متصور نه دى، ولي چي په دې دعوىٰ کي عداوت د قوم اهل مکه بلکې د ټوله عرب بلکې د ټولې دنيا والو موجود دى، نتيجه داده چي دعوىٰ نفع يا دفع د ضرر في غير هذه الدنيا متوقع ده، نو اصل غرض دده هغه ده.

إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُم بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾

نه دى دى (عليه السلام) مګر بېرونکى تاسي لره چي شرک مو مذهب ګرځولى دى له حضور څخه د عذاب سخت، يعني كه له شرک څخه بېزاره نه سئ او توحيد ته غاړه نه كښېږدئ، چي مراد له عذاب شديد څخه عذاب دى په ورځ کي د قيامت چي ستاسي په مخ کي دى، له ابن عباس رض څخه روايت چي دا آيت چي نازل سو "وانذر عشيرتک الاقربين" نو عليه الصلوة والسلام سهار وختي د صفا و غره ته وختى نو يې نعره وكړه يا بني مهر يا بني عدي (الى غير ذالک) و کوچني کوچني قبائيلو ته د قريشو حتى چي د ټولو قبائلو يو سړى يا دوه راغله چي سره جمع سوه، نو رسول الله ﷺ ورته وويل چي تاسي راته ووایاست چي كه زه خبر دركړم چي ددې خوا څخه يو لښكر را روان دى چي ستاسي د غارت اراده لري يعني حمله وکړي، تاسي يې زما سره منئ، ټولو ورته وويل ما جربنا عليک الا صدقًا (موږ نه دى تجربه کړى پر تا باندي مګر رشتيا، يعني نو دا خبره ستا منو) نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل فاني نذير لكم من بين يدي عذاب شديد، فقال ابو لهب تبًا لک سائر اليوم (هلاک دي وي تا لره ټوله عمر) الهذا جمعتنا فانزل تبت يدا ابى لهب الى اخير السورة، بخاري.

قُلْ مَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ

هغه چي زه سوال وكړم له تاسي څخه د مزدورى (يعني پر تبليغ د رسالت) په هغه کي ستاسي غرض دادى چي لا اسئلكم شيئًا، لكه يو سړى چي بل چاته ووايي "ان اعطيتني شيئًا فخذه، وانت تعلم انه لا يعطيک شيئًا" نو پر دې تقدير كلمه د

ما شرطيه ده مفعول د سألتكم ده، وهذا التقدير مروي عن قتادةؒ، او بعض مفسرين وايي چي كلمه د ما موصوله ده او عائد يې محذوف دى او كلمه د من بيان د شي او فهو لكم خبر دى د ما موصوله، پر خبر يې فاء داخله كړه لتضمن كلمة ما للشرط والتقدير على هذا التقرير اى الذي (معنى د ما موصوله ده) سألتموه (دا ضمير عائد محذوف دى) فهو لكم اى ثمرته تعود اليكم، نو دا و هغه آيت ته اشاره ده لا اسئلكم عليه اجرًا الا المودة في القربٰى، نو د فهو لكم معنى داده چي قربٰى زما قربٰى ستاسي ده، قال ابن عباسؓ.

إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾

نه دى زما اجر او ثواب په تبليغ كي د رسالت مگر پر خداى ﷻ، يعني في غير هذه الدنيا وهو العقبٰى، او خداى ﷻ پر هر شي حاضر دى يعني عالم دى فيجازي كل واحد على اعتقاده وعمله، شيخ سعدي قدس سره السامي چه خوش گفته درباب اخذ الاجرة على التبليغ والتعليم:

زيان ميكند مرد تفسير دان .... كه علم و ادب ميفروشد به نان
كجا عقل يا شرع فتوى دهد .... كه اهل خرد دين بدنيا دهد

سوال: على خو كلمه د الزام ده او سره ددې پر خداى ج شى واجب نسته؟

ځواب: معنى يې داده تفضلاً منه بناء على وعده بذلک، نو دا كلمه د الزام مثل ما ورد في الحديث المتفق عليه قال رسول الله ﷺ يا معاذ هل تدري ما حق الله على عباده وما حق العباد على الله (اى تفضلاً بناء على وعده) قلت الله ورسوله اعلم قال: حق الله على العباد (اى لزومًا واجبًا) ان يعبدوه ولا يشركوا به شيئًا وحق العباد على الله (اى تفضلاً) على ان لايعذب من لا يشرک به شيئًا.

درويش وايي: د اخير ددې حديث شرح وبيان طويل مذكور في شروح البخاري ومسلم.

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾

پوه سه: چي قذف رمى دى من بعيد بنحو الحجارة او السهم نو استعارةً لمعنى الالقاء والباء للتعدية، والمراد بالحق الوحي اى يلقى الوحي وينزله على من اختاره من

عباده، اهل الله وايي چي اجتبأ د خداى ج ليس لعلة والاصطفاء ليس بحيلة، او يا مراد رمي دى اى يرمى بالحق على الباطل فيد مغه (د باطل سر ورمات كړئ) او يا معنى داده چي حق چي دين د اسلام دى و اطرافو ته د مځكي غورځوي يعني رسوي، نو پر دې تقدير دا آيت وعده ده چي اسلام به د ټولي نړۍ اقطارو ته ورسيږي، په حديث شريف كي چي روايت يې احمد رح كړى دى عن المقداد رض دى وايي چي ما واوريدل د رسول الله ﷺ څخه انه لايبقى على ظهر الارض بيت مدر (د خاورو كور) ولا وبر (نه د اوبن د وړيو) الا ادخله الله كلمة الاسلام الى اخير الحديث، وايي چي بيت مدر او وبر چي په حديث شريف كي راغله د عصر نبوي پر رواج چي بيوت اكثر يا د مدر وه يا د وبر وه، ورنه اسلام به داخليږي په بيوت كي هم چي په ګچو يا د اوسپني په ګاډرانو او يا په سيخ او كانكريټ الى غير ذالک جوړ سوي وي، كما هو المروج في الزمان الحاضر (۱۴۳۱) "علام الغيوب" دى ډېر زيات خبر دى په ډېرو غيبو شيانو يعني له مخلوق څخه.

فائده: علام كه په رفع سره وي كما في المصاحف المطبوعة، نو صفت دى د ربي چي اسم د انّ لكن حملاً على محله، يا بدل دى د يقذف د ضمير مستتر څخه چي راجع و ربي ته دى، يا خبر ثاني د ان دى او يا خبر د مبتداء محذوفي دى اى هو علام الغيوب، اهل تجربه علماء وايي چي علام الغيوب چي څوک ورد وګرځوي او په شبانه روز كي يې پنځه سوه (۵۰۰) واره وايي سره د يا نداء يعني يا علام الغيوب علمني، قوت ته حافظه به يې قوي سي او هېره به يې زائله سي، والله على كل شيئ قدير.

قُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿۴۹﴾

ته ووايه يا محمد (ﷺ) چي راغلى حق يعني القرآن والاسلام والتوحيد، او نه به سي بنكاره باطل چي شرک يعني د باطل روح قبض سو.

درويش وايي: چي مراد عند اكثر المفسرين له عدم ظهور څخه د شرک او بېرته راګرځېدلو څخه د هغه په مكه معظمه كي دى كما يدل عليه الحديث المروي عن ابن مسعود رض چي رسول الله ﷺ داخل سو مكې ته يعني في عام فتحها، او پر شاوخوا د كعبې مباركې (۳۶۰) بتان موجود وه، نو د عليه الصلوة والسلام په لاس كي لكړه وه يعني يو لرګى ؤ، بت به يې په واهه و يقول: جاء الحق ومايبدئ الباطل وما يعيد، وجاء مثله في موضع آخر من القرآن قال عز من قائل: بل يقذف بالحق على الباطل

فيدمغه فاذا هوا ذاهق، ای ذاهب، البغويؒ وايي چي كفارو د مكې و عليه الصلوة والسلام ته وويل: انک قد ضللت حتى تركت دين ابائک، فانزل اللهﷻ هذه الآية.

قُلۡ إِن ضَلَلۡتُ فَإِنَّمَآ أَضِلُّ عَلَىٰ نَفۡسِيۖ

ته ووايه يا محمد (ﷺ) دوى ته، يعني دغه دين چي عبارت له توحيد څخه دى چي ما خپل دين گرځولى دى كه گمراهي وي لكه تاسي چي واياست، يعني وبال ددې ضلال خو ماته راجع دى، نو زه به څرنگه پېرزوينه د وبال پر ځان كوم سره ددې چي لېونى نه يم او ماته يوه دنيايي نفع هم نسته پكښې.

وَإِنِ ٱهۡتَدَيۡتُ فَبِمَا يُوحِيٓ إِلَيَّ رَبِّيٓۚ إِنَّهُۥ سَمِيعٞ قَرِيبٞ ۝٥٠

او كه زه پر هدايت يم په دغه دين كي، نو دا هدايت له جانبه څخه د خدایؒ بالوحي الي، ولي تاسي اهل مكه ته زه معلوم يم چي امي يم، نه په دې ښار كي د مكې ما له يو چا څخه يو شى ليكلى دى او نه مي قرائت پر يو چا ويلى دى، نو چي دا اهتداء په وحي الهي ده زما د ځان له خوا نه ده، نو پر تاسي اهل مكه دا واجبه ده چي زما متابعت به كوئ فتهتدوا كما اهتديت، والحاصل ان هذا استدلال على النبوة.

په تحقيق خدایﷻ اورېدونكى دى د اقوالو د خلكو او نژدې دى خلكو ته (نه په مكان كي) بلكې په قدرت او علم پر هر ضال او مهتد كي كه څه هم ضال خپل ضلال پټ ساتي ... ابيات:

دوست نزديكتر زمن بمن است .... وين عجبتر كه من ازو دوام
چه كنم با كه توان گفت كه او .... دركنار من ومن ازو مهجورم
ع :.... نعره كمتر زن كه نزديكست يار

وهذه الآية اشارة الى احال اهل الشهود فانهم يراعون الادب في كل حال مع الربؒ، نو نعرې نه وهي كما لايصح القريب القريب.

وَلَوۡ تَرَىٰٓ إِذۡ فَزِعُواْ فَلَا فَوۡتَ

"ولوترى" ايها المخاطب الصالح للخطاب "اذ فزعوا" يعني وقت فزع الكفار فقيل عند الموت، وقال قتادهؒ عند البعث، وجواب لو محذوف يعني لرئيت امرًا فظيعًا "فلا فوت" يعني لهم يعني فلا يفوتون الله، يعني نه په تېښته او نه په وركړه

د فديه د ځان د خوا چي ځان دي له عذابه په وساتي او نه په قلعه کي د حفاظت.

وَأُخِذُوا مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٥١﴾

او دوی به ونیول سي لپاره د عذاب له نژدې ځایه څخه، قيل من ظهر الارض الى بطنها يعني القبر او من موقف الحساب الى النار.

وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ

او وويل دوی چي موږ ایمان راوړی دی ای بمحمد ﷺ انه رسول الله.

پوه سه: چي دا اقرار ددوی هغه وخت دی چي سكرات الموت پر ده راسي او ملائكة الموت مع المسوح فيه نار، دوی ووینی او یا عند البعث من القبور اذا عاينوا العذاب، او یا چي دوږخ ته داخلیږي.

تفريع: بعض مفسرين چي په يوم البدر سره تفسير كوي بعيد دی، ولي چي په يوم البدر كي خو دوی امنا به نه وايه حتی چي د ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی چي زه په قتلی ؤ كي د بدر ګرځېدم پر ابو جهل پيښ سوم چي مړ نه ؤ، نو تر ږيري مي ونيوی او داسي مي ورته وويل الحمد لله الذي اخزاک يا عدو الله، ده راته وويل بما اخذ اني الله هل زاد علیّ رجل قتله قومه، يعني آمنا بمحمد ﷺ يې نه وويل بلې خپل كبر يې ښكاره كړی.

وَأَنَّىٰ لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِن مَّكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾

پوه سه: چي تناوش اخذ الشيئ من مكان قريب، والمعنى اني لهم ان يتحركوا ويطلبوا الايمان والتوبة "من مكان بعيد" د لیري ځای څخه، ولي چي تناول د ايمان او توبه په وخت كي د تكليف بالايمان ؤ في الدنيا بالاختيار وقد بعد ذالک الوقت.

پوه سه: چي ددې ایمان او توبې د کافرانو مثال چي یو سړی چي یو شی چي دده څخه په مقدار د یوه زراع لیري وي نو دی خو هغه شی په اساني سره را اخستلای سي، اما چي هغه شی چي يو فرسخ مثلاً لیري وي، نو د هغه را اخستل وده ته محال دی كذالک الكفار حين كانوا في الدنيا ودوی ته ایمان او توبه ډېره نژدې وه، اما چي دوی په سکرات کي سوه یا له قبرو څخه بعث سي بیا نو تناول د ایمان بمحمد (ﷺ) او توبه له شرک څخه ډېره لیري سوه، چي دوی ته یې تناول ممکن نه دی.

وَقَدۡ كَفَرُواْ بِهِۦ مِن قَبۡلُ

او حال دا دی چي دوی کړی ؤ کفر د مخه تر دې.

پوه سه: چي د (به) ضمیر یا راجع دی خدای ج ته چي د هغه د مخه تېر سو څو واره، علام الغیوب سمیع قریب الا علی الله ان ربي یا محمد ﷺ ته راجع دی، چي ذکر یې په دې قول کي تېر سو ما بصاحبکم او یا و قرآن ته المذکور بقوله جاء الحق او یا و عذاب المفهوم من قوله واخذوا.

پوه سه: چي وقد کفروا حال دی له فاعل څخه د قالوا او د من قبل معنی دا ده قبل ذالک الوقت یعني في اوان التکلیف.

وَيَقۡذِفُونَ بِٱلۡغَيۡبِ مِن مَّكَانِۭ بَعِيدٖ ۝٥٣

او دوی ویشتل کوي له لېري ځای څخه، مجاهد رح وایي چي دوی ویشتی محمد ﷺ په داسي شي سره چي دوی علم نه پر درلودی، یقولون، مفتر، شاعر، کاهن، مجنون، ساحر، کذاب وهذا تکلم بالغیب، او قتاده رح وایي چي په حال کي د اخرت دوی ویشتل کول په غیب سره بمجرد الظن الباطل حیث یقولون لابعث بعد الموت ولاحساب ولاجنة ولا نارًا.

پوه سه: چي دا آیت تمثیل دی د دوی د حال په حال سره د هغه چا چي دی ښکار کوي او غشی ولي و داسي شي ته چيویني یې نه له ډېره ځایه څخه چي هیڅ امکان د رسېدو د غشي و هغه صید ته نه وي.

فائده: ویقذفون، عطف دی علی قوله وقد کفروا به.

سوال: [illegible]ون خو مضارع ده او قد کفروا خو ماضي ده فکیف حال العطف؟

ځواب: یقذفون حکایت د حال ماضیه دی یعني یقذفون که څه هم په معنی کي د ماضي ده لکن چونکه دا یو حال عجیب ؤ، نو یې حاضر فرض کړی، تعبیر یې په مضارع په معنی د حال ځني وکړی، وبیانه مفصلاً في کتب النحو، چي د ایمان وخت چي دنیا وه پر تا تېره سوه کافر اوس ایمان غواړي احمق..

این خیال است و محال است و جنون

وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ

پوه سه: چي حيل فعل مجهول دى نحو قيل او مفعول مالم يسم فاعله يې بينهم دى چي ظرف دى.

سوال: مفعول مالم يسم فاعله خو مرفوع وي، او بينهم خو منصوب دى؟

ځواب: هو! لكن چونكه د بين غالب استعمال په ظرفيت كي دى چي نصب غواړي، دلته كه څه هم فاعل د فعل مجهول دى چي بايد مرفوع واى، لكن دى يې پر خپل غالب حال چي نصب دى پرېښو، او بعض نحات وايي چي حيل مسند و خپل مصدر ته دى اى وقع الحيلولة.

درويش وايي: چي دا دواړه احتماله په هغه محاوره كي جاري دي وقد حيل بين العير والنزوان.

ترجمة الآية: حائل او واقع كړل سو په منځ كي د كافرانو او د هغه شي چي ددوى اشتهاء ورته كېږي يعني ايمان د نني ورځي به موږ ته فائده وكړي او يا نجات له اوره څخه به پيدا كړو يا به مو خداى ج دنيا ته بيرته واستوي موږ به ايمان راوړو، يأكل مايشتهيه الطبع من الماكولات والمشروبات وغيرها التي كانت ميسرة لهم في الدنيا.

كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ مِّنْ قَبْلُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُّرِيبٍ ﴿٥٤﴾

لكه چي داغسي فعل كړل سوى ؤ په اشباهو سره ددوى يعني كفار الامم الماضية دمخه تر كفارو د مكې، چي هغه هم په شک كي وه د بعث بعد الموت بلكې منكر وه، يا له نزول څخه د عذاب په شک كي وه لكه كفار مكه "مريب" چي دوى يې په تردد كي واقع كړي وه.

درويش وايي: چي الحمد لله والمنة والتوفيق والصلوة والسلام عليه الصلوة والسلام خير البرية وآله وصحبه البررة چي تفسير د سورة سبا پر نهه بجې د دوشنبې د ورځي اته ويشت د شهر شعبان سنه (۱۴۳۱) هجري قمري وپاى ته ورسېدى، وروسته به تفسير د سورة الملائكة شروع سي ان شاء الله العزيز.

سُورَةُ فَاطِرٍ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ خَمْسٌ وَأَرْبَعُونَ آيَةً وَخَمْسُ رُكُوعَاتٍ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورة الملائكة، روح المعاني په اصل نوم سورة فاطر ياد كړى دى او سورة الملائكة يې وروسته ذكر كړى دى، او دا سورة ټوله مكي دى كما روى عن ابن عباس وقتادة وغيرهما، او ټوله مفسرين وايي چي آيتونه يې پنځه څلوېښت دي او روح البيان وايي چي بعض قراء يې آيتونه شپږ څلوېښت بولي.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

ټوله ثناء او صفت خاص خداى ﷻ لره دى (نو الف لام لپاره د استغراق دى كما هو مذهب اهل السنة) او يا جنس ثناء و صفت خداى ج لره دى كما هو مذهب المعتزلة.

درويش وايي: قال في المطول وومآلهما واحد چي دى خالق د اسمانو او مځكي دى بېله مثال سابق.

پوه سه: چي فاطر صفت د الله تعالى دى.

سوال: د فاطر اضافت خو معمول ته لفظي ده يعني تعريف نه فائده كوي كما تقرر في النحو نو دى خو نكره دى، نو څرنګه صفت د الله واقع کېداى سي چي معرفة دى؟

ځواب: اضافت د صفاتو و معمول ته هلته لفظي دى چي صفت په معنى د حال يا استقبال وي كما تقرر في النحو دلته خو فاطر په معنى د ماضي دى نو اضافت يې معنوي دى وهي يفيد التعريف كما في كتب النحو او څوک چي دا اضافت لفظي بولي جعل فاطر بدلاً عن الاسم الجليل، وفي روح البيان وهو قليل في المشتق.

جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا

ګرځونکى دى خداى ﷻ ملكو لره رسولان يعني وسائط بين الله وانبيائه والصالحين من عباده چي بندګانو ته رسالات د خداى ج رسوي يعني يا په ذريعه د وحي كما للانبياء او الالهام او الرؤياء الصالحة كما للصالحين من عباده، او يا معنى داده چي دوى رسوي اثار د صنع د خداى ﷻ كالامطار والثلوج والرياح وغيرها من امور العالم وهم الملائكة الموكلون بامور العالم.

فائده: اضافت د "جاعل" و ملکو ته لفظيه دی يعني اضافت د صفت و معمول ته ولي چي جاعلاً عمل کړی دی په رسلاً کي نصب يې ورکړی دی وقد تقرر في النحو چي اعمال د جاعلاً په مفعول ثاني کي چي رسلاً دی نه دی روا بېله اعمال په مفعول اول کي چي الملائکة دی، نو جاعل دلته په معنی د حال دی يا د استقبال دی الی محمد ﷺ في الحال والی خواص امته في الاستقبال کما عرفت من معنی الرسالة بحيث يشمل الرؤياء الصالحة والالهامات، نو پر دې تقدير چي دا اضافت لفظيه سي مفيد د تعريف نه سي، نو جاعل صفت د الله نه دی بلکې بدل يې دی، روح البيان وايي چي مراد له ملکو څخه جبرئيل او ميکائيل او اسرافيل او عزرائيل والحفظة الکرام الکاتبين ونحوهم، بعض مفسرين وايي چي اسرافيل هيڅ نبي نه راغلی بېله محمد ﷺ، او په انسان العيون کي وايي چي اسرافيل[۴] و عليه الصلوة والسلام ته شپږ مياشتي دمخه تر نبوت دده راتلی چي عليه الصلوة والسلام به يې اواز اورېدی او شخص دده به يې نه ليدی.

اُولِيْٓ اَجْنِحَةٍ مَّثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ؕ

چي خاوندا کي دغه ملائکه د وزرو.

فائده: اولی جمع د ذو ده خلاف اللفظ، او اولی اجنحة بدل دی له الملائکة څخه په قول د مظهري، او روح البيان وايي صفت دی د رسلاً.

فائده: تر الف وروسته يې واو ليکلی دی په حال کي د نصب او جر تاچي التباس په الی حرف جر سره رانه سي، او په حال کي د رفع يې هم په واو سره وليکی حملاً عليها، روح البيان "مثنٰى" لفظ يې مفرد دی او معنی يې مکرره ده ای اثنين اثنين "وثلٰث ورباع" درې درې او څلور څلور، قتاده او مقاتل رح وايي چي معنی يې داده چي بعض ملکي دوه وزرونه لري او بعض درې او بعض څلور.

فائده: دا مثنٰى وثلٰث ورباع لپاره د حصر نه دي يعني چي وزرونه د ملکو په دغو درو کي حصر دي ولدفع توهم الحصر. قال الله تعالی:

يَزِيْدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَآءُ ؕ

خدای ﷻ زياتوي په خلق د وزرو د ملکو هغه قدر چي د خدای ﷻ ورته مشيت او اراده سي.

پوه سه: چي مثنىٰ وثلٰث ورباع په محل كي د جر دي صفات دي د اجنحةؤ.

پوه سه: چي يزيد في الخلق آه يوازي په زيادت د وزرو د ملكو خاص نه دى بلكې و زيادت ته د نور مخلوق هم شامل دى، روى مسلم في الصحيح عن ابن مسعودؓ في تفسير قوله تعالى لقد رئى من آيات ربه الكبرىٰ چي د معراج په قصه كي راغلى دى قال رئى (يعني رسول اللهﷺ) جبرئيل في صورة له ستمائة جناح ينشر من ريشه الدر والياقوت.

پوه سه: چي جمله د يزيد في الخلق آه جمله مستانفه ده او ردت لپاره د دلالت پر دې چي دا تفاوت د ملكو په وزرو كي يا نور زيادات په خلق كي دا صرف او صرف په مشيت پوري د خداىﷻ مربوط دى لحكمة لا امر يستد عنه ذواتهم.

فائده: پوه سه! چي دا آيت شامل دى زياداتو لره د صور او معاني كملاحة الوجه وحسن الصوت وسماحة النفس وزيادة العقل والفهم وغير ذالک، او هغه چي بعض مفسرين لكه ابن شهاب چي وايي چي مراد ددوى زيادة الخلق حسن الصوت دى، يا قتادةؒ وايي چي ملاحة د ستركو مراد دى، او بعض وايي زيادت د عقل او فهم مراد دى كل ذالک عن سبيل التمثيل لا على سبيل الحصر والتعيين كذا في روح المعاني و روح البيان وقد اورد في ذالک بيانًا طويلاً والمظهري وغير ذالک فافهم.

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ①

په تحقيق خداىؐ پر هر شي قادر دى هذه الآية بمنزلة الدليل على الاستيناف المذكور كما لايخفىٰ.

مَا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِن رَّحْمَةٍ

هغه چي وركړى دى خداىؐ و خلكو ته ''من رحمة'' اى نعمة دينية كالايمان والعلم والنبوة وتوفيق الحسنات او دنيوية كالمطر والرزق والامن والصحة والجاه والجلال والمال والولد.

درويش وايي: چي قوله مفسرين پر دې متفق دي چي په دې كي مجاز دى، ولي چي اصل معنى د فتح خلاصول دي د مغلق شي لكه يو مرغه چي په قفس كي

بندي وي پند يعني دروازه ورخلاصه کړل سي نو مرغه و خپل سر ته ايله سي والاطلاق کناية عن الاعطاء کما قيل اطلق السلطان الجند ارزاقهم (ورکړې باچاه و لښکريانو ته تنخاوي ددوی) فالفتح مجاز عن الارسال بعلاقة السببية، فان فتح المغلق سبب لاطلاق مافيه وارساله، حاصل د کلام دادی چي دا ارزاق د عبادو ګويا بند وه په قفس کي د مشيت د خدای ج او خدای ج دروازه ورخلاصه کړه حتی چي بندګانو ته ورسېدی وهذا هو معنی الاعطاء فافهم.

فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۚ وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ ۚ

نو منع کونکی نسته د هغه نعمت چي له چا څخه يې بند کړي او يمنع من اعطائها او هغه رحمت چي منع کي خدای ج له چا څخه د هغه رحمت او نعمت اله کونکی نسته.

سوال: په اول کې ضمير مؤنث راوړی يعني لها، او وروسته يې ضمير مذکر راوړی يعني له حکمت يې څه دی؟

ځواب: د موصول اول يعني ما بفتح الله بيان خدای ﷻ په رحمت سره وکړی، نو يې مراعات د لفظ د رحمت په ضمير مؤنث راوړی، او دوهم موصول يعني مايمسک عام دی رحمت او غضب دواړو ته شامل دی په مراعات د لفظ ما ضمير مذکر يې راوړی فافهم.

درويش وايي: چي په دې آيت کي فتح تر امساک دمخه راوړه اشاره و هغه حديث قدسي ته ده ان رحمتي سبقت غضبي او کما قال فتدبر "من بعده" ای من بعد امساکه تعالی.

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾

او خدای ج غالب دی پر ما يشاء چي څوک مانع د مشيت دده نسي ګرځېدای "الحکيم" چي د حکمت او فائدې له دائرې څخه وتلي عبث کارونه نه کوي، بخاري او مسلم له مغيره بن شعبة رض څخه روايت کړی دی چي رسول الله ﷺ به وروسته تر لمانځه دا ورد وايه: لآ اله الا الله وحده لاشريک له، له الملک وله الحمد، وهو علی کل شيئ قدير، لامانع لما اعطيت ولا معطي لما ملعت ولا ينفع ذا الجد منک الجد (او فائده نه کوي خاوند ته د غنٰی ستا له عذابه څخه غنٰی دده)

درويش وايي: چي ابن المنذر له عامر بن عبد قيس رض څخه روايت کړی دی چي څلور آياته د کتاب چي زه ووايم زه باک نه کوم ما اصبح علي و امسیٰ، هغه دغه آيتونه دي (۱) مايفتح الله للناس من رحمة فلا ممسک لها و ما يمسک فلا مرسل له من بعده (کمامر آنفًا) (۲) وان يمسسک الله بضر فلا کاشف له الا هو وان يروک بخير فلا راد لفضله (ترجمه يې ظاهره ده) (۳) وسيجعل الله بعد عسر يسرًا (۴) وما من دابة في الارض الا على الله رزقها، روح المعاني وايي وبعد مابين الله سبحانه انه الموجد للملک والملکوت (ای العالم السفلي والعالم العلوي) والمتصرف فيهما على الاطلاق (يعني بېله شريکه) امر الناس قاطبة (ټوله) او يا اهل مکه کما روی عن ابن عباس رض واختاره الطيبي بشکر نعمه عزّوجلّ انتهى.

درويش وايي: چي ورته شان نزول مظهري او روح البيان هم بيان کړی دی فقال:

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡۚ

ای ټولو خلګو يا ای اهل مکه تاسي يې ياد کړئ نعمت د خدای ج (مراد له ذکر څخه د نعمت شکر د نعمت يعني چونکه نعمت صرف او خاص زما د خوا دی بېله شراکته د چا نو تاسي بايد خاص زما شکر ووايأست چي اشاره و توحيد ته ده او کفران زما د نعمت و نه کړئ چي زما سره په معبوديت کي بل څوک شريک کړئ).

پوه سه: چي نعمت خاصه د اهل مکه اوسېدل ددوی دي په حرم کي ومنع الغارات منهم او نعم عامه د خدای ج دي جعل الارض کمهد (لکه زانګو د طفل) ورفع السماء بلا عمد (بېله ميلانو) وخلقکم وزاد في الخلق مايشاء وفتح ابواب الرزق ولا ممسک له په راتلونکي آيت کي خدای ج له دې څخه کوي چي بل چا لره دي زما په صنع کي مدخل وي حتى يستحق الاشراک به.

درويش وايي: چي له معاذ رض څخه مرفوع و عليه الصلوة والسلام ته روايت راغلی دی چي عليه الصلوة والسلام وويل: لايزال (همېشه) يد الله مبسوطة على هذه الامة (بسط اليد کنايه ده د رزق کثير څخه) مالم يرفق خيارهم بشرارهم (چي نرمي او غوړه مالي نه کوي خيارهم ددې امت د بدو خلګو ددې امت يعني ګناه کاران ددې امت) ويعظم برهم فاجرهم (او تعظيم نه کوي ښه ددې امت د فاجر د امت) ويعن قرائهم امرائهم على معصية الله (مرسته نه کوي قراء يعني علماء د

امت د امراء د امت پر معصيت د خدای ج) فاذا فعلوا ذالک نزع الله يده عنهم (چي دوی دغه مذکوره کارونه وکړي خدای ج خپل لاس ځني کش کړي.

پوهنه: چي نزع الید کنایه ده له تنګي څخه د رزق انتهی.

حکایت: له شیخ ابو یعقوب رح څخه روایت دی چي زه يو وخت په حرم محترم کي وم او ډېر ورځی سوم چي لس ورځي مي د خورک هيڅ شی نه ؤ خوړلی، نو په بدن کي مي ضعف محسوس کړی، نو نفس مي راته وویل چي ته یوې شېلې ته د مکې ووځه شاید چي یو خوارکي شی به پیدا کړې، نو ووتم په شېله کي یو شلغم چا غورځولی ؤ هغه مي راواخستی، څرنګه چي ما يې په خورک شروع کول یو سړی راغلی ماته کښېنستی او دسترخوان يې پېچلی زما و مخ ته کښېښنو وقال هذه لک، ما ورته وویل چي څرنګه دي زما تخصیص وکړی؟ ده راته وویل چي موږ (یعني په کښتۍ کي سپاره خلک) د لسو ورځو رایسته په دریاب کي ؤ حتی چي کښتۍ د غرق په حالت کي سوه، نو هر چا د کښتۍ د سواریانو پر ځان نذر کښېښنو چي که موږ سالم له کښتۍ څخه ووتلو زه به فلانی شی خیراتوم، نو ما پر ځان دا نذر وکړی ان خلصني الله عن الغرق زه به دغه شی (اشاره يې و سترخوان ته وکړ) خیراتوم پر اول سړي چي سترګي مي پر ولګېږي د مجاورینو څخه د حرم، نو دادی پر تا مي اولاً سترګي ولګېدې، ما ورته وویل چي ته دسترخوان خلاص کړه، ده چي سترخوان خلاص کړی په سترخوان کي غوړه ډوډۍ وه او بادام وه د پوسته را ایستلي او د جوز مغزونه او ګوړه وه، نو شیخ یعقوب رح وايي چي ما يو مټ د هر شي واخستی هغه سړي ته مي وویل رد بالباقي الی صبیانک هدیة مني الیهم، شیخ قدس سره وايي چي ما باره پر خپل ځان منت وکړی چي رزق په تا پسي را راوان ؤ د لسو ورځو رایسته تا يې په شېله کي طلب کاوه، صائب چي یو نامو ړی شاعر دی وايي:

صائب فریب نعمت الوان نمی خوریم .... روزئ خود زخوان کرم میخوریم ما
کشاده عقدهٔ روزی بدست تقدیر است .... مکن ز رزق شکایت ازین وآن زنهار
ومن یتوکل علی الله فهو حسبه:
آنان که زره وار بصورت محقر اند .... فرد از خیال وناز بفردوس ننگرند

هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْأَرْضِ ط

آيا سته يو خالق غير د الله ج څخه چي تاسي ته دي رزق دركړي له اسمان څخه په اوربنت سره يا د مځکي په نباتاتو سره، والاستفهام للانكار يعني نسته خالق غير الله.

پوه سه: چي من اول زائد دی، ولي استفهام لپاره د انکار دی په معنی د نفي او وروسته تر نفي من زائد راځي لپاره د استغراق د نفي كما هو القانون النحوي.

فائده: حمزه او كسائي رح لفظ د غير په جر سره وايي نظرًا الى لفظ خالق لانه مجرور لفظًا، او نور قراء يې په رفع سره وايي حملاً على محل خالق، ولي چي خالق مبتداء مرفوع محلاً او غير الله يې خبر دی، او يا خالق مبتداء ده محذوف الخبر، تقديره هل لكم (هذا هو الخبر المحذوف) من خالق غير الله، او پر دې تقدير غير الله صفت د خالق دی.

سوال: غير الله خو مضاف دی و معرفې ته او خالق خو نكره دی فكيف يصح التوصيف؟

ځواب: نحات وايي چي لفظ د غير متوغل في الابهام په اضافت و معرفې ته نه معرفه كېږي حتی يصح هذا لتركيب هل جائک رجل غير زيد، او جمله د يرزقكم آه كلام ابتداء دی لامحل له من الاعراب روح المعاني، او مظهري دا احتمال راوړی دی چي د يرزقكم جمله په محل كي د جر ده حملاً على اللفظ يا په محل كي د رفع حملاً على المعنى صفت د خالق وي آه، روح المعاني هغه په ډېر بسط سره رد كړې ده فارجع الى هذين التفسرين مع التدبر الخالي من التعصب.

لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ۝٣

نسته معبود بالحق بيله ده، نو له دې سببه ايها المشركون تاسي مصرف له توحيد څخه د معبود بالحق الى المعبودات بالباطلة او سره ددې چي تاسي په دې سره اقرار كوئ چي خالق د سمٰوات والارض بلكې د انس او جن وغيرهم او رازق د ټولو هم دی دی وبس.

وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ ۚ

كه كفار مكه ستا تكذيب كوي په دعوه كي د توحيد د معبود او بعث بعد الموت او ثواب و عقاب، په تحقيق سره تكذيب كړل سوى دى د ډېرو رسولانو د خپلو قومو له خوا ترتا دمخه.

پوه سه: چي ان شرطي دى او اصل جزاء يې محذوف ده يعني فلا تحزن ته غم مه كوه لان البلية اذا عمت هانت، پښتانه وايي: د عالم سره غم نه غم، او يا يې جزاء داده فتاس (ته اقتداء وكړه بمن كان قبلك چي هغه هم د تكذيب د قوم سره دست ګرېوان وه پر ځاى د جزاء دا قول دى (فقد كذبت آه) دا اقامت سبب دى په ځاى كي د مسبب.

فائده: رسل چي يې نكره راوړى يو لپاره د تكثير يعني رسل ذو عدد كثير او بل لپاره د تعظيم يعني رسل اصحاب معجزات باهرات او ذو اعمار طوال او يا اولى العزم رسولان وه، ددې دواړو فائده زيادت تسلي د عليه الصلوة والسلام وه او باعثه كول دده پر صبر كما صبروا.

وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤﴾

پوه سه: چي تقديم د او مجرور لپاره د حصر دى يعني لا الى غيره او ترجع مشتق د رجع په معنى د رد چي متعدي دى لا من الرجوع چي لازمي دى والا لايصح صيغة المجهول منه كما لايخفى، حاصل د آيت دادى چي تاته به خداى ج پر صبر ثواب په آخرت كي دركړي او نصرت پر اعداء په دنيا كي او كفارو ته به خداى ج په دې دنيا كي عذاب د قتل او نهب الاموال او استرقاق النساء والذريات په دنيا كي يا اعطاء الجزية عن يد وهم صاغرون كما هو شان اهل الذمة، او په اخرت كي به عذاب النار وركړي.

پوه سه: چي بعض قراء ترجع پر صيغه د معلوم وايي يعني بفتح التاء وكسر الجيم نو پر دې تقدير مشتق د رجوع څخه دى چي لازمي دى.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ ۖ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۖ

اى خلكو په تحقيق سره وعده ده بالبعث بعد الموت والجزاء ''حق'' يعني ثابت ده لامحالة، نو تاسي دي نه خطاباسي ژوند د دنيا يعني شغل په لذائذو او په زخاف كي د دنيا له طلب څخه د آخرت، والسعي لها.

وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُوْرُ ﴿۵﴾

چي تاسي ته مهلت درکړي او حلم کوي د تاسي په تعجيل سره عذاب تاسي ته درنه کړي "الغرور" يعني الشيطان چي تاسي ته وايي چي نه بعث بعد الموت سته او نه عذاب، ويقول لکم ان هي ال الحيوات الدنيا، او يا مسلمانانو ته تمنٰی د مغفرت مع المعاصي په زړو کي وراچوي، ولي دا که څه هم احتمال خو لري، ولي چي مرتکب د کبيره ګناه که څه هم بې توبې مړ سي مغفرت يې محتمل او ممکن دی لکن پر دې احتمال تکيه کول ددې سره مشابهت لري چي يو سړی زهر قاتل خوري پر دې احتمال چي ترياق (چي د زهر دواده) پيدا سي.

اِنَّ الشَّيْطٰنَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوْهُ عَدُوًّا ؕ

په تحقيق شيطان ستاسي دښمن دی د لوی نيکه له وخته څخه (يعني آدم؈ او عداوت يې عام دی او قديم دی حيث قال فبعزتک لاغوينهم اجمعين) تاسي هم دښمن و بولئ دی يعني يقين پر عداوت دده وکړئ او د قبول د وسوسو دده پر حذر اوسه: از بزرگی پرسيدند که چگونه شيطان دشمن گيريم؟ گفت از پی ارزو رويد وتابع هوای نفس مشويد، وهرچه کنيد بايد موافق شرع شريف باشد و مخالف صبح باشد آه فلايکفٰی العداوة باللسان فقط بل يجب ان يکون بالقلب والجوارح مثل الصلوات الخمس جميعًا، علماء؇ وايي لايقوی المرء عليه ای علی الشيطان الا بمداوة الذکر، وتلاوت القرآن والاستعاذه بالله العظيم من اعوذ بالله العظيم من الشيطان الرجيم، د مثال په توګه که پر سړي د شپانه سپی حمله وکړي، دفع يې ډېره مشکله ده مګر په دې سره چي شپانه ته ورنارې کړې چي سپی راڅخه ګوره، هغه يې صرف په يوه رږغ يعني چيغه دفع کولای سي، او بل سبب د دفع د شيطان دادی چي د سړي په زړه کي چي شرع خلاف وسوسه پيدا سوه د خدای؄ وطاعت ته رجوع علی رغم انف الشيطان وبالله التوفيق.

اِنَّمَا يَدْعُوْا حِزْبَهٗ لِيَكُوْنُوْا مِنْ اَصْحٰبِ السَّعِيْرِ ؕ﴿۶﴾

شيطان خامخا بولي خپله ډله يعني د انسانانو څخه و معاصيو ته او اتباع ته هوا او خواهشاتو نفسانيه ؤ، تاچي وګرځي اتباع دده ملازمين د اور، دادی

خدای پاک حال د موافقینو د شیطان بیانوي (حرف جر متعلق دی په یدعوا پوري د اثبات د عداوت دده)

اَلَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ۬ؕ

هغه کسان چي کفر وکړي یعني په خدای ج شریک یعني باثبات الشریک له بمتابعة الشیطان، دوی لره دی عذاب سخت یعني بالنار، اوس خدای پاک حال د مخالفینو د شیطان بیانوي په راتلونکي آیت سره.

درویش وایي: چي په دې عنایت سره ددې آیت د ماقبل سره ربط پیدا سو.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ كَبِيْرٌ ۟۷

او هغه کسان چي ایمان یې راوړی وي پر خدای ج یعني بتوحیده او عمل د خصلاتو صالحاتو هم کوي یعني وخالفوا الشیطان في الشرک والمعاصي، دوی لره بخښنه یعني د بعض ګنهو که له دوی څخه سرزرد سوی وي او مزدوري یعني ثواب دی لوی.

اَفَمَنْ زُيِّنَ لَهٗ سُوْٓءُ عَمَلِهٖ فَرَاٰهُ حَسَنًا ؕ

آیا هغه څوک چي ده ته ښائسته کړل سوی وي، والمزین هو الشیطان بدعمل دده نو دده په زړو کي عمل بد ښه ایسي یعني دی وایي چي زه ښه عمل کوم.

پوه سه: چي "فراٰ ه" عطف دی پر زین، د هغه تقریر او اثبات دی یعني خدای جل جلاله ښویولي وي او عقل یې مغلوب وي او هوٰی نفساني یې غالبه وي، او د شیطان وسوسه ورسره ملګرې وي، نو امر سیئ حسن ورته ښکاریږي او باطل حق ورته بریښي کمن هداه الله الی الحق ولم یجد الشیطان الیه سبیلاً حتی عرف الحق من الباطل والحسن من الاعمال من قبیحها.

فائده: جواب د استفهام في القرآن محذوف دی وهو ما ذکرنا ای کمن هداه الله فحذف الجواب لدلالة قوله تعالی.

فَاِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ ۖ

په تحقیق خدای ج ګمراه کوي هغه څوک چي اراده یې ورته وسي او هدایت ورکوي هغه چاته چي اراده یې وسي.

پوه سه: چي همزه په افمن زين كي لپاره د انكار دى او فاء لپاره د عطف ده پر مقدر باندي، تقديره اتطمع ان تهتدى كل رجل، نو گمراه د خداى د مهدي د خداى سره برابر وي لاتطمع ذالک فان الله يضل من يشاء ويهدي من يشاء.

فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرٰتٍ

"تذهب نفسک" يعني لاتهلک نفسک "عليهم" اى على ضلالهم "حسرات" مفعول له دى او منصوب على العلية دى اى للحسرات على غيهم وضلالهم.

پوه سه: چي حسرت شدة الحزن دى على مافات يعني سخت غم دى پر هغه چي دلاسه يې ووځي لكه د سړي زوى چي مړ سي.

فائده: حسرات يې په صيغه د جمع راوړه لپاره د دلالت چي پر رسول كريم ﷺ ډېر غمونه كوته وه په سبب د احوال د قوم چي دوى به ايمان نه راوړى او ورځ په ورځ به يې بد عملونه ډېرېدله، بغوي رح وايي قال ابن عباس رض چي دا آيت په شان كي د ابو جهل او د مشركانو د مكې نازل سوى دى، او په يوه بل روايت كي د ابن عباس رض داسي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام چي خداى ج ته خواست وكړى چي خدايه ته عزت و دين ته خپل وركړې په ابو جهل بن هشام يا په عمر بن الخطاب، فهدى الله عزوجل عمر رض واضل اباجهل يعني پر ضلال يې پرېښو ففيهما نزلت هذه الآية يعني فان الله يصل من يشاء آه، او سعيد بن جبير رح وايي چي دا آيت په اهل الاهواء او البدع كي نازل سوى دى لكه معتزله، شيعه، خوارج، روافض وغيرهم من فرق الضلال انتهٰى.

درويش وايي: چي دا شان نزول ضعيف دى ولي چي اهل الاهواء والبدع كما ذكرنا په وخت د نزول د قرآن نه وي موجودي.

إِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِمَا يَصْنَعُوْنَ ۝٨

په تحقيق خداى ج خبر دى په مايصنعون يعني په عملو د قريشو د مكې نو خداى ج به هر چا ته جزاء د خپل عمل وركړي.

وَاللّٰهُ الَّذِيْٓ اَرْسَلَ الرِّيٰحَ فَتُثِيْرُ سَحَابًا

عطف دى على ان وعدالله حق، والمعنى وعدالله بالبعث حق وهذه الآية الى

اخيرها كما سيئاتي دليل دى حقيقة البعث، او خداى ۴ هغه ذات مقتدر دى چي را استولي يې دي بادونه يعني پيدا كړي يې دي.

پوه سه: چي لفظ الله مبتداء ده الذي سره د صله يې خبر دى.

فائده: رياح جمع د ريح ده، ريح څلور قسمه دى، جنوبي مقابل يې شمالي او شرقي چي دې درو ته رياح الرحمة وايي چي اوربنت په دوى پوري مربوط دى، واما الدبور چي مقابل د شرقي دى چي په پښتو يې د كښې باد بولي فريح العذاب كما ورد في الحديث الصحيح نصرت بالصباح واهلكت عاد بالدبور ''فتثير سحابًا'' راپورته كوي وريځ.

سوال: ارسل ماضي صيغه وه، نو څرنگه مضارع چي فتشير پر عطف كړه؟

ځواب: علماء وايي چي د استحضار د حالت ماضيه عجيبه دى والمراد يهجه ونشره لانزال المطر.

فَسُقۡنٰهُ اِلٰى بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَاَحۡيَيۡنَا بِهِ الۡاَرۡضَ بَعۡدَ مَوۡتِهَا ؕ

نو دا وريځ موږ روانه كړو فيه التفات من الغيبة الى التكلم و يو وطن ته (له بلد څخه متعارفه معنى ده چي مقابل د قريه مراد نه ده)

پوه سه: چي موت د مځكي دادى چي نباتات نه وي باندي ''فاحيينا به الارض'' نو ژوندى كړو موږ په باران سره مځكه.

سوال: د مطر ذكر خو دمخه نه دى راغلى، نو څرنگه يې د به ضمير ورته راجع كړى؟

ځواب: ذكر سحاب لكه د مطر دى لان المقصود من السحاب المطر دى، او يا ضمير راجع دى وسحاب ته لانه سبب سبب الاحياء وهو المطر، نو موږ ژوندى كړو په هغه مطر سره مځكه يعني سر سبز او شاداب و گرځي مځكه په نباتاتو سره وذلك حيوة الارض ''بعد موتها'' وروسته تر مرگ ددې يعني چي سپېره وي نباتات نه وي باندي.

كَذٰلِكَ النُّشُوۡرُ ۝۹

داغه رنگه يعني لكه احياء د نباتاتو بعد اليبس ''النشور'' يعني بعث الاموات من القبور، ولي چي احياء الاموات من القبور او اخراج النباتات من الارض په مقدورية كي فرق نه سره لري.

سوال: په نباتاتو کي مواد يعني تخمونه مختلف سته او د امواتو خو يو د انسانيت تخم دی؟

ځواب: دا خو سبب د فرق په مقدوريه کي نه دی يعني چي احياء الموتٰی دي محال وي او احياء النباتات دي ممکن محسوس وي کما يزعمه المشرکون، او عجبه خو هم دا ده چي نباتات او مړي په کيفيت د احياهم سره برابر دي، يعني لکه چي احياء د نباتاتو په باران سره کېږي د مړو ژوندي کول هم په باران سره دی، وقد روی مسلم عن عبدالله بن عمرو رض بالسند المتصل في کيفية البعث حيث قال ثم يرسل الله مطرًا کانه الطل فينبت اجساد الناس الى اخير الحديث (طل شبنم ته وايي) او په بل حديث کي چي روايت يې ابو الشيخ کړی دی چي وروسته تر نفخه اولٰی د اسرافيل داسي ختمه او به لکه نطفه د انسانانو پر مځکه باران غوندي اوري ثلوېښت ورځي، نو په هغه باران سره انسانان ټوله له مځکي څخه راووځي لکن روحان نه وي پکښې، بيا روحان د مؤمنانو له جنت څخه او روحان د کافرانو له اوره څخه راوباسي په صور کي د اسرافيل يې کښېږدي، او خدای ﷻ اسرافيل ؑ ته امر وکړي چي پوه يې کړه، هغه چي يې پوه کړي ټوله روحان راووځي او هر روح خپل بدن ته ورځي ولايدخل روح من الارواح في غير بدنه في الدنيا.

درويش وايي: وقد جاء في الصحيحين وغيرهما احاديث اخر في باب البعث بعد الموت وبيان کلها ينجر الى الاطناب على السامعين.

مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيْعًا ؕ

که څوک اراده لري چي عزت دي پيدا کړي يعني في الدارين.

پوه سه: چي عزت يو لفظ مشترک دی تقريبًا په دېرو ژبو کي او هر قوم يې په معنی پوهېږي يعني شرف او منعه يعني مدافعين مشتق دی له دې محاورې څخه ارض عزاز ای صلبة واللام فيه للجنس، والمعنى که څوک غواړي چي عزت د ځان لپاره پيدا کړي نو طلب دي د خدای ﷻ څخه کوي او د عزت طلب له خدای ﷻ څخه په طاعت پوري مربوط ده والعزة لله ملکًا وخلقًا، ددې مثال داسي دی لکه يو څوک چي ووايي من يطلب العلم فان العلم عند العلماء يعني فلطلبه من العلماء.

پوه سه: چي په دې آيت كي رد دى پر مشركينو چي دوى طلب د عزت په عبادت د بتانو كي باله، كريمه: واتخذوا من دون الله آلهة ليكونوا لهم عزًا، فاجاب منهم كلا يعني داغسي نه ده، ورد على المنافقين ايضًا چي دوى طلب د عزت له مشركانو څخه د مكې او يا د يهودانو څخه د مدينې، قال الله تعالى ايبتغون (الضمير راجع الى المنافقين) عندهم (الضمير راجع الى الطائفتين من الكفرة) فان العزة لله جميعًا، په مجمع البيان كي وايي چي روايت كړى دى انس رضي الله عنه له نبي كريم قال ان ربكم يقول كل يوم انا العزيز فمن اراد عز الدارين فليطع العزيز لانه تعالى مالكلها ومعطيها لمن شاء خصوصًا المطيعين، او فراء نحوي رحمه الله وايي: مَنْ كَانَ يُرِيْدُ اَنْ يَّعْلَمَ لِمَنِ الْعِزَّةِ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيْعًا.

درويش وايي: چي روح المعاني او مظهري دواړو د فراء رحمه الله قول رانقل كړى دى لكن هيڅ رد يې نه دى پر كړى، او روح المعاني او مظهري دواړو هغه دمخه چي تېر سو هغه تفسير يې ظاهر بللى دى والله اعلم، مفسرين رحمه الله وايي چي په دې راتلونكي آيت كي خداى پاک دا بيان كوي چي ان ما يطلب به العزة انما هو التوحيد العمل الصالح.

اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهٗ ط

يعني خاص و خداى جل جلاله ته پورته كېږي، مراد د پورته كېدو څخه القبول عندالله مجازًا دى قاله قتاده رحمه الله، او يا مراد صعود د كرام كاتبينو صحيفه د كلماتو طيبه وو كلم طيبه، داغه دى سبحان والحمد لله والله اكبر وتبارك الله چي دا اشاره و توحيد ته ده.

پوه سه: چي ويدل على هذا حديث د ابن مسعود رضي الله عنه الذي رواه البغوي رحمه الله والحاكم قال ما من عبد يقول خمس كلمات سبحان الله والحمد الله ولا اله الا الله والله اكبر وتبارک الله الا اخذهن ملک فجعلها تحت جناحة، والمعنى والله اعلم كتبها ملک من الكرام الكاتبين على صحيفة وجعل الصحيفة تحت جناحه ثم صعد بهن فلا يمر على جمع من الملائكة الا استغفروا القائلهن حتى يجيئ بها الى العرش، ففي العبارة مجاز.

فائده: شراح د كافيه وايي چي بعض نحات وايي كلم جمع د كلمة ده لكن

محققين د شراح د کافيه لکه شيخ رضي او جامي رح وايي چي جمع نه ده بلکې يا اسم جنس دی يا اسم جمع لکه قوم او رهط، او دليل يې هم دغه آيت ګرځولی دی يعني که کلم جمع وای نو صفت بې مؤنث يعني الطيبة وای، او جانب مقابل وايي چي دا آيت په تاويل د بعض الکلم الطيب دی يعني الطيب صفة د کلم نه دی بلکې د بعض محذوف صفت دی فتدبر.

پوه سه: چي کلبي او مقاتل رح وايي چي ضمير مستتر په يرفعه کي راجع دی و کلم ته او منصوب ضمير يې و عمل ته راجع دی، والمعنى ان العمل لايقبل الا ان يکون صادرًا عن التوحيد لکه کلمات خمسه چي اشاره و توحيد ته ده کمامر من قبل، او سفيان بن عيينة رح وايي چي ضمير مستکن راجع دی و خدای ج ته، ای ان العمل الصالح ای ماکان خالصًا لوجه الله او رياء او سمعه په ګډه نه وي يرفعه الله ای يقبله فان الاخلاص سبب لقبول الاقوال والاعمال، والمختار عند المظهري ان الضمير المستکن راجع الى العمل الصالح لقربه والمنصوب الى الکلم.

درويش وايي: الى ههنا قول ابن عباس رض وسعيد بن جبير وعکرمة واکثر المفسرين رح، او الحسن او قتادة رح وايي چي الکلم الطيب ذکر الله يعني ای ذکر کان مامر من قوله سبحان الله الى اخيره او غير ذالک مثل يا الله يا رحمٰن يا رحيم الى غير ذالک والعمل الصالح اداء الفريضة کالصلوة والصوم وغيرهما فمن ذکر الله بای ذکر کان ولم يؤد الفريضة اية فريضة کانت لم يقبل ذکره ورد کلامه على عمله، دوی وايي وليس الايمان بالتمنى والتجلى لکن ما وقر في القلوب (چي په زړو کي يې قرار نيولی وي يعني منافق نه وي) وصدقه الاعمال (او اعمال چي اداء د فريضه ده هغه د زړه د ايمان تصديق کوي) فمن قال حسنًا (يعني الکلم الطيب چي دمخه يې بيان تېر سو سبحان الله آه) وعمل غير صالح مثلاً زنی، درواغ وغير ذالک رد الله عليه قوله چي کلم طيب وي، دوی وايي ومن قال حسنًا يعني الکلم الطيب وعمل صالحًا لکه لمونځ، روژه وغير ذالک يرفعه (ای العمل الصالح القول) دليل يې هم دوی په دې آيت اليه يصعد الکلم الطيب والعمل الصالح يرفعه (يعني بارجاع الضمير المستتر في يرفعه الى العمل، والضمير المنصوب الى القول، دوی وايي چي په حديث شريف کي راغلي دي لايقبل قولاً الا بالعمل ولا قولاً و عملاً الا بنية آه.

درويش وايي: چي ددې قول د الحسن او قتادهؒ حاصل دادی چي كلم طيب چي بيان يې نژدې تېر سو چي هره يوه متضمن ايمان لره وه پر ذات د خدای ج او توحيد د خدای ج دا بيله عمل صالح اعتبار نه لري، نو بناءً على ما ذكر من تفسير قول الحسن وقتادهؒ مظهري او ابن عطيةؒ داسي سوال پر كړی دی چي څرنګه كېدای سي چي ايمان دي بې عمل صالح اعتبار او فائده نه لري، وقد قال رسول الله ﷺ من شهد ان لا اله الا الله وحده لاشريک له وان محمدًا عبده ورسوله وان عيسیٰ عبده ورسوله وابن امته وكلمة القاها الى مريم وروح منه وان الجنة حق والنار حق ادخله الجنة على ما كان من عمل رواه الشيخان عن عبادة بن الصامتؓ بل المراد من الآية ان القول الطيب اذا كان معه عمل صالح يرفع شان القول الطيب ويزيد في ثوابه، وهذا لاشك فيه ولي چي ثواب د قول طيب من المؤمن الصالح المطيع لله زيات دی تر ثواب د هغه قول طيب د هغه چا چي مطيع لله نه وي په عمل صالح كي، او د حديث مذكور معنی داده: لايقبل قولاً الا بعمل يعني قول المنافق بلاعمل الطيب والجوارح لايعتدبه، ولي منافق خو هم لمونځ هم روژه نيول ظاهرًا وكذا القول المقرون بالعمل كقول المنافق المقرون بالعمل لايعتد بها اى بالقول والعمل الا بنية اى باعتقاد واخلاص من القلب، وما قيل ان معنى الآية العمل صالح يرفع القائل الى درجته فنداء من بعيد لان الكلام في الكلم الطيب والعمل الصالح فاين ذكر القائل حتى يكون مرجع الضمير المنصوب والله اعلم بالصواب.

درويش وايي: چي وهذا تفسير الآية حسب الطاقة والله الموفق والمعين.

وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ

پوښتنه: يمكرون خو لازمي دی ليس بمعتد الى مفعول به، نو دلته سيئات څرنګه مفعول به راغلی دی؟

ځواب: سيئات مفعول به نه دی بلكې مفعول مطلق دی بتقدير الموصوف يمكرون المكرات السيئات، ابو العالية وايي چي ځني مراد په دې آيت كي مكرات سيئات د قريشو د دار الندوة په محفل كي چي دوی مكرات په باره كي د عليه الصلوٰة والسلام تر بحث لاندي نيولی ؤ كمامر في سورة البقرة في تفسير قوله تعالى واذ

يمكربک الذين كفروا (١) ليثبتوک چي تا بندي کړي (٢) او يقتلونک يا دي مړ کړي (٣) او يخرجوک يا دي له مکې څخه وباسي، او کلبي رح وايي چي معنی ددې آيت داده والذين يعملون السيئات، وقال مقاتل رح ..... هم اهل الرياء في الاعمال.

درويش وايي: والكل صحيح والاول هو الاولى و يقضيه ما بعده.

لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَمَكْرُ أُولَٰئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾

"لهم عذاب شديد" دا جمله خبر د موصول ده او دوی لره دی سخت عذاب وهو النار، او چم د کفارو د مکې چي په اخير مشوره پر قتل اجتماعي د عليه الصلوة والسلام وکړه کمامر، د هو ضمير راجع دی و خدای ج ته يعني خدای ج به يې باطل کړي ولي چي عليه الصلوة والسلام ته يې امر د هجرت ورکړی او خدای پاک عليه الصلوة والسلام د خپل يارغار سره يعني ابوبکر الصديق رض روغ رمټ مديني منورې ته ورسول.

درويش وايي: چي ددې آيت تطبيق پر تفسير د الکلبي رح يا د شهر بن حوشب د آيت سابق په ډېر تکليف سره کېږي کما لايخفٰی، قال ابو يزيد البسطامي قدس سره السامي گفت شبيی خانه تاريک من روشن گشت گفتم شيطان باشد من ازان عزيز تر ام وبلند همت که اورا درمن طمع افتد، واگر از نزديک تست بگذار تا من از سرای خدمت برائ کرامت روم.

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ

خدای ج تاسي انسانان پيدا کړي ياست، هذا معطوف علی قوله تعالی والله ارسل آه، او دا هم دليل د قدرت الهي پر بعث بعد الموت کل المعطو عليه، ولي چي بدء الخلق خو اهون اعادة نه دی "من تراب" له خاورو څخه يعني په اعتبار د اصل چي آدم ع، بيا يې پيدا کړی له نطفې څخه يعني اصل قريب مو نطفه ده، باعتبار الاغلب، فلايرد السوال بعيسیٰ ع.

ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا ۚ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ ۚ

بيا يې گرځولي ياست صنف صنف ای ذکرانًا واناسًا، او حمل نه اخلي يوه ښځه (کلمه د من لپاره د استغراق د نفي ده) او نه يې وضع کوي يعني نه لنگېږي

مګر نه متلبس په علم سره د خدای ج يعني خدای ج په دواړو حالاتو کي د حمل او د وضع علم درباندي لري.

وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ

او نه اوږدېږي عمر اى مايمد ويطول في عمره او نه کمېږي له عمر څخه د يو چا "الا في كتاب" يعني كل ذالک مکتوب في كتاب يعني اللوح المحفوظ او في صحائف الكرام الكاتبين، سعيد بن جبير رض وايي: مكتوب في ام الكتاب ان فلان عمره كذا سنة ثم يكتب اسفل من ذالک، يعني د عمر تر نوشتي لاندي، ذهب يوم ذهب يومان ذهب لثلة ايام حتى ينقضى عمره، وقيل معناه لايزداد في عمر احد (يعني تر هغه مكتوب في اللوح المحفوظ) ولاينقص او نه تر مكتوب کمېږي الا في كتاب اى اللوح المحفوظ (يعني که زيادت او که نقصان هغه هورې په لوح محفوظ کي نوشته) يعني په لوح محفوظ کي نوشته وي چي عمر د فلاني اوويا کاله دی يا هغه بعض حسنات وکړي عمر يې زيات نوشته سي، يا بعض سيئات وکړي عمر يې کم سي فكل ذالک مكتوبة في اللوح المحفوظ ويؤيد ذالک قوله عليه الصلوة والسلام لايرد القضاء الا الدعاء ولايزيد في العمر الا البر، رواه الترمذي عن سلمان الفارسي رضي الله عنه.

سوال: په ما يعمر من معمر کي خو تحصيل د حاصل دی ولي چي دی چي معمر دی نو تعمير يې څرنګه کېږي؟

ځواب: له معمر څخه مراد من احد دی معمر يې په اعتبار د ما يؤل اليه بولي نو قوله تعالى اني اعصر خمرًا، اى اعصر عنبًا يؤل الى الخمر كذا ههنا ما يعمر من احد يؤل الى المعمر، په روح المعاني کي وايي وقيل الزيادة والنقصان في عمر واحد باعتبار اسباب مختلفة في لوح محفوظ مثل ان يكتب في ان حج فلان فعمره ستون والا فاربعون فاذا حج فقد بلغ ستين، نو عمر يې دراز سو، واذا لم يحج فلا يجاوز الاربعين فقد نقص من عمره الذي هو الغاية وهي ستون سنة وكذا ان تصدق او وصل الرحم فعمره ستون والا فاربعون واليه اشار عليه الصلوة والسلام بقوله الصدقة والصلة تعمران الديار وتزيدان في الاعمار، وايضًا جاء في الحديث ان المرء ليصل

رحمه وما بقى من عمره الا ثلاثة ايام، نو خدای ج يې اجل وځنډوي ډېرش کاله نور وانه ليقطع الرحم وقد بقى من عمره (۳۰) فيرده الله الى ثلثة ايام، وفي الحديث بر الوالدين يزيد في العمر والكذب ينقص الرزق والدعاء يرد القضاء انتهى قول رد المحتار، او بعض علماء وايي چي زيادت د عمر صرفول دي في الطاعات ومرضات الله ونقصان صرف في المعاصي، قال الحافظ الشيرازي رح:

فدای دوست نکردیم عمرو مال دریغ .... که کار عشق زما این قدر نمی آید
اوقات خوش آن که بایار بسر رفت .... باقی همه بی حاصلی وبی خبری بود

إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾

يعني دا كتابة الآجال والاعمال وخدای ج ته اسانه دی.

پوښتنه: دا احاديث مذكوره ددې تقاضا نه کوي چي افعال مذكوره في الاحاديث المذكور د خدای ج و تقدير ته تغيير رسوي، وهو محال؟

ځواب: يا ! تغيير وتقدير ته نه لازمېږي لانه كتب في اللوح اللمحفوظ تقدير تعالى ايضًا معلقًا سواء كان في زيادة العمر او في نقصانه كمامر لان ما لايجوز تغييره من القضاء الالهي هو القضاء المبرم اى القاطع بدون التعليق بشئ وكذا لايغير ما في علمه الازلي.

سوال: بعض جهال وايي چي ددې په رڼا کي دا لازمېږي چي انسان لره دوه اجله سته لكه معتزله چي وايي؟

ځواب: اهل السنة والجماعة چي تعدد د اجل روا نه بولي كما ورد في القرآن الكريم: اذا جاء اجلهم لا يستأخرون ساعة ولايستقدمون، هغه تعدد د اجل دی په قضاء مبرم کي وهذه الآحاديث لاتقتضيه فافهم هداک الله.

وَمَا يَسْتَوِى ٱلْبَحْرَانِ

او نه دي سره برابر دا دوه رودونه.

پوه سه: چي بحر هر فراخ ځای ته چي ډېر اوبه پکښې جمع وي که جاري وي لكه دجله، فرات، نيل مبارک، هلمند وغير ذالک او که ولاړې وي لكه بحر محيط د دالې كاسه الى غير ذالک او هم دا سبب دی چي جامع عالم ته بحر وايي.

سوال: هذا خو اسم اشاره مشار اليه څه دی في القرآن؟

ځواب: هذا دلته په معنی د احدهما دی.

هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَآئِغٌ شَرَابُهٗ وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ

د يوه درياب اوبه شيريني خوږې دي او ډيري ښه خوږې وي.

پوه سه: چي فرات مشتق له فرط څخه دی وهو الكسر نو ډيري شيريني اوبو ته چي فرات وايي لانه يكسر العطش "سائغ شرابه" چي تر ستوني په اسانۍ سره تيرېږي اوبه، ولي چي په تجربه سره ثابته ده چي خوږو شيانو ته كه اوبه وي او كه بل شی ستونی فراخه كيږي، وبالعكس ترخه يا خوا ګرځن شي ته ستونی تنګيږي دا طبع انساني ده، وبالفارسية: گوارنده په پښتو وايي دارو درمان.

فائده: جمله د هذا فرات سره د خپل مقابل يعني وهذا ملح اجاج صفت دی د البحران.

سوال: البحران معرفه دی باللام او جمله خو په حكم كي د نكرې ده كما تقرر في كتب النحو، توصيف د معرفې يې په نكره سره مما يمنعه النحات؟

ځواب: الف ولام په البحران كي لپاره د عهد ذهني دی لعدم صحة الجنس والاستغراق والعهد الخارجي ههنا كما لايخفٰى على المتبحر في علم النحو، او نحات وايي چي معرفه په لام ذهني سره په حكم كي نكرة دی فصح التوصيف وقد مثلوا لهذا التركيب بقول الشاعر چي د ځان مدح كوي په حلم سره .... شعر:

ولقد امر على اللئيم يسبنی .... فمضيت ثم قلت لايعنينی

يعني جمله د يسبنی صفت ده واللئيم چي معرفه باللام دی.

"وهذا ملح اجاج" ای الآخر فلايرد سوال المذكور في هذا عزب او بل درياب ملح اوبه يې تروې دي اجاج شديد الملوحة يعني ډيري تروې.

فائده: دا آيت قرآني مثل دی د مؤمن يعني هذا عزب آه او د كافر يعني هذا ملح آه، دا بيان د قدرت د خدای ﷻ دی چي خوږې او تروې اوبه ماهيت يې يو دی او په خواصو كي سره جلا دي، داغه رنګه مؤمن او كافر په نوع انساني كي شريكان دي، لكن د خواصو يې د اسمان او ځمكي فرق دی.

وَمِنْ كُلٍّ تَأْكُلُوْنَ لَحْمًا طَرِيًّا

او د هر يوه څخه تاسي خورئ غوښي تازه چي مراد څني ماهی دی لا جميع دواب البحر كالضفدع والسرطان حتى الانسان البحري.

پوه سه: چي مضاف اليه د كل محذوف دی ای كل واحد من البحرين.

پوه سه: چي د ماهي ټولي انواع حلالي دي.

فائده: دا جمله استطرادًا ذكره په تمثيل د مؤمن او كافر دخل نه لري صرف صفت د بحرينو ده، وما فيهما من النعم، او بعض مفسرين وايي چي ذكر ددې جملې استطرادي نه دی بلکې لپاره د تمام د تمثيل د مؤمن او كافر يې راوړه په دې معنی چي مؤمن او كافر كه څه هم په بعض خواصو او فوائدو كي سره شريكان دي لكه نطق، كتابت، تجارت، نجاري، بنايي الى غير ذالک لكن په مقصود بالذات كي نه دي سره شريكان، ولي چي مقصود له خلق څخه د انسان معرفت د الوهيت بالحق د خدای ج وعبادته على سبيل التوحيد، قال الله ﷻ ما خلقت الجن والانس الا ليعبدون، دا مقصود بالذات من خلق الانسان په مؤمن كي سته او په كافر كي نسته، لكه او به د بحرين چي په بعض خواصو كي سره شريكان دي، حيث قال ﷻ ومن كل تأكلون لحمًا طريًا، لكن په اصل مقصود كي چي شرب د حيواناتو او انسانانو دی نه دي سره شريكاني.

فائده: لحم يې په طري سره موصوف كړی لپاره د تنبيه پر دې چي د ماهي غوښي به سړی ژر خوري ولي چي د ماهي غوښي لطيفي دي ډېر ژر خرابېږي.

مسئلة شرعية: امام مالک او الثوري رح په دغه آيت دليل وايي چي كه چا قسم واخستی چي زه غوښي نه خورم او د ماهي غوښي يې و خوړلې په قسم كي حانث دی، ولي چي خدای ج اطلاق د لحم پر كړی دی، او نور امامان وايي چي مبنی د ايمانو پر عرف ده او په عرف كي د ماهي غوښو ته غوښي يا په عربي لحم نه وايي، دليل يې دادی چي كه يو سړي بل ته وويل چي ماته له بازاره غوښي راوړه كه يې د ماهي غوښي ورته راوړې هغه غوښي پر راوړونكي تاوان دي لانه فعل خلاف امر الآمر.

پوه سه: چي روح المعاني ددې غوښو د ماهي او عدم حنث الحالف من اكل اللحم

باكل لحم السمک، يو ډېر ښايسته مثال ويلی دی، وايي چي كه چا قسم واخستی والله لا يركب دابة، نو پر كافر سپور سو نه دی حانث، او سره ددې چي اطلاق د دابة پر كافر په قرآن كي راغلی دی حيث قال ﷻ: ان شر الدواب عند الله الذين كفروا.

پوښتنه: خدای پاک ماهي ته غوښي وويلې مع انه حيوان يعني داسي يې ونه ويل ومن كل تخرجون سمكا، يعني نورو حيوانانو ته صرف غوښه نه ويل كېږي مثلاً غويي غوښه نه بولي وهكذا الابل والضان والمعز؟

ځواب: ددې لپاره يې تعبير په لحم سره ځني وكړی په سمک يې تعبير ونه كړی چي تنبيه پر دې راسي چي د ماهي غير له غوښو چي د خوراک لپاره دي بله فائده نسته پكښې بخلاف الحيوانات المذكورة مثلاً في الابل فوائد جمة غير اكل لحمها كالركوب و وبرها وغيرهما وكذا البواقي من الحيوانات المذكورة، لكن روح المعاني وايي دعوی انحصار الانتفاع بالسمک في اكل اللحم لا اظنها تامة انتهى لعل مراده ان السمک فيه فوائد سوى فائدة اللحم لان السماک الكبار له هډوكي ځني يې عجيب آلات خلک جوړوي ويخرج من بطن بعضها اللؤلؤ الثمينة ويوجد في بعضها من الاحجار الثمينة من احجار البحر كما يشهد به التجارب.

وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا ۚ

تاسي راباسئ (لكن د توره دريابه نه د عذب شېرين دريابه) زېور وهي اللؤلؤ والمرجان چي تاسي يې اغوندئ يا ښځي يا نر.

پوه سه: چي تستخرجون عطف دی پر تأكلون بدون لحاظ الجار والمجرور المتعلق بتأكلون، او د لباس ځنې متعارفه معنی مراد نه ده، مثلاً غاړكۍ په عرف كي لباس نه بولي او ګوتمۍ چي لؤلؤ يا مرجان غمی پكښې وي هم يې په عرف كي لباس نه بولي.

سوال: زېورات خو عموماً ښځي اغوندي او د تلبسون خطاب و نر ته وسو؟

ځواب: بعض ښځي طبعيت والا نر هم ځيني زېور اغوندي كه څه هم اغلب يې ښځي اغوندي، او بل ځواب دادی چي ښځه چي زر او زېور په لاس يا پښو يا په غاړه كړي د ازواج يعني مړو لپاره ځانونه ښائسته كوي.

وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ

ته وينې ايها المخاطب الغير المعين (عطف على من كل تأكلون) الفلك فيه اى في كل واحد من البحرين العزب و الملح.

درويش وايي: چې د فلک لفظ مفرد او جمع دواړه دی فرق يې اعتباري دی که مفرد وي ضمه د فاء يې لکه ضمه د قفل ده او که جمع وي ضمه يې لکه ضمه د اسد جمع اسد ده، فرق د مفرد او جمع يې چې په قرآن مجيد کي واقع سي په قرائنو سره کېږي مثلاً ضمير مذکر ورته راجع کېږي يا مؤنث صفت يا خبر مذکر دی يا مؤنث وهكذا په دې ځای کي خو جمع دی بقرينة لفظ مواخر "مواخر" جمع د ماخرة ده على وزن فاعلة مشتق ده له محر څخه چې معنی يې شق يعني څيرل ده يعني دا کبنتيانې چې په درياب کي رواني وي او اوبه د درياب څيري څوک د يوې خوا څوک د بلې خوا.

لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾

تاچي تاسي طلب وکړئ له رزق څخه د خدای ج په ذريعه د تجارت د بحر په کبنتيو کي، لعل په معنی د لام کی دی ای لکی تشکر الله.

پوه سه: چې لعلكم عطف دی پر لتبتغوا.

سوال: معطوف عليه مصدر په لام د جر ده او معطوف په حرف ترجي سره؟

ځواب: د مخه موږ وويل چې لعل په معنی د لام کی دی، فالتقدير ولتشكروا.

يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ ۙ

داخلوي خدای ج ساعات د شپې په ورځ کي (يعني شپه کوتاه او ورځ اوږده کړي لکه په دوبي کي، دا آيت متصل دی په هغه آيت پوري والله خلقكم من تراب الى قوله على الله يسير، په دې معنی چې دواړه بيان د عظيم قدرت د خدای ج دي او جمله د ما يستوي آه جمله معترضه ده) او داخلوي ساعات د ورځي په شپه کي لکه په ژمي کي چې شپه اوږدېږي او ورځ لنډېږي.

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى ۚ

او مسخر يې کړځولي دي لمر او سپوږمی (په دې معنی چې هر يو خپل شبانه

روزي رفتار کوي طلوعًا و غروبًا الى ماشاء الله) هر يو د لمر او سپوږمۍ (نو تنوين عوض د مضاف اليه دی) تګ کي يعني په اسمان کي د معين وخت لپاره، چي يا يوه دوره ده يا تر منتهٰى پوري يا د قيامت تر ورځي چي دا نظام شمسي او قمري په هغه ورځ ختم کړځي.

پوه سه: چي کل يجري د بيان د تسخير الهي دی.

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمۡ لَهُ الۡمُلۡكُ ؕ وَالَّذِيۡنَ تَدۡعُوۡنَ مِنۡ دُوۡنِهٖ

څوک چي مذکوره کارونه کوي هغه الله دی "ذالکم الله" مبتداء او خبر دی "ربکم" خبر بعد الخبر دی "له الملک" خبر آخر دی چي دې ته اخبار مترادفه وايي، او هغه شيان چي تاسي يې عبادت کوئ، ماسوی له خدايه.

پوه سه: چي عائد و موصول ته عائد محذوف دی ای تدعونها "من دونه" حال دی له ضمير څخه د تدعون يعني کائنة من دونه تعالی.

مَا يَمۡلِكُوۡنَ مِنۡ قِطۡمِيۡرٍ ؕ﴿۱۳﴾

نه دي مالکان دوی د يو اډني شي چي قطمير يې بولي چي د خورما پر مندکي هغه سپين نازک خور دی، نو دوی چي نه دي مالکان ددې حقير جسم، نو د لوی اجسامو څه به څرنګه مالکان وي، مطلب دادی چي ستاسي معبودان بتان دومره بې قدرته دي نو تاسي يې عبادت ولي کوئ.

اِنۡ تَدۡعُوۡهُمۡ لَا يَسۡمَعُوۡا دُعَآءَكُمۡ ۚ وَلَوۡ سَمِعُوۡا مَا اسۡتَجَابُوۡا لَكُمۡ ؕ

"ان تدعوهم" که تاسي دوی وبولئ د حاجت روايي لپاره يعني په مهم کار کي دوی نه اوري ستاسي دغه دعاء او بلنه لکونها جمادات فضلاً عن قضاء الحاجات، او که دوی وه هم اوري على فرض المحال بيا ستاسي پوره کول د حاجت نسي کولای لعدم قدرتهم على الانفاع.

سوال: د عيسىٰ او عزير او د ملکو[۴] خو هم بعض خلګو عبادت کاوه، نو هغه حاجت روايي نسي کولای؟

ځواب: هغه له دوی څخه يعني د عبادت کونکو او د هغو له عبادت څخه بېزاره دي.

وَيَوۡمَ الۡقِيٰمَةِ يَكۡفُرُوۡنَ بِشِرۡكِكُمۡ ؕ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثۡلُ خَبِيۡرٍ ﴿۱۴﴾

او په ورځ د قيامت دغه ستاسي معبودان منکره سي ستاسي له عبادت څخه او وايي به ماكنتم ايانا تعبدون، تاسي زموږ عبادت نه دی کړی بلکه عبادت د شيطان مو کړی دی، او تا به په حقيقت حال د مشرکانو او ددوئ د معبودانو خبر نه کړي، يعني هغه مخبر په مثل د عالم خبير چي خدای فانه تعالي خبير بكل شئ ازلا و ابدا.

پوښتنه: دا بې ځايه ده او دا دنيا د معبودانو 'ماكنتم ايانا تعبدون، په بتانو کي څرنګه متصور ده ولي بتان خو جمادات دي، نو دوی څرنګه دا نطق کولای سي ماكنتم ايانا آه؟

ځواب: خدای ﷻ يې پر خبرو راولي دغه جمادات والله علي كل شئ قدير لپاره د رسوايي د عابدانو چي دوئ به ددغو بتانو عبادت کاوه په اميد د شفاعت هغه دوئ ته مصيبت سو.

فائده: مخاطب په آيت کي رسول الله دی.... بيت:

بر احوال نابوده علمش خبير........ بر اسرا ناگفته لطفش خبير

سوال: په دې آيتو کي معبوداتو، جماداتو به مشرکانو ضماير د عقلاؤ راجع کړي دي حکمت يې څه دی؟.

جواب: دا ضمائر پر زعم د عابدانو بتانو ته راجع کړل سوي دي، ولي چي عابدانو د خپل معبودات ذي قدرت ذي علم به بلل لغاية جهلهم و غباوتهم.

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اَنۡتُمُ الۡفُقَرَآءُ اِلَى اللّٰهِ ۚ

ای خلکو تاسي محتاج یاست و خدای ﷻ ته.

پوه سه: چي خطاب عام دی مسلمانانو کافرانو دواړو ته، يعني هميشه په پيدائښت کي او په بقاکي د ژوند په هغو شيانو کي چي ژوند په هغو مربوط من الغذاء وصحت الجسد الي غير ذلک و في النجات من النار او په ثواب درکولو کښي په جنت سره.

پوښتنه: تخصيص د فقر په انسان سره وکړئ، او سره ددې چې نور حيوانات خو هم خداى جَلَّ جَلَالُهُ ته محتاج دي ؟.

جواب: نعم چي نور حيوانات هم خداى ج ته محتاجه دي ليکن دهغو احتياج نظر و احتياج ته د انسان لکه چي نه وي محتاجه، ولي چي انسان خو ذوي العقول دى د ذوي العقولو احتباجونه ډېر دي، نظر وغير ذوي العقول مثلا انسانان کوټيو، بنګلو، ورجو، غوښو او قالين موټران الي غير ذلک ته احتياج لري، ايت کريمه : (وخلق الانسان ضعيفا) او ده ضعيف احتياجات ډېر وي تر قوي.

سوال: جنيات خو هم ذوي العقول دي، بايد دهغو احتياجات هم ډېر واى؟.

جواب: جنات په ملبس او مطعم کي او په مسکن کي دونه احتياج نه لري لکه انسان:

وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿١٥﴾

پوه سه: چي تعريف د النبي دپاره عهد خارجي دى اى المعروف بالاستغناء على الاخلاق و الانعام العام علي الموجودات، چي محمود في ذاته مستحق الحمد من جميع خلقه.

إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٦﴾

که د خداى خوښه سي تاسي به بوزي پر شاهراه د عدم، دا دليل ددې دى، چي خداى غني دى، د مخلوقه څخه، او را به ولي يعني پيدا به کړي ستاسي په بدل نور نوى مخلوق د انسانانو په جامې يعني هغه به تر ډېر فرمان بر داره به وي تر تاسي.

وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿١٧﴾

او نه دى دغه تبديل ستاسي په نورو انسانانو و خداى ج ته ګران کار.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ

او نسي وړلاى يو نفس ګناه کار (نو تانيث د وازرة په سبب ددې دى چي موصوف يې نفس دى چي مؤنث سماعي دى، او وزر په لغت کي ثقل ته وايي، مراد څني په آيت کي ګناه ده) ګناه د بل نفس ګناه کار.

سوال: په يو بل آيت كي راغلي دي وليحملن اثقالهم واثقالاً مع اثقالهم؟

ځواب: دا آيت په شان كي د هغو كسانو دى چي هم په خپل ګمراه او ضال وي او نور كسان يې هم ګمراهان كړي وي چي داسي سړي ته ضال مضل وايي، نو دا كسان به حمل كوي اثقال د اضلال د نورو كسانو سره ثقل د ضلال خپل، وليس شيئ منها اوزار غيرهم كذا في روح المعاني.

پوښتنه: مسلم د ابو موسىٰ الاشعري رضي الله عنه څخه روايت كړى دى چي مرفوع و عليه الصلوة والسلام ته دى انه يجيئ يوم القيامة ناس من المسلمين بذنوب امثال الجبال يغفرها لهم ويقعها على اليهود والنصارى (نو په دې حديث كي خو اثقال د مؤمنانو پر يهودانو او نصارى واچول سول) او دغه رنګه په بل حديث كي راغلي دي چي ورځ چي د قيامت سي خداى ج وهر مسلمان ته (يعني چي ګناه كار وي) يو يهودي يا نصراني په لاس وركړي او ورته ووايي هذا فداک من النار ستا فديه له اور څخه ده، نو ددې په مقتضىٰ خو هم ګناه وزر د مسلمان پر يهودي او نصراني واچول سو، وامثال ذالک؟

ځواب: ددې احاديثو ځواب دادى چي يهودانو يا نصارىٰ يوه طريقه وضع كړې وه چي مسلمان هم پر هغه طريقه ولاړ سي، نو خداى جل جلاله هغه مسلمان وبخښي او دده ګناه پر هغه يهودي او نصراني واچوي چي هغه طريقه سيئه يې وضع كړې وه نو پر يهودي يا نصراني باندي وزر د تسبب ولوېدى، فهذه الاحاديث امثال قوله عليه الصلوة والسلام من سن في الاسلام سنة سيئة فله وزرها ووزر من عمل بها الى يوم القيامة انتهى باختصار.

وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ

او كه وبولي يو نفس مثقله يعني په خپلو ګنهو سره دروند وي، يو بل ثوک "الى حملها" چي ته دا زما دروند د ګناه پېټى راسره يوسه "لايحمل منه شئ" يعني نفس دا خواست د هغه نفس مثقله نه ورسره مني نو په دې آيت كي يې نفي ددې وكړې چي د يوه نفس ګناه دي بل نفس ورسره يوسي يعني هغه اول نفس دي د ګناه معاف سي لكه چي خداى ج نفي كړي دي چي يو پر نفس دي بل نفس په ګناه بار كړي.

وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ

که څه هم وي هغه نفس چي دته دعوت د حمل ورکړي يعني د ګناه د حمل "ذا قربٰى" خاوند د قرابت له ابن عباس رضی ﷲ عنه څخه بغوي رحمه ﷲ روايت کړی دی يلقى الاب والام ابنهما فيقول اى احدهما يا بني احمل عني بعض ذنوبي زوي يې ورته وايي لا استطيع په وسه مي نه ده پوره حسبي ما علي يعني پر ما په خپل د ګناه دروند بار پروت دی، او دغه رنګه يو سړی خپله ماينه ټينګه کړي چي زه ستا مېړه وم په دنيا کي او په عين حال کي ورته وايي چي ته خو پر ما ډېره مهربانه او زه ډېر درباندي ګران وم نو ته يو مثقال ذرة ستا له حسناتو څخه راکړه شايد چي زه به له اوره په خلاص سم، ماينه يې ورته وايي چي دا خو تا ډېر لږ شی طلب کړی زما څخه لکن درکړه مي په وس نه ده پوره، ولي زه په خپله دغه قدر ته محتاجه يم... ابيات:

هيچ رحمى نه برادر به برادر دارد .... هيچ خيرى نه پدر را به پسر مى آيد
دختران از پهلوى مادر بکند قصد فرار .....دوستى از همه خويش بسرى آيد

إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَوٰةَ

اخفش يې معنى داسي کړې ده انما تنفع بانذارک، هغه کسان چي دوی بېرېږي له خدای ج څخه په غيب سره چي خدای ج يې نه دی ليدلی او يا معنى داده غائبين من عذابه ج يعني چي د خدای ج عذاب يې نه وي ليدلی يعني په دنيا کي بېرېږي، او يا معنى داده چي په غياب کي له خلګو څخه يعني رياء کار نه وي په خپلو خلوتو يعني داسي نه وي لکه يو شاعر چي وايي:

واعظان که اين جلوه در منبر و محراب ميکنند
چون بخلوت ميروند کاری ديگران ميکنند

"واقاموا الصلوة" او دوی پر ښه وجهه اداء کوي لمونځ يعني پنځه وخته.

پوه سه: چي په يخشون ربهم آه کي اشاره و اجتناب ته د معاصي وکړه او په اقاموا الصلوة کي اشاره و دې ته وکړه چي واجبات د دين ټوله پر ځای کوي، ولي صلوة عماد الدين دی، قال رسول الله ﷺ الصلوة عماد الدين فمن اقامها فقد اقام الدين ومن هدمها فقد هم الدين، او دا دوی له بېري د خدای ج نو دوی ستا په انذار سره نفع اخلي.

فائده: په اوله جمله کي يې فعل مضارع راوړه او په دوهمه جمله کي يې ماضي چي دواړي په سبب د عطف د يوه موصول صله دي اشاره ودې ته ده چي دوی مستمر دي پر ښو کارو في جميع الازمنة كما قال المظهري، وفيه نظر لان الدال على الاستمرار هو المضارع دون الماضي كما تقرر في النحو فافهم، والحق ما في كشف الاسرار غاير بين الفعلين لان اوقات الخشية دائمة (يعني ځکه يې مضارع راوړه چي دال پر استمرار ده كمامر آنفًا) و اوقات الصلوة معينة منقفية (يعني له دې جهته په لمانځه کي صيغه د ماضي ذکر کړه الدالة على الانقضاء فافهم ايها المطالع للتفسير الايوبي، وخذ ما صفا ودع ما كدر.

وَمَنْ تَزَكّٰى فَاِنَّمَا يَتَزَكّٰى لِنَفْسِهٖ ؕ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ﴿۱۸﴾

څوک چي له خيري شخه د مصائبو ځان پاک ساتي، نو دی ځان پاک نه ساتي مګر د خپلي فائدې او نفعي لپاره، او خدایج ته ده رجوع د خلګو يعني بالبعث بعد الموت فيجازيهم على التزكية وغير ذالک.

فائده: جمله د من تزکی آه جمله معترضه ده لپاره د تاکيد د امر د خشية.

وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ﴿۱۹﴾ وَلَا الظُّلُمٰتُ وَلَا النُّوْرُ ﴿۲۰﴾

نه دی برابر ړوند (له لاري شخه د خدایج اى الكافر والجاهل) او ليدونکی (اى المؤمن او العالم) او نه تاريکه (اى الكفر) او نور (اى الايمان)

فائده: ظلمات يې جمع راوړه او نور يې مفرد لان انواع الكفر كثيرة من الشرک و الدهرية واليهودية والنصرانية وغيرهما، والايمان نوع واحد.

وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُوْرُ ﴿۲۱﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْاَحْيَآءُ وَلَا الْاَمْوَاتُ ؕ

او نه سايه (چي مراد ځني جنت يا ثواب دی) او نه ګرمي (چي مراد ځني دوږخ او عذاب دی) او نه دي سره برابر ژوندي او مړي، دا مثال دی د مؤمنانو او کافرانو، او بعض وايي مثال دی د علماء او جهال.

فائده: دا تمثيل ابلغ دی تر دمخه تمثيلاتو، ولي چي د حي او ميت په منځ کي ډېر بعد دی تر نورو مثالو، له دې سببه يې لام مکرر راوړی په ولا الاموات کي.

إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ ۖ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ ﴿٢٢﴾

په تحقيق خدای ج اورېدای سي په هغه چي اراده يې ورته وسي د هدايت (نو هغه په قرآني آيتو كي ښه غور او فكر كوئ او نصائحو ته د قرآن په دقيقه توګه غور نسئ، نو حاصل د معنى يسمع يهديه) او ته نه يې يا محمد ﷺ اورېدونکی د هغه چا چي په قبرو كي وي.

پوه سه: چي د من في القبور څخه مراد مصرين على الكفر دي لكه ابوجهل وغيره، نو دوی يې مشابه كړه د مړو سره، په دې كي عليه الصلوة والسلام ته نا اميدي او اقناط كلي وركوي ددوی له ايمان څخه.

درويش وايي: چي وما انت بمسمع بناء پر عرف عام ده يعني مړي خبري نه اوري.

درويش وايي: چي مسئله د سماع الموتٰى على الحقيقة ډېره پېچيده او مختلف فيها مسئله ده، له دې ځايه او د وما انت بمسمع آه تعلق وركول لكه بعض مفسرينو چي تعلق وركړی زما په عقيده دا مسئله له دې ځای سره تعلق نه لري، او بله خبره داده چي مسمع چي اسم فاعل له بابه د افعال دی مجرد د هغه چي سماع ده په هغه معنى مراد ده لكه يسمع چي مضارع له بابه د افعال ده له مجرد څخه چي سماع د هدايت مراد ده، نو په مسمع كي چي هم هدايت مراد دی، نو ددې آيت معنى راجع كېږي و هغه آيت ته انک لاتهتدي من احببت ولكن الله يهدي من يشاء نو د سماع الموتٰى سره څه تعلق لري، ولله در المظهري رح چي سره ددې چي د احاديث نبويه لوی بحر دی په مسئله احاديث د سماع صرف نظر ګرځولی، او روح المعاني هم دلته د سماع الموتٰى د مسئلې حواله و بل ځای ته د خپل تفسير كړې ده.

إِنْ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾

نه يې ته يا محمد ﷺ مګر نه بېرونکی د كفارو په دوږخ سره يعني هدايت ددوی پر تا نه دی لازم.

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۚ

په تحقيق موږ ته استولی يې يعني رسول مو ګرځولی يې په حق سره چي ته

زېرى وركونكى يې مؤمنانو ته بالجنة والثواب او ېرونكى يې كفارو لره په دوږخ او عقاب حق سره.

پوه سه: چي بالحق يا حال دى له فاعل څخه د ارسلناک اى محقين ستا په ارسال كي، يا حال دى له ضمير منصوب څخه چي عليه الصلوة والسلام يې مخاطب دى اى محقًا، يا بالحق صفت د مصدر محذوف دى اى ارسالاً متلبسًا بالحق، والمآل واحد بالتلازم بين هذه التراجم.

وَإِنْ مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾

او نسته يو امت له امم سابقهؤ څخه مګر تېر سوى دى په هغه امت كي ېرونكى ددوى يا نبي بعد نبي كانبياء بني اسرائيل چي تعداد يې څلور زره ته بالغ ؤ، او يا قائم مقام د نبي لكه علماء كاملين د امت د عليه الصلوة والسلام كما قال عليه الصلوة والسلام: علماء امتي كانبياء بني اسرائيل في اجراء وضيفة الانذار.

پوښتنه: په دې وروستني آيت كي يې يوازي نذير راوړى له دې سببه چي په انذار هر سړى پوهېږي چي بشارت ورسره ملګرى دى لكه چي په مخكني آيت كي چي تېر سو.

سوال: لكه انذار چي قرينه د بشارت ده داغه رنګه بشارت خو هم قرينه د انذار ده، نو ولي اكتفاء بالبشارة ونه كړه په دې وروستني آيت كي؟

ځواب: لان دفع د ضرر چي په انذار پوري مربوط ده اهم ده تر نفع چي په بشارت پوري مربوط ده، ولان التخلية بالخاء المعجمة اقدم واهم من التحلية بالحاء المهملة فافهم، بيا خداى ج لپاره د تسلي د خپل حبيب ﷺ وايي:

وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ج

او كه تكذيب وكړي كفار د مكې ستا يعني چي ته رسول الله نه يې.

پوه سه: چي جزاء د شرط محذوف ده په قرينه د مابعد آيت اى لاتهتم بتكذيبک واصبر على اذاهم كما صبر من قبلک من الانبياء، گفته اند: صبر اگرچه تلخست لكن بر شيرين دارد، والعاقبة للمتقين بشارت شيرين دارد.

جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿٢٥﴾

چي راتګ كړى ؤ دوى ته رسولانو ددوى دا جمله حال ده له فاعل څخه د كذب

په تقدير د قد كما هو القانون النحوي في الماضي الواقع حالاً "بالبينٰت" په ښكاره معجزاتو سره چي دلالت پر صدق ددوى يې كاوه په دعوه كي د نبوت "وبالزبر" جمع د زبورده يعني صحيفه لكه صحف د ابراهيم؏، او په كتاب روښانه سره لكه تورات د موسیٰ؏ او انجيل د عيسیٰ؏.

سوال: هر رسول خو زبر او كتاب منير نه درلودی؟

ځواب: نعم! دلته مراد تفصيل او تقسيم دی المعلوم لكل احد.

ثُمَّ اَخَذْتُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيْرِ ﴿۲۶﴾

ثم لپاره د تراخي دی يعني وروسته تر كلو كلو د جريان د تبليغاتو د رسولانو ما ونيول هغه كسان چي كفر ته يې دوام وركړی ؤ.

پوه سه: چي كسره د راء عوض او دال پر ياء محذوفه ده والاصل نكيري ؤ، نو څرنګه ؤ زما انكار پر دوی بنزول العذاب پر دوی، استفهام لپاره د تقرير دی ای هو اقع موقعه اللائق بهم.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً ۚ فَاَخْرَجْنَا بِهٖ ثَمَرٰتٍ مُّخْتَلِفًا اَلْوَانُهَا ؕ وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ

ته نه وينې ايها المخاطب الغير المعين چي خدای ج نازل كړي دي له اسمان څخه اوبه چي باران دی "فاخرجنا" نو را ايستلي دي موږ (فيه التفات من الغيبة الى التكلم) په هغو ابو سره مېوې چي مختلف رنګونه د هغو مېوو دي.

فائده: الوان كه څه هم جمع د لون ده لكن مراد ځني عام معنی ده ای اجناسها، مثلاً انګور يو جنس دی، خورما بل جنس دی وهكذا واصنافها لكه سپين كشمش، لعل، كلمك، آيته وغيرها د انګورو صنفونه دي، او برني خومرا او عجوه خورما وغيرهما صنفونه د خورما دي وهكذا كل جنس من اجناس الثمرات لها اصناف وانواع، يا يې رنګ جلا وي، تور، سپين، سور، ژړ، شين او نور رنګونه د مېوو.

پوه سه: چي اولاً جدد جمع د جدة ده په معنی د طريقې، او ابو الفضل وايي چي جدة په لارو كي هغې لاري ته وايي چي رنګ يې له رنګ څخه د نژدې لاري مخالف وي، دی وايي ومنه جدة الحمار لخط الذي في وسط ظهر الحمار والوحش.

وثانيًا: حمل د جدد پر جبال نه دی صحیح لان الجبال لیس نفس الطریق، نو بعض مفسرین ذو ورسره محذوف بولي ای ذو جدد، او بعض یې حمل مبالغة بولي.

ثالثًا: من الجبال جدد جمله اسمیه ده حال ده له فاعل څخه د اخرجنا ای اخرجنا حال کون من الجبال جدد، نو اتیتک والشمس طالعة، والمعنی په غرو کي لاري او لیکي سته.

بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾

"بیض و حمر" جمع د ابیض او د احمر ده، سپین او سور چي رنګونه سره مختلف وي په شدة او ضعف سره، او غټي ډبري دي چي تکي توري دي، عطف دی پر بیض، والتقدیر جدد بیض وحمر وسود غرابیب نو غرابیب تاکید دی د سود چي مضمر دی او وروسته بیان دی محذوف، ولي غرابیب خو تاکید دی، تاکید خو باید تر مؤکد وروسته وي، نو دا مذکور سود مؤکد نه دی بلکې بیان د مؤکد دی.

وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ

"ومن الناس" عطف دی علی ومن الجبال، او د خلګو څخه او د ما یدب علی الارض یعني پر مځکه چي حرکت کوي هر حیوان چي دا معنی د دابة ده او انعام چي اوښان، غوایي، پسونه او بزو ته وایي یعني د انسانانو او د دوابو او د انعامو رنګونه هم سره مخالف دي چي دوه شخصه د هري نوع څخه چي وي په یوه رنګ چي هیڅ تفاوت دې نه وي نه پیدا کېږي.

سوال: د الوانه ضمیر یې مذکر راوړی په دې سبب چي راجع وبعض ته دی چي معنی من ده په من الناس کي.

كَذَٰلِكَ ۗ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ۗ

"کذالک" صفت د مصدر محذوف دی ای اختلافًا مثل اختلاف الثمار والجبال.

پوه سه: چي دا آیت تکملة د هغه آیت انما تنذر الذین ربهم بالغیب په دې معنی تکمله ده چي تعیین د من یخشاه ﷻ من الناس په دې آیت کي کوي یعني انما یخشاه ج بالغیب هغه کسان چي علم لري پر خدای ج په صفات جمیله ؤ سره او په صفاتو جلیله ؤ سره او په افعال محکمه ؤ سره د خدای ج کمامر نبذمنها من ابتداء السورة الی ههنا.

درویش وايي: چي په دې آيت کي له علماء څخه رسمي په صرف نامه د عالم نه دی مراد، بلکې هغه علماء کامل چي اثار د خشية پکښې ظاهر وي او عامل په خپل علم سره وي ... ع: نه هر که سر بتراشد قلندری داند

اكثر د ننی زماني علماء طلاب الدنيا دي علم واسطه د زكوة او صدقه وغيره ته گرځوي، او قال و حال يې سره برابر نه وي ... بيت:

واعظان که این جلوه در منبر ومحراب میکنند
چـون بـخلوت میروند کاری دیگران میکنند

حافظ شيرازي رحمه الله وايي:

بر زبانت یا صمد پیدا ودردل یاصنم .. ای بباطن کافر ظاهر مسلمانی چه سود

پوه سه: چي قرائت متواتره ددې آيت په نصب سره د اسم جليل دی بناءً على انه مفعول يخشى او په رفع سره د العلماء بناء على انه فاعل يخشىٰ، لكن مع هذا عمر بن عبدالعزيز وابن سيرين، او بعض علماء يې نسبت و امام الائمة ابو حنيفة رحمه الله ته هم کړی دی (وعندي تلك النسبة ليست مطابقة لروات قرائته والله اعلم)

البته: که یو وخت امام ابو حنيفة رحمه الله دا قرائت پر وجه د جواز ويلی وي امکان لري، يعني په رفع د اسم جليل بناءً على انه فاعل يخشىٰ او په نصب د العلماء بناءً على انه مفعول يخشىٰ، لكن په مخکي بيان سوي ترجمه د يخشىٰ نه ده مراد، بلکې عبدالله بن عمرو رض ترجمه د يخشىٰ په يختار سره کړې ده ای انما يختار الله من عباده العلماء وهذا معنى صحيح، او روح البيان وايي چي خشيت استعاره د تعظيم فالمعنى انما يعظمهم (اى العلماء) الله من جميع عباده انتهى.

درویش وايي: وفي قلبي من هذا المعنى اضطراب والله اعلم بالصواب.

پوه سه: چي څوک چي فکر ووهي په خلق کي د خدای ج كمامر بيانه من اول السورة الى ههنا واستدل به على ذاته وصفاته وافعاله والائه هم العلماء حقًا وهم المرادون في هذه الآية لا كعلماء اليهود والنصارى، ولي كه څه علم درلودی لكن دوی تجاهل اختيار کړی ؤ لاجل حفظ رياستهم على عوامهم وحفظ ماكلهم، شيخ اجل عارف كامل شهاب الدين السهروردي رح وايي چي په دې آيت دليل دی پر دې چي من لاخشية له فليس بعالم، حاصل ددې آيت دادی چي کمال خشية د خدای ج څخه خاصه د انبياء عليهم السلام ده ثم الاولياء الكمل رح ثم الامثل فالامثل.

اِنَّ اللّٰهَ عَزِیْزٌ غَفُوْرٌ ﴿۲۸﴾

په تحقيق خدای ج غالب دی څوک مانع دده د مشيت نسي کېدای او بخښونکی د ګنهو دی د بندګانو بتوبةٍ يقينًا بلا وجوب عليه وبدون التوبة احتمالاً لكمال الرحمة.

اِنَّ الَّذِیْنَ یَتْلُوْنَ كِتٰبَ اللّٰهِ

په تحقيق هغه کسان چي دائمًا کتاب الله وايي.

فائده: فقير قيد د دائمًا ووايه له دې سببه چي يتلون مضارع ده پر استمرار دلالت کوي په ځای کي د مدح كما ههنا يا په مقام کي د ذم كما في قوله تعالى ويقولون (اى الكفار) متى هذا الوعد (اى وعد نزول العذاب) ان كنتم صادقين.

پوه سه: چي له تلاوت څخه مراد تلاوت مجرده نه دی بلکې تلاوت مع العمل بما فيه، ولي چي په دې آيت کي يتلون عنوان ددوی د مدح وګرځېدی عنوان د مدح تلاوت مع العمل دی وبس، او يا مراد جنس کتب الله كالتورات والانجيل وغيرهما، نو په دې کي مدح د علماء د تورات مع العمل دی وبس، او يا مراد جنس کتب الله كالتورات والانجيل وغيرهما، نو په دې کي مدح د علماء د تورات او انجيل دی چي تحريف د خپلو يې نه وکړی.

پوه سه: چي له يتلون څخه مراد علماء د قرآن دي لا القراء المجردين عن فهم معانيه.

وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ

"واقاموا الصلوة" او دوام پر لمونځو کوي سره د مراعات د حقوق د لمانځه کتعديل الاركان چي د ډېرو عوامو په لمونځو چي يوازي يې ګذاري د تعديل الاركان هيڅ نمونه نه وي پکښې هم دغه يعني مراعات معنی د اقامة الصلوة چي په قرآن مبارک کي ذکر کېږي که په صيغه د فعل ماضي وي كما ههنا او يا په لفظ مضارع وي لکه و يقيمون الصلوة په بل ځای کي د قرآن يا په صيغه د اسم فاعل له بابه د افعال لکه والمقيمين الصلوة الآية، او يو مجرد دی يعني قيام الصلوة هغه عام مطلق اداء ته د لمانځه وايي ځکه قيام په ټوله قرآن کي يو ځای په حال کي د منافقانو ذکر سوی دی، کريمه: واذا قاموا الى الصلوة قاموا كسالى الى اخير الآية.

وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ ﴿٢٩﴾

او دوی انفاق کوي د هغو اموالو څخه چي دوی ته په رزق ورکړي دي په پټه او په علانيه يعني ښکاره، يعني څرنګه چي پر لاس ورغلی که سر وي او که علن وي، او بعض مفسرين وايي چي سر په نفلي انفاقو کي افضل لانه ابعد من الرياء والعلانية په فرضي انفاق چي زکوة دی افضل دی تا چي بل غني به هم اقتداء پسي وکړي او دی به تهمت د بخل بالزکات خلاص سي "يرجون تجارةً لن تبور" دی امید کوي د پیدا کولو د ثواب في الانفاق چي هرګز نه هلاکيږي او دا تجارت يې د خسران سره نه مخامخ کيږي "يرجون" خبر د ان دی، لن تبور صفت د تجارت دی.

لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ ۚ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾

"ليوفيهم" متعلق دی په لن تبور پوري، والمعنى يرجون تجارة نافعة ليوفيهم بانفاقها "اجورهم" يعني ثواب اعمالهم.

درويش وايي: چي که څه هم مظهري قوله تعالى ليوفيهم يوازي په انفاق المال ګرځول ده لکن د فقير په نيز په ټولو عبادات مذکوره في هذه الآية پوري مربوط ده يعني من قوله تعالى ان الذين يتلون کتاب الله الى قوله ليوفيهم کما لايخفى على اللبيب الفاضل "ويزيدهم من فضله" او خدای جل جلاله ورزياتوي له فضل څخه زائد تر اجور د اعمالو ددوی يعني بالحسنة الواحدة عشرة امثالها الى سبعمائة الى ما لايتناهي.

درويش وايي: چي له ابن مسعود رضي الله عنه څخه په صحيح سند روايت راغلی دی په تفسير کي ددې آيت قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يوفيهم اجورهم يدخلهم الجنة ويزيدهم من فضله الشفاعة لمن وجب له النار (ای بسبب العصيان دون الکفر، لان الکافر لاشفاعة له بالاجماع) "انه غفور شکور" خدای پاک بخښونکی دی د بعض نواقصو په بعض عبداتو کي او شکور دی ددوی د طاعاتو و قال ابن عباس رضي الله عنه غفور يغفر العظيم من ذنوبهم ويشکر القليل من اعمالهم ای يجازي هم عليه.

وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ

هغه چي وحي کړي دي وتاته يا محمد صلى الله عليه وسلم يعني من القرآن الکريم، نو کلمه د

من لپاره د بيان ده يا د جنس يا د تبعيض ده "هو الحق" ثابت من جانب الله دی "مصدقًا لما بين يديه" تصديق كونكی دی د ټوله ماتقدمه من الكتب السماوية.

پوه سه: چي مصدقًا حال مؤكدة دی لان حقية القرآن يستلزم موافقة سائر الكتب الالهية في العقائد و القصص و الاخبار و اصول الاحكام.

إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٣١﴾

په تحقيق خدای ج په خپلو بندګانو خبر دی او دانا دی ای عالم بظواهرها و بوطنها، نتيجه يې داده چي خدای ج په دې هم خبر دی چي په تاكي يا محمد ﷺ استعداد كامل د قبول د وحي موجود دی، نو ځكه يې تاته كتاب معجز درواستاوه.

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۖ

پوه سه: چي ارث دې ته وايي چي يو شی نقل سي له يو چا څخه و بل ته بېله شراء او بېله هبه او هغه بل سړی مالک وګرځي په سبب د قرابت بينهما، و معنی الآية موږ نقل كړی دغه كتاب چي قرآن دی له تا څخه يا محمد ﷺ، يعني د ميراث اصلي معنی چي بيان سوه مراد نه ده بلكې مراد نقل دی، "الذين اصطفينا من عبادنا" هغه كسان چي مختار كړي و موږ ته زموږ په بندګانو كي.

پوه سه: چي كلمه د من بيان ده موصول ظرف مستقر ده حال د ضمير منصوب څخه ای كائنين من عبادنا او اضافت د عبادو د خپل ځان لپاره د تشريف ده او عائد و موصول محذوف دی ای الذين اطفيناهم (دا هغه عائد محذوف دی) من عبادنا، والمراد بالموصول علماء امة محمد ﷺ من الصحابة والتابعين رض و من بعدهم الی يوم القيامة، او يا مراد ټوله امت ذی من الخواص والعوام كذا قال ابن عباس رض، و معنا اصطفائهم ان الله اصطفيناهم علی سائر الامم وجعل امته[۴] امتًا وسطًا ليكونوا شهداء علی الناس، او بل كرامت يې دادی چي ددوی نسبت كېږي و سيد الانبياء ﷺ ته كما قال الشاعر:

طوبٰی لنا معشر الاسلام ان لنا .... من العناية ركنا غير منهدم
لـما دعـا الله داعينا لطاعته .... باكرم الرسل كنا اكرم الامم

فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ

پوه سه: چي ضمير د منهم راجع دی و موصول سابق ته او فاء لپاره د تفصيل ده، والمراد بالظالم لنفسه من قصر في العمل بالكتاب واسرف على نفسه او پر هغه چاهم صادق دی چي ظلم پر بل وكړي لانه بذالک ظالم لنفسه.

فائده: ظلم كه څه هم متعدي بنفسه دی لكن لپاره د تقوية العمل يې لام ورسره راوړی.

وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرٰتِ بِاِذْنِ اللّٰهِ

او بعض ميانه رو دي يعني ګاهي عمل بالقرآن كوي او ګاهي مخالفت كوي، او بعض ددوی متقدم وي و ثواب ته د خدای ج وجنته په سبب د اعمال صالحهٔ، او بعض مفسرين يې داسي ترجمه كوي چي سابق پر ظالم لنفسه او پر مقتصد يې په درجاتو كي په سبب د خير د كارو "باذن الله" يعني په توفيق د خدای ج.

پوه سه: چي باذن الله يې ددې لپاره ووايه چي دې رتبې ته رسېدل صعب دی بې توفيقه نسي كېدای.

پوه سه: چي تفسيرو ته ددې درو ډلو د امت د عليه الصلوة والسلام بما ذكرنا اشاره كوي كلام د الحسن رح كما روی عنه الظالم لنفسه من خفت حسناته والمقصد من استوت حسناته وسيئاته والسابق من رجحت وكثرت حسناته.

درويش وايي: چي د دغو درو طائفو بېخي ډېر تفسيرونه سته، ان شئت فارجع الى روح المعاني، البغوي رح د ابی عثمان الهندي رح څخه روايت كړی دی قال سمعت عمر بن الخطاب رض قال قال رسول الله ﷺ سابقنا سابق (ای الى الجنة بغير حساب) ومقتصدنا ناج (له عذابه خلاص دي) وظالمنا مغفور له، البغوي رح په خپل سند سره له ابی ثابت رض څخه روايت كړی دی چي يو ناولده سړی مسجد نبوي ته داخل سو او داسي دعاء يې وكړه اللهم ارحم غربتي (ته وكړې زما پر غربت يعني ناولدتيا) وآنس وحشتي (او دفع كړي زما وحشت) وسق الي جليسًا صالحًا) ماته راولئ يو سړی چي راسره كښېني چي صالح هم وي يعني چي زما وحشت او ديغت په دفع سي) نو ابوالدرداء رض ورته وويل: ان كنت صادقًا لانا اسعدبک منک، رسول الله ﷺ دغه آيت تلاوت وكړی: منهم ظالم الآية، فقال ع اما السابق فيدخل الجنة بلا حساب واما

المقتصد فيحاسب حسابًا يسرًا واما الظالم لنفسه په يو مقام كي د حساب يې بند كړى تر وخته پوري چي دته هم (دقت او غم) پيښ سي ثم يدخله الجنة ثم قرء هذه الآية الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن ان ربنا لغفور شكور) او په بل روايت د احمد او د ابن جرير وغيرهما داسي راغلى دى، فاما الذين ظلموا فاؤلئک يبحسون (يعني عن دخول الجنة) وطول المحشر (په اوږدو كي د محشر د ورځي وروسته خداى ج تلافي ددوى په رحمت سره يعني اجازه د دخول د جنت وركړي فهم الذين يقولون الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن ان ربنا لغفور شكور.

درويش وايي: چي له دې حديث څخه دا معلومه سوه چي د الذين ظلموا څخه عصات المؤمنين مراد دي، د ابو موسىٰ الاشعري رض روايت دى قال قال رسول الله ﷺ يبعث العباد يوم القيامة ثم يميز العلماء (يبا علماء څني جلا كړي، نو خداى جل جلاله دوى ته ووايي) اى ډلي د علماؤ اني لم اضع علمي فيكم (ما نه ؤ ايښى علم چي زما صفت دى په تاسي كي) الا لعلمي بكم (مګر هغه وخت چي زه په تاسي خبروم، يعني تاسي وظيفه د علم ساتلاى سئ) او ما خپل علم تاسي ته نه ؤ دركړى چي تاسي په عذاب كړم يعني دوږخ دركړم، انطلقوا فقد غفرت (ځئ جنت ته ما تاسي بخښلي ياست) اللهم اجعلني منهم برحمته.

ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾

دا توريث يا اصطفا چي په دمخه آيتو كي ذكر سوه فضل دى لوى، يعني د رب ج له خوا څخه پر امت مرحومه د نبي چي بالمؤمنين رؤف رحيم ﷺ كما وصفه بذالک في القرآن العزيز، كريمه: لقد جائكم رسول من انفسكم الى قوله بالمؤمنين رؤف رحيم.

جَنّٰتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَّلُؤْلُؤًا

جنتونه دي د اوسېدو (خبر د مبتداء محذوفي دى اى هو يعني الفضل الكبير جنت عدن يا مبتداء او خبر يې محذوف دى، والتقدير جنات عدن لهم (هذا هو الخبر المحذوف) ''يدخلونها'' دوى داخلېږي وهغو جنتو ته، دا جمله صفت ده د جنات عدن ''يحلون فيها'' دوى ته زېور وركول كېږي په جنتو كي، دا جمله صفت بعد صفت ده يا خبر بعد الخبر ده، د جنات يا جمله مستانفه ده استينافًا

نحويًا، ويحتمل الاستيناف البياني ايضًا فتامل جدًا.

پوه سه: چي اساور جمع د اسورة ده او هغه د سوار چي په پښتو يې بنګړي بولي او په فارسي يې دست برنجن او په اردو يې کنګهن بولي ''من ذهب'' د سرو زرو او د ملغلرو.

پوه سه: چي لؤ لؤا په نصب سره عطف پر محل د اساور لا على لفظه او محلاً خو اساور منصوب مفعول دی د يحلون، حاصل دا دی چي يو بنګړی به د سرو زرو ورپه لاس کړل سي او په اصطلاح د پښتنو لاس بندی به يې د ملغلرو وي.

وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٣﴾

او کالي ددوی به په جنت کي له ورېښمو څخه جوړه کپړه يې بولي په اردو، لته يې بولي په پښتو، دا جمله عطف ده پر يحلون او على جنات عدن يا حال ده له فاعل څخه د يحلون، عن ابی سعيد الخدري رضـ ان النبي ﷺ تلا قوله تعالى جنات عدن يدخلونها تر پايه پوري، نو يې وويل: ان عليهم ای اهل الجنة التيجان (جمع تاج چي خلګ يې پر سر ايږدي) چي هغه ادنى ملغلره يې روښانه کوي ما بين المشرق والمغرب، رواه الترمذي، قال القرطبي قال المفسرون ليس احد من اهل الجنة الا في يده ثلاثة اسورة، سوار من فضة وسوار من الذهب وسوار من لؤلؤ، وعن ابی هريرة رضـ ان رسول الله ﷺ قال يبلغ الحلية من المؤمن حيث يبلغ الوضوء (له دې حلية څخه مراد والله اعلم سپين والی د مخ، د لاسو، د پښو تر هغه ځايه چي متوضي تر هغه ځايه په اودا سه کي پرېولي وي) متفق عليه.

وعن عمر رضـ قال قال رسول الله ﷺ من لبس الحرير (يعني من الرجال ولي ښځو ته لبس الحرير روا دی) في الدنيا لم يلبث في الآخرة، متفق عليه، وعن حذيفة رضـ قال سمعت رسول الله ﷺ لاتلبسوا الحرير ولا الديباج ولاتشربوا في آنية الذهب والفضة ولا تاكلوا في صحافها (الضمير راجع الى الفضة لان الرائج في الكفرة صحاف الفضة) فانها لهم (ای الكفرة في الدنيا ولكم في الآخرة، متفق عليه)

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ ط

او وايي به جنتيان يعني ټوله كما يدل عليه الاحاديث حمد دي وي خدای جل جلاله لره هغه خدای ج چي زموږ څخه دفع کړي حزن يعني غم.

درويش وايي: چي ددې آيت ويل هلته دوی کوي چي له قبرو څخه راووځي، لحديث ابن عمر رض قال قال رسول الله ﷺ ليس على اهل لا اله الا الله وحشة في الموت ولا في القبور ولا في النشور كاني انظر اليهم (لکه زه چي دوی ته ګورم) عند النفخة (ای نفخة اسرافيل الثانية) ينفضون رؤسهم من التراب (چي دوی پاکوي سرونه خپل د قبر له خاورو څخه) يقولون الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن، وقال ابن عباس رض حزن النار (ولي چي ملکي پر دوی زيری کوي په وخت د راوتلو له قبرو څخه بان لاخوف عليكم ولا انتم تحزنون) او قتاده رح وايي حزن الموت، وقال عكرمة رض خوف الذنوب خوف رد الطاعات، وقيل او دا ټوله روايات مربوط دي په بشارت پوري د ملکو فافهم.

إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ ٱلَّذِىٓ أَحَلَّنَا دَارَ ٱلْمُقَامَةِ مِن فَضْلِهِۦ

بېشکه رب زموږ يعني غفور دی د هغه کسانو چي ظلم يې پر خپلو ځانو کاوه او شكور للمقتصدين والسابقين، چي موږ به داخل کړه و سرای ته د اوسېدو چي جنت دی.

پوه سه: چي مقامة مصدر ميمي دی ای دار الاقامة "من فضله" ای من احسانه وكرمه اذ لا واجب على الله شيئ، د عبدالله بن ابی اوفٰی او په صحيح روايت ثابته ده، دی وايي چي يو سړی و عليه الصلوة والسلام ته راغلی وه يې ويل يا رسول الله ﷺ ان النوم مما يقر الله به اعيننا في الدنيا (يعني په خوب زموږ سترګي خدای خونکي کوي، کنايه ده له راحت څخه په دې دنيا کي) فهل في الجنة من نوم؟ قال لا، ان النوم شريک الموت (يعني لکه په مرګ چي حواس ټوله بېکاره کېږي، او د سړي يو منبه او احساس سلبېږي داغه رنګه په خوب کي هم) وليس في الجنة موت، هغه سړي ورته وويل فما راحتهم نو راحت د جنتيانو په څه شي کي دی؟ دا خبره د سائل عليه الصلوة والسلام ته ډېره غټه خبره معلومه سوه، يعني له سببه د فهم د سائل چي د آخرت او جنت حال يې پر دنيا قياس کړی، نو ځکه يې ورته وويل ليس فيها لغوب كل امرهم راحة كما قال الله حكاية عن اهل الجنة.

لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾

موږ ته نه رسېږي په جنت کي د صرف مس په توګه ستړيا، او موږ نه مسه کوي په جنت کي چي ضعف ته د تعب وايي.

درويش وايي: چي په جنت کي چي نه تعب او نه كلال سته چي راحت ته څه

ضرورت پیدا ښي لکه هغه سړي چي د علیه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه فما راحتهم، ولي چي دا خو داسي لغوه پوښتنه ده لکه یو سړی چي د بل سړي څخه پوښتنه وکړي چي د خوشحالۍ په حالت کي خوشحالي په څه شي سره ده.

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ ۚ لَا يُقْضٰى عَلَيْهِمْ فَيَمُوْتُوْا

او هغه کسان چي د کفر لاره یې خپله کړې وي دوی لره دی اور د دوږخ یعني ابدًا، والذین آه عطف ده پر ثم اورثناه آه، قضا او حکم د مړیني نه پر کېږي یعني د رب العزة له خوا چي دوي دي مړه سي یعني د اور له سوځېدلو څخه به بېغمه سوي وای، بخاري او مسلم روایت کړی دی له ابن عمر رض څخه قال قال رسول الله ﷺ اذا صار اهل الجنة الجنة چي ولاړ سي اهل جنت و جنت ته و اهل النار الی النار جیئ بالموت، مرګ راولي او په منځ کي د جنت او دوږخ یې ودروي او ذبح یې کړي وروسته منادي ناري کړي یا اهل الجنة لاموت ویا اهل النار لاموت فیزداد اهل الجنة فرحًا یعني بالخلود في الجنة الی فرحهم یعني د مخه هم خوشاله وه په نداء یې نوره خوشالي زیاته سي، ویزداد اهل النار حزنًا علی حزنهم یعني د دوږخیانو غم زیات سي، ولي د تایید في النار نداء یې واورېدل.

پوښتنه: موت خو معنی د جسم نه دی یعني د حیوان په شکل چي ذبح دي سي؟

ځواب: نعم! منم چي موت معنی د حیوان نه دی لکن د دې حدیث شریف معنی داده والله اعلم چي خدای ج یې په شکل د یو غټ پسه راولي کما جاء في حدیث اخر للبخاري او د کبش په صورت په موت سره یې معرفي کړی و جنتیانو ته او د دوږخیانو او ذبح یې کړي یعني هغه منادی یې ذبح کړي دا کار صرف د ډېري خوشالۍ د مؤمنانو او د غم د کافرانو د غم ډېرېدو لپاره.

وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِّنْ عَذَابِهَا ۚ كَذٰلِكَ نَجْزِيْ كُلَّ كَفُوْرٍ ﴿٣٦﴾

او نه سپکول کېږي له دوی څخه بعض له عذاب څخه د اور بلکې کلما نضجت جلودهم بدلوا بجلود غیرها لیذوقوا العذاب الآیة، داغه رنګه موږ جزاء ورکوو یعني مثل الجزاء المذکور موږ جزاء ورکوو هر کافر بالله ته.

سوال: کفور خو صیغه د مبالغې ده نو آیا معنی یې داده چي د ډېر سخت کافر

دغه جزاء ده يعني چي كفر يې كمزوري وي لكه كفر د مشركانو چي سخت دی تر كفر د يهودانو او د يهودانو نظر و كفر ته د مشركانو كمزوري هغه ته مذكوره عذاب او جزاء نسته؟

ځواب: يا دا يې معنی نه ده بلكې كفر په لغت كي ناشكرۍ ته وايي، نو كافران ټوله مع تفاوت درجات كفرهم سخت او ډېر ناشكره دي، ولي چي ټولو د منعم حقيقي ﷻ شكر نه وكړی، نو كفار ټوله په ناشكرۍ اعظم درجهٌ دي تر هغه چا چي د منعم مجازي شكر نه كړي اداء كه يو سړی چي د يو سړي سره ښه وكړي يعني يو نعمت وركړي او هغه يې شكر نه كړی اداء.

وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ

او دوی بغاري او چغي په شدت سره وهي په اور كي لكه چي معنی د صراخ ده، دا جمله عطف ده پر ولهم نار جهنم يا حال ده له ضمير مجرور څخه په لهم كي ''ربنا اخرجنا'' بحذف حرف النداء يعني يا ربنا موږ وباسه يعني له اور څخه موږ عمل صالح كوو يعني ايمان به راوړو او د ايمان په مقتضٰى به ښه عملونه كوو.

پوه سه: چي ددوی مراد خروج دی و دنيا ته كما جاء صراحة في موضع آخر ''غير الذي كنا نعمل''.

پوه سه: چي غير الذي بدل دی د عملاً صالحًا څخه، روح المعاني وايي چي ربنا الى اخيره منصوب وي په اضمار د قول يعني و يقولون په عطف پر يصطرخون باندي، او يا بېله واو يعني يقولون چي تفسير سي د ماقبل.

فائده: دوی چي تقييد د عمل صالح په دې سره وكړي چي غير الذي كنا نعمل لپاره د اعتراف په دې سره چي هغه موږ چي عمل صالح باله په دنيا كي يعني الشرك والكفر هغه خو نن ناصالح ثابت سو، نو چي بيرته موږ دنيا ته رد كړي موږ به غير د هغه عمل وكړو يعني ايمان به راوړو، او يا دا خبره ددوی اظهار د تحسر او ندامت دی پر ما فعلوا في الدنيا لكن دا ندامت او تحسر فائده نه كوي دوی ته سعدي شيرازي رح وايي:

تو پيش از عقوبت دری عفو كوب .... كه سودی نه دارد فغان زير چوب

ولهذا قال الله ﷻ في جوابهم:

أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَآءَكُمُ النَّذِيرُ

فائده: الهمزة للانكار دخلت على حرف النفي، ونفي النفي اثبات يعني دغومره عمر مي دركړی ؤ، والواو للعطف على مقدار تقديره الم نترکم في دار التکليف ولم يعمركم ما يتذكر اى عمرًا يتذكر چي پند واخلئ په هغه عمر کي من تذكر چي مؤمنان ځندي مراد دی يعني تاسي کافرانو ته مي دغومره عمر درکړی ؤ په دنيا کي لکه مؤمنانو ته چي مي ورکړی ؤ هغو پند واخستی او ايمان يې راوړی او تاسي تر پايه پوري پر شرک او کفر باندي ډاډه واست، البغوي رح وايي چي قتاده، عطاء او کلبي رح وايي چي عمر د تذکر اتلس کاله دی، او حسن رح وايي عمر د تذکر څلوېښت کاله دی او ابن عباس رض وايي چي عمر د تذکر شپېته کاله دی او د علي کرم الله وجهه څخه هم شپېته کاله مروي دی، لحديث ابی هريرة رض عن النبي ﷺ قال اعذر الله الى امرئی اخر اجله حتى بلغ (۶۰) سنة، رواه البخاري، او له ابن عباس رض څخه روايت دی ان النبي ﷺ قال اذا كان يوم القيامة قبل اين ابناء الستين وهو العمر الذي قال الله تعالى اولم تعمركم مايتذكر فيه من تذكر.

پوه سه: چي معنى د حديث چي انفًا تېر سو اعذر الله الى امرء اخر اجله حتى بلغ ستين سنة سلب الله كل عذر لكل امرئي اخر اجله حتى بلغ (۶۰) سنة، ولي چي د عليه الصلوة والسلام د امتيانو عمرونه غالبًا کم دي، لما رواه الترمذي عن ابى هريرة رض وابو يعلى في مسنده عن انس رض كلاهما عن النبي ﷺ قال اعمار امتي مابين ستين الى سبعين واقلهم من يجوز ذالک.

درويش وايي: چي د اقل له جملې څخه يو زه يم چي عمر مي اوس په اووه نيوي (۹۷) کاله کي داخل دی والله اعلم اى وقت يجئ اجلي.

مسئله: بعد البلوغ في دار الاسلام هيڅ عذر معقول چا لره نسته په ترک کي د فرائضو من الصلوة والصوم خصوصًا الايمان بالله، نو د هغه کافر عذر دفع دی چي زه خو كما قال رسول الله ﷺ و شپېتو کالو ته نه يم رسېدلی "وجائكم النذير" او تاسي ته درغلی ؤ بيرونکی د يوم الحساب او يوم العقاب څخه يعني د هغه د قول قبلونه مو نه وکړه والمراد بالنذير محمد ﷺ پر قول د ابن ابی حاتم او ابن جرير عن زيد رح وهو قول اكثر المفسرين رح، وقيل المراد بالنذير القرآن، ددې قولينو معنى داده چي نذير

محمد ﷺ او قرآن دي ددې امت لپاره وغيرهما من الانبياء والكتب لغير هذه الامة، وقيل چي مراد له نذير څخه عقل سالم دی يعني چي باوله نه وي، او دا رايه د بعض متكلمينو ده چي مجرد عقل كافي دی لوجوب الايمان بالله حتی چي دوی وايي چي هغه سړی كافر دی چي په لويو غرونو كي اوسېږي چي عاقل سي بلوغ ته ورسېږي ولم يبلغه دعوة نبي، د تحفه نصائح هم دغه مذهب مختار دی حيث يقول:

گر انبياء هم نامــدی نی شرع بودی درجهان
واجب شدی برهمه گان ايمان به خالق مقتدر

وقال عكرمه وسفيان بن عيينة و وكيع رح المراد بالنذير الشيب يعني سپين ږيرتوب، له ابن عباس رض څخه روايت دی الشيب بريد الموت، وقيل النذير موت الاقارب والاقران (يعني همزولي)

فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ﴿٣٧﴾

نو وڅكئ ای العذاب، نو نسته د ظالمانو لپاره كوم مرسته كونكی، من زائد دی لپاره د استغراق د نفي، يعني نسته ظالمانو يعني كافرانو لره هيڅ كومكي.

إِنَّ ٱللَّهَ عَٰلِمُ غَيْبِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٣٨﴾

خدای ج خبر دی په پټو شيانو د اسمانو لكه ملكي صورها ومقرها ووظيفتها او په غيب سره د مځكي من الخزائن والمعادن يعني لايخفٰی علی الله شيئ، په تحقيق خدای ج خبر دی په هغه شي سره چي په زړو كي دی، نو چي په اخفٰی من الكل يعني ما في الصدور چي خبر دی نو په نورو شيانو په طريق اولٰی خبر دی يو محقق وايي:

ازخــلائق روحهای پاک هست .... روحهائ شره اگل ناک هست
واجبست اظهار اين ملک وپناه .... همـچنان اظهار گندم هازكاه

فائده: مراد له غيب څخه غيب دی د بشر او د ملكو او د جن څخه والا فليس مصداق الغيب في علمه تعالی، والمراد من هذه الآية انه لايخفٰی علی الله، خافيه دا جمله مستانفه ده، وروسته آيت ددې جملې.

هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَٰٓئِفَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ

خدای ج هغه ذات مقتدر دی چي تاسي يعني عمومي انسانان بعض خليفه گان

د نورو ګرځولي دي، نو پر دې تقدير مخاطب په ضمير د کم ټوله انسانان دي، او يا معنى داده چي امت د يو نبي خليفه يعني وروسته امت د بل نبي پيدا کړي ياست تاچي د مخني امت ځخه وروستنى امت پند واخلي.... بيت:

پند گير از مصائب ديگران .... تا نگيرند ديگران زتو پند

پوه سه: چي خلائف جمع د خليفه ده او خلفاء جمع د خليف ده ولا فرق في المعنى فافهم.

فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ ۖ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا ۖ

که چا کفر وکړی ستاسي ځخه پر هغه د هغه د کفر عذاب دى او نه زياتوي کافرانو ته کفر ددوى يعني هر څو چي دوام پر کفر کوي په دربار کي د رب ددوى مګر غضب شديد.

وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾

او نه زياتوي کافرانو ته کفر ددوى مګر نه تاوان يعني په آخرت کي.

سوال: لفظ د الکافرين يې د مقتًا سره هم راوړى او د خسارًا سره هم، يعني داسي نه وويل سول ولايزيد الکافرين کفرهم الا مقتًا وخسارًا مع انه اخصر؟

ځواب: اشاره ودې ته ده چي کفر مقتضي د هر يوه د مقت او خسار دى استقلالًا يعني يو د بل تبع نه دي، نو بايد عاقل له کفر ځخه ډېر اجتناب وکړي.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۖ

ووايه يا محمد (ﷺ) وکفارو ته د مکې تاسي خبر راکړئ ستاسي د شريکانو چي تاسي يې عبادت کوئ ماسوى له خداى ج ځخه يعني چي دا بتان زموږ مستحق د عبادت دي من دون الله.

فائده: اضافت د شرکاؤ يې و دوى ته وکړى له دې کبله چي دوى شرکاء د خداى ج بولي يعني شرکاء يعني بتان خو دعوى د شراکت نه لري بلکې دغه بتان به په ورځ د قيامت ستاسي ځخه بېزاري ښکاره کړي.

أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ

"اروني" تاکيد د اول دى لانه بمعنى اخبروني، څه شي دوى پيدا کړي دي (مفعول ثان دى من ارئيتم محمول دى پر شرکاء چي مفعول اول دى) "من الارض"

اى من اجزاء الارض من الارض بيان دى د ما يعني استقلالاً ستاسي بتانو څه شى پيدا کړي دي اجزاء د مځکي حتى چي تاسي دعوى د استحقاق د عبادت کوئ.

پوه سه: چي ام منقطعه دى په معنى د بل للانتقال و الهمزة للاستفهام.

پوه سه: چي بل لپاره د اضراب او انتقال د خلق د بعض اجزاء د مځکي استقلالاً او همزه يې لپاره د استفهام له شراکت څخه د بتانو په خلق د اسمانو حتى يستحقون دعوى الوهيتهم لان الا له لابد انيکون خالقًا لشئ ما استقلالاً او شريکًا لله تعالى في خلق شيئ ما وليس في اصنامکم شيئ من ذالک فدعوى الوهيتهم باطل و کذب بواح.

اَمْ اٰتَيْنٰهُمْ كِتٰبًا فَهُمْ عَلٰى بَيِّنَتٍ مِّنْهُ

"ام" بل ء "آتيناهم" مقاتلؒ وايي ء اعطينا کفار مکة "کتابًا" يعني چي په هغه کتاب کي ددوى شرکاء وي "فهم" جواب د شرط محذوف دى يعني ان کان الامر کذالک که په کتاب کي ددوى شرکاء موجود وي، نو کفار مکة "على بينة" اى کائبون على بينة يعني على حجة واضحة "منه" د هغه کتاب څخه.

پوه سه: چي ام په دې آيت کي هم منقطعه دى په معنى د بل للاضراب او همزه لپاره د استفهام انکاري دى.

بَلْ اِنْ يَّعِدُ الظّٰلِمُوْنَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا اِلَّا غُرُوْرًا ۝٤٠

بلکې وعده نه کوي بعض ظالمان يعني مشرکان د بعض نورو سره مګر غرور يعني غولول يعني په ناحقه خطايستل، والحاصل انه ليس عندهم علم على شرکهم او نه کتاب سته چي دوى په هغه سره دليل ووايي بلکې غاية الامر ددوى دادى چي مشران ددوى چي اسلاف ددوى وه خپل اتباع ته د درواغو وعدې ورکوي بيله کوم سنده او دوى ته وايي هؤلاء شفعائنا عندالله يا ورته وايي چي زموږ تېر سوي نيکه ګان تر موږ هوښياران وه هغو د دغو خدايانو عبادت کاوه لکه ښتانه چي يو غلط شى رواجه وي وايي: څه دي کول چي پلار و نيکه دي کول.

اِنَّ اللّٰهَ يُمْسِكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ اَنْ تَزُوْلَا ۚ

په تحقيق خداى ج منع کړي په خپل قدرت کامله سره اسمانونه او مځکه چي له خپل ځاى څخه زائل سي، په دليل ددې چي ممکن شى لکه په ابتداء کي چي موجد

محتاجه دی په حال کي د بقاء هم لابد له من علة تحفظه يا معنی د ان تزولاً داده کراهة ان تزولا او لئلا تزولا ومآل الكل واحد.

وَلَئِنْ زَالَتَآ اِنْ اَمْسَكَهُمَا مِنْ اَحَدٍ مِّنْۢ بَعْدِهٖ ؕ اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا ﴿٤١﴾

روح المعاني يې داسي ترجمه کړې ده ای ان اشرفتا على الزوال (که دوی نژدې سي و زوال ته على سبيل الفرض والتقدير، او بعض مفسران يې داسي ترجمه کوي لزالتا وذالک اشارة الى مايقع يوم القيامة من طى السمٰوات، کريمه: يوم نطوى السماء كطى السجيل للكتب، الآية ونسف الجبال، او مظهري رح يې داسي ترجمه کړې ده ای ان لم يوجد من الله سبحانه افاضت الوجود آه، وهذا ليس بشيئ لان الكلام في الزوال بعد اضافة الوجود كما يدل عليه السياق.

فائده: کلمه د لام په لئن کي موطئه ده قسم ده "ان امسكهما" نسي منع کولای اسمانونه او مځکه يعني له زوال څخه.

"من بعده" ای بعد الله ای سواه او بعد الزوال يعني ضمير راجع دی و مصدر ته د زالتا "انه كان حليمًا غفورًا" يعني په سبب د حلم يې کفارو ته مهلت ورکړی دی ولم يستعجل في عقوبتهم وبغفرانه غفر المسلمين معاصيهم ولو لا امهاله وغفرانه لم يمسک السمٰوات والارض فيسقط السماء عليهم وينخسف الارض بهم ای بالمسلمين په سبب د ګنهو ددوی.

پوه سه: چي ابن ابی حاتم له ابن ابی هلال رض څخه روايت کړی دی چي ماته رسېدلې ده دا خبره چي قريش به دمخه تر بعثت د رسول الله ﷺ ويل: که خدای موږ ته نبي را استولی وای زموږ له قوم څخه نه به وای يو امت له امتو څخه ډېر فرمانبرداره د خدای ﷻ يعني د امر او نهي د خدای، او نه به وای يو امت د امتو اورېدونکی او قبلونکی د خپل تر موږ يعني د خپل قوم د نبي به مو هره خبره اورېدلای او په ميدان د عمل به مو پياده کولای، او نه به هيڅ تمسک په خپل کتاب ډېر وای زموږ تر تمسک، نو خدای ﷻ دا آيت نازل کړی.

وَاَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ

اودوی يعني قريش المفهوم مما سبق قسم اخستی ؤ.

پوه سه: چي جهد ايمانهم مفعول مطلق د اقسموا ولي چي قسم او يمين سره يو شی دي نحو قعدت جلوسًا ای اقسموا اقسامًا بليغةً، او بغوي رح ددې آيت شان نزول داسي بيان کړی دی چي قريشو ته دا خبره ورسېدل قبل مبعث النبي ﷺ ان اهل الكتاب كذبوا رسلهم فقالوا لعل الله اليهود والنصارى اتت رسلهم بالبينات ای المعجزات فاقسموا، فقير وايي اول شان نزول مفصل دی د بغوي رح تر شان نزول.

لَئِنْ جَآءَهُمْ نَذِيْرٌ لَّيَكُوْنُنَّ اَهْدٰى مِنْ اِحْدَى الْاُمَمِ

لام موطئه د قسم دی که چېري مونږ ته راغلی وای ېېرونکی له عذاب څخه د خدای ج يعني رسول، حتمًا به مونږ وای پر ډېر لوی هدايت.

پوه سه: چي ليكونن ځواب د قسم محذوف لفظًا او جواب د شرط هم دی معنًى وهو كثير في القرآن العزيز "من احدى الامم" يعني د مخه تر امتو، ددوی مطلب دا ؤ چي که هر څوک له امم سابقهٔ څخه پر هدايت وي مونږ به تر هغو اهدی وای.

سوال: ضمير د اقسموا خو و قريشو ته راجع دی کما مر، نو قريش خو داسي نه وه ويلي جائهم او داسي يې هم نه وه ويلي ليكونن بلكې هغو داسي ويلي وه لئن جائنا نذير لاكونن يعني په ضمير د متكلم نه ضمير د غائب؟

ځواب: نعم! لكن خدای ج حكايت د قول ددوی وکړی بالمعنى فافهم.

پوه سه: چي احدیٰ په معنی د واحدة ده، نو سوال دا پيدا کېږي چي دوی فقط تر يوه امت ځان اهدی باله واجاب عنه السيد الآلوسي رح بقوله والظاهر انها (ای واحدة) عامة وان كانت نكرة في الاثبات (يعني قانون خو دادی چي نكره په نفي كي عامېږي نه په اثبات كي) لاقتضاء المقام العموم (يعني فخر د قريشو په خپلو ځانو دلالت كوي پر عموم يعني تر هر واحدة امت)

فَلَمَّا جَآءَهُمْ نَذِيْرٌ مَّا زَادَهُمْ اِلَّا نُفُوْرَا ۝٤٢

نو چي راغلی مكې والو ته (هغه مكې وال چي تاسي ددوی قسمونه واورېدل) ېېرونکی د خدای جل جلاله له خوا څخه چي ددوی د شرط سره برابر هم ؤ چي دوی به ويل کما مر چي قريش به وي يعني محمدًا ﷺ، نه کړه زيات راتګ د هغه دوی مګر نه نفرت او لېريوالی له حق څخه چي ايمان دی.

اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ ۚ

كبرًا عن الايمان في ارض مكة.

پوه سه: چي استکبارًا بدل دی د نفورًا څخه او يا يې مفعول له دی يا يې حال دی "ومکر السيئ" ای العمل القبيح چي د هغه نبي ﷺ په باره کي کفارو د مکې په دار الندوة کي غونډه وکړه ان يثبتوه (يا به يې بندي کوو په يوه خونه کي) او يخرجوه (يا به يې له مکې څخه وباسو) يا به يې قتل کړو، او کلبي رح وايي چي مکر السيئ ددوی اجتماع وه پر شرک او ثبات پر شرک.

فائده: اصل الکلام ومکروا المکر السيئ وروسته فعل يې حذف کړی.

وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ ۚ

او احاطه او حلول نه کوي مګر پر مکر سيئ هغه چا چي د مکر سيئ د عذاب اهل او مستحق وي، وهم کفار قريش چي په بدر کي يې پر دوی احاطه وکړه چي (۷۰) کسه يې په ميدان جنګ کي ووژل سول او (۷۰) ژوندي بنديان سول، او باقي يې د هزيمت په طور د مکې پر خوا وتښتېدل، وقال ابن عباس رض لايحيق عاقبة الشرک الا بمن اشرک يعني وبال شرکهم راجع اليهم.

فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ ۚ فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۖ

دوی يعني اهل مکه انتظار نه وي مګر سنت او طريقت ته د خدای ج په اولينو کفارو کي چي هغه سنت استيصال ؤ، نسي پيدا کولای سنت لره د خدای ج تبديلي يعني سنت الله لاتتبدل ولا يتغير فلم يبق لاهل مکة الا من سنة العذاب سنة بلکې ددوی څخه يې واخسته د فتح د مکې په کال.

وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا ﴿٤٣﴾

بان ينقله من المکذبين الی زعمهم.

أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ

او اهل مکه سير او سفر نه کوي په ځمکه کي چي وګوري چي څرنګه حال او اخير کار د هغو چي تر کفار مکه دمخه اباد وه، والمعنی کفار مکه چي شام، عراق او يمن ته سفر کوئ اثار د ماضيينو کفارو ويني لکه آثار د قوم لوط او د ثمود او عاديانو ويني.

پوه سه: چي فينظروا مجزوم دی په لم سره عطفًا علی يسير.

وَكَانُوٓا اَشَدَّ مِنۡهُمۡ قُوَّةً ؕ

"وكانوا آه" حال دی په تقدير د قد كما هو القانون في الفعل الماضي الواقع حالا، او وه هغه كفار ماضيه سخت تر تر اهل مكه "فوق" په قوت كي ومع ذالک قد اهلكهم الله ولم يغن عنهم قوتهم واموالهم شيئًا، نو ولي دا اهل مكة لايعتبرون بذالک.

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعۡجِزَهٗ مِنۡ شَىۡءٍ فِى السَّمٰوٰتِ وَلَا فِى الۡاَرۡضِ ؕ

او نه دی خدای ج عاجزه د يو شي يعني دده له عذاب څخه دي فوت سي، نه په اسمانو كي او نه په مځكه كي، دا دواړه ظرف مستقر دي صفت د شيئ دي ای كائنًا ذالک الشيئ في السمٰوات آه.

پوه سه: چي كلمه د من زائده ده او شيئ مرفوع محلاً دی فاعل د يعجز دی.

اِنَّهٗ كَانَ عَلِيۡمًا قَدِيۡرًا ﴿۴۴﴾

په تحقيق سره دی خدای ج خبر په ټولو شيانو وبما يستحقها او قادر دی پر هر شي چي اراده ورته وكړي.

پوه سه: چي تر دې ځايه خدای پاک بيان كړی حال د اهل مكه چي كفر ددوی متقضٰی د استيصال ددوی ؤ كماهو سنت الله فيمن كانوا قبلهم وقد كانوا اشد منهم قوة په دې وروسته آيت كي خدای جل جلاله سبب د امهال د دوی بيانوي.

وَلَوۡ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوۡا مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهۡرِهَا مِنۡ دَآبَّةٍ

كه چيري خدای ج ونسي خلګ يعني په سبب د كفر او معاصيو، نو بې نه وای پرې ايښې پر شا د مځكي يوه دابة.

سوال: كفر او معاصي خو د انسانانو څخه صادريږي او دواب خو عام دی لان معناها كل ما يدب علی الارض، نو د نورو دوابو د عدم ترک علی ظهر الارض سبب څه دی، ولي چي نور دواب خو مكلف نه دي؟

ځواب: مقصود بالذات د مځكي په پيدا ايښت انسانان او نور ټوله دواب تبع ددوی دي يعني د انسانانو چي متبوع ولاړی له ظهر څخه د مځكي نو تابع به يې هم ورسره ځي، او مظهري رح وايي چي له دابې څخه دابة عاصيه مراد ده چي انسانان دي لا مطلق الدواب والله اعلم.

وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى

لكن ځنډوي خداى ج مواخذه ددوى په عذاب سره تر يو اجل مسمىٰ او معين وخت پوري، ددوى مواخذه چي يا ما بعد الموت دى يا ورځ د قيامت ده.

فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِۦ بَصِيرًۢا ﴿٤٥﴾

هغه وخت چي راسي اجل د مواخذه ددوى نو خداى ج دي په بندګانو سره خپل دانا او خبر فيجازيهم على حسب اعمالهم الحسنة والسيئة.

درويش وايي: الحمد لله والمنة تفسير د سورة الملائكة چي په مشهور نامه سورة فاطر دى، د تفسير ايوبي پر اته بجې د ورځي د يکشنبې پر نهه د رمضان المبارک سنه (۱۴۳۱) ھ پاى ته ورسېدى، وصلى الله تعالى على سيدنا محمد وعلى آله واصحابه اجمعين بصد نياز او عجز التجاء بدرگاه قاضي الحاجات:

خدايه ستا د نعمتو د کلياتو حساب او تعداد عاصي ته نه دى معلوم فضلاً عن جزئياتها، او درويش اوس په دې طمعه دى چي زما عمره سره د صحت او عافيت دومره را زيات کړه چي د تفسير د باقي اجزاؤ څخه د قرآن عزيز هم فارغ سم، يعني په توفيق ستا تفسير ايوبي پايه تکميل ته ورسېږي، زما د عمر د سرمايې ګټه به هم همدغه تفسير وي، انک يا الله على كل شيئ قدير وبالاجابة جدير ...... ع: ... من نيز حاضر ميشوم تفسير قرآن دربغل

له ناظرينو څخه خواست: څرنګه چي د سورة فاطر وروسته سورت يٰسٓ شريف شروع کېږي، نو چونکه سورة يٰسٓ لږ په دوه ويشتم جزء کي دى او نور په درويشتم جزء کي دى، نو ځکه موږ د سورت يٰسٓ د ... ځاى کېډو په خاطر پنځلسم جلد تفسير له سورت يٰسٓ څخه شروع کړى تاچي سورت يٰسٓ مکمل په يوه جلد کي راسي، تاچي د ويونکو لپاره اساني وي. سبب د اسانى دادى چي د تفسير ايوبي ويونکى د سورت يٰسٓ په زده کړه کي څورلسم او پنځلسم جلد ته محتاج ونه ګرځي بلکې د پنځلسم جزء په ويلو سره د څورلسم جزء څخه مستغني وي.

تمت الجزء ۲۲ بالخير

د تفسير ايوبي څوارلسم ټوک د مضامينو فهرست

تفسیر ایوبي حنفي۱۴ ټوک

د نصیراحمد احمدي لخوا

سکین او pdf سو.

تاریخ. ۲۲-۱۰-۱۳۹۸

واتساپ 0749849569

د دعا محتاج احمدي!

د سرور کائنات فخر موجودات سردار کل عالم حضرت محمد مصطفی ﷺ او د هغه د اصحاب کرامو رضي الله عنهم د مکمل تاریخ او ژوندانه په اړه د حضرت مولانا شیخ الحدیث محمد یوسف بن محمد الیاس الکاندهلوي رحمة الله تعالی علیهما په زړه پوري مکمل او مدلل کتاب په خوږه کندهاري پښتو سره چهاپ سوی دی، د شائقینو لپاره تحفه بې بها ده

حياة الصحابة

تألیف

محمد یوسف بن محمد الیاس الکاندهلوی

تحقیق

ولید بن محمد بن سلامة

پښتو ژباړه

فضل الحق حقانی
غفرله ربه الباری

الناشر

مکتبة القرأة والتجوید
کاسي روډ کوټه بلوچستان

د حکیم الامت حضرت مولانا محمد اشرف علي تهانوي رحمة الله علیه په زړه پوره او هر دل عزیز کتاب بهشتي زیور، خوږه کندهاري پښتو ژبه د اداري له خوا چهاپ ته تیار دی، له ټېر وتنو څخه پاک او په ښه خط سره لیکل سوی، ډېر ژر به شائقینو ته ورانديږي سي ان شاء الله تعالی.

بهشتي زیور

مکمل مدلل

ښه کاغذ، ښه چهاپ، ښه جلد

پښتو ژباړه

فضل الحق حقاني
غُفِرله رَبّه البارِی

الناشر
مکتبة القراءة والتجوید
کاسي روډ کوټه بلوچستان